

Uprozczone studium historyczno-konserwatorskie nt. fragmentu Promenady Staromiejskiej we Wrocławiu w rejonie Wzgórza Partyzantów:

Badania kwerendowe, interpretacje źródeł i opracowań, wnioski konserwatorskie.

Autor: **Artur Kwaśniewski**

Wrocław, październik-grudzień 2022

wersja: 2022-12-15

Karta opracowania

Miejscowość: Wrocław	Gmina: Wrocław	Powiat: Wrocław	Województwo: Dolnośląskie
Obiekt: miejskie założenie parkowe (fragment promenady staromiejskiej) z reliktnami Bastionu Sakwowego (XVI w.) i dawnym lokalem gastronomiczno-rozrywkowym oraz zabudową towarzyszącą (2. poł. XIX w.)			
Adres: Wrocław, między ulicami Piotra Skargi, Nową, Oławską oraz Fosą Miejską		Nr katastralny parceli / parcel: obręb Stare Miasto, dz. ewid. nr 9/7, 9/8, 15/5, 15/2 (część) [z pominięciem dz. ewid. nr 15/4 !]	
Funkcja zabytku, chronologia / forma ochrony / zakres ochrony: teren zieleni publicznej (po 1807); południowa część terenu opracowania objęta obszarem wpisanym do rejestru zabytków (nr 211 z 20.12.1970: <i>Bastion Sakwowy, tzw. Wzgórze Partyzantów</i>), całość terenu opracowania wpisana do Gminnej Ewidencji Zabytków (Promenada Staromiejska).			
Współrzędne geograficzne (EPSG 2180):			
N: ok. 51° 06' 14" - 51° 06' 26"		E: ok. 17° 02' 16" - 17° 02' 28"	
Tytuł opracowania badawczego: Uprozczone studium historyczno-konserwatorskie nt. fragmentu Promenady Staromiejskiej we Wrocławiu w rejonie Wzgórza Partyzantów. Badania kwerendowe, interpretacje źródeł i opracowań, wnioski konserwatorskie.			
Autor opracowania: dr inż. arch. Artur Kwaśniewski			
Współpraca: ---			
Rodzaj badań, data prowadzenia badań: - kwerenda oraz krytyczne omówienie źródeł i opracowań, październik-listopad 2022 - analizy zasobów środowiska kulturowego i wnioski konserwatorskie: listopad-grudzień 2022			Miejsce i data sporządzenia opracowania: Wrocław, październik-grudzień 2022
Zamawiający: TECLA Sp z o.o., 50-309 Wrocław, ul. Daszyńskiego 3/6			
Opis opracowania: ilość woluminów / tomów, stron i ilustracji w tomie, plansz itp.			
1 tom	str. 340	ryc. 260	
Miejsce archiwizacji raportu: TECLA Sp. z o.o. biuro projektów Architektury i Urbanistyki, ul. Świętego Wincentego 25C, 50-252 Wrocław			Sygnatura:
Charakterystyka opracowania: Opracowanie oparte na autorskim standardzie zawiera obszerny materiał studialny dokumentujący przemiany zagospodarowania obszaru Promenady Staromiejskiej w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, kalendarium przemian zagospodarowania a także analizę wartości zabytkowych z wnioskami szczegółowymi.			

Przy cytowaniu niniejszego opracowania zaleca się stosować następujący zapis:

Artur Kwaśniewski, *Uproszczone studium historyczno-konserwatorskie nt. fragmentu Promenady Staromiejskiej we Wrocławiu w rejonie Wzgórza Partyzantów. Badania kwerendowe, interpretacje źródeł i opracowań, wnioski konserwatorskie*. Wrocław, październik-grudzień 2022, maszynopis w posiadaniu biura projektów Architektury i Urbanistyki Tecla Sp. z o.o. we Wrocławiu

Informacje o autorze.

dr inż. arch. Artur Kwaśniewski

Pracownik naukowo-dydaktyczny w Katedrze Architektury Użyteczności Publicznej, Podstaw Projektowania i Kształtowania Środowiska na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej (od 1997 r.), zajmuje się naukowo:

- historią architektury, w szczególności architektury rezydencjonalnej na Śląsku, historią sztuki ogrodowej, krajobrazem kulturowym (historia przemian, zasady adaptacji historycznych struktur i elementów), metodologicznymi podstawami badań konserwatorskich.

W ramach badań naukowych i badań konserwatorskich opracowuje:

- kwerendy archiwalne i bibliograficzne,
- badania architektoniczne,
- studia i analizy krajobrazu kulturowego,
- programy użytkowania zabytków,
- opinie o oddziaływaniu na środowisko (w aspekcie kulturowym),
- analizy wartości zabytkowych budowli wraz z wnioskami konserwatorskimi.

Autor kilkudziesięciu artykułów naukowych i prac studialnych. Od 1999 roku kierownik dwuletnich Studiów Podyplomowych Architektura Krajobrazu na Politechnice Wrocławskiej.

Kontakt:

tel. (+48) 695 478 692,

e-mail: artur.kwasniewski@pwr.edu.pl

Fotografia na stronie tytułowej: Wrocław, Wzgórze Partyzantów i Fosa Miejska w widoku od strony południowo-wschodniej (z ul. Podwale). Fot. Artur Kwaśniewski, 5.12.2022

Spis treści

Karta opracowania.....	2
1. Wstęp.....	6
1.1. Przedmiot, cel i zakres opracowania	6
1.1.1. Przedmiot opracowania	6
1.1.2. Cele opracowania.....	6
1.1.3. Zakres opracowania.....	7
1.2. Metodologiczne podstawy opracowania	10
1.2.1. Przyjęte skróty.....	11
1.3. Komponenty historycznej struktury funkcjonalno-przestrzennej w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu oraz przyjęta terminologia	12
1.3.1. Struktura funkcjonalno-przestrzenna i jej komponenty.....	12
1.3.2. Nazewnictwo historyczne ulic w rejonie Wzgórza Partyzantów.....	17
1.3.3. Przyjęta terminologia dotycząca periodyzacji zjawisk kulturowych	17
1.3.4. Przyjęta terminologia związana z historyczną architekturą i krajobrazem kulturowym oraz kształtowaniem przestrzeni.....	17
2. Studia kameralne	19
2.1. Przekazy kartograficzne.....	19
2.1.1. Plany historyczne (wybrane).....	19
2.1.2. Współczesne źródła geodezyjno-kartograficzne	57
2.2. Przekazy źródłowe ikonograficzne.....	69
2.2.1. Przekazy ikonograficzne odnoszące się do całości założenia (umocnień z Bastionem Sakwowym / promenady ze wzgórzem widokowym)	69
2.2.2. Przekazy ikonograficzne dotyczące przystani łódek przy nabrzeżu Fosy Miejskiej w rejonie ul. Kołłątaja	141
2.2.3. Przekazy ikonograficzne dokumentujące pomniki i ich bezpośrednie sąsiedztwo 149	
2.2.4. Przekazy ikonograficzne dokumentujące widoki ze Wzgórza Partyzantów przed 1945 rokiem.....	158
2.2.5. Zdjęcia lotnicze dokunentujące obszar promenady w rejonie Wzgórza Partyzantów	173
2.3. Rysunki inwentaryzacyjne i projektowe	192
2.4. Przekazy pisane o wartości źródłowej (wybrane)	242
2.5. Opracowania dot. przemian zagospodarowania terenu w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów (wybrane)	247
2.6. Źródła i opracowania dotyczące prawnej ochrony dziedzictwa i przyrody oraz planowania przestrzennego	257
3. Dokumentacja fotograficzna wybranych historycznych elementów zagospodarowania terenu w rejonie Wzgórza Partyzantów	268
4. Konkluzje z badań kwerendowych i terenowych	278
4.1. Kalendarium przemian zagospodarowania przestrzennego w rejonie Wzgórza Partyzantów	278
4.1.1. Przemiany zagospodarowania od początków urbanizowania obszaru do początków likwidacji umocnień twierdzy Breslau	278
4.1.2. Przemiany zagospodarowania od czasu likwidacji umocnień twierdzy Breslau do czasu budowy <i>Etablissement Liebichshöhe</i>	280
4.1.3. Przemiany zagospodarowania od czasu budowy <i>Etablissement Liebichshöhe</i> do 1945 roku.....	284

4.1.4.	Niektóre przemiany zagospodarowania Wzgórza Partyzantów po 1945 roku.	287
4.2.	Charakterystyka rozplanowania założenia promenadowego w rejonie Wzgórza Partyzantów jako historycznego terenu zieleni miejskiej i elementu układu kompozycyjno-krajobrazowego miasta.....	289
4.3.	Interpretacja układu kompozycyjno-krajobrazowego w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu	289
4.4.	Postulaty badawcze.....	292
5.	Analiza wartości kulturowych (zabytkowych) i kompozycyjno-krajobrazowych założenia promenadowego w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu	293
5.1.	Założenie Promenady Staromiejskiej (w obrębie całej dzielnicy staromiejskiej) wraz z fosą miejską.	293
5.2.	[Obszar] A.: Wzgórze Partyzantów	295
5.3.	[Obszar] B.: Teren zieleni Wzgórze Partyzantów -Brama Oławska	305
5.4.	[Obszar] C.: Obszar Fosi Miejskiej	306
5.5.	Wnioski konserwatorskie – podsumowanie	309
6.	Spisy i wykazy	313
6.1.	Bibliografia: wykaz publikacji i opracowań niepublikowanych oraz dokumentów planistycznych	313
6.2.	Wykaz opracowań autorskich realizujących / omawiających postulowany standard badań środowiska kulturalnego (przytoczonych w rozdz. 1.3)	315
6.3.	Spis ilustracji	316

1. Wstęp

1.1. Przedmiot, cel i zakres opracowania

1.1.1. Przedmiot opracowania

Przedmiotem niniejszego opracowania jest fragment obszaru Promenady Staromiejskiej we Wrocławiu na odcinku pomiędzy ul. Piotra Skargi a ul. Oławską, obejmujący Wzgórze Partyzantów (dawny Bastion Sakwowy, niem. *Taschenbastion*, będący częścią bastionowych fortyfikacji Wrocławia z XVI-XVIII w.).

Podstawą opracowania jest umowa o dzieło nr 1/10/2022 zawarta dn. 03.10.2022 r. pomiędzy Spółką TECLA Sp z o.o., Wrocław, ul. Daszyńskiego 3/6, reprezentowaną przez Bartłomieja Świąsa (Zamawiający), a autorem niniejszego studium (Wykonawcą).

Formuła opracowania to studium historyczno-konserwatorskie, które opiera się na autorskim standardzie (będącym modyfikacją standardu praktykowanego w ostatnim półwieczu w Polsce), przy czym – z uwagi na cel podjętych prac – zakres opracowania został nieco zredukowany (zob. rozdz. 1.1.3.3). W każdym razie prezentowany materiał nie stanowi pełnego „studium historyczno-konserwatorskiego”.

1.1.2. Cele opracowania

Celem opracowania jest zgromadzenie informacji i zdobycie wiedzy niezbędnej do sporządzenia projektu rewitalizacji historycznego terenu zieleni w obrębie wrocławskiej Promenady Staromiejskiej między ul. Piotra Skargi, ul. Nową, ul. Oławską i Fosą Miejską, z wyłączeniem obszaru dz. ewid. nr 15/4 zajętego przez zabudowę Wzgórza Partyzantów.

Celem opracowania badawczego jest **zgromadzenie informacji i zdobycie wiedzy niezbędnej do sporządzenia projektu rewitalizacji historycznego terenu zieleni** w obrębie wrocławskiej Promenady Staromiejskiej między ul. Piotra Skargi, ul. Nową, ul. Oławską i Fosą Miejską, z wyłączeniem obszaru zajętego przez zabudowę Wzgórza Partyzantów (dz. ewid. nr 15/4).

Ustalenia z badań mają posłużyć do sporządzenia projektu, który będzie:

- respektował i uczytelniał wartości zabytkowe i kompozycyjno-krajobrazowe obszaru,
- uwzględniał zalecenia konserwatorskie mówiące o:

** przywróceniu zatartych osi widokowych i odtworzeniu okien widokowych, szczególnie z poziomu przy źródle Freytaga na zabudowę Przedmieścia Oławskiego oraz ze szczytu wzgórza w stronę Ostrowa Tumskiego;*

** analizie możliwości wprowadzenia pomostu w miejscu dawnej przystani na łódzie;*

** koncepcja układu zieleni winna nawiązywać do XIX-wiecznej kompozycji, którą cechuje rytmiczność i przewidywalność, częstsze stosowanie osi dośrodkowych, aniżeli dalekich perspektyw¹.*

¹ Cyt. z korespondencji między Zamawiającym a Wykonawcą.

1.1.3. Zakres opracowania

1.1.3.1. Granice obszaru opracowania

Poszczególne etapy pracy badawczej były realizowane w ramach obszarowych adekwatnych do badanej problematyki. Przyjęto następujące granice opracowania:

- (a) cały obszar Promenady Staromiejskiej – na potrzeby badań kwerendowych dotyczących genezy historycznego terenu zieleni z lat 1813-1816 okalającego dzielnicę staromiejską,
- (b) obszar Wzgórza Partyzantów i przyległej Promenady między ul. Piotra Skargi a ul. Oławską, wraz z otoczeniem (ul. Nową i jej parcelami, Fosą Miejską, kwartałami zabudowy przyległymi do ul. Podwałe po wschodniej i południowej stronie Fosi, terenem między ul. Teatralną a Fosą) – na potrzeby badań kwerendowych dotyczących przemian zagospodarowania rozpatrywanego odcinka Promenady,
- (a) obszar objęty projektem rewaloryzacji terenu zieleni (dz. ewid. nr 9/7, 9/8, 15/5, część 15/2) – na potrzeby formułowania szczegółowych analiz z wnioskami konserwatorskimi (zob. ryc. poniżej).

Ryc. 1. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na ortofotomapie (https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html), z oznaczonym terenem objętym badaniami kwerendowymi – obszar (b).

Ryc. 2. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na ortofotomapie, z oznaczonym terenem objętym opracowaniem projektowym – obszar (c). Materiał zostarczony przez Zamawiającego.

1.1.3.2. Granice czasowe

Przeprowadzone badania kwerendowe zostały skoncentrowane na zagospodarowaniu i funkcjonowaniu Wzgórza Partyzantów i jego parkowego otoczenia w okresie **od powstania Promenady Staromiejskiej (1813-1816) do końca II wojny światowej (1945)**.

Uwzględniono jednak:

- istotne przemiany, które zachodziły na tym terenie **między XIII a początkiem XIX w.** i zdeterminowały późniejsze rozplanowanie, ukształtowanie i zagospodarowanie obszaru,
- istotne przekształcenia dokonane **po 1945 roku**.

1.1.3.3. Zakres przedmiotowy

Przeprowadzone prace studialne objęły prace studialne i analityczne:

- badania kwerendowe (zob. niżej).
- badania terenowe – ograniczone do oglądu terenu opracowania (historycznych i współczesnych elementów zagospodarowania) oraz sporządzenia dokumentacji fotograficznej,
- analizę wartości zabytkowych i kompozycyjno-krajobrazowych na rozpatrywanym obszarze.

Treścią studialno-analitycznej części opracowania są następujące kwestie badawcze:

- historia przemian zagospodarowania rozpatrywanego obszaru (b),
- **struktury i elementy krajobrazu kulturowego (historyczne komponenty) w obrębie** rozpatrywanego obszaru (b),
- określenie wartości zabytkowej i/lub kompozycyjno-krajobrazowej tych komponentów oraz sformułowanie wniosków dotyczących konieczności, zasadności, możliwości postępowania z tymi wartościami (odnośnie typu i zakresu działań ochronnych, prac konserwatorskich i adaptacyjnych).

W uwagi na praktyczne, organiczne cele niniejszego opracowania oraz ograniczony obszar objęty projektem rewitalizacji terenu zieleni – pominięto w prezentowanym studium:

- historyczne przekazy pisane dotyczące zagospodarowania i funkcjonowania terenu Promenady Staromiejskiej w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów – zarówno archiwalia (sprawozdania i rachunki instytucji zajmujących się kształtowaniem i utrzymywaniem Promenady) jak też publikacje (artykuły prasowe, relacje podróżnicze, opisy w przewodnikach turystycznych itp.);
- przekazy ikonograficzne i dokumentacje architektoniczno-budowlane odnoszące się bezpośrednio do wyglądu zabudowy dawnego *Etablissement Liebichshöhe*: Belwederu, Kolumnady, Perystylu i innych budynków znajdujących się poza obszarem projektu rewaloryzacji terenu zieleni;
- przekazy sporządzone po 1945 r. dotyczące przemian zagospodarowania i użytkowania Wzgórza Partyzantów i jego sąsiedztwa – za wyjątkiem wybranych przekazów ikonograficznych i danych faktograficznych dokumentujących istotne przekształcenia w obrębie terenów zieleni na tym terenie
- interpretacje dotyczące programu ideowego dawnego Bastionu Sakwowego jako eksponowanego elementu historycznych terenów zieleni².

1.1.3.4. Zakres badań kwerendowych

Przeprowadzono następujące kwerendy:

a) Kwerenda przekazów pisanych – objęła pojedyncze przekazy wydane drukiem istotne do zinterpretowania przekazów obrazowych, dostępne w zbiorach bibliotek cyfrowych i internetowych baz danych udostępniane poprzez serwisy:

- Federacja Bibliotek Cyfrowych (<http://fbc.pionier.net.pl/owoc>),
 - Europeana Collections (<http://www.europeana.eu/portal/>).
- w szczególności zbiory, którymi dysponują regionalne biblioteki cyfrowe:
- Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa (<https://www.dbc.wroc.pl/dlibra>),
 - Śląska Biblioteka Cyfrowa (<https://www.sbc.org.pl/dlibra>).

b) Kwerenda źródeł kartograficznych objęła

- wydane drukiem atlasy historyczne Wrocławia (**AHMP Wrocław 2001, AHMP Wrocław 2017**),

- historyczne plany Wrocławia zdigitalizowane i dostępne w zbiorach bibliotek cyfrowych oraz internetowych baz danych, m.in. w:

- *Polska na fotografii*, <https://polska-org.pl/>
- *Fotopolska.eu. Ocalić od zapomnienia...*, <http://fotopolska.eu/>,
- Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra>

- współczesne źródła kartograficzne – takie jak: ortofotomapa, mapa katastralna, numeryczny model terenu (NMT), dynamiczna hipsometria – udostępniane w:

- internetowej bazie danych Geoportal 2; <http://mapy.geoportal.gov.pl/imap/>,

² Problematykę tę omawiają: **Tomaszewicz 2002, Bińkowska 2006, Grzegorzczak 2008**

- serwisie *System Informacji Przestrzennej Wrocławia*, <https://www.geoportal.wroclaw.pl/>,
- w serwisie *Geoportal Otwartych Danych Przestrzennych*, <https://polska.e-map.net/>
- serwisie Google Maps, <https://www.google.pl/maps>.

c) Kwerenda źródeł ikonograficznych objęła

- internetowe bazy danych, zwłaszcza:

- *Polska na fotografii*, <https://polska-org.pl/>
- *Fotopolska.eu. Ocalić od zapomnienia...*, <http://fotopolska.eu/>,
- [Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung]/*Bildkatalog*, <http://www.herder-institut.de/bildkatalog/bildkatalog.php>;
- Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra>
- Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa (<https://www.dbc.wroc.pl/dlibra>),
- Śląska Biblioteka Cyfrowa (<https://www.sbc.org.pl/dlibra>).

d) Kwerenda planów i dokumentacji budowlanych objęła

- zbiory Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,
- materiały udostępniane w internetowych serwisach *Polska na fotografii*, <https://polska-org.pl/> oraz *Fotopolska.eu. Ocalić od zapomnienia...*, <http://fotopolska.eu/>,
- materiały (głównie ze zbiorów Archiwum Budowlanego Wrocławia) zamieszczone w studium historyczno-konserwatorskim: **Małachowicz 2018**.

e) Kwerenda danych nt. prawnych form ochrony dziedzictwa objęła

- serwis *System Informacji Przestrzennej Wrocławia*, <https://www.geoportal.wroclaw.pl/> (interaktywne mapy: Gminna Ewidancja Zabytków, Studium 2018)
- portal mapowy Narodowego Instytutu Dziedzictwa, <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/> (dane nt. obiektów wpisanych do rejestru zabytków).

1.2. Metodologiczne podstawy opracowania

Niniejsze opracowanie opiera się na standardzie badań historyczno-konserwatorskich, wypracowanym przez Artura Kwaśniewskiego i stosowanym (z niezbędnymi modyfikacjami) w raportach z badań kwerendowych³, historyczno-architektonicznych⁴, historyczno-urbanistycznych⁵, „historyczno-ogrodowych”⁶ i krajobrazowych⁷; jego główne założenia zostały przedstawione na łamach periodyku „Architectus” w artykule z 2019 roku⁸.

Standard ten obejmuje m.in.:

- sposób prowadzenia badań kwerendowych, dokumentowania i interpretowania przekazów źródłowych i opracowań,
- sposób prowadzenia analizy zasobów środowiskowych, w tym środowiska kulturowego.

³ Kwaśniewski 2016

⁴ Kwaśniewski 2018 b

⁵ Kwaśniewski, Dworniczak 2018; Kwaśniewski 2019 a.

⁶ Kwaśniewski 2018 a

⁷ Kwaśniewski, Dworniczak 2017

⁸ Kwaśniewski 2019 b

1.2.1. Przyjęte skróty

Autor opracowania kieruje się zasadą stosowania skrótowców w tekście elebaroratu w zakresie minimalnym, niezbędnym aby usprawnić lekturę tekstu.

W niniejszym opracowaniu stosowane są skrótowce używane bardziej lub mniej powszechnie w polskojęzycznych publikacjach:

b.a. – bez autora (tekst anonimowy), b.i. – brak imienia (imię nieznane), b.m.w. – bez miejsca wydania, b.r.w. – bez roku wydania, cm – centymetr, cz. – część, czes. – czeski, d. – dawny, dawniej, dok. – dokument, dot. – dotyczy, dotyczący dz. ewid. – działka ewidencyjna fot. – fotografia, gm. – gmina, ha – hektar, jw. – jak wyżej, km – kilometr, ks. – książkę, łac. – łaciński, po łacinie m – metr, m.in. – między innymi, niem. – niemiecki, w języku niemieckim np. – na przykład, nr, Nr – numer, ob. – obecnie, obecny, oprac. – opracowanie, opracował, pag. – <i>pagina</i> , nienumerowana stronica w publikacji, manuskrypcie itp., płd. – południowy, płn. – północny, pocz. – początek, poł. – połowa,	pom. – pomieszczenie, por. – porównaj, pow. – powiat, poz. – pozycja, przeł. – przełom, r. – rok, reg. – regest (dokumentu), rozd. - rozdział ryc. – rycina = ilustracja, rys. – rysunek, rysował, rz. – rzeka, s. – strona, sygn. – sygnatura, szp. – szpalta (kolumna tekstu na stronie) tj. – to jest ... (czyli ...), tzn. – to znaczy tzw. – tak zwany, ur. – urodzony, urodzona, wg – według, wsch. – wschodni, wyd. – wydanie (książki); wydawca, wzm. – wzmiankowany, zach. – zachodni, zbud. – zbudowany, z.d. – z domu (<i>primo voto</i> , nazwisko panieńskie) złp. – złoty polski (waluta) zm. – zmarł, zmarła, zob. – zobacz, zw. – zwany.
---	---

Skróty odnoszące się do instytucji, dokumentów prawnych, baz danych, narzędzi badawczych itp.:

MPZP – *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego*,

NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa,

NMT – Numeryczny Model Terenu

PAN – Polska Akademia Nauk,

SUiKZP – *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (...)*

WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

1.3. Komponenty historycznej struktury funkcjonalno-przestrzennej w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu oraz przyjęta terminologia

1.3.1. Struktura funkcjonalno-przestrzenna i jej komponenty

Na obszarze objętym badaniem kwerendowymi wydzielone zostały trzy zasadnicze obszary:

- A. **Wzgórze Partyzantów** – obszar w granicach uzasadnionych historycznie, zarazem w granicach przyjętych dla MPZP (projekt z 2017 r.),
- B. **Teren zieleni Wzgórze Partyzantów -Brama Olawska** – obszar w granicach wyznaczonych w oparciu o obecny układ kompozycyjno-krajobrazowy,
- C. **Obszar Fosu Miejskiej** – obszar w granicach wynikających z historycznego ukształtowania i zagospodarowania terenu.

Poniżej przedstawione zostały wszystkie dostrzeżone, interpretowane i analizowane komponenty wraz z nazwami przyjętymi w niniejszym opracowaniu

A. Wzgórze Partyzantów, dawny Bastion Sakwowy (niem. *Taschen-Bastion*), później Wzgórze Liebicha (niem. *Liebichs-Höhe, Liebichshöhe*) z pozostałością lokalu gastronomiczno-rozrywkowy Wzgórze Liebicha (*Etablissement Liebichshöhe*) - w opracowaniu stosowane są również nazwy skrócone: Wzgórze, *Etablissement*⁹.

A.1. Taras górny Wzgórza i *etablissement* – platforma szczytowa, *plateau*

- 1. miejsce po Belwederze (*Belvedere*),
- 2. dawna kuchnia (*Küche*, po 1945: obserwatorium astronomiczne)
- 3. miejsce po hali północnej i mur oporowy
- 4. miejsce po hali wschodniej
- 5. miejsce po muszli koncertowej (*Orchester*)

A.2. Taras średni *etablissement*

- 6. Loggia (kolumnada, niem. *Säulengang*) ze schodami na taras górny
- 6a. fontanna pośrodku tarasu średniego

A.3. Taras dolny *etablissement*

- 7. Pawilon Perystylowy (niem. *Peristyl*) z atrium i schodami terenowymi
- 7a. relikty fontanny w obrębie atrium

Wykaz wszystkich historycznych komponentów budowlanych tworzących pierwotną monumentalną zabudowę Wzgórza w obrębie tarasu dolnego, średniego i górnego – zob. rozdz. 2.4. poz. [1].

A.4. Zbocza i podnóża zachodnie Wzgórza

- 8. miejsce po pomniku Schleiermachera,
- 9. schody południowe na taras średni (współczesne)
- 10. miejsce po ścieżce południowo-zachodniej
- 48. relikty kazamat poterny szyjowej – pod trawnikiem oraz nawierzchnią chodnika i jezdni [- obiekt na styku z obszarem Wzgórza, w obrębie pasa drogowego]

⁹ Nt. znaczenia i zakresu pojęcia *Etablissement* zob: Jagiello-Kolaczyk 2000.

A.5. Zbocze południowe Wzgórza

11. aleja promenadowa - odcinek na zboczu południowym
12. ścieżka zboczowa - południowa
13. ścieżka nadbrzeżna (*Wassergang*) – odcinek południowy
14. ścieżka południowa na *plateau* (z „placu Freytaga”)

A.6. Strefa dawnego naroża bastionu (strefa/partia narożnikowa Wzgórza)

15. „plac Freytaga” z kolistą rabatą kwiatową (*Rondel*) – w ciągu alei promenadowej
16. dawny pomnik-źródło Gustava Freytaga (*Gustav Freitag-Brunnen*)
17. „plac Kolonialny”
18. miejsce po Pomniku Kolonii Niemieckich (*Kolonialdenkmal*,)
19. ścieżka nadbrzeżna (*Wassergang*) – odcinek południowo-wschodni (przy narożniku bastionu)
20. strefa dawnego ogrodu tematycznego (skalnego / różanego)
21. miejsce po ścieżce wiodącej przez dawny ogród tematyczny
22. ścieżka u podnóżu naroża bastionu (współczesna)

A.7. Zbocze i podnóże wschodnie Wzgórza

23. aleja promenadowa - odcinek na zboczu wschodnim
24. „rozdroże” przy zieleńcu między Fosą a ul. Nową – w ciągu alei promenadowej
25. ścieżka zboczowa - wschodnia
26. ścieżka nadbrzeżna (*Wassergang*) – odcinek wschodni
27. schody nadbrzeżne wschodnie i budynek nadbrzeżny z tarasem widokowym (współczesne)
28. pomnikowe drzewo – platan

A.8. Zbocze i podnóże północne Wzgórza

29. ścieżka północno-wschodnia na *plateau* (*Rampe*)
30. ścieżka północno-zachodnia na *plateau* (dojście do toalet i kuchni)
- 30a. kamienie narzutowe na zboczu północnym – pozostałość naturalistycznej aranżacji założenia parkowego
31. kazamata poterny szyjowej Bastionu Sakwowego (w podziemiu)
32. portal wejścia do kazamat poterny szyjowej (zarazem miejsce po pierwotnym portalu bramnym)
- 32a. wejście wschodnie do schronu w kazamatach poterny szyjowej
- 32b. wejście zachodnie do schronu w kazamatach poterny szyjowej
33. wieża nad kazamatami poterny szyjowej (*alte Thurm*, tzw. Baszta Prochowa)
34. mur oporowy (od strony ul. Nowej) i dawny schron przeciwlotniczy z kazamatami działobitni barkowej Bastionu Sakwowego, tarasem nad kazamatami, wartownią schronu – zarazem miejsce po placu zabaw (*Spielplatz*) i pergoli
35. plac dolny przy schronie (w miejscu północnej części kazamat działobitni barkowej, zastąpionych przelotnią schronu, zlikwidowaną r. 1973 r.) – zarazem miejsce po tarasie z pergolą i stajni dla osłów w kazamatach (w XIX w.: *Eselstall*)
36. miejsce po starym budynku ubikacji *etablissement*
37. nowy budynek ubikacji *Etablissement* (*Abortsbegäude*)
38. zieleńiec południowy przy ul. Nowej
- 38a. miejsce po budynku toalet (*Bedürfnisanstalt*) w obrębie zieleńca przy ul. Nowej (obecnie zajęte przez podziemne komory współczesnej infrastruktury technicznej)

- 39. relikty zieleńca północnego przy ul. Nowej
- 40. droga parkowa w obrębie zieleńca przy ul. Nowej

B. Teren zieleni Wzgórze Partyzantów -Brama Oławska

B.1. Obszar promenady przy dawnej ul. Nowej

- 41. aleja promenadowa przy dawnej ul. Nowej

B.2. Zieleniec przy ul. Oławskiej

- 42. przejście podziemne z relikdami Bramy Oławskiej i makietą dawnych fortyfikacji (częściowo w obrębie strefy B.1)
- 43. droga promenadowa przecinająca zieleniec przy ul. Oławskiej (współczesna)

C. Obszar Fosi Miejskiej (Stadtgraben)

C.1. Fosa Miejska po południowej stronie Wzgórza Partyzantów (Stadtgraben, Ohlauer Stadtgraben, po ok. 1900 także Gondelteich)

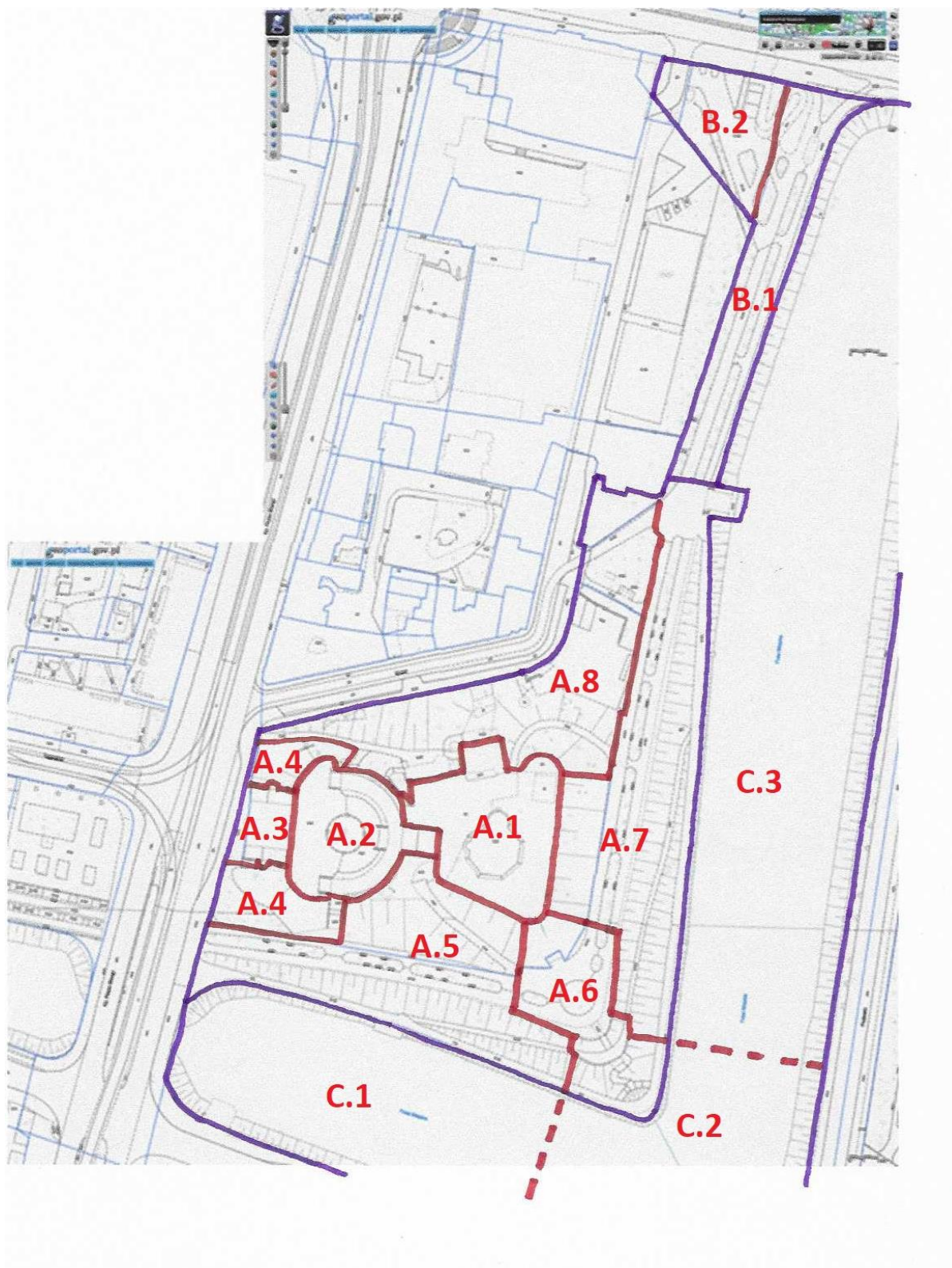
- 44. miejsce po przystani łódek (*Gondolenstätte, Bootenverleihung*)
- 45. schody nadbrzeżne południowe

C.2. Fosa Miejska po południowo-wschodniej stronie Wzgórza Partyzantów (Stadtgraben, Ohlauer Stadtgraben)

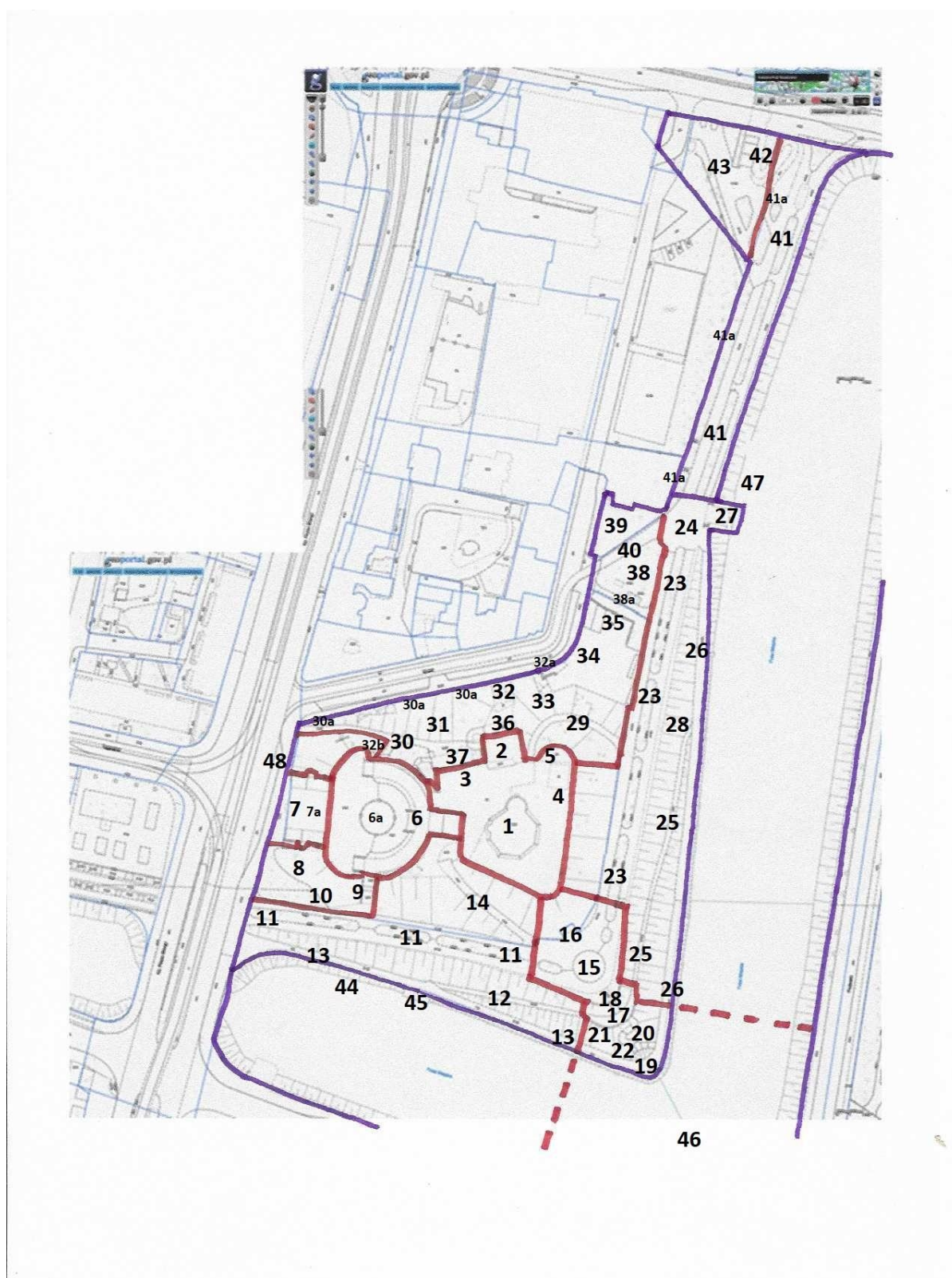
- 46. wyspa

C.1. Fosa Miejska po wschodniej i północno-wschodniej stronie Wzgórza Partyzantów (Stadtgraben, Ohlauer Stadtgraben)

- 47. miejsce po budynku przy nabrzeżu fosi

Ryc. 3. Wrocław, rejon Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul. Piotra Skargi do ul. Oławskiej, ze Wzgórzem Partyzantów – podział terenu na jednostki (linia bordowa) i obszary (linia fioletowa). Oprac. A. Kwaśniewski na podstawie mapy zasadniczej udostępnianej w Geoportalu krajowym (https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html , data dostępu: 15.11.2022)

Ryc. 4. Wrocław, rejon Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul. Piotra Skargi do ul. Oławskiej, ze Wzgierzem Partyzantów – podział terenu na jednostki (linia bordowa) i obszary (linia fioletowa) z oznaczeniem zasobów środowiska kulturowego (oznaczenia cyfrowe). Oprac. A. Kwaśniewski na podkładzie mapy zasadniczej udostępnianej w Geoportalu krajowym (https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html , data dostępu: 15.11.2022)

1.3.2. Nazewnictwo historyczne ulic w rejonie Wzgórza Partyzantów

am Stadtgraben – ul. Podwale (nazwa sprzed regulacji urbanistycznej)
Am Ohlauer Stadtgraben – ul. Podwale po wschodniej stronie Fosi Miejskiej
Am Schweidnitzer Stadtgraben – ul. Podwale po południowej stronie Fosi Miejskiej
Bahnhof Strasse – ul. Dworcowa
Forkenbeck Strasse – ul. Aleksandra Hercena
Neue Gasse – ul. Nowa
Neue Taschen-Gasse, Neue Taschen-Strasse – ul. Piotra Skargi w obrębie Przedmieścia Świdnickiego
Ohlauer-Strasse – ul. Oławska, w obrębie dzielnicy staromiejskiej,
Taschen Gasse – ul. Piotra Skargi, odcinek północny (w obrębie dzielnicy staromiejskiej)
Taschen Strasse – ul. Piotra Skargi, odcinek staromiejski i śródmiejski
Vorwerks Gasse, Vorwerks-Strasse – ul. Komuny Paryskiej
Wall Strasse (odcinek wschodni) – ul. Teatralna
Weiden Gasse – ul. Wierzbowa

1.3.3. Przyjęta terminologia dotycząca periodyzacji zjawisk kulturowych

historyczny (-a, -e) – określenie stosowane w niniejszym opracowaniu wobec elementów pochodzących sprzed 1945 roku.

wczesnośredniowieczny – określenie datujące odnoszące się do okresu od V w. do końca XII wieku.

późnośredniowieczny – określenie datujące odnoszące się do okresu od początku XIII w. do ok. 1450/1470 roku.

wczesnonowożytny – określenie datujące odnoszące się do okresu od schyłku średniowiecza (ok. 1450/1470) do czasu rozpadu feudalnych struktur ustrojowych (w realiach śląskich, wielkopolskich: 1808 r.).

późnonowożytny – określenie datujące odnoszące się do okresu między początkiem XIX w. (w realiach śląskich, wielkopolskich: początek pruskich reform ustrojowych w 1808 r.) a końcem I wojny światowej (1918 r.).

współczesny, -a, -e (...) – określenie stosowane w niniejszym opracowaniu wobec elementów zagospodarowania wprowadzonych po 1945 roku.

1.3.4. Przyjęta terminologia związana z historyczną architekturą i krajobrazem kulturowym oraz kształtowaniem przestrzeni.

ekspozycja – aspekt układu kompozycyjno-krajobrazowego, który wiąże się z postrzeganiem przestrzeni przez obserwatora, z „widokami”, z widzeniem „wnętrz”: ich „ścian”, „posadzek”, „stropów”, „elementów wolnostojących” itd.

ekspozycja bierna – pojęcie odnoszące się do układu kompozycyjno-krajobrazowego; określa możliwość oglądania obiektu z zewnątrz, istnienie ciągów i punktów widokowych oraz otwarć widokowych pozwalających postrzegać dany obiekt z jego otoczenia (np. ekspozycja bierna zabudowy wsi to możliwość obserwowania jej sylwety z terenu położonego poza obszarem zabudowy).

ekspozycja czynna – pojęcie odnoszące się do układu kompozycyjno-krajobrazowego; określa możliwość oglądania z danego miejsca jego otoczenia (np. na ekspozycję czynną parceli budowlanej składają się wszystkie istotne otwarcia i powiązania widokowe zachodzące pomiędzy tą parcelą (oknami budynku, tarasem, strefą wejścia, miejscami w ogrodzie) a otoczeniem parceli.

krajobraz – w ujęciu współczesnej architektury krajobrazu jest to obszar, postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich (wg Europejskiej Konwencji Krajobrazowej z 2004 r.).

rozplanowanie – aspekt układu kompozycyjno-krajobrazowego, który wiąże się z kształtem planu i kształtem przestrzeni wynikającej z planu: z przebiegiem granic, rozgraniczeń stref użytkowych, położeniem budowli i elementów zieleni, przebiegiem dróg itd., oraz hierarchiami zachodzącymi między tymi składnikami

środki architektury krajobrazu – elementy takie jak: mała architektura, różne formy zieleni, posadzki terenowe (w tym: rysunek nawierzchni).

uwarunkowania – istotne procesy zachodzące w środowisku przyrodniczym i antropogenicznym, związki przyczynowo-skutkowe istniejące między komponentami środowiska, tendencje dostrzegane w tychże procesach i związkach – mające wpływ na krajobraz kulturowy, także zapisy planistyczne i zalecenia inwestorskie determinujące przyszłe funkcjonowanie.

wnętrze krajobrazowe – przestrzeń postrzegana przez obserwatora, ograniczona przez „ściany” (np. pierzeje zabudowy rynkowej, drzewa otaczające polanę, ogrodzenia i żywopłoty bądź szpalery nasadzeń w ogrodzie; także przez sylwetę gór okalających teren otwarty bądź – w ekstremalnym przypadku – linię horyzontu), „posadzkę” (np. nawierzchnie rynku, powierzchnie łąki bądź pola ornego), „strop” (np. konary drzew wznoszące się ponad wnętrzem drogi w obrębie założenia alejowego; zazwyczaj – przez nieboskłon); posiadające „element wolnostojący” (np. fontannę w obrębie placu, pojedyncze drzewo bądź zagajnik w przestrzeni pól bądź łąk).

zasada dobrej kontynuacji (w architekturze, urbanistyce, planowaniu przestrzennym i dziedzinach pokrewnych) – sposób myślenia i postępowania polegający na dostosowaniu, wpasowaniu nowo projektowanego obiektu w zastane otoczenie poprzez przyjęcie zasady, na której opiera się ukształtowanie i funkcjonowanie tego otoczenia, respektowanie reguł istniejącego ładu przestrzennego. Przejawem zasady dobrej kontynuacji w skali urbanistycznej jest np. dostosowanie nowego zagospodarowania do sąsiedztwa: budynku frontowego do linii zabudowy sąsiedniej, podziałów przestrzennych na działce do kierunków wyznaczonych przez oś ulicy i granice parcelacyjne, formy ogrodzenia frontowego – do formy ogrodzeń sąsiednich. Zasada dobrej kontynuacji w skali architektonicznej – np. przy adaptacji budynku historycznego – oznacza: dostosowanie współczesnego programu użytkowego do historycznych podziałów przestrzennych (układu ścian i pomieszczeń), do dawnych funkcji pomieszczeń (zachowanie funkcji reprezentacyjnej bądź „publicznej” w pomieszczeniach będących dawniej salami, salonami, „wielkimi izbami” itp.). Wg Juliusza Zórawskiego (autora pojęcia) „dobra kontynuacja” może być realizowana z użyciem współczesnego języka form, ale zawsze z uwzględnieniem istniejącego kontekstu.

zasób – obiekt materialny (np. budowla, założenie ogrodowe, ulica w liniach rozgraniczających) lub niematerialny (np. historyczna funkcja miejsca, oś kompozycyjna) będący przedmiotem ewidencjonowania oraz analiz; rozpatrywany jako składnik układu funkcjonalno-przestrzennego, środowiska przyrodniczego, środowiska kulturowego, układu kompozycyjno-krajobrazowego.

2. Studia kameralne

2.1. Przekazy kartograficzne

2.1.1. Plany historyczne (wybrane)

2.1.1.1. Plany z lat ok. 1600-ok.1810

[1]

Przekaz: plan widokowy (aksonometryczny) Wrocławia, skala oryginału: ok. 1:1400; autor: Barthel Weihner; w górnej części arkusza w ramce dedykacja dla królów Czech i Węgier Ferdynanda i Maksymiliana vob Hansburg oraz datowanie MDLXII, w narożach arkusza herby Habsburgów, Królestwa Czeskiego, biskupa wrocławskiego Caspara von Logau, miasta Wrocławia; w dolnej części arkusza w dwóch ramkach wierszowany panegiryk na cześć miasta po łacinie i niemiecku: *Ad lectorem / Zum Leser*, zakończona datowaniem „1562”

Datowanie: 1562 r.

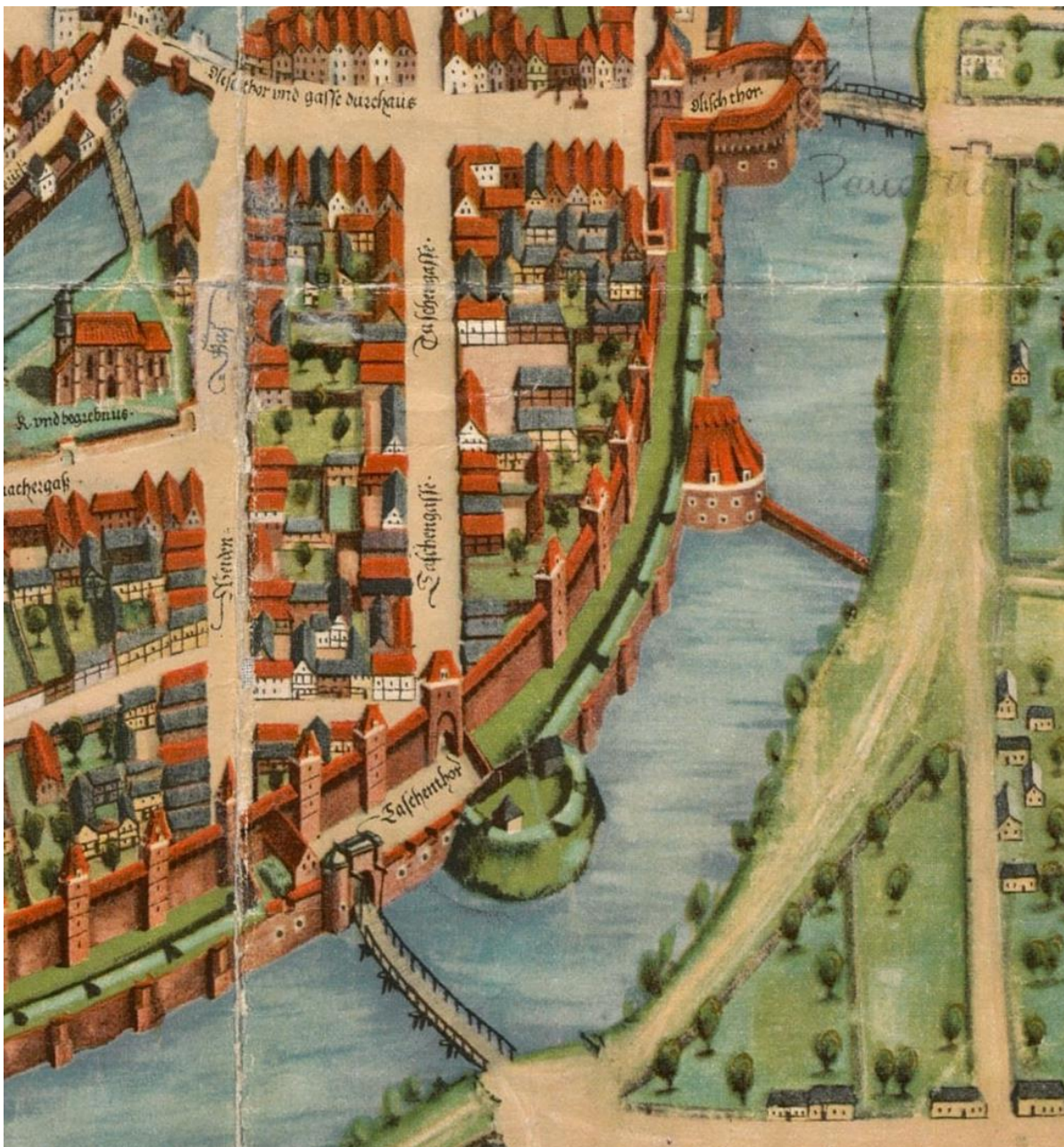
Lokalizacja: kopia planu m.in. w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego; kopia cyfrowa reprodukowana m.in. w: <https://wroclaw.polska-org.pl/3462517,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022).

Treść i komentarz:

Plan Weihnera jest najstarszym kartograficznym wizerunkiem Wrocławia, wiarygodnym w odniesieniu do przedstawienia układu ulic i fortyfikacji oraz wyróżników przestrzeni miejskiej (budowli użyteczności publicznej, trwałych i jednostkowych elementów zagospodarowania placów i ulic).

W rejonie ob. Wzgórza Partyzantów zostały przedstawione następujące elementy zagospodarowania:

- układ ulic, w tym dawna *Taschen Strasse* (północny odcinek ob. ul. Piotra Skargi) – opisana: *Taschegasse*,
- zabudowa przy *Taschengasse*,
- mur obronny z basztami oraz bramą miejską – Bramą Sakwową, opisana: *Taschenthor*,
- pierścień umocnień bastejowych, obejmujący m.in.:
 - * zewnętrzną Bramą Sakwową,
 - * basteję ziemną – w miejscu zachodnich partii późniejszego Bastionu Sakwowego,
 - * basteję murowaną dwukondygnacyjną – w miejscu północno-wschodnich partii późniejszego Bastionu Sakwowego,
 - * kurtynę w postaci wału ziemnego z murowaną oblicówką od strony fosy – na odcinku między wspomnianymi bastejami,
 - * kurtynę w postaci muru – w rejonie zewnętrznej Bramy Sakwowej,
- most drewniany nad fosą – prowadzący do Bramy Sakwowej.

Ryc. 5. Fragment planu widokowego (aksonometrycznego) Wrocławia; autor: Barthel Weihner; datowanie: 1562 r. – wycinek z przedstawieniem południowo-wschodnich obrzeży miasta z rejeonem późniejszego Bastionu Sakwowego. Wg: <https://wroclaw.polska-org.pl/3462517,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022).

[2]

Przekaz: plan pomiarowy Wrocławia, rękopiśmienny, autor: Friedrich Gross; bez opisów.

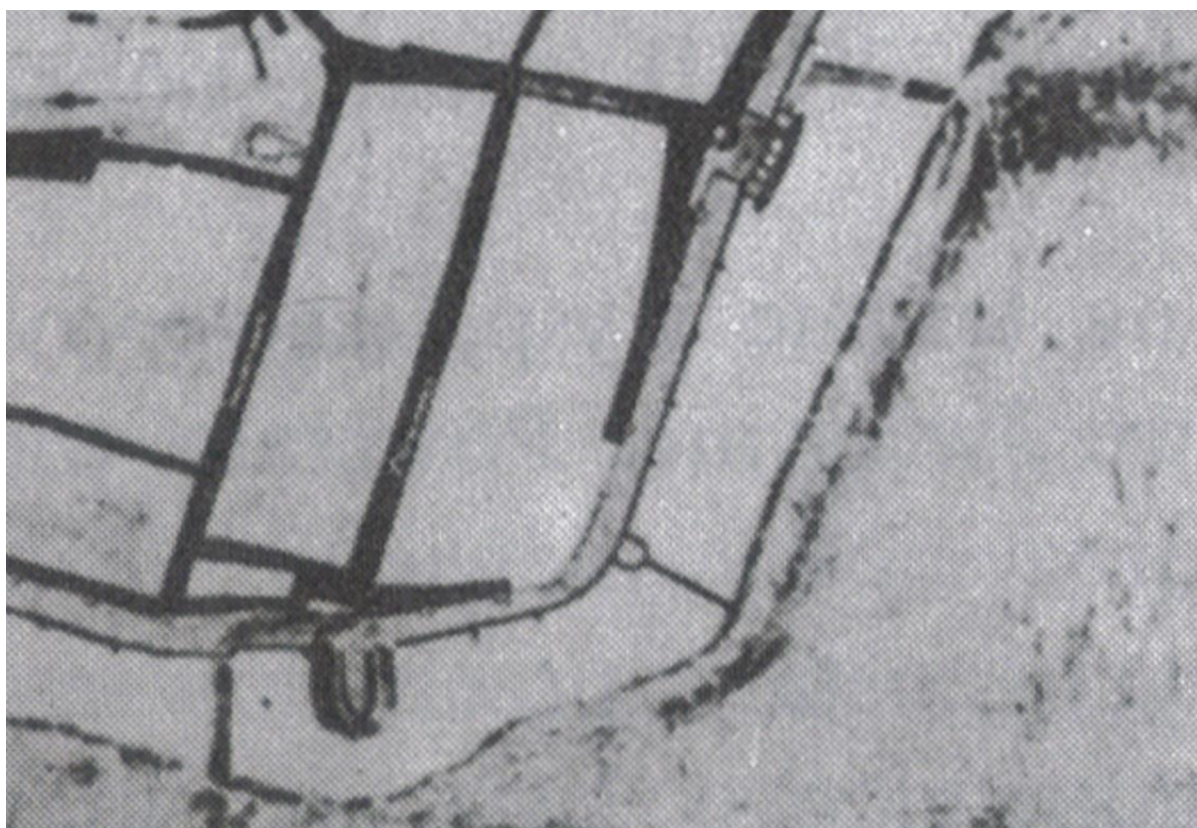
Datowanie: 1578 r.

Lokalizacja: kopia cyfrowa planu reprodukowana m.in. w: <https://wroclaw.polska-org.pl/870429,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: plan przedstawia – z dużą precyzją, z uwzględnieniem skali i zachowaniem proporcji, w oparciu o pomiary geodezyjne – przebieg ulic, układ kwartałów ulicznych, układ obioktów tworzących system fortyfikacyjny miasta, także rozplanowanie niektórych budowli.

W rejonie ob. Wzgórza Partyzantów ukazano m.in.

- bieg *Taschengasse*,
- przebieg muru obronnego i zewnętrznych umocnień bastejowych z bastejami,
- bieg uliczki przynurnej (późniejszej *Neue Gasse*) – podzielony na dwa odcinki tj. przerwany w rejonie bastei murowanej.

Ryc. 6. Fragment planu pomiarowego Wrocławia, rękopiśmienny, autor: Friedrich Gross; datowanie: 1578 r. – wycinek z przedstawieniem południowo-wschodnich obrzeży miasta, w rejonie późniejszego Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów). Wg: <https://wroclaw.polska-org.pl/870429,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

[3]

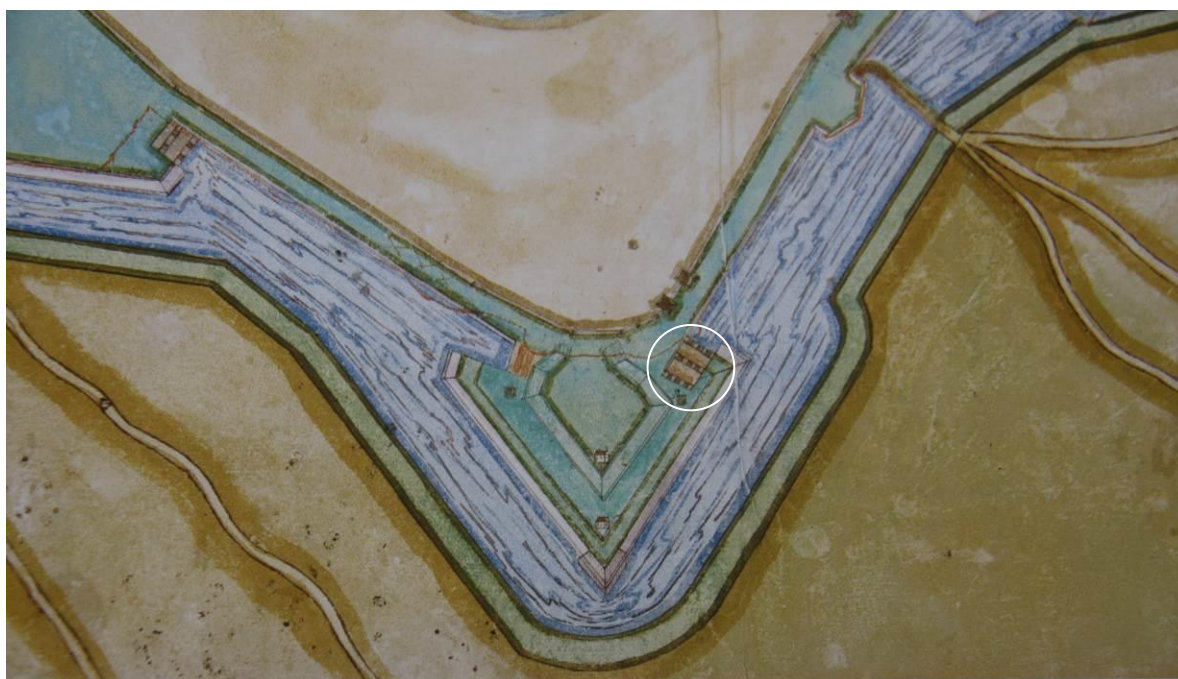
Przekaz: plan pomiarowy umocnień Wrocławia południowo-wschodniej części miasta, z przedstawieniem m.in. Bastionu Sakwowego; na planszy tytuł: *Grundriss der Stadt Breslau so ist die neu angefangene pasteyen belangt / 1604*

Datowanie: 1604 r.

Lokalizacja: plan (ze zbiorów Herzog August Bibliothek w Wolfenbütel) opublikowany w: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 24

Treść i komentarz: plan dokumentuje

- przebieg muru obronnego z basztami, którego pozostałości istniały do końca XIX w. w miejscu jezdni i chodnika obecnej ul. Nowej,
- rozplanowanie i elementy obronne Bastionu Sakwowego, których pozostałości istnieją do dziś, m.in. działobitnię barkową wschodnią (oznaczona na planie okręgiem).

Ryc. 7. Fragment planu pomiarowego umocnień Wrocławia południowo-wschodniej części miasta, z przedstawieniem m.in. Bastionu Sakwowego, z 1604 r., ze zbiorów Herzog August Bibliothek w Wolfenbütel. Wg: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 24. Oznaczenie okręgiem działobitni barkowej wschodniej (zachowanej do dziś) – A. Kwaśniewski.

[4]

Przekaz: plan twierdzy Wrocław, w dolnej prawej części arkusza podpis, podziałka liniowa i sygnowanie oraz datowanie: *Plan von der Festung Breslau / gezeichnet von. Ingen. Lieut. v. Poblitzki 1802*

Datowanie: 1802 r.

Lokalizacja: plan (ze zbiorów Geheimniss Staatsarchiv Preussische Kulturbesitz) opublikowany w: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 44

Treść i komentarz: plan dokumentuje m.in. zagospodarowanie terenu w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów:

- przebieg muru obronnego z basztą – w miejscu obecnej ul. Nowej;
- Bastion Sakwowy (w kształcie zmodernizowanym względem stanu pierwotnego), z uwidocznionym:

- * zejściem do kazamat poterny szyjowej i z pochylniami prowadzącymi na plateau bastionu (w obrębie szyi bastionu),

- * działobitnią barkową wschodnią;

- zabudowę przy *Taschenstrasse* (północnym odcinku obecnej ul. Piotra Skargi)

Ryc. 8. Fragment planu twierdzy Wrocław pt. *Plan von der Festung Breslau*, autor: v. Poblitzki, datowanie: 1802, ze zbiorów Geheimniss Staatsarchiv Preussische Kulturbesitz – wycinek z przedstawieniem Bastionu Sakwowego (obecnego Wzgórza Partyzantów) i okolic. Wg: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 44. Rejon Wzgórza oznaczony okręgiem – rys. A. Kwaśniewski.

[5]

Przekaz: plan twierdzy Wrocław (w likwidacji), w górnej części arkusza podpis: *Plan der ehemaligen Festung Breslau mit den Franzosen im Jahr 1806 darauf geführten Angriffen*

Datowanie: 1806 r.

Lokalizacja: plan (ze zbiorów Staatsbibliothek Berlin) opublikowany w: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 45.

Treść i komentarz: plan przedstawia

- linię muru obronnego (w miejscu ob. ul. Nowej) z jakąś zabudową przyległą do wewnętrznej strony tego muru i z uliczką przymurną,
- Bastion Sakwowy (w kształcie zmodernizowanym względem stanu pierwotnego), z uwidocznionym zejściem do kazamat poterny szyjowej i z pochylniami prowadzącymi na plateau bastionu (w obrębie szyi bastionu),
- zabudowę przy *Taschenstrasse* (północnym odcinku obecnej ul. Piotra Skargi) z założeniem ogrodowym na tyłach, od strony muru obronnego.

Ryc. 9. Fragment planu twierdzy Wrocław (w likwidacji) pt.: *Plan der ehemaligen Festung Breslau mit den Franzosen im Jahr 1806 darauf geführten Angriffen*, datowanie: 1806 r., ze zbiorów Staatsbibliothek Berlin – wycinek z przedstawieniem Bastionu Sakwowego (obecnego Wzgórza Partyzantów) i okolic. Wg: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 45. Rejon Wzgórza oznaczony okręgiem – rys. A. Kwaśniewski.

[6]

Przekaz: plan twierdzy Wrocław (w likwidacji), pt. *Plan von Breslau und ehemaligen Festungswerken*, wydany drukiem we Wrocławiu w 1807 r.; grafika kolorowana; autor: Friedrich Gottlieb Endler.

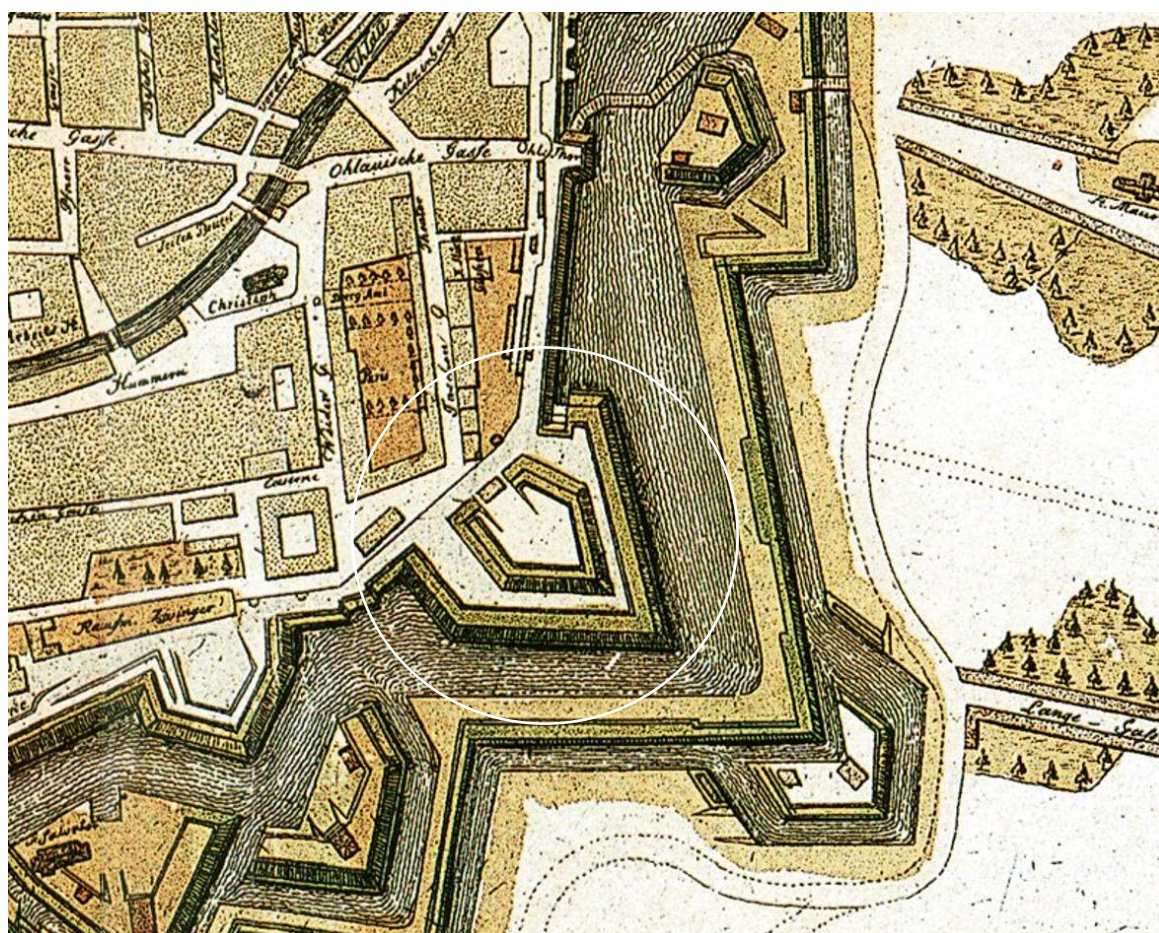
Datowanie: 1807 r.

Lokalizacja:

- plan w zbiorach m.in. Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego – Oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 6012,
- wersja czarno-biała opublikowana w: Neucke 1808,
- skan planu udostępniony w: <https://polska-org.pl/917957,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: plan dokumentuje w dość schematyczny sposób:

- linię muru obronnego (w miejscu ob. ul. Nowej) z jakąś zabudową przyległą do wewnętrznej strony tego muru (bez uliczki przymurnej w sąsiedztwie bastionu Sakwowego!),
- Bastion Sakwowy (w kształcie zmodernizowanym względem stanu pierwotnego), z uwidocznionym zejściem do kazamat poterny szyjowej i z pochylniami prowadzącymi na plateau bastionu (w obrębie szyi bastionu) i działobitnia barkową wschodnią,
- zabudowę przy *Taschenstrasse* (północnym odcinku obecnej ul. Piotra Skargi) z założeniem ogrodowym na tyłach, od strony muru obronnego (oznaczonym kolorem).

Ryc. 10. Fragment planu twierdzy Wrocław (w likwidacji), pt. *Plan von Breslau und ehemaligen Festungswerken*, autor: Friedrich Gottlieb Endler, datowanie: 1807 r., w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego – Oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 6012 – wycinek z przedstawieniem Bastionu Sakwowego (obecnego Wzgórza Partyzantów) i okolic. Wg: <https://polska-org.pl/917957,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022). Rejon Wzgórza oznaczony okręgiem – rys. A. Kwaśniewski.

[7]

Przekaz: plan fortyfikacji twierdzy Wrocław w stanie likwidacji, w środkowej części arkusza podpis: Breslau, niżej legenda oznaczeń literowych; w dolnej prawej części arkusza legenda

Datowanie: 1808 r. (wg: **AHMP Wrocław 2017**)

Lokalizacja: plan (ze zbiorów Archiwum Państwowego we Wrocławiu) opublikowany w: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 46.

Treść i komentarz: plan dokumentuje zagospodarowanie Bastionu Sakwowego w trakcie likwidacji dzieł obronnych. Oznaczono literami następujące elementy w obrębie *Taschen Bastion*:

a im gutzen Zustand befindliche Werke – dzieła obronne zachowane w dobrym stanie: narys wałów obrzeżających plateau bastionu,

b demolirte Werke – dzieła obronne zburzone: zachodnia część bastionu,

d demoliert Casamaten – zburzone kazamaty: oznaczenie umieszczone w obrysie budynku zejścia do kazamat poterny szyjowej.

Ponadto plan przedstawia:

- przebieg muru obronnego w miejscu ob. ul. Nowej,
- obrysy budynków wznoszących się przy *Taschenstrasse*,
- budynki użyteczności publicznej: oznaczone kolorem czerwonym (tak zostały oznaczone niektóre budynki przyległe do muru obronnego).

Ryc. 11. Fragment planu fortyfikacji twierdzy Wrocław w stanie likwidacji, datowanie: 1808 r. (wg: **AHMP Wrocław 2017**), ze zbiorów Archiwum Państwowego we Wrocławiu – wycinek z przedstawieniem okolic Bastionu Sakwowego (obecnego wzgórza Partyzantów). Wg: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 46. Rejon Wzgórza oznaczony okręgiem – rys. A. Kwaśniewski.

Ryc. 12. Fragment planu fortyfikacji twierdzy Wrocław w stanie likwidacji, datowanie: 1808 r. (wg: **AHMP Wrocław 2017**), ze zbiorów Archiwum Państwowego we Wrocławiu – wycinek z przedstawieniem Bastionu Sakwowego. Wg: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 46. Rejon Wzgórza oznaczony okręgiem – rys. A. Kwaśniewski.

2.1.1.2. Plany miasta z lat ok. 1810-1866

[1]

Przekaz: plan miasta Wrocławia, w górnej prawej części arkusza tytuł: *Situations-Plan von der Stadt Breslau*, w dolnych poartiach arkusza obszerne opisy stanowiące legendę oznaczeń graficznych odnoszące się do terenów pofortecznych

Datowanie: 1818

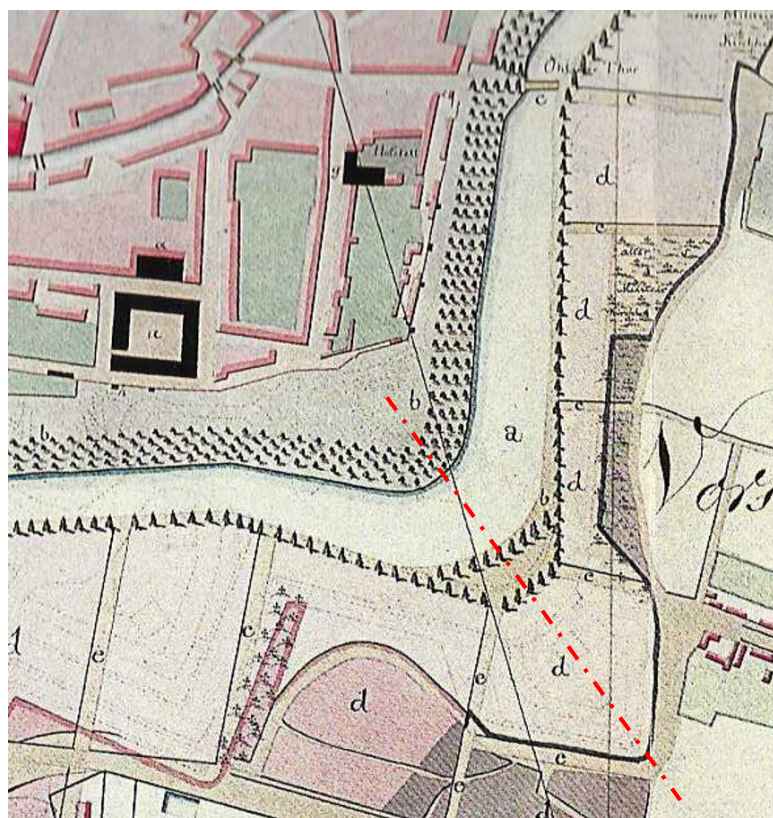
Lokalizacja: AHMP Wrocław 2001, poz. 27

Treść i komentarz: plan przedstawia w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów:

- Fosę Miejską po „demilitaryzacji”, z linia brzegową i mostami,
- przebieg muru obronnego z basztami w miejscu ob. ul. Nowej,
- linię zabudowy frontowej przy *Taschen Gasse* (północnym odcinku ob. ul. Piotra Skargi), ogrody w głębi i budynki tylne przegłę do uliczki przymurnej,
- uliczkę przymurną [– północny odcinek późniejszej *Neue Gasse*],
- pas Promenady Staromiejskiej przy fosie – przedstawiony schematycznie w postaci czterech szpalerów drzew,
- obrys zliwionych dzieł obronnych, w tym również Bastionu Sakwowego (bardzo słabo czytelny na planie).

Do omawianego tawrenu odnosi się oznaczenie literowe „b” – objaśnione w legendzie planu: *Mit Baumen bepflanzte Q...is zu beiden Seiten Stadt Grabens.*

Plan pozwala dostrzec „fortyfikacyjną” genezę jednej z osi kompozycyjnych generowanych przez ukształtowanie Wzgórza, narys fosy i terenów przyległych.

Ryc. 13. Fragment planu miasta Wrocławia pt. *Situations-Plan von der Stadt Breslau*, dotyczącego terenów pofortecznych, datowanie: 1818 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: AHMP Wrocław 2001, poz. 27. Rys. osi kompozycyjnej – A. Kwaśniewski

[2]

Przekaz: plan miasta Wrocławia, wydany drukiem, grafika kolorowana; w dolnym lewym narożu podpis, datowanie i autorstwo: *Grundriss von Breslau. Aus den vorhandenen Plänen, nach den neuesten Veränderungen, zusammengetragen in den Monaten April, May, Juny des Jahres 1820 durch Carl Heinrich Studt*, obok podziałka liniowa, w dolnej prawej części arkusza legenda oznaczeń graficznych.

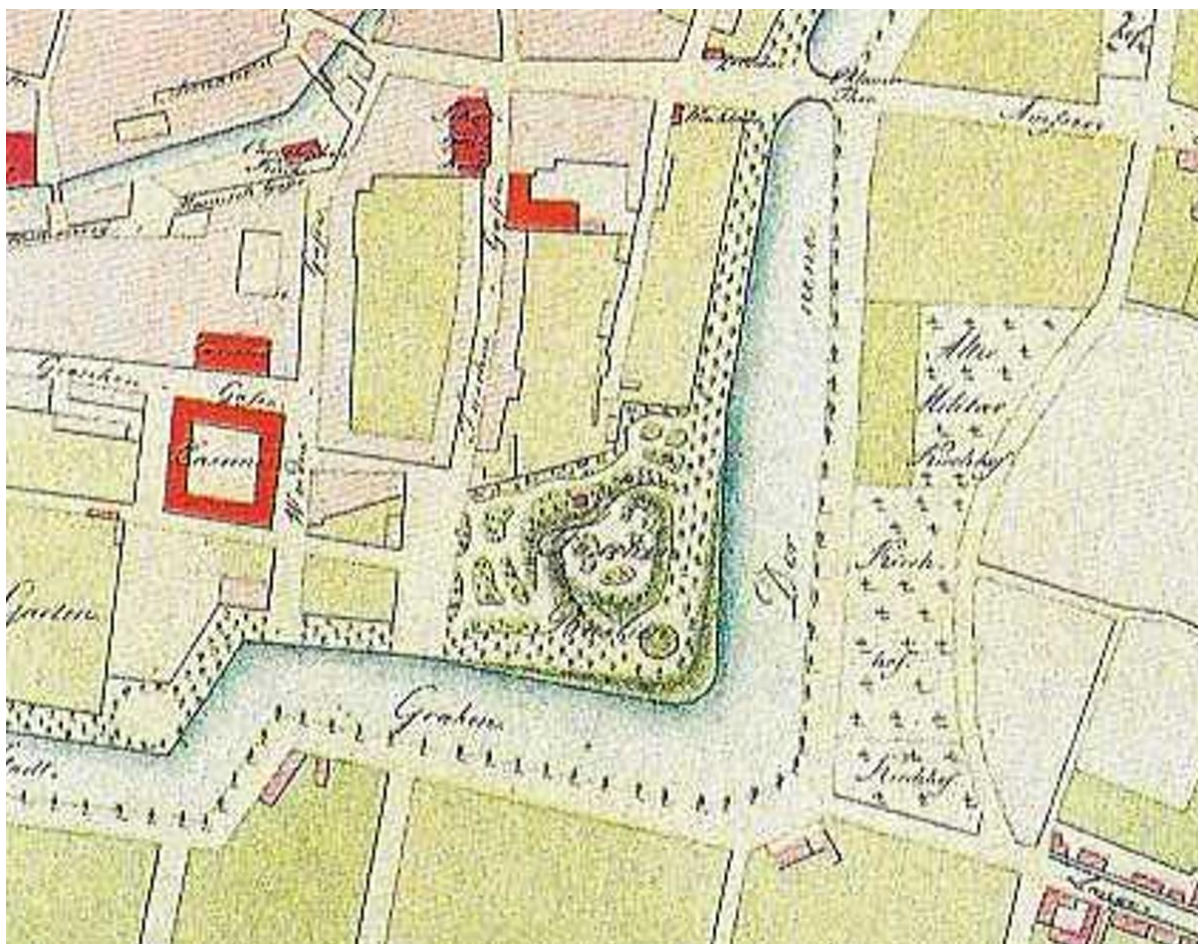
Datowanie: 1820 r. (wg stanu z kwietnia-czerwca 1820).

Lokalizacja: plan opublikowany w: **AHMP Wrocław 2001**, poz. 28a

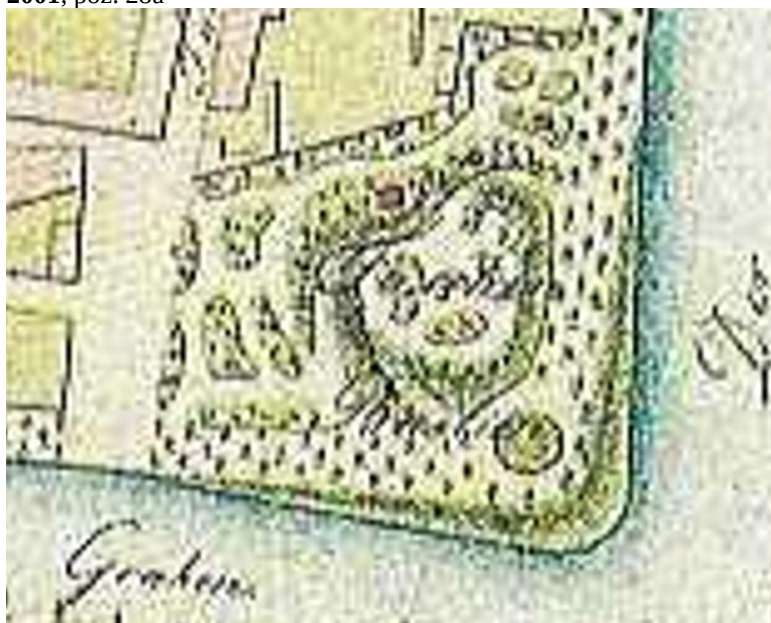
Treść i komentarz:

- bieg głównej alei Promenady Staromiejskiej – poprowadzony w obrębie Wzgórza rampami wznoszącymi się z obu stron (od zachodu i od północy) ku narożnikowi bastionu,
 - [plac = „plac Freytaga”] z kolistą rabatą w strefie narożnika bastionu, w linii alei głównej,
 - drogi prowadzące na plateau Wzgórza od strony północno-wschodniej, południowo-wschodniej [obie zachowane, poz. 29 i 14] i od strony południowo-zachodniej [niezachowana, zlikwidowana w 1866],
 - budynek [z wejściem do kazamat ?] na północnym zboczu Wzgórza,
 - nieregularny układ ścieżek i placów u podstawy Wzgórza od strony zachodniej [w miejscu późniejszego Perystylu, poz. 7, i Tarasu średniego, poz. 6],
 - nieregularny układ ścieżek i placów u podstawy Wzgórza od strony północnej – w miejscu zajęтым przez kazamaty [poz. 34, 35] oraz południową i północną część zieleńca przy ul. Nowej [poz. 38, 39];
- ponadto:
- linia muru obronnego [z basztą] w miejscu ob. ul. Nowej,
 - zabudowa przy *Taschenstrasse*, z budynkami frontowymi, ogrodami i budynkami tylnymi,
 - uliczka przymurną na tyłach tej zabudowy – pierwotna *Neue Gasse* (północny odcinek ob. ul. Nowej).

Plan dowodzi, że rozplanowanie dróg Wzgórza – bieg alei głównej oraz ścieżek prowadzących na plateau – to element pochodzący z czasu budowy tj. przekształcenia Bastionu Sakwowego we wzgórze widokowe Promenady Staromiejskiej.

Ryc. 14. Fragment planu miasta Wrocławia, pt. *Grundriss von Breslau. Aus den vorhandenen Plänen, nach den neuesten Veränderungen, zusammengetragen in den Monaten April, May, Juny des Jahres 1820*, autor: Carl Heinrich Studt – wycinek z przedstawieniem rejonu obecnego Wzgórza Partyzantów. Wg: **AHMP Wrocław 2001**, poz. 28a

Ryc. 15. Fragment planu miasta Wrocławia, pt. *Grundriss von Breslau. Aus den vorhandenen Plänen, nach den neuesten Veränderungen, zusammengetragen in den Monaten April, May, Juny des Jahres 1820*, autor: Carl Heinrich Studt – wycinek z przedstawieniem obszaru obecnego Wzgórza Partyzantów. Wg: **AHMP Wrocław 2001**, poz. 28a

[3]

Przekaz: plan Wrocławia, pt.: *Plan von Breslau*, wydany drukiem, litografia kolorowana, autor: Johann David Grüson

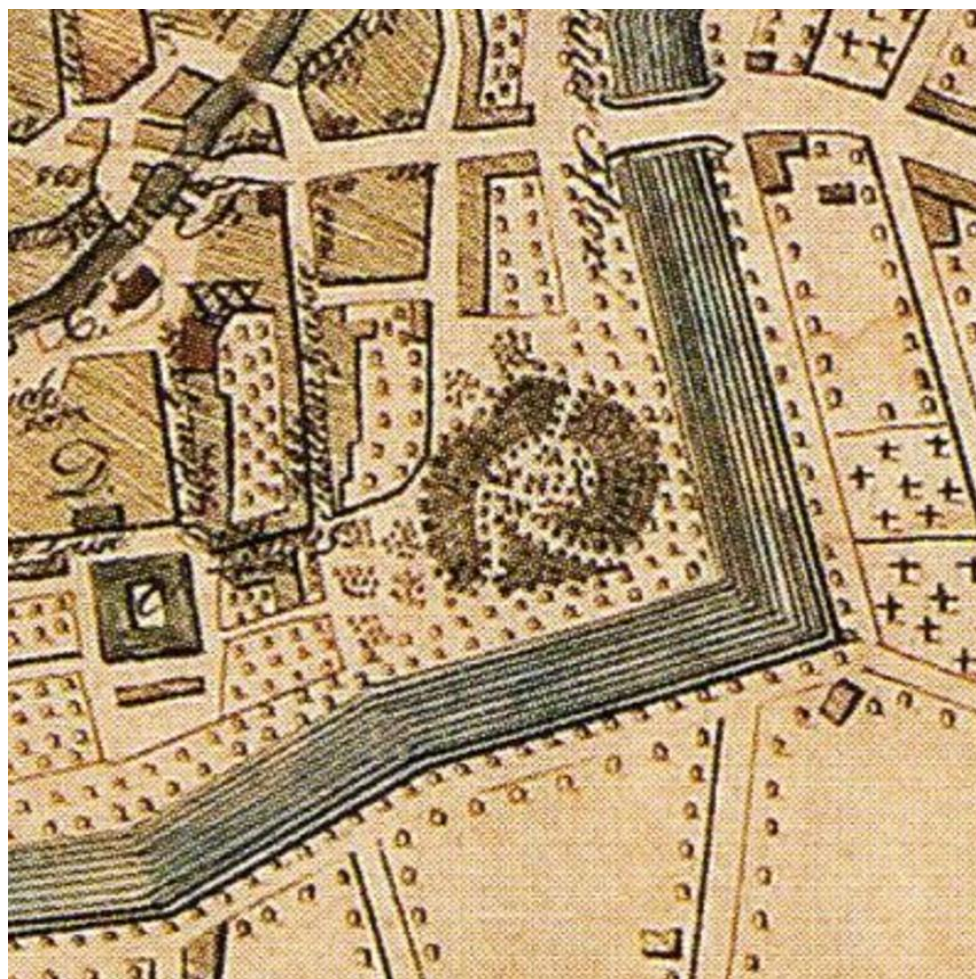
Datowanie: 1822-1824 (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan planu udostępniony w: <https://polska-org.pl/802903,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: plan w bardzo schematyczny sposób przedstawia:

- układ ulic, bloki zabudowy – w tym północny odcinek obecnej ul. Nowej (bez nazwy) i odcinek ul. Piotra Skargi (*Taschen Gasse*),
- Fosę Miejską
- główną aleję Promenady Staromiejskiej (poprzez ukazanie szpalerów drzew),
- nasyp Wzgórza widokowego z trzema drogami wiodącymi na plateau oraz partie krajobrazowe u podnóża Wzgórza po jego stronie zachodniej (między Wzgórzem a *Taschengasse*) i północnej (rejon obecnego zieleńca przy ul. Nowej).

Wizerunek zagospodarowania terenu Promenady przedstawiony na planie należy uznać za zbyt schematyczny, bez większej wartości dokumentacyjnej.

Ryc. 16. Fragment planu Wrocławia, pt.: *Plan von Breslau*, autor: Johann David Grüson, datowanie: 1822-1824 (wg: polska-org.pl) – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/802903,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

[4]

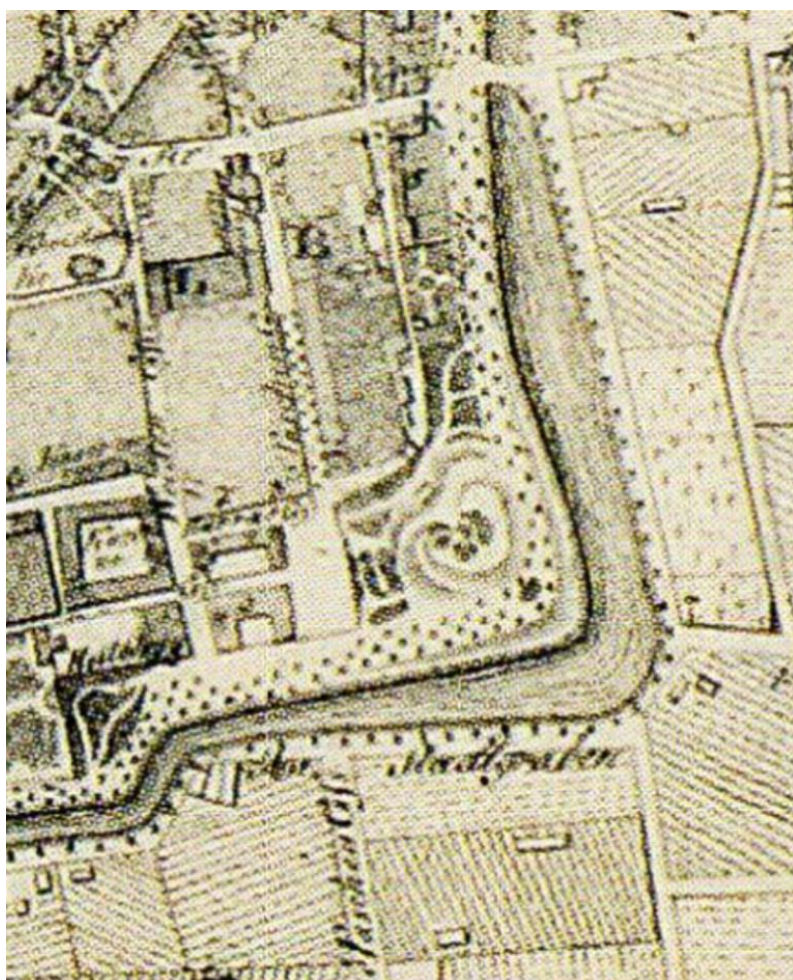
Przekaz: plan Wrocławia, wydany drukiem, grafika, w górnej prawej części arkusza tytuł: *Plan von Breslau. nach den neuesten Veränderungen, verbesserte Auflage*, wydany przez *Kunst- und Buchhandlung von L. D. Gräson & Comp.*

Datowanie: po 1824 r. (wg: **Łukaszewicz i in. 2008**, s. 180).

Lokalizacja: <https://polska-org.pl/772442,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: na planie zostały w schematyczny sposób ukazane elementy zagospodarowania Promenady Staromiejskiej, Wzgórza i jego sąsiedztwa – w postaci identycznej, jak na planie Hoffmanna z 1827 r. (zob. niżej).

Po północnej stronie Wzgórza widnieje założenie ogrodowe regularnie zakomponowane – ogród *Etablissement Tempelgarten*.

Ryc. 17. Fragment planu Wrocławia pt. *Plan von Breslau. nach den neuesten Veränderungen (...)*, wydane go drukiem przez *Kunst- und Buchhandlung von L. D. Gräson & Comp.*, datowanie: po 1824 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu obecnego Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/772442,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022).

[6]

Przekaz: plan Wrocławia, wydany drukiem, kolorowany; autor: Eduard Hoffmann; w górnej lewej części arkusza napis: *Plan von Breslau aufgenommen und gezeichnet von dem Königl. Conducteur Eduard Hoffmann 1827*

Datowanie: 1827 r.

Lokalizacja: plan w zbiorach

- Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, Oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 234-A;

* kopia cyfrowa planu udostępniona:

> w zasobach Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego:

<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/24612/edition/31738> (data dostępu: 12.09.2022),

> w: <https://wroclaw.polska-org.pl/798100,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.09.2022);

- Biblioteki Narodowej w Warszawie, sygn. ZZK A.206,

* kopia cyfrowa planu udostępniona w zasobach Biblioteki Cyfrowej Polona:

<https://polona.pl/item/plan-von-breslau,MTM4NDYwMDQ2/0/#info:metadata> (data dostępu: 20.09.2022).

Treść i komentarz: na planie zostały ukazane następujące elementy zagospodarowania w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów:

- bieg głównej alei Promenady Staromiejskiej – poprowadzony w obrębie Wzgórza rampami wznoszącymi się z obu stron (od zachodu i od północy) ku narożnikowi bastionu,

- [plac = „plac Freytaga”] z kolistą rabatą w strefie narożnika bastionu, w linii alei głównej,

- ścieżki poprowadzone zboczami Wzgórza, południowym i wschodnim, poniżej głównej alei promenadowej

- drogi prowadzące na plateau Wzgórza od strony północno-wschodniej, południowo-wschodniej [obie zachowane, poz. 29 i 14] i od strony południowo-zachodniej [niezachowana, zlikwidowana w 1866],

- nieregularny układ ścieżek na północnych zboczach Wzgórza [niezachowany],

- budynek [z wejściem do kazamat ?] na północnym zboczu Wzgórza,

- nieregularny układ ścieżek u podstawy Wzgórza od strony zachodniej [w miejscu późniejszego Perystylu, poz. 7, i Tarasu średniego, poz. 6],

- nieregularny układ ścieżek u podstawy Wzgórza od strony północnej – w miejscu zajęтым przez kazamaty [poz. 34, 35] oraz południową i północną część zieleńca przy ul. Nowej [poz. 38, 39];

ponadto:

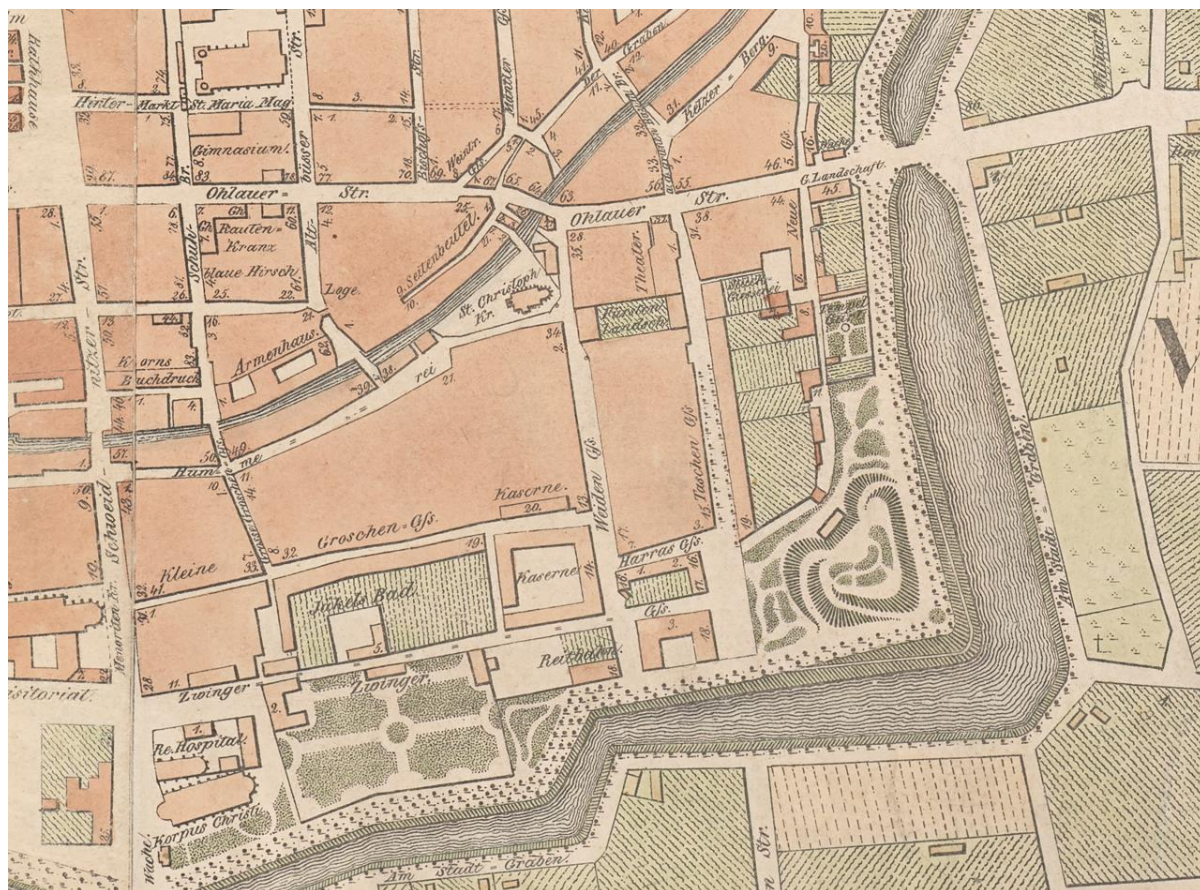
- linia muru obronnego [z basztą] w miejscu ob. ul. Nowej,

- zabudowa przy *Taschenstrasse*, z budynkami frontowymi, ogrodami i budynkami tylnymi,

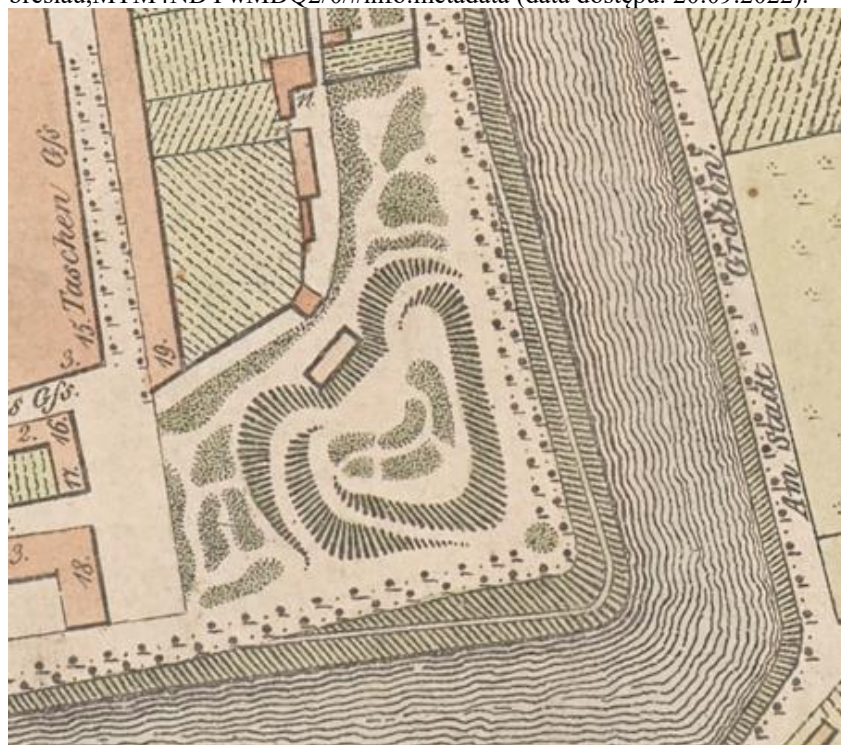
- uliczka na tyłach tej zabudowy – pierwotna *Neue Gasse* (północny odcinek ob. ul. Nowej),

- zabudowa pierzejowa przy *Neue Gasse*, z ogrodami na tyłach sięgającymi do alei głównej Promenady, w tym ogród przyległy do założenia krajobrazowego od północy, opisany *Tempel Gart.* (należący do *Etablissement Tempel Garten* przy ul. Nowej).

Mapa stanowi przekaz dowodzący, że obecne rozplanowanie gród parkowych na Wzgórzy (prowadzenie promenady, dróg wiodących na plateau) pochodzi z czasu przekształcania Bastionu Sakwowego we wzgórze widokowe.

Ryc. 19. Fragment planu Wrocławia, pt. Plan von Breslau; autor: Eduard Hoffmann; datowanie: 1827 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polona.pl/item/plan-von-breslau,MTM4NDYwMDQ2/0/#info:metadata> (data dostępu: 20.09.2022).

Ryc. 20. Fragment planu Wrocławia, pt. Plan von Breslau; autor: Eduard Hoffmann; datowanie: 1827 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu obszaru Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polona.pl/item/plan-von-breslau,MTM4NDYwMDQ2/0/#info:metadata> (data dostępu: 20.09.2022).

[7]

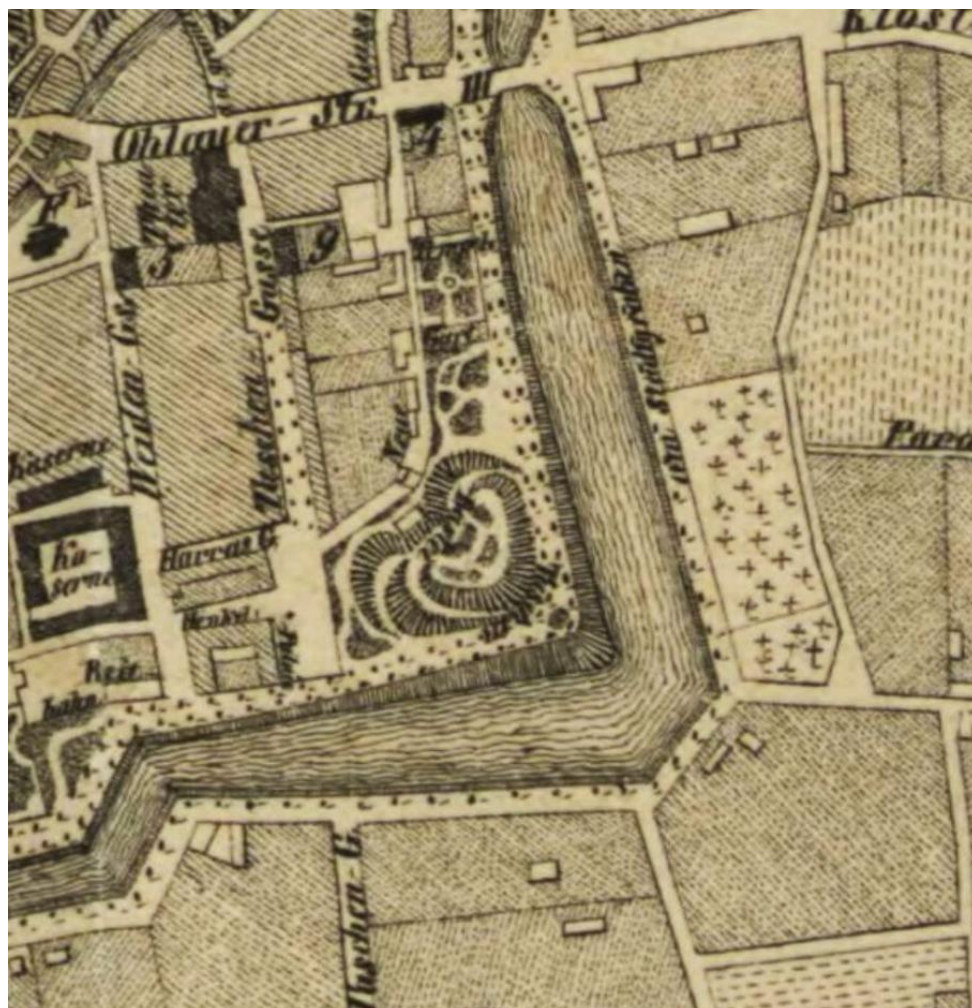
Przekaz: plan Wrocławia, wydany drukiem, litografia kolorowana, w górnej prawej części arkusza tytuł i datowanie: *Plan von Breslau 1831*; niżej sygnatury twórców: *Gezeichnet von Hanke / geschr. u. gedr. v. W. Steinmetz / In Stein gestochen von R. Jaeger*; w dolnej i górnej lewej części arkusza legendy oznaczeń cyfrowych; poniżej ramki arkusza nazwa wydawnictwa: *Breslau, bei Wilhelm Gottlieb Korn*.

Datowanie: 1831 r.

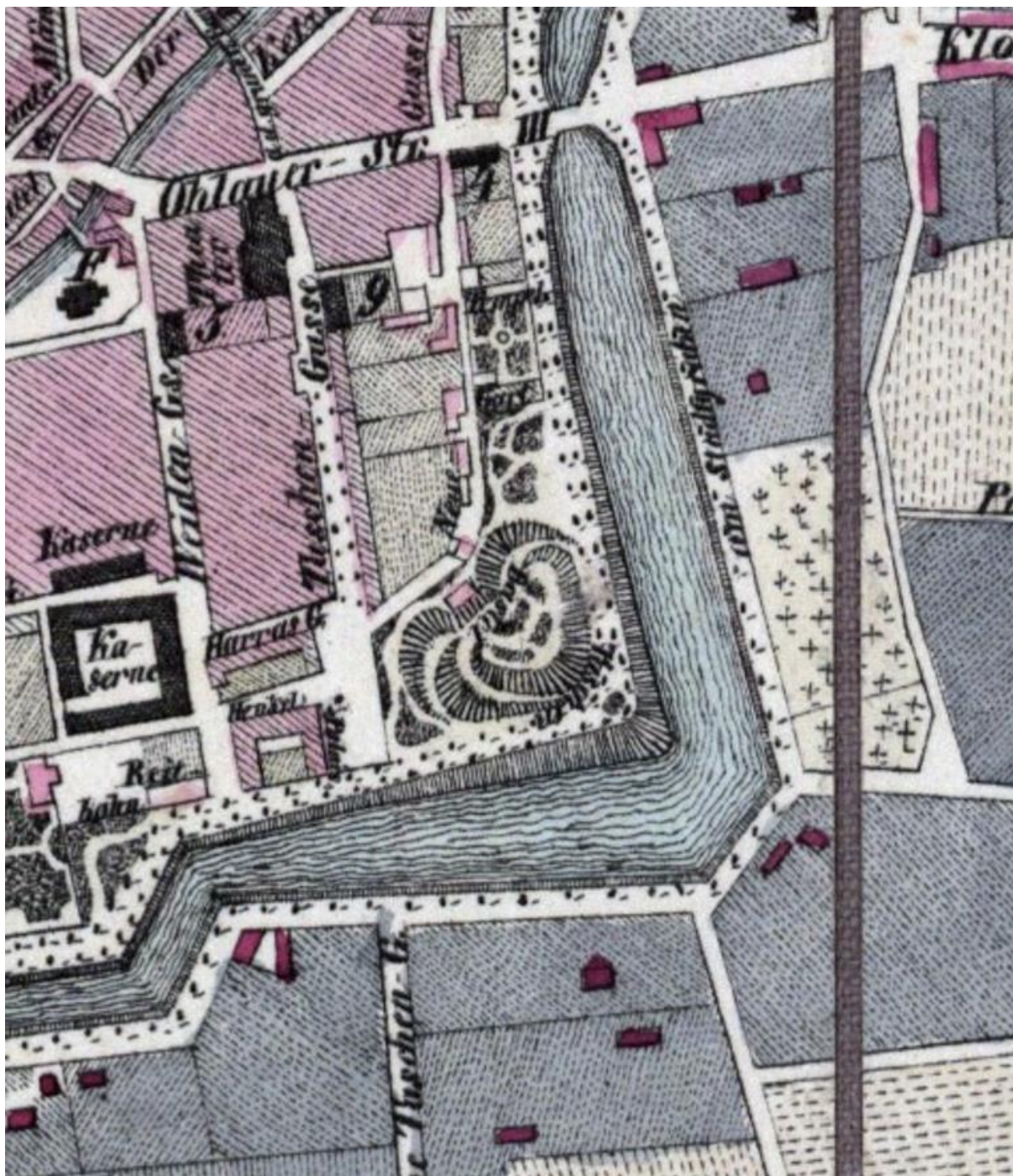
Lokalizacja:

- plan w wersji czarnobiałej opublikowany w: **Nösselt 1833**,
- skan tego planu udostępniony w: <https://polska-org.pl/771963,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022),
- skan identycznego planu w wersji kolorowanej udostępniony w: <https://polska-org.pl/9600897,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: plan ukazuje zagospodarowanie terenu w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów w postaci niemal identycznej, jak na planie Hoffmanna (zob. wyżej). Niektóre szczegóły uproszczono – np. pominięto zieleniec po zachodniej stronie Wzgórza oraz ścieżki nadbrzeżne na zboczach Wzgórza.

Ryc. 21. Fragment plan Wrocławia, wydanego drukiem w: **Nösselt 1833**, opracowanego w 1831 r., autor: Hanke – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/771963,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Ryc. 22. Fragment plan Wrocławia, opracowanego w 1831 r., autor: Hanke – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/9600897,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

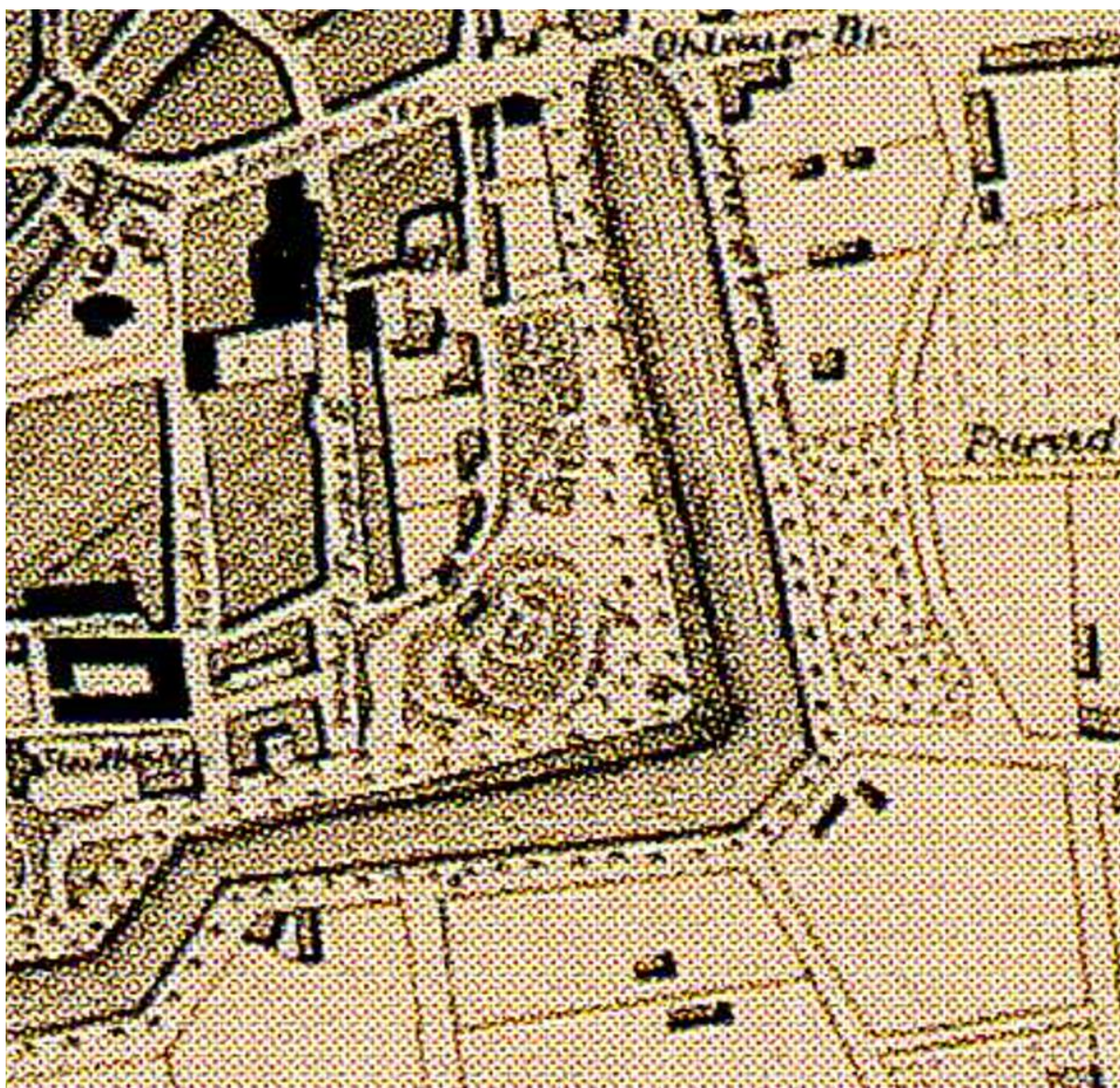
[8]

Przekaz: plan Wrocławia, wydany drukiem, litografia (?), pośrodku dolnej ramki podpis: *Breslau*, niżej sygnatura wydawcy: *Verlag von G. Schubert in Leipzig*, w górnej prawej części arkusza legenda oznaczeń cyfrowych, w dolnej prawej części – podziałka liniowa.

Datowanie: „ok 1840” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: <https://polska-org.pl/797714,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: plan ukazuje zagospodarowanie terenu w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów w postaci nie odbiegającej od przedstawienia z planów omówionych wyżej.

Ryc. 23. Fragment planu Wrocławia, wydanego drukiem w: *Verlag von G. Schubert in Leipzig*, datowanie: „ok 1840” (wg: polska-org.pl) – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/797714,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

[9]

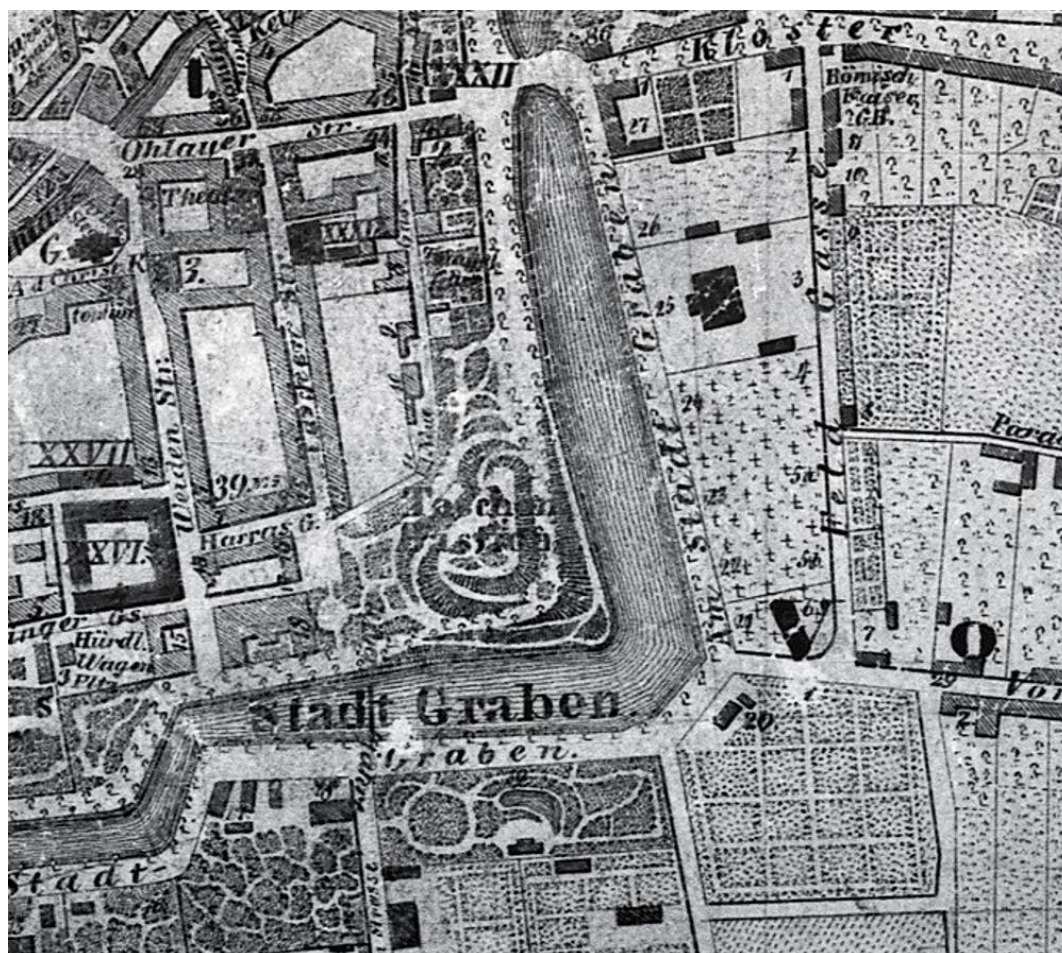
Przekaz: plan Wrocławia, wydany drukiem, litografia, w dolnej prawej części arkusza podpis: *Plan von Breslau nach den neuesten Veränderungen*, niżej sygnatura autorów i wydawnictwa oraz datowanie: *Gezeichnet von C. Studt, lithographiert von Jäger. 1841. Breslau, bei J. Urban Kern*, w górnej prawej części arkusza legenda oznaczeń cyfrowych.

Datowanie: 1841 r.

Lokalizacja: skan planu udostępniony w: <https://polska-org.pl/6864341,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: plan przedstawia zagospodarowanie w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów w postaci podobnej jak na planie Hoffmanna z 1827 r. (zob. wyżej), ale z kilkoma zmianami (uzupełnieniami):

- na południowym zboczu Wzgórza ukazano dodatkowe ścieżki – o przebiegu nie mającym odpowiednika w obecnym ukształtowaniu,
- czytelniej (niż na wcześniejszych planach) ukazano ścieżkę prowadzącą po północnej stronie Wzgórza u jego podnóży, od alei promenadowej, poprzez zieleniec przy ob. ul. Nowej do *Taschen Strasse*,
- uliczka przymurną została opisana: *Neue Gasse*,
- na tyłach zabudowy po wschodniej stronie *Neue Gasse* ukazano szereg ogrodów [związanych z lokalami gastronomicznymi przy Promenadzie].

Ryc. 24. Fragment planu Wrocławia pt. *Plan von Breslau nach den neuesten Veränderungen*, autorzy: *Gezeichnet von C. Studt, lithographiert von Jäger*, druk: Breslau, bei J. Urban Kern, datowanie: 1841 r. – wycinek w przedstawieniu rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/6864341,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

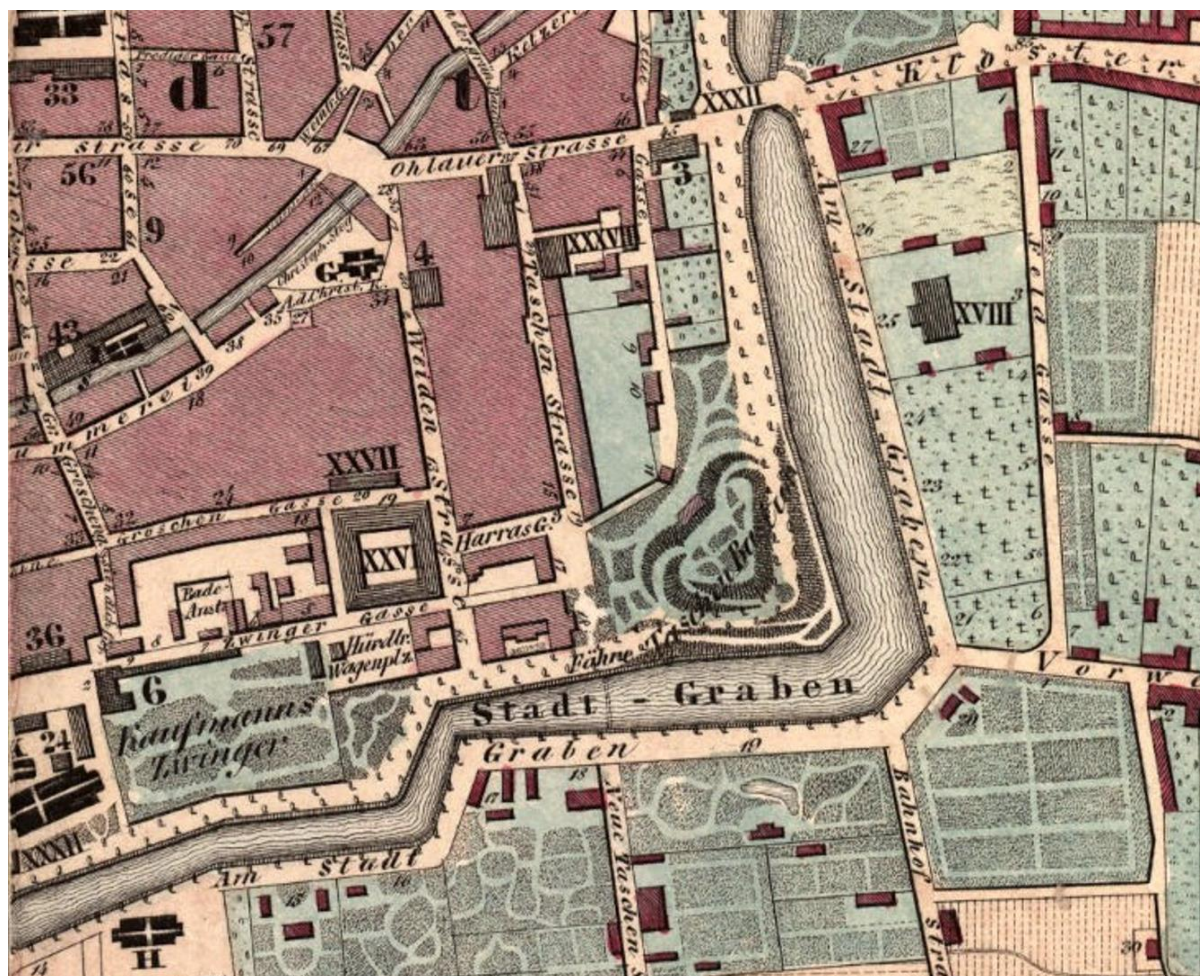
[10]

Przekaz: plan Wrocławia, wydany drukiem, litografia kolorowana, w dolnej części arkusza podpis: *Plan von Breslau mit den neuesten Veränderungen (...)*, niżej *Herausgegeben von Redeker, Königl. Ob. L. G. Referendar.* 1843; poniżej ramki nazwisko grafika i nazwa wydawnictwa: *Lith. von Adolf Pusch, Druck v. Grass, Barth & Co Breslau.*

Datowanie: 1843 r.

Lokalizacja: skan planu zanieszczoney w: <https://polska-org.pl/7719541,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: plan ukazuje zagospodarowanie w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów analogicznie jak plan wyżej omówiony.

Ryc. 25. Fragment planu Wrocławia pt. *Plan von Breslau mit den neuesten Veränderungen (...)*, wydane go drukiem w: Grass, Barth & Co Breslau, drukiem, opracowanie Redeker, Königl. Ob. L. G. Referendar, grafika: Lith. von Adolf Pusch, datowanie: 1843 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/7719541,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

[12]

Przekaz: plan sieci wodociągowej w centralnej części Wrocławia, w górnej lewej części arkusza podpis: *Breslauer Wasserleitung*, w górnej prawej części napis: *Allgemener Dispositions-Plan des sämtlichen Röhren-Systems mit Wasserschiebern, Abschlussähnen und Hydranten*

Datowanie: ok. 1860 (wg: **AHMP Wrocław 2017**)

Lokalizacja: plan (ze zbiorów Archiwum Państwowego we Wrocławiu) opublikowany w: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 54.

Treść i komentarz: w obrazie zagospodarowania rejonu ob. Wzgórza Partyzantów zostały przedstawione:

- ścieżki zboczowe – zarówno południowa (przedstawiana na poprzednich planach) jak też wschodnia,
- połączenie *Taschen Strasse* i *Neue Taschen Strasse* w postaci grobli (?), a nie mostu.

[13]

Przekaz: plan katastralny Wrocławia, sekcyjny, w skali 1:1000, autor: Moritz Sadebeck, arkusze (Section) 5 (Wzgórze), 4 (promenada w rejonie ul. Nowej), 16 (południowe i wschodnie nabrzeże fosy od strony ul. Podwale, Dworcowej, Komuny Paryskiej), 15 (nabrzeże fosy od strony ul. Podwale i Oławskiej).

Datowanie: 1866 r.

Lokalizacja: arkusze mapy w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego – Oddziału Zbiorów Kartograficznych, skany map opublikowane w ramach Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego:

- arkusz 5: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37905/edition/40250/content> (data dostępu: 12.11.2022),

- arkusz 4: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37904/edition/40249/content> (data dostępu: 12.11.2022),

- arkusz 16: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37916/edition/40263/content> (data dostępu: 12.11.2022),

- arkusz 15:

<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37915/edition/40261/content?ref=struct> (data dostępu: 12.11.2022),

Treść i komentarz:

Plan Moritza Sadebecka jest najdokładniejszym obrazem rozplanowania Wrocławia w latach 60. XIX wieku, ukazuje jednak tylko obrysy działek ewidencyjnych (w tym również działek stanowiących pasy uliczne / drogowe) oraz obrysy budynków. Dokumentuje też nazwy ulic / placów i numery adresowe parcel / budynków.

W przypadku terenów zieleni uwidocznione są kontury ścieżek i placów, pominięte – nasadzenia.

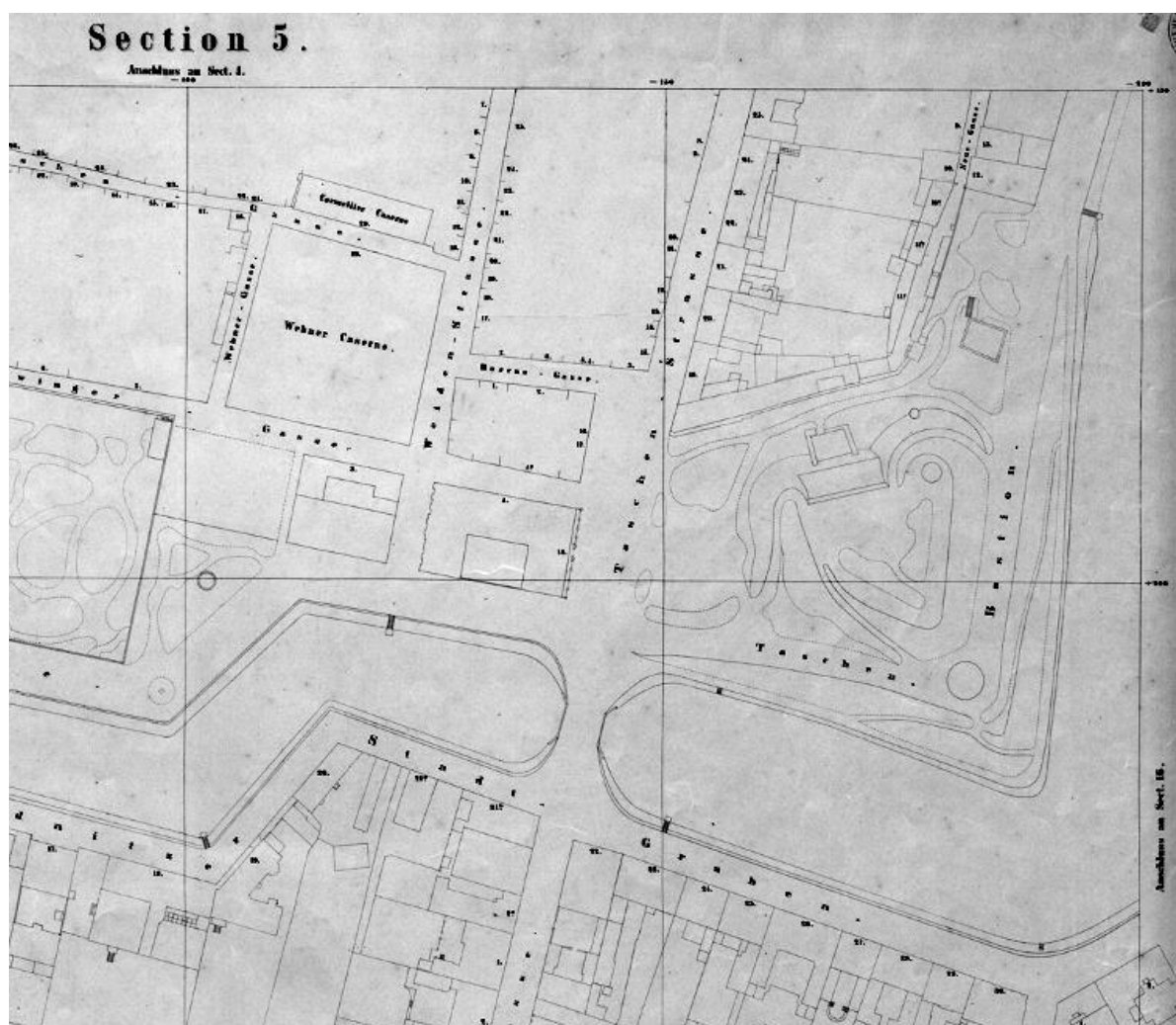
Section 5

Mapa ukazuje bardzo szczegółowo układ ścieżek i budynków w obrębie Wzgórza:

- główną aleję promenadową z placem [„placem Freytaga”] zaopatrzonym w kolistą rabatę,
- ścieżki zboczowe – południową i wschodnią,
- ścieżki nadbrzeżne – okalające podnóża Bastionu od południa i wschodu,
- ścieżkę u podnóża narożnika Bastionu,
- ścieżki prowadzące na plateau Wzgórza od strony północno-wschodniej („ślimacznicowa”), południowo-wschodniej [od „placu Freytaga”] i od strony zachodniej,
- obrysy dwóch trawników?, rabat? w obrębie plateau,
- obrys prostokątnego placu [pofortecznego] po północnej stronie plateau,
- obrys prostokątnego placu [pofortecznego] u północnych podnóży Bastionu, z budynkami (?) na planie rtójbocznym, zawierającymi pośrodku zejście do kazamat,
- kolistą budowlę [w miejscu późniejszej Baszty Prochowej] na północno-wschodnim zboczu Bastionu [- została ukazana po raz pierwszy na planach Wrocławia],
- teren zieleni u podnóży Wzgórza od strony zachodniej – z nieregularnym placem i nieregularnymi obrysami trawników,
- teren zieleni u podnóży Wzgórza od strony północnej – ze ścieżkami i nieregularnymi obrysami trawników,
- ścieżkę prowadzącą po północnej stronie Wzgórza między Promenadą przy ul. Nowej a *Taschen Strasse*,
- obrys tarasu nad kazamatami działobitni barkowej [- ukazany po raz pierwszy na planach Wrocławia] oraz schody terenowe położone przy północno-zachodnim narożniku tej budowli,
- schodki na nabrzeżu Fosi:

* w pobliżu mostu przy *Taschen Strasse*,

* po wschodniej stronie ul. Nowej, w miejscu późniejszych schodków (sprzed 1945) oraz schodów współczesnych.

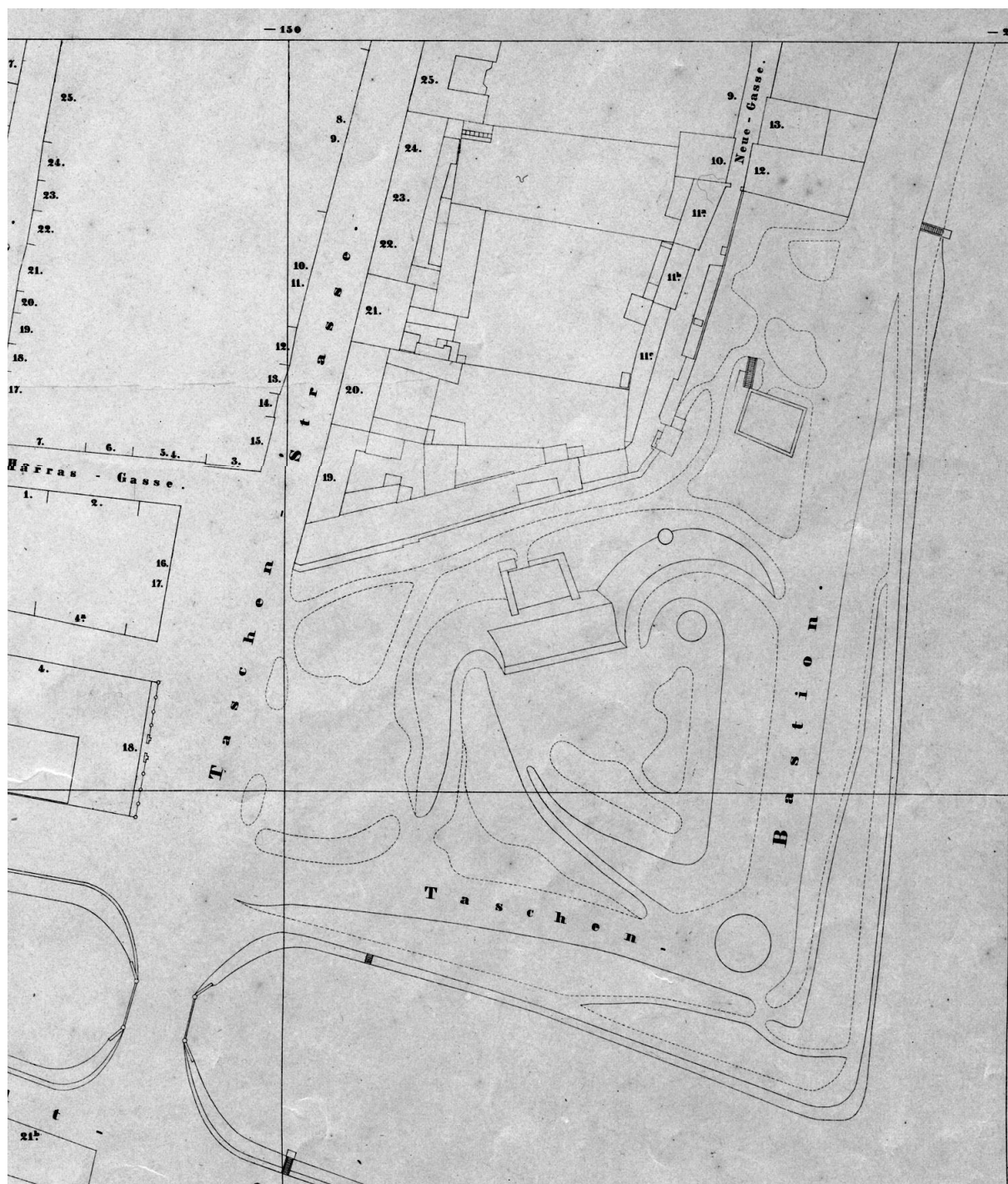

Ryc. 27. Fragment planu katastralnego Wrocławia, sekcyjnego, w skali 1:1000, autorstwa Moritza Sadebecka z 1866 r. w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego Oddziału Zbiorów Kartograficznych – wycinek arkusza 5 z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37905/edition/40250/content> (data dostępu: 12.11.2022)

Ponadto ukazany zostały w sąsiedztwie Wzgórza:

- linia muru obronnego i baszty (w miejscu ob. ul. Nowej),
- budynki (gospodarcze przyległe do tego muru od strony zachodniej i południowej),
- obrys ówczesnej ul. Nowej (Neue Gasse) zakończony „ślepo” od południa,
- przeprawa przez Fosę Miejską na osi ulic *Taschen Strasse*, *Neue Taschen Strasse* – zawężenie fosy od strony południowej i północnej oraz most przerzucony nad tym zawężeniem.

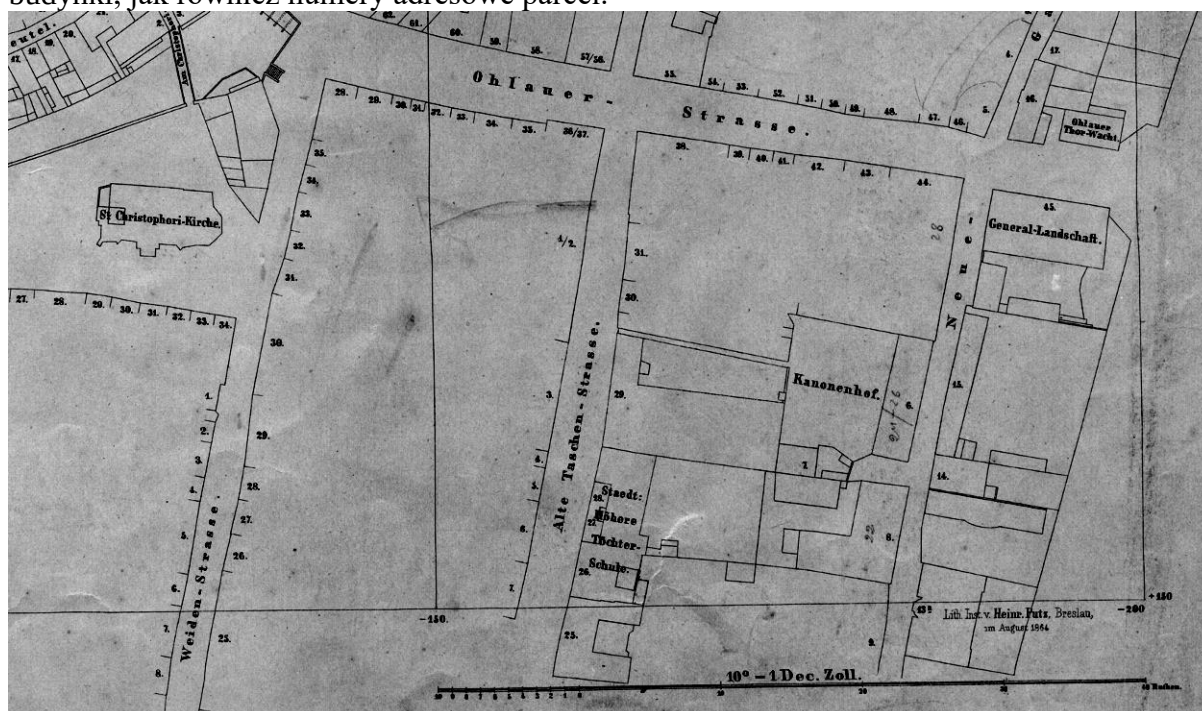
Plan nie ukazuje [jeszcze] wyspy na fosie.

Ryc. 28. Fragment planu katastralnego Wrocławia, sekcyjnego, w skali 1:1000, autorstwa Moritza Sadebecka z 1866 r. w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego Oddziału Zbiorów Kartograficznych – wycinek arkusza 5 z przedstawieniem ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37905/edition/40250/content> (data dostępu: 12.11.2022)

Section 4

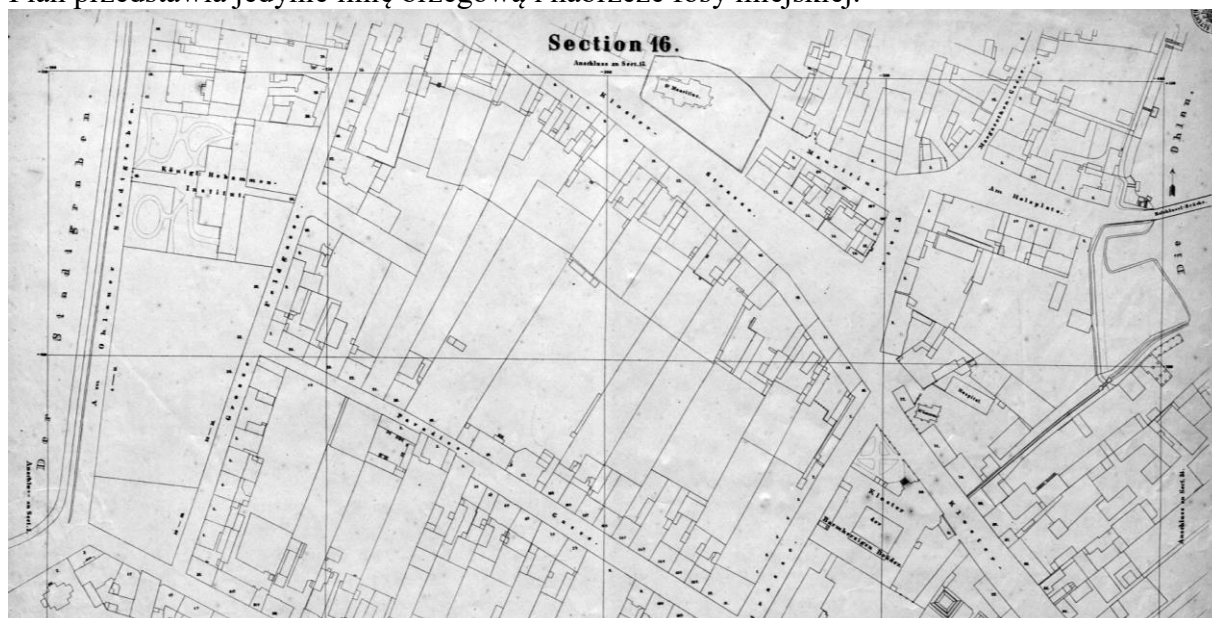
Arkusz planu ukazuje m.in. zachodnią krawędź Promenady przy ul. Nowej oraz parcele i budynki, jak również numery adresowe parcel.

Ryc. 29. Fragment planu katastralnego Wrocławia, sekcyjnego, w skali 1:1000, autorstwa Moritza Sadebecka z 1866 r. w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego Oddziału Zbiorów Kartograficznych – wycinek arkusza 5 z przedstawieniem m.in. promenady w rejonie ul. Nowej. Wg: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37904/edition/40249/content> (data dostępu: 12.11.2022)

Section 16

Plan przedstawia jedynie linię brzegową i nabrzeże fosi miejskiej.

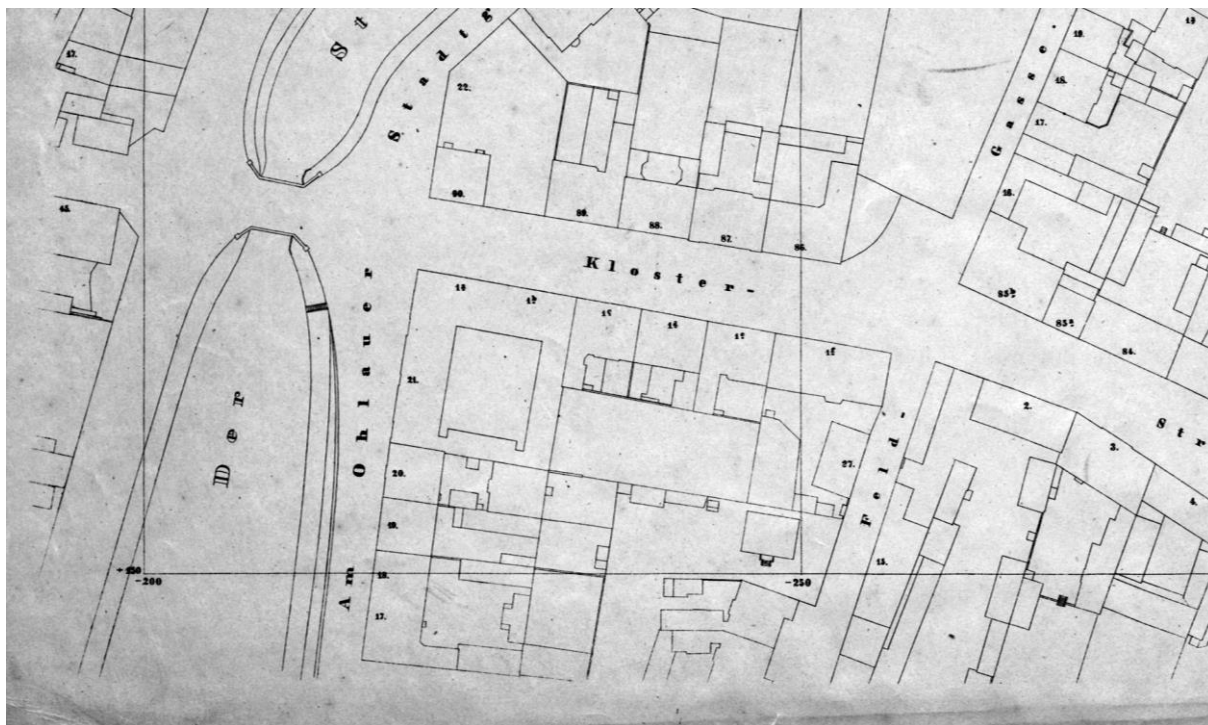

Ryc. 30. Fragment planu katastralnego Wrocławia, sekcyjnego, w skali 1:1000, autorstwa Moritza Sadebecka z 1866 r. w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego Oddziału Zbiorów Kartograficznych – wycinek arkusza 16 z przedstawieniem nabrzeża Fosi Miejskiej w rejonie ulic Podwale, Komuny Paryskiej, Dworcowej. Wg: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37916/edition/40263/content> (data dostępu: 12.11.2022)

Section 15

Plan przedstawia

- linię brzegową i nabrzeże fosy miejskiej,
- szerokość parceli zajętej przez Promenadę, między Fosą (i jej nabrzeżem) a zabudową przy ul. Nowej.

Ryc. 31. Fragment planu katastralnego Wrocławia, sekcyjnego, w skali 1:1000, autorstwa Moritza Sadebecka z 1866 r. w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego Oddziału Zbiorów Kartograficznych – wycinek arkusza 15 z przedstawieniem nabrzeży Fosi Miejskiej w rejonie ulic Podwale, Oławskiej. Wg: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37915/edition/40261/content?ref=struct> (data dostępu: 12.11.2022)

[14]

Przekaz: plan dzielnicy staromiejskiej Wrocławia i Kępy Mieszczańskiej, w dolnej lewej części arkusza podpis: *Karte von der Haupt- und Residenzstadt Breslau und zwar von dem innern Theile derselben mit dem Bürgerwerder und der Sand-Insel nebst den angrenzenden Theilen der Vorstädte*; dolnej lewej części podziałka liniowa.

Datowanie: ok. 1865 (wg: **AHMP Wrocław 2017**)

Lokalizacja: plan (ze zbiorów Archiwum Państwowego we Wrocławiu) opublikowany w: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 54.

Treść i komentarz:

Omawiany plan stanowi przerys planu Sadebecka dla obszaru dzielnicy staromiejskiej i wysp odrzańskich.

Treści przedstawione na planie nie różnią się w żadnym szczególe od treści pierwowzoru.

Szczególą wartością planu jest przedstawienie elementów zagospodarowania z zastosowaniem koloru – co pozwoliło uczynić tereny zieleni i budowle oraz wody.

Z planu wynika, że budowlani były:

- kolisty obiekt w miejscu obecnej Baszty Prochowej,
- obiekty okalające prostokątny plan w miejscu zejścia do kazamat poterny szyjowej,
- taras kazamat działobitni barkowej.

Inne budynki w obrębie wzgórza nie istniały.

Ryc. 32. Fragment planu dzielnicy staromiejskiej Wrocławia i Kępy Mieszczańskie pt. *Karte von der Haupt- und Residenzstadt Breslau und zwar von dem innern Theile derselben mit dem Bürgerwerder und der Sand-Insel nebst den angrenzenden Theilen der Vorstädte*, opracowany w 1865 r. na podstawie planu pomiarowego M. Sadebecka, ze zbiorów Archiwum Państwowego we Wrocławiu – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 54.

[15]

Przekaz: plan Wrocławia, wydany drukiem, kolorowany, w górnym prawym narożu arkusza podpis: *Plan von Breslau und den angrenzenden Ortschaften Gabitz, Höfchen, Neudorf, Lehmgruben, Huben, Morgenau, Zedlitz, Scheitnig / im Maassstabe von 1:10,000. / aus dem unter Leitung des Professor Dr. Sadebeck trigonometrisch aufgenommen und im Maasaatab von 1:1000 aufgetragenen Stadtplan reducirt 1865 von August Hoffmann*; niżej nadruk (?) Pflaster-Zustand im Jahre 1870. Einwohner-Zahl: 208000.; po lewej stronie arkusza legenda oznaczeń liczbowych niżej podziałka liniowa; w dolnej prawej części – dane statystyczne; kolorem oznaczono wtórnie ulice brukowane

Datowanie: podkład mapowy z 1865, wtórnie naniesiony kolor dla oznaczenia ulic brukowanych – 1870 r.

Lokalizacja: skan planu udostępniony w: <https://polska-org.pl/6080487,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz:

Na planie w skali 1:10.000 w sposób uproszczony przedstawiono zagospodarowanie terenu, które dokumentuje plan Sadebecka w skali 1:1000.

Sposób oznaczenia zieleni na terenach parkowych należy uznać za umowny.

Oznaczenia barwne pokazują, że ul. Nowa posiadała dwa brukowane odcinki: północny łączący się z ul. Oławską, i południowo-zachodni łączący się z ul. Potra Skargi; między tymi odcinkami nie istniał przejazd – był zablokowany przez zabudowania przyległe do muru obronnego.

Ryc. 33. Fragment planu Wrocławia, pt. *Plan von Breslau und den angrenzenden Ortschaften Gabitz, Höfchen, Neudorf, Lehmgruben, Huben, Morgenau, Zedlitz, Scheitnig*, wydany drukiem w skali 1:10.000 na bazie planu Sadebecka, oprac. przez Augusta Hoffmanna; wtórne oznaczenia ulic brukowanych wykonane w 1870 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/6080487,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

2.1.1.3. Plany miasta z lat 1867-1945

[1]

Przekaz: plan Wrocławia, wydany drukiem, litografia kolorowana, w górnym prawym narożu arkusza podpis, autor, datowanie, wydawca: *Neuester Plan von Breslau nach dem vom Magistrat herausgegeben Plane im vergrössten Maassstab gezeichnet und lithographirt von S. Lilienfeld / Maassstab 1:7150 / J. U. Kern's Verlag (Max Müller) in Breslau / 1873.*

Datowanie: 1873 r.

Lokalizacja: skan planu udostępniony w: <https://polska-org.pl/796839,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: omawiany plan z 1873 r. przedstawia trzy główne komponenty zabudowy *Etablissement Liebichshöhe* (ukończonjej 6 lat wcześniej) - Perystyl, Loggię, Belweder – przy czym obrysy tych budowli ukazano w sposób błędny (szczególnie obrys belwederu).

Ponadto odnotowano:

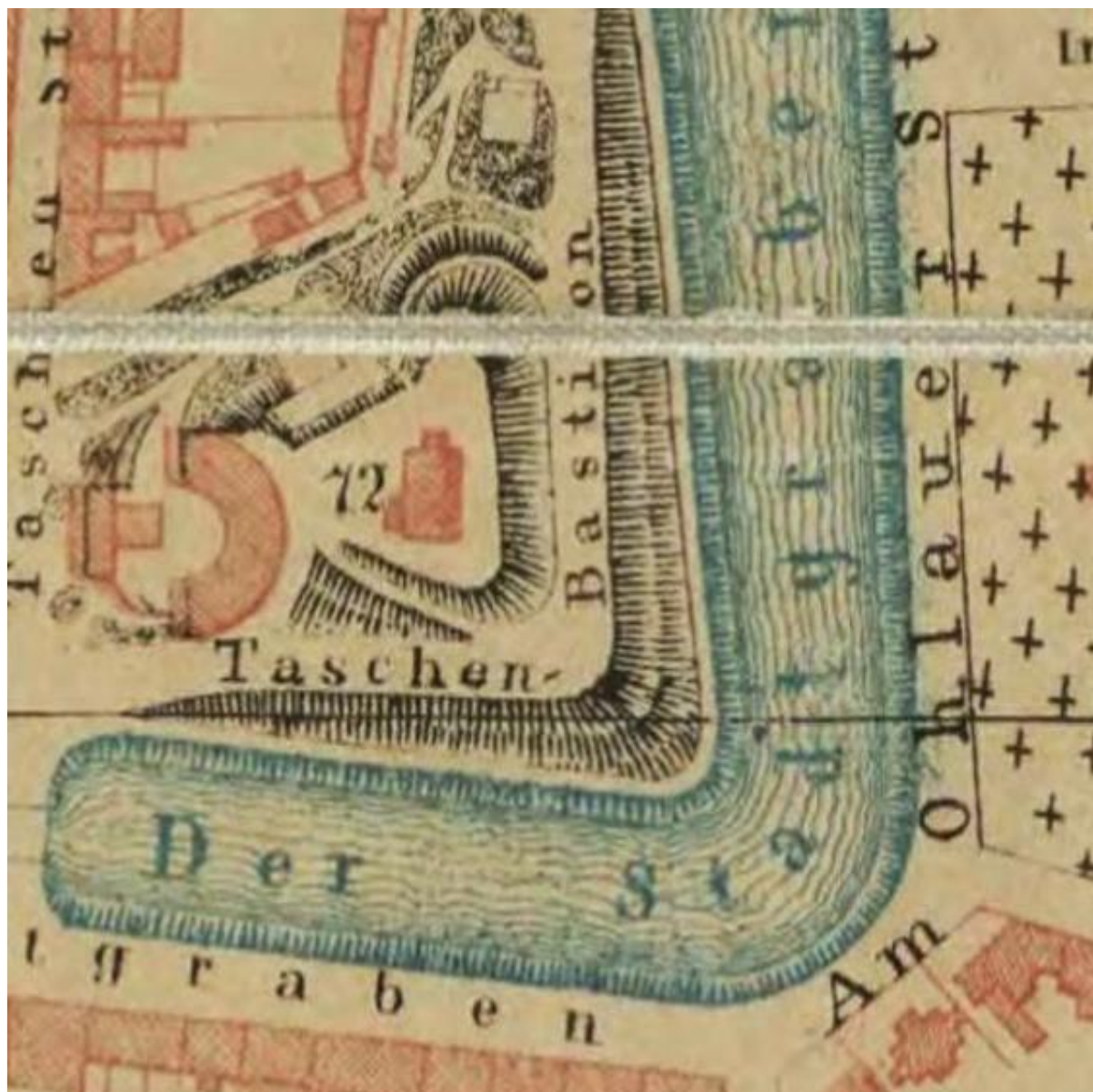
- linię muru miejskiego w obrębie ob. ul. Nowej oraz budowle przyległe do tego muru.
- układ ścieżek prowadzących na tarasy i obrębzie zieleńca przy ul. Nowej,
- taras kazamat działobitni barkowej (przy tym zieleńcu).
- taras (?) nam kazamami poterny szyjowej (jak na planie Sadebecka z 1865 r.),
- ścieżkę nadbrzeżną (też znaną z planu Sadebecka),

Ścieżki zboczowe – ukazane na planie Sadebecka – zostały pominięte.

Ryc. 34. Fragment planu Wrocławia, wydane drukiem, pt: *Neuester Plan von Breslau nach dem vom Magistrat herausgegeben Plane*, autor: S. Lilienfeld, wydawca: J. U. Kern's Verlag (Max Müller) in Breslau; datowanie: 1873 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/796839,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Zagęszczenie tzw. kresek spadu w przedstawieniu zboczy Wzgórza, w jego partii narożnikowej – może sugerować zamiar odnotowania „sztucznej skały”, której istnienie w tym miejscu i w tym okresie została udokumentowana na fotografiach.

Ryc. 35. Fragment planu Wrocławia, wydane go drukiem, pt: *Neuester Plan von Breslau nach dem vom Magistrat herausgegeben Plane*, autor: S. Lilienfeld, wydawca: J. U. Kern's Verlag (Max Müller) in Breslau; datowanie: 1873 r. – wycinek z przedstawieniem ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/796839,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

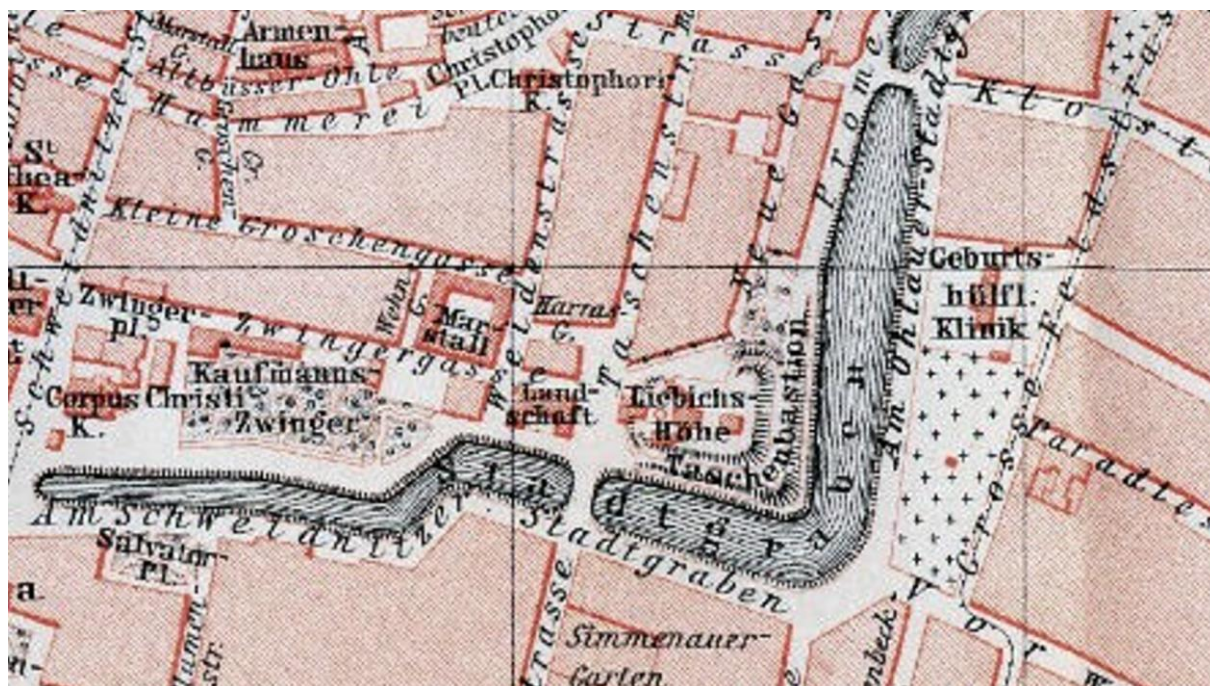
[2]

Przekaz: Plan Wrocławia, wydany drukiem, litografia kolorowana, w skali 1:15.000; w górnej prawej części arkusza tytuł: Breslau; w dolnym lewym i prawym rogu poniżej ramki nazwa wydawnictwa: *Geograph. Anst. v. \ Wagner & Debes*.

Datowanie: 1883 r. (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan planu udostępniony w: <https://polska-org.pl/8352040,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: plan ukazuje w sposób uproszczony elementy zagospodarowania przedstawione na planie z 1873 r., w tym główne komponenty zabudowy Wzgórza. Pominięto pozostałości muru miejskiej przy ob. ul. Nowej.

Ryc. 36. Fragment planu Wrocławia, wydane drukiem; wydawnictwo: *Geograph. Anst. v. \ Wagner & Debes*; datowanie: 1883 r. (wg: polska-org.pl) – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/8352040,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

[3]

Przekaz: plan miasta Wrocławia, wydany drukiem, litografia kolorowana, w górnym prawym narożu arkusza podpis, autor, datowanie, wydawca: *Neuester Plan von Breslau nach dem vom Magistrat herausgegeben Plane im vergrössten Maassstabe gezeichnet und litographirt von Oscar Brunn / Maassstab 1:7150 / J. U. Kern's Verlag (Max Müller) in Breslau / 1884*; w dolnym lewym rogu legenda oznaczeń graficznych dotycząca linii tramwajowych; w dolnym prawym rogu okno z planem południowych przedmieść, skala 1:25:000.

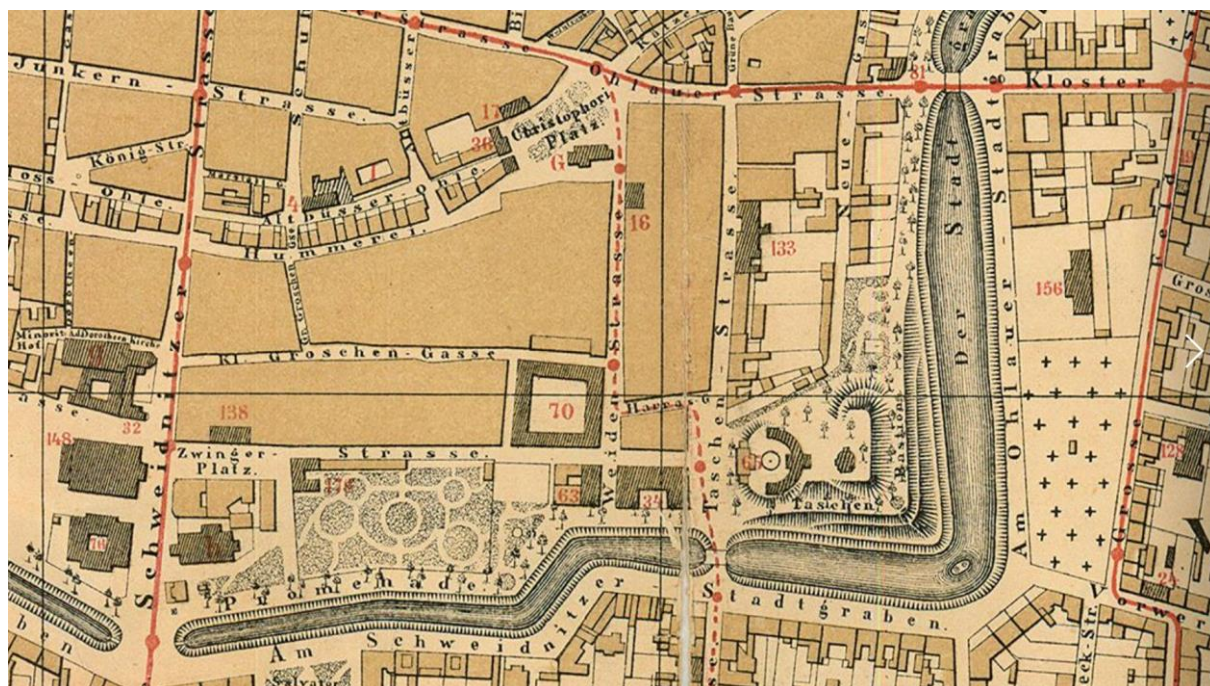
Datowanie: 1884 r.

Lokalizacja: skan planu udostępniony w: <https://polska-org.pl/7520244,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz: plan ukazuje:

- bieg Promenady Staromiejskiej – w sposób umowny (ikonkami „drzewa”),
- zabudowę główną *Etablissement Liebhichshöhe* – w dość poprawnych obrysach,
- układ ścieżek parkowych na Wzgórzu (ścieżka nadbrzeżna, ścieżki zboczowe) i na zieleńcu przy ul. Nowej,
- likista rabata w ciągu głównej alei promenadowej, w strefie narożnikowej Wzgórza,
- taras nad kazamatami działobitni barkowej,

Po raz pierwszy została ukazana wyspa na Fosie Miejskiej, na prost ulic Dworcowej i Komuny Paryskiej.

Ryc. 37. Fragment planu miasta Wrocławia, wydane drukiem, pt: *Neuester Plan von Breslau nach dem vom Magistrat herausgegeben Plane im vergrössten Maassstabe*, autor: Oscar Brunn, wydawca: *J. U. Kern's Verlag (Max Müller) in Breslau*; datowanie: 1884 – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/7520244,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 23.11.2022)

[4]

Przekaz: plan Wrocławia, sekcyjny, wydany drukiem, w skali 1:5000, arkusz nr 200/I; poniżej ramki arkusza pośrodku podziałka liczbowa i liniowa, po lewej stronie opis: *Nach dem Stadtplan 1:1000 verkleinert und ergänzt im Mai 1930 durch das Städtische Vermessungs-Amt (...) Ergänzt im August 1932.*

Te same treści zawiera *Sonderplan der Innenstadt* (plan dzielnicy staromiejskiej), w skali 1:5000 (złożony z wycinków czterech arkuszy planu sekcyjnego).

Datowanie: plan sporządzony w maju 1930 r., uzupełniony w sierpniu 1932 r.

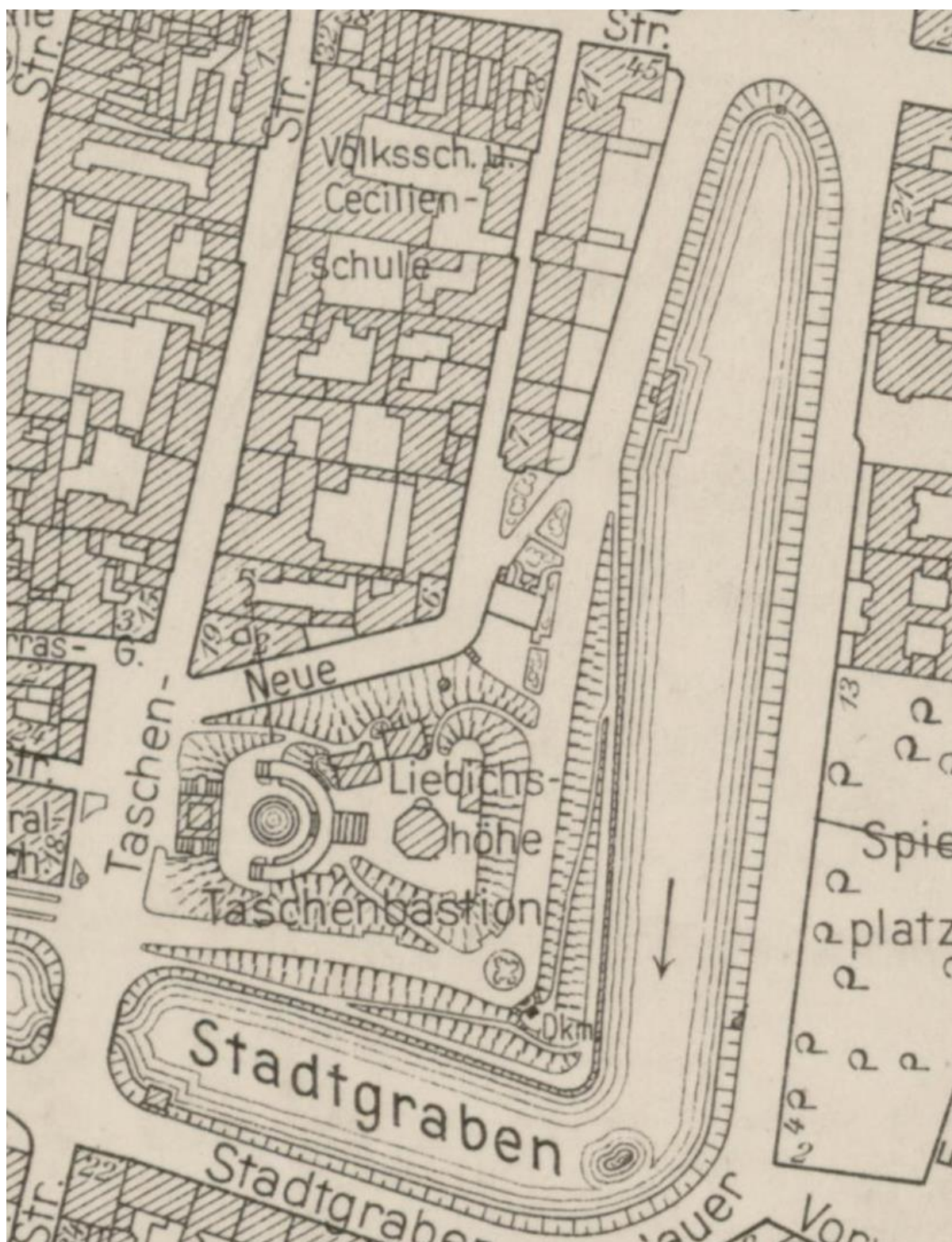
Lokalizacja: plany w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, Oddziału Zbiorów Kartograficznych, arkusz 200/I: sygn. 7165-III.C/200/I, *Sonderplan der Innenstadt*; sygn. 7165-III.C./Innenstadt,

- skan arkusza 200/I w zasobach Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37933/edition/40506/content> (data dostępu: 12.09.2022),

- skan planu dzielnicy staromiejskiej w zasobach Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37928/edition/40497/content> (data dostępu: 12.09.2022).

Treść i komentarz: plan sekcyjny 1:5000 (stanowiący pomniejszenie planów sekcyjnych szczegółowych) przedstawia wszystkie elementy zagospodarowania Wzgórza; ukazane zostały:

- monumentalna zabudowa Etablissement: Perystyl, Loggia, Belweder,
- zabudowa *plateau* towarzysząca Belwederowi: kuchnia, hala północna, hala wschodnia,
- budynek ubikacji poniżej hali północnej, tzw. Baszta Prochowa,
- główna aleja promenadowa, z 2 „zatoczkami” na zboczu południowym,
- 4 ścieżki prowadzące na *plateau*,
- ścieżka nadbrzeżna,
- ścieżka zboczowa południowa – narysowana jako łącząca się bezpośrednio ze ścieżką prowadzącą w strefie narożnikowej Wzgórza przez b. ogród skalny,
- ścieżka zboczowa wschodnia prowadząca do „placu Kolonialnego” w strefie narożnikowej Wzgórza,
- schodki łączące „plac Kolonialny” ze ścieżką zboczową południową ,
- Pomnik Kolonii Niemieckich – opisany *Dkm.* [= *Denkmal*],
- kolosta rabata w ciągu głównej alei promenadowej,
- zieleniec przy ul. Nowej – z drogą łącznikową (między aleją promenadową a ulicą), ścieżkami,
- taras nad kazamatami działobitni barkowej,
- schodki prowadzące od ul. Nowej na plac [- plac zabaw],
- budynek na wodzie, w obrębie fosy, po wschodniej stronie zabudowań ul. Nowej.

Ryc. 38. Fragment planu plan Wrocławia, sekcyjnego, wydane drukiem, w skali 1:5000, arkusz nr 200/I; datowanie: Mai 1930 (...) Ergänzt im August 1932, w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, Oddziału Zbiorów Kartograficznych, arkusz 200/I: sygn. 7165-III.C/200/I – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37933/edition/40506/content> (data dostępu: 12.09.2022)

2.1.2. Współczesne źródła geodezyjno-kartograficzne

[1]

Przekaz: zdjęcie satelitarne (ortofotomapa)

Datowanie: [zob. niżej]

Lokalizacja: ortofotomapy z lat 1994, 2006, 2007, 2009, 2011, 2012, 2014, 2015, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021 dostępne online w serwisie *System Informacji Przestrzennej Wrocławia*: <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=gp11> (data dostępu: 14.11.2022).

Treść i komentarz: ortofotomapy dokumentują m.in. rozplanowanie dróg i ścieżek parkowych oraz układ drzewostanu

a) Ortofotomapa z 2006 roku

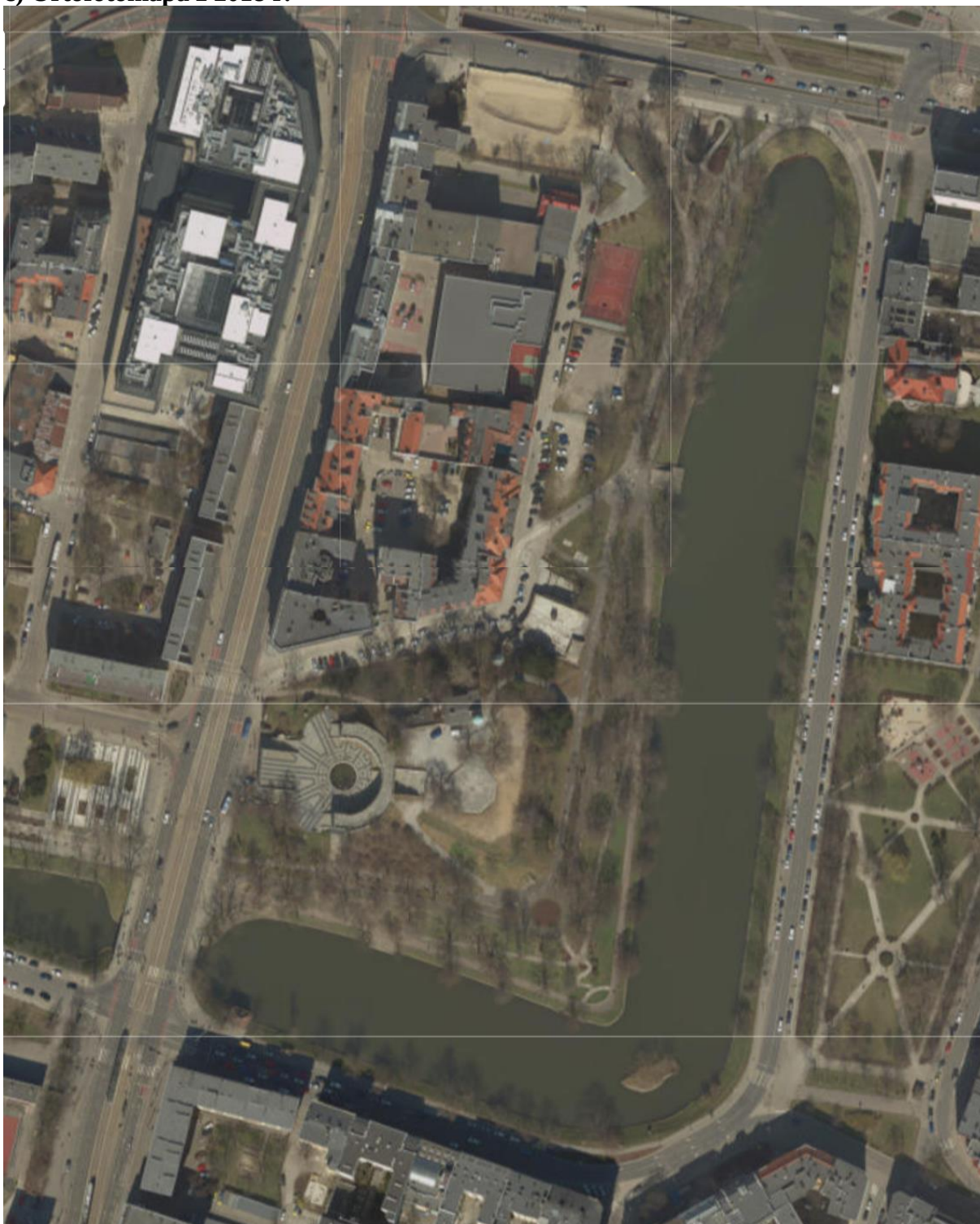
Ryc. 39. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na zdjęciu satelitarnym (ortofotomapie) z 2006 r. Wg: <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=gp11> (data dostępu: 14.11.2022).

b) Ortofotomapa z 2014 r.

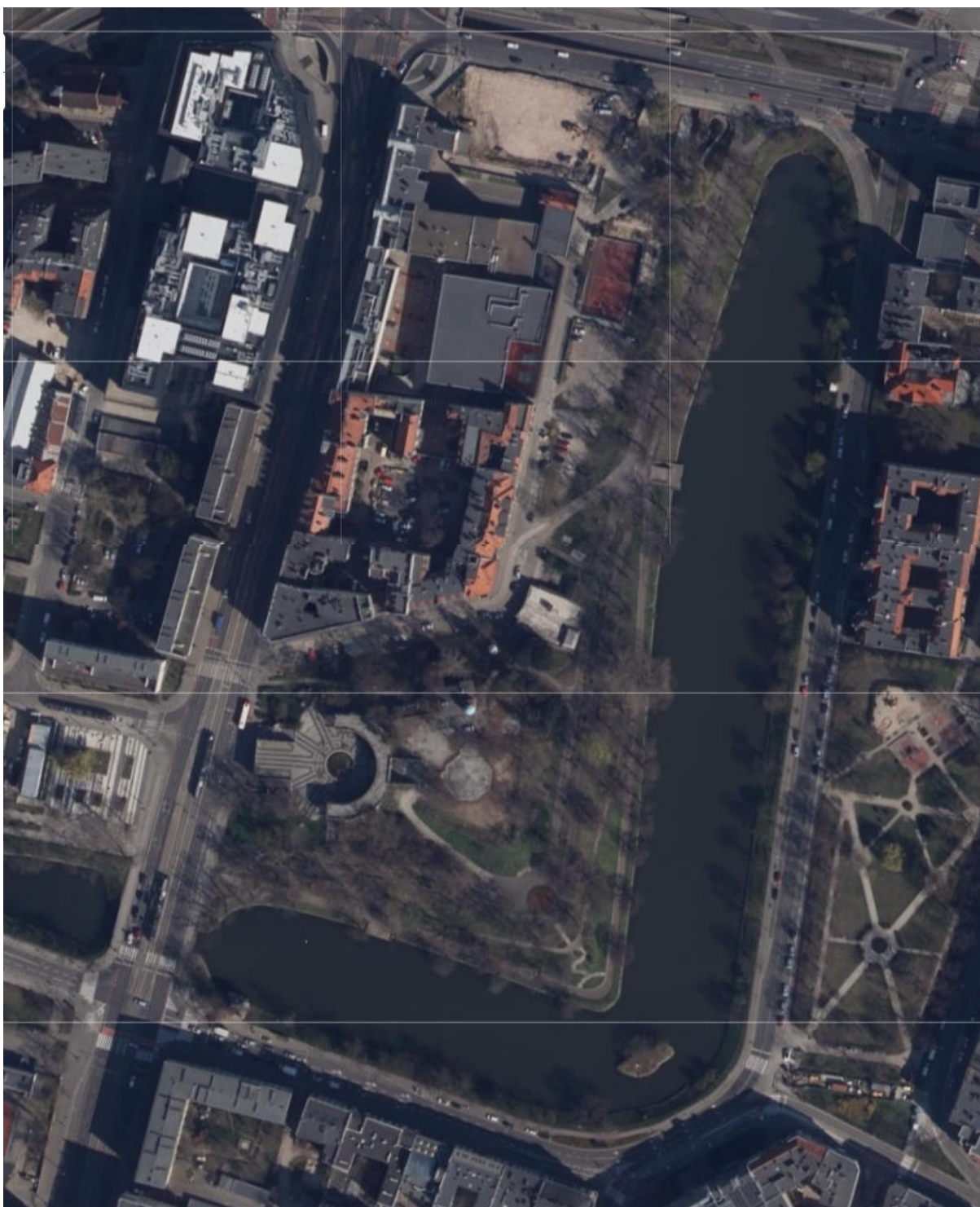
Ryc. 40. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na zdjęciu satelitarnym (ortofotomapie) z 2014 r. Wg: <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=gp11> (data dostępu: 14.11.2022).

c) Ortofotomapa z 2018 r.

Ryc. 41. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na zdjęciu satelitarnym (ortofotomapie) z 2014 r. Wg: <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=gp11> (data dostępu: 14.11.2022).

d) Ortofotomapa z 2020 r.

Ryc. 42. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na zdjęciu satelitarnym (ortofotomapie) z 2020 r. Wg: <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=gp11> (data dostępu: 14.11.2022).

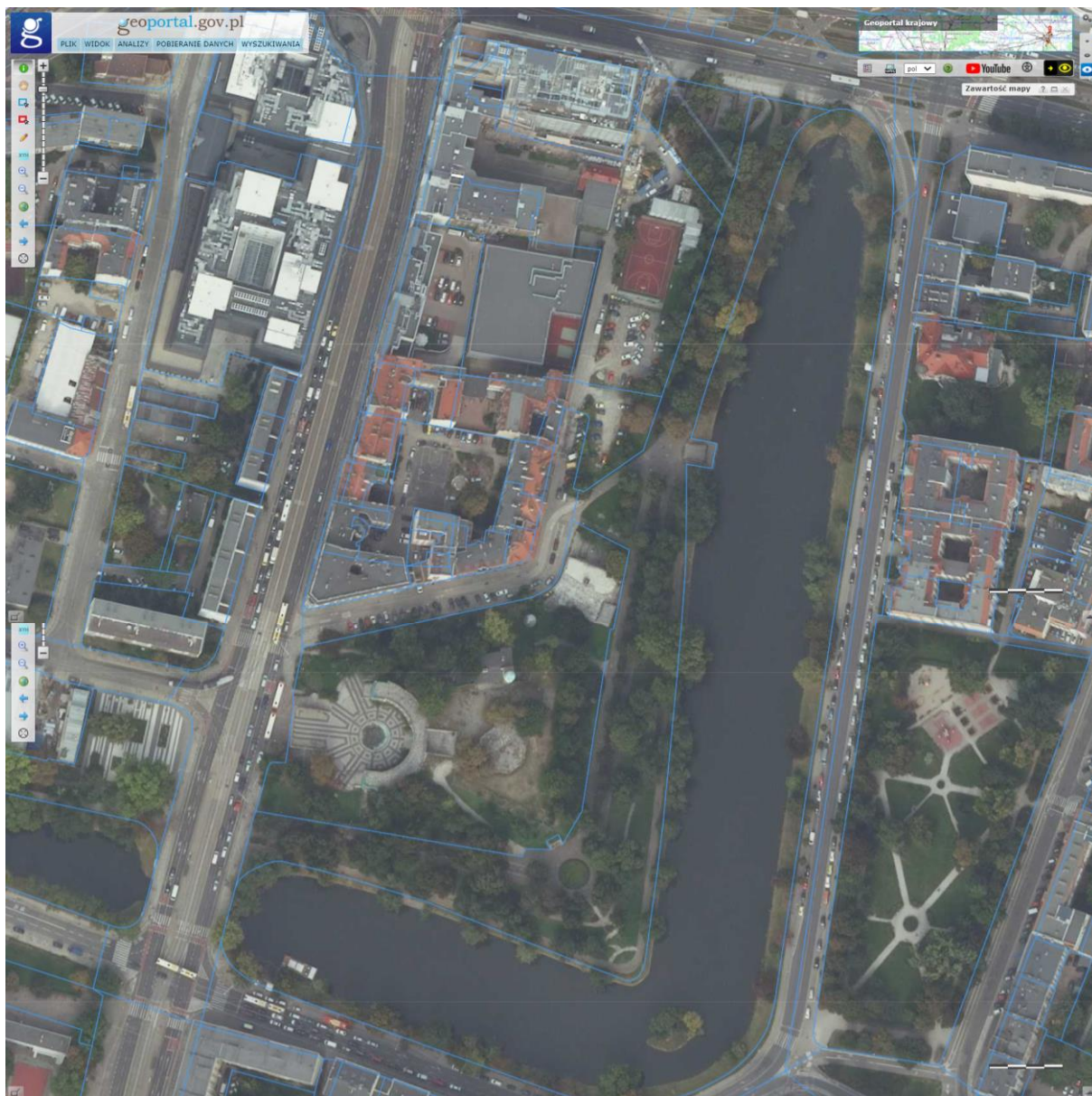
[2]

Przekaz: zdjęcie satelitarne (ortofotomapa) wraz z warstwami tematycznymi.

Datowanie: [2021 r.]

Lokalizacja: zdjęcia dostępne online w serwisie internetowym Geoportal 2,
https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwa: *Ortofotomapa + Ewidencja Gruntów i Budynków* (data dostępu: 14.11.2022).

Treść i komentarz: zdjęcie satelitarne ukazuje m.in.:

Ryc. 43. Rejon Wzgórza Partyzantów na zdjęciu satelitarnym (ortofotomapie) wraz z warstwami tematycznymi; datowanie: [2021 r.]. Wg: https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwa: *Ortofotomapa + Ewidencja Gruntów i Budynków* (data dostępu: 14.11.2022).

[3]

Przekaz: mapa sytuacyjno-wysokościowa.

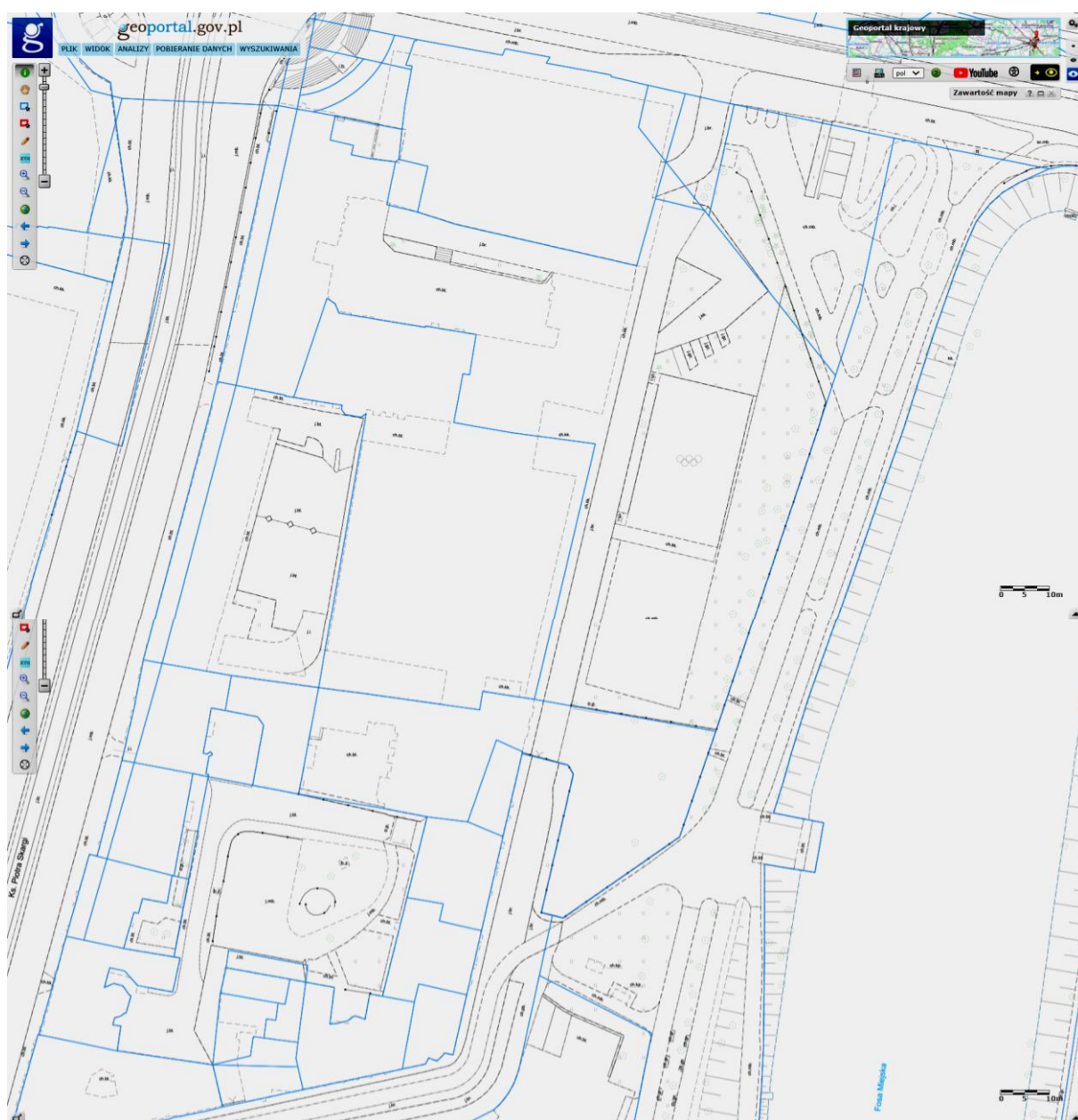
Datowanie: [2021 r.]

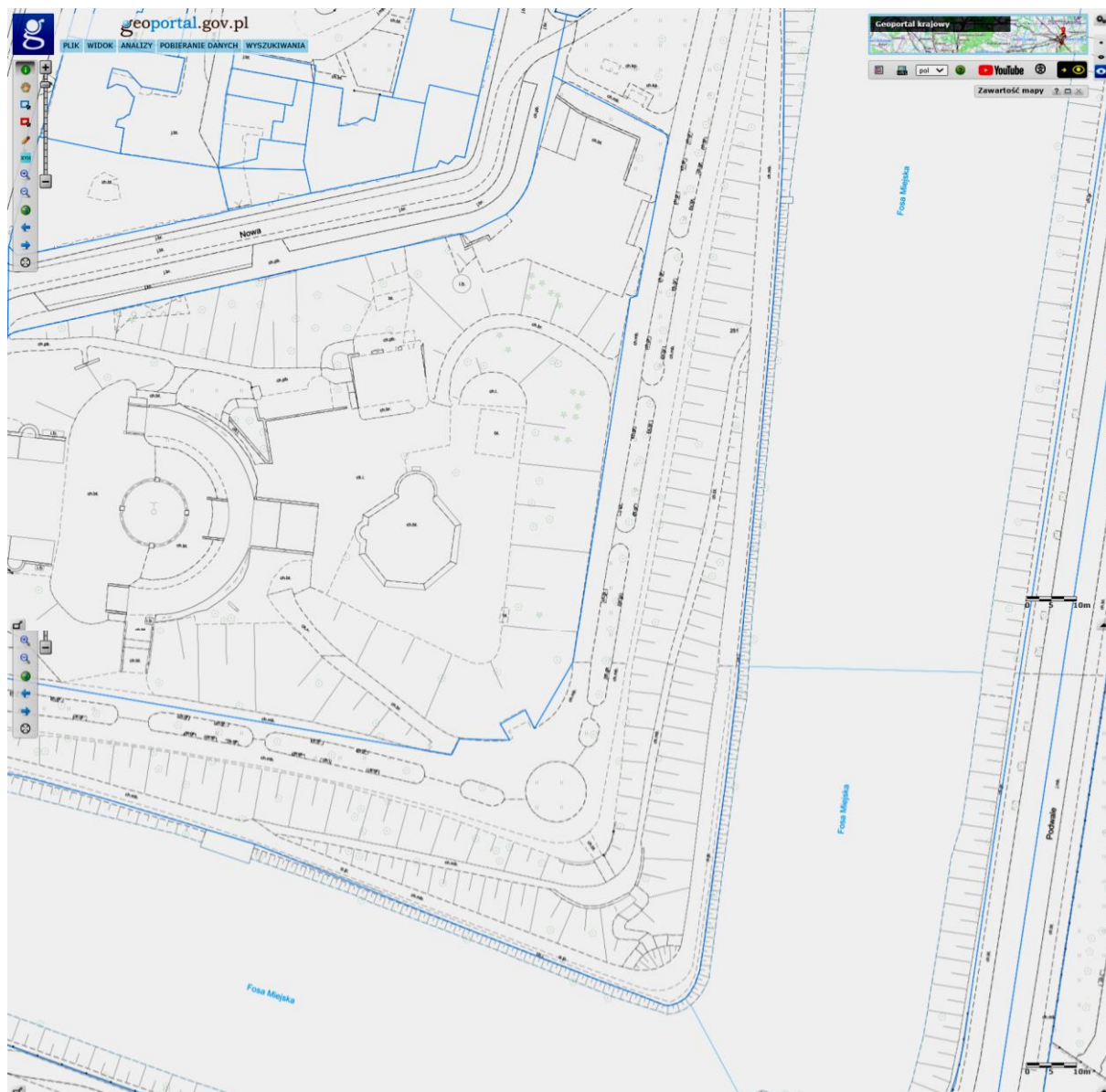
Lokalizacja: mapa dostępna online w serwisie internetowym Geoportal 2, https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwa: *Uzbrojenie terenu* z wyłączonymi warstwami dotyczącymi sieci infrastruktury technicznej (data dostępu: 14.11.2022).

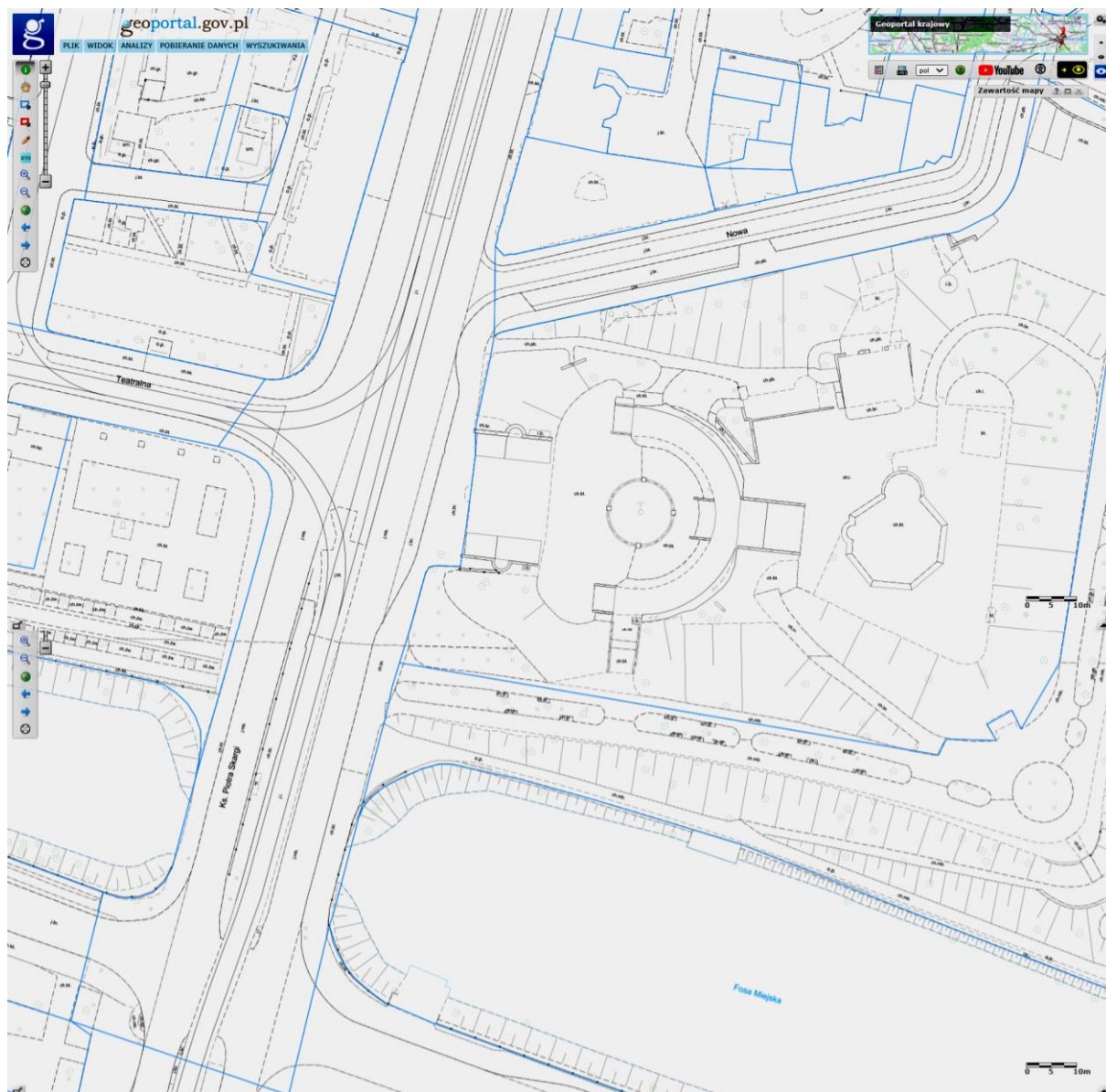
Treść i komentarz: zdjęcie satelitarne ukazuje m.in.: układ skarp terenowych, dróg i ścieżek parkowych, obrysy budowli, schodów terenowych, przebieg granic działek ewidencyjnych.

Ilustracje poniżej na trzech stronach:

Ryc. 44. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na mapie sytuacyjno-wysokościowej; datowanie: [2021 r.]. Wg: https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwa: *Uzbrojenie terenu* z wyłączonymi warstwami dotyczącymi sieci infrastruktury technicznej (data dostępu: 14.11.2022).

[4]

Przekaz: numeryczny model terenu (NMT) z cieniowaniem rzeźby terenu (sporządzony na podstawie skanowania lotniczego w systemie LIDAR).

Lokalizacja: model dostępny online w serwisie internetowym Geoportal 2, https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwy: Ortofotomapa + Usługa przeglądania cieniowania rzeźby terenu dla NMT [Numerycznego Modelu Terenu] o rozdzielczości 1 m (dane z projektu ISOK). Profil kafelkowany (WMTS) (dostęp: 14.11.2022).

Treść i komentarz: mapa dokumentuje w sposób precyzyjny m.in.

- ukształtowanie Wzgórza – jego „geometrię” stanowiącą relikty dawnego Bastionu Sakwowego,
- trasowanie dróg i ścieżek parkowych – ich regularne, wręcz symetryczne rozmieszczenie w rozplanowaniu Wzgórza.

Ryc. 45. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na numerycznym modelu terenu (NMT) z cieniowaniem rzeźby terenu (sporządzonym na podstawie skanowania lotniczego w systemie LIDAR). Wg: https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwy: Ortofotomapa + Usługa przeglądania cieniowania rzeźby terenu dla NMT [Numerycznego Modelu Terenu] o rozdzielczości 1 m (dane z projektu ISOK). Profil kafelkowany (WMTS) (dostęp: 14.11.2022).

Ryc. 46. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu na numerycznym modelu terenu (NMT) z cieniowaniem rzeźby terenu (sporządzonym na podstawie skanowania lotniczego w systemie LIDAR). Wg: https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwy: Ortofotomapa + Usługa przeglądania cieniowania rzeźby terenu dla NMT [Numerycznego Modelu Terenu] o rozdzielczości 1 m (dane z projektu ISOK). Profil kafelkowany (WMTS) (dostęp: 14.11.2022).

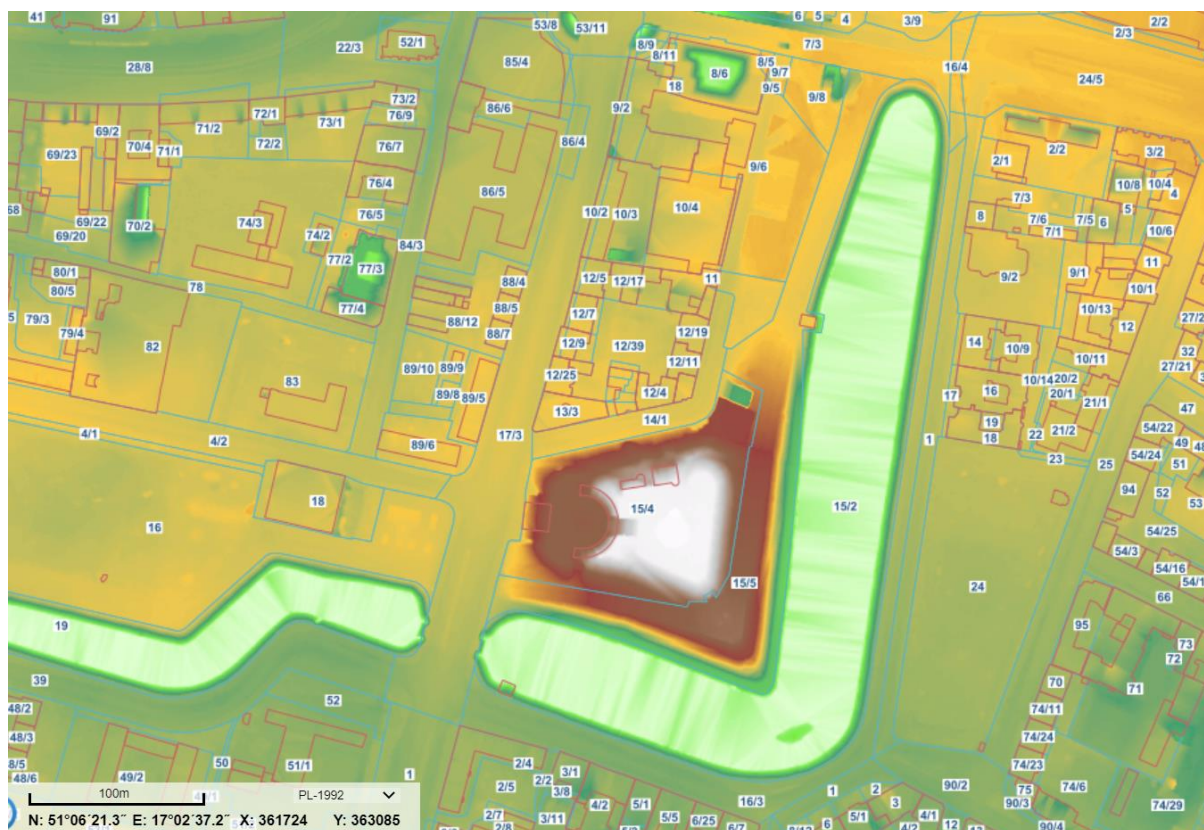
[5] Hipsometria dynamiczna

Przekaz: cyfrowa mapa hipsometryczna sporządzona na podstawie skanowania lotniczego w systemie LIDAR: Dynamiczna Hipsometria.

Lokalizacja: mapa udostępniana w serwisie internetowym Geoportal Otwartych Danych Przestrzennych, <https://polska.e-mapa.net/> (data dostępu: 14.11.2022), warstwa: *Topografia i rzeźba terenu > Dynamiczna Hipsometria (WMS) > Dynamiczna hipsometria 1x1 m.*

Treść i komentarz:

Mapa „Dynamiczna hipsometria” pozwala oglądać deniwelacje w postaci barwnej, przy czym rozkład barw jest dostosowany do różnicy wysokości między punktem najwyższym i najniższym położonym w obrębie przyjętego kadru mapy.

Ryc. 47. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na cyfrowej mapie hipsometrycznej sporządzonej na podstawie skanowania lotniczego w systemie LIDAR: Dynamiczna Hipsometria. Wg: <https://polska.e-mapa.net/> (data dostępu: 14.11.2022), warstwa: *Topografia i rzeźba terenu > Dynamiczna Hipsometria (WMS) > Dynamiczna hipsometria 1x1 m.*

2.2. Przekazy źródłowe ikonograficzne

2.2.1. Przekazy ikonograficzne odnoszące się do całości założenia (umocnień z Bastionem Sakwowym / promenady ze wzgórzem widokowym)

2.2.1.1. Przekazy ikonograficzne z lat ok. 1750-ok. 1810

[1]

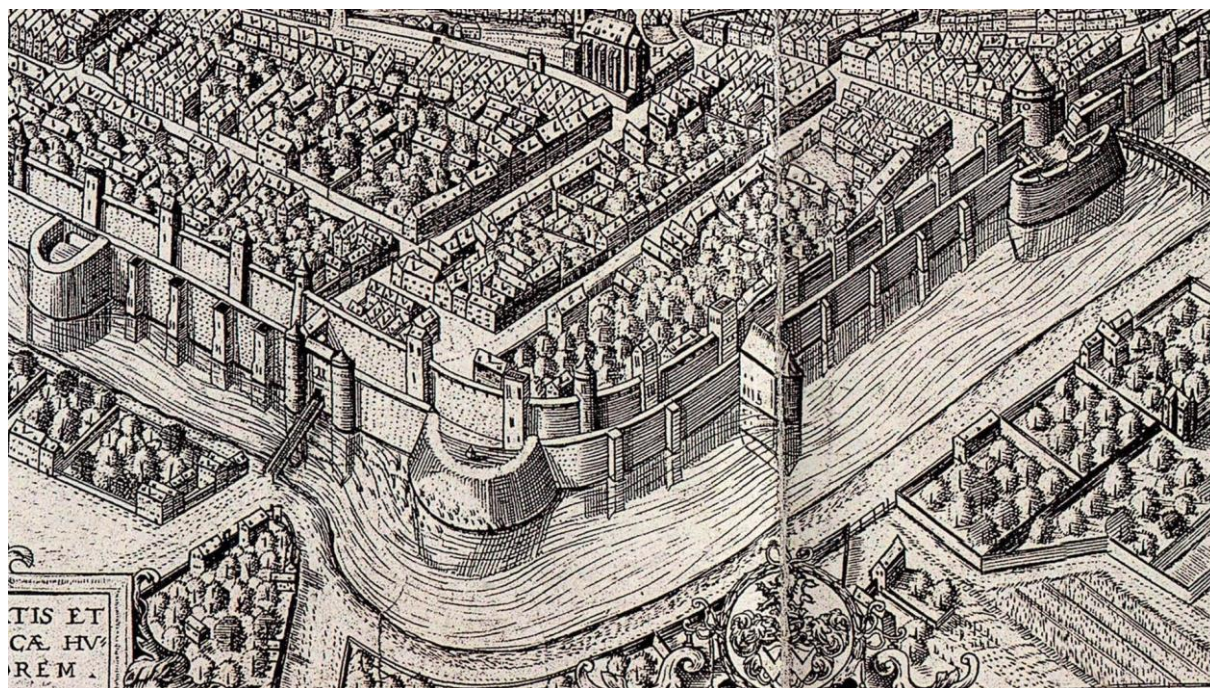
Przekaz: plan widokowy Wrocławia (aksonometryczny), wydany drukiem; autor Georg Hayer; w górnej części arkusza kartusz z napisem tytułowym: VRBIS WRATISLAVIÆ SILESIIORVM METRO/POLIS GENVINA DESCRIPTIO, po bokach przedstawienia aniołów z kartuszami zawierającymi herby Królestwa Czech i miasta Wrocławia; przy dolnym lewym i prawym narożu ramki z legendą oznaczeń cyfrowych, w dolnej części arkusza dwie ramki – z sentencją: IN CIVITATIS ET / REPUBLICÆ HV/IVS HONOREM, oraz sygnaturą: GEORGIVS HAYER / EFFINGEBAT AC / SCVLPEBAT. A°.1591; pośrodku dolnej części arkusza kartusz herbowy rodu patrycjuszowskiego Jenkwitz-Posadowsky.

Datowanie: plan opracowany i wydany drukiem w 1591 r. (pierwsze wydanie)

Lokalizacja:

- kopia cyfrowa pierwszej edycji planu reprodukowana m.in. w: <https://wroclaw.polska-org.pl/4333700,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022).

Treść i komentarz: plan przedstawia w sposób trójwymiarowy elementy układu urbanistycznego i systemu fortyfikacyjnego w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów – obiekty znane np. z planu pomiarowego Friedricha Grossa z 1587 r. (zob. rozdz. 2.1.1.[2]).

Ryc. 48. Fragment planu widokowego Wrocławia (aksonometrycznego), autorstwa Georga Hayera, wydanie z 1591 r. – wycinek z przedstawieniem południowo-wschodniej części miasta z rejonem ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://wroclaw.polska-org.pl/4333700,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

[2]

Przekaz: plan widokowy Wrocławia (aksonometryczny), wydany drukiem; autor Georg Hayer; w górnej części arkusza kartusz z napisem tytułowym: VRBIS WRATISLAVIÆ SILESIIORVM METRO/POLIS GENVINA DESCRIPTIO, po bokach przedstawienia aniołów z kartuszami zawierającymi herby Królestwa Czech i miasta Wrocławia; przy dolnym lewym i prawym narożu ramki z legendą oznaczeń cyfrowych, w dolnej części arkusza dwie ramki – z sentencją: IN CIVITATIS ET / REPUBLICÆ HV/IVS HONOREM, oraz sygnaturą: GEORGIVS HAYER / EFFINGEBAT AC / SCVLPEBAT. A°1591; pośrodku dolnej części arkusza inskrypcja: RENO: A°1613

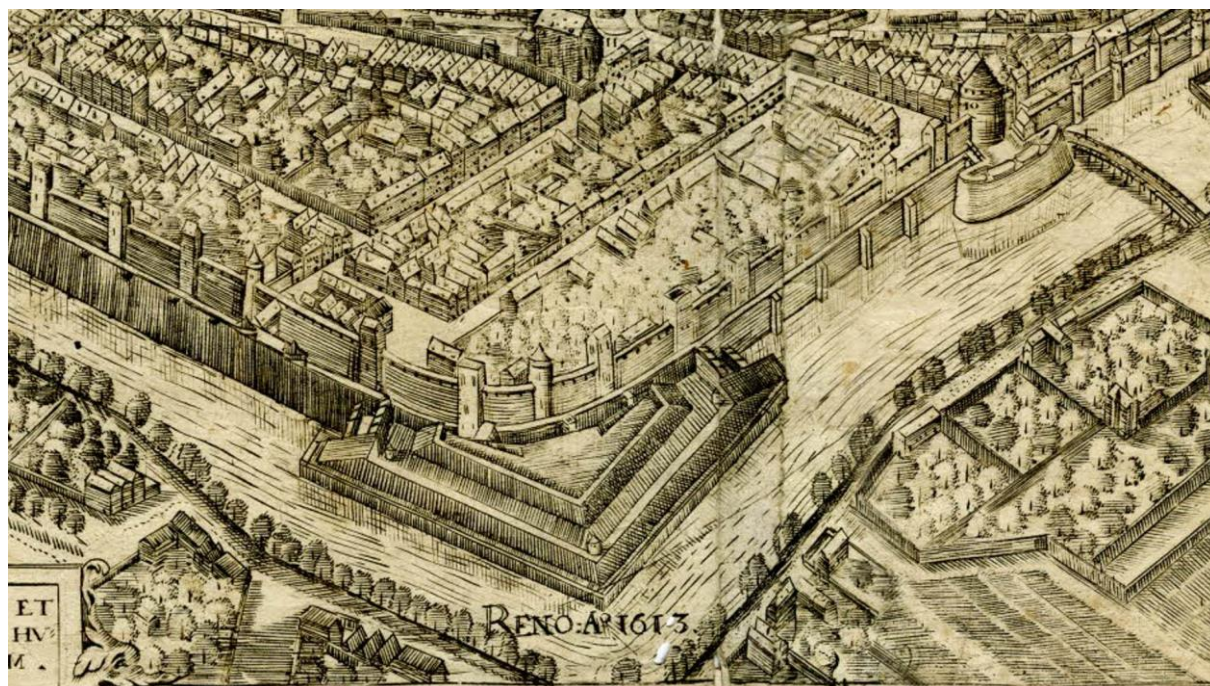
Datowanie: plan opracowany w 1591 r., poprawiony i ponownie wydany drukiem w 1613 r.

Lokalizacja: kopia cyfrowa drugiej edycji planu reprodukowana m.in. w:

<https://wroclaw.polska-org.pl/5883555,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.09.2022).

Treść i komentarz: w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów plan przedstawia m.in. fortyfikacje miejskie po modernizacji – Bastion Sakwowy w miejscu bastej.

W ukształtowaniu bastoionu czytelnie przedstawiono czoła i narożnik z kaponierami, barki z działobitniami, oryliony, nadszaniec.

Ryc. 49. Fragment planu widokowego Wrocławia (aksonometrycznego), autorstwa Georga Hayera, wydanie drugie uaktualnione (m.in. o wizerunek nowych fortyfikacji) z 1613 r. – wycinek z przedstawieniem południowo-wschodniej części miasta z rejonem ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://wroclaw.polska-org.pl/5883555,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.09.2022).

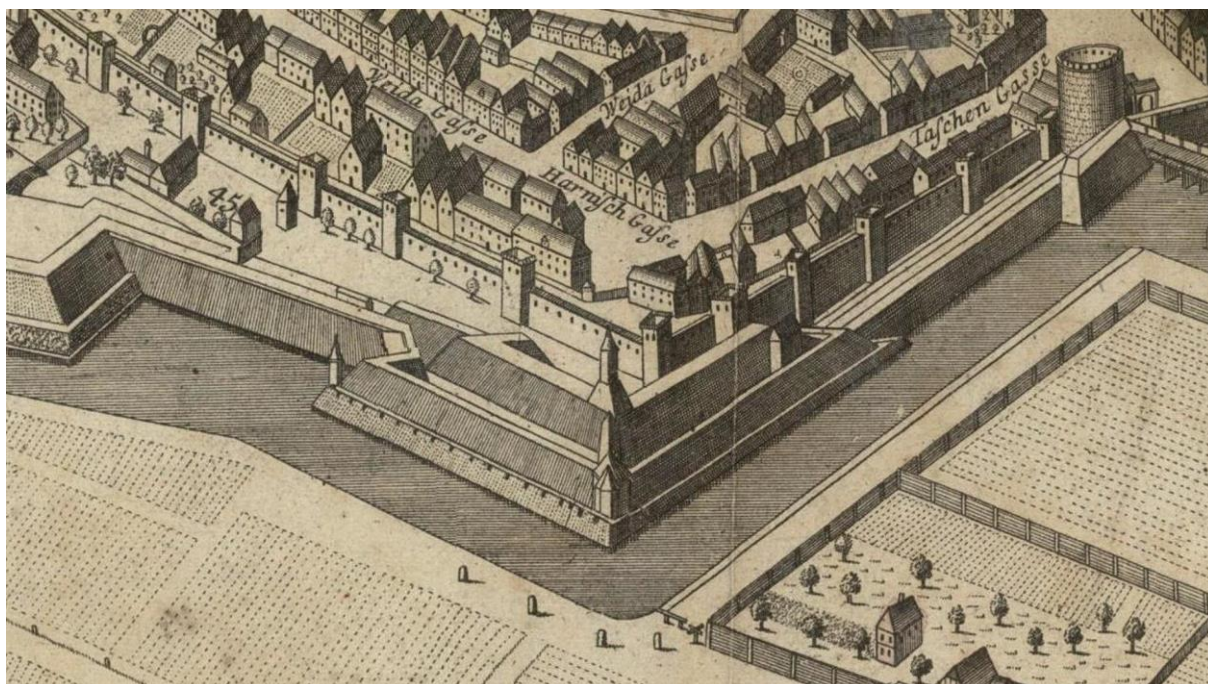
[3]

Przekaz: plan widokowy (aksonometryczny) Wrocławia, wydany drukiem; autor grafiki: J. D. Schleuen na podstawie rysunku F. B. Wenera; w górnej części arkusza powyżej ramki tytuł, wydawca i datowanie: *Ichnographica Urbis Wratislaviensis Delineatio, (...) ad Complementum Tabulae geographicae Diocesim Silesiae exhibentis adornata, ab Homannianis Heredibus, Norimb. A. 1752*; w dolnej części arkusza poniżej ramki arkusza oraz przy lewej krawędzi ramki – legenda oznaczeń cyfrowych.

Datowanie: plan wydany drukiem w 1752 r.

Lokalizacja: skan planu udostępniony m.in. w: <https://wroclaw.polska-org.pl/5804732,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów został przedstawiony m.in. Bastion Sakwowy – w sposób nieco uproszczony, z błędami (np. w przedstawieniu wschodniego orygonu i barku z działobitniami).

Ryc. 50. Fragment planu widokowego (aksonometrycznego) Wrocławia, wydane drukiem w 1752 r.; autor grafiki: J. D. Schleuen na podstawie rysunku F. B. Wenera. Wg: <https://wroclaw.polska-org.pl/5804732,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022)

[4]

Przekaz: grafika przedstawiająca umocnienia bastionowe Bramy Oławskiej we Wrocławiu oraz Bastion Sakwowy na dalszym planie w widoku od strony północnej.

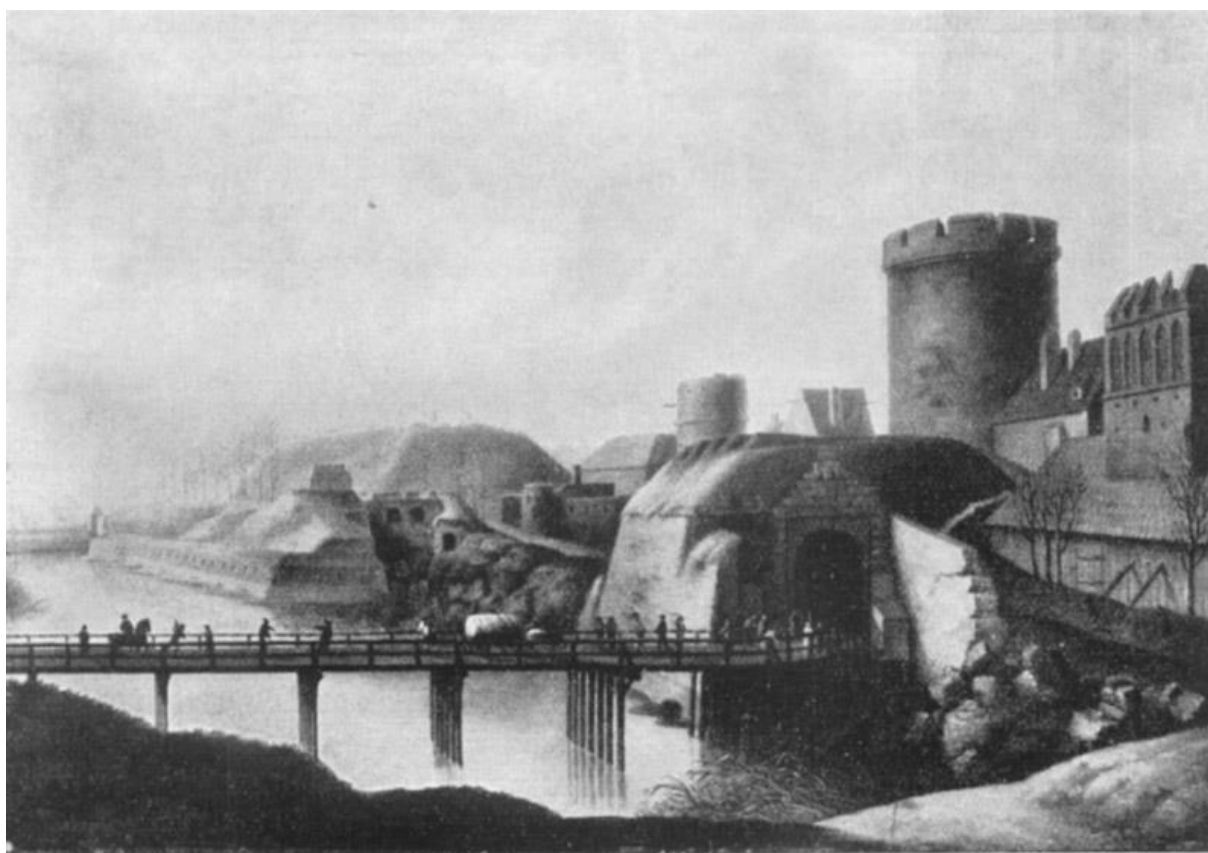
Datowanie: 28 lutego 1807 r (wg podpisu w publikacji).

Lokalizacja:

- grafika publikowana w: **Burgermeister 1930**,

- skan grafika udostępniony w: <https://polska-org.pl/605568,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022).

Treść i komentarz: Grafika dokumentuje wygląd Bastionu Sakwowego 1,5 miesiąca po kapitulacji Wrocławia, na samym początku burzenia fortyfikacji. Widoczne są m.in.: czoło wschodnie, orylon wschodni, wschodni bark z murowanymi działobitniami, nadszaniec (stanowiący później wierzchołkową partię wzgórza widokowego).

22. Taschenbastion und Ohlauer Tor, 28. Februar 1807

Ryc. 51. Grafika przedstawiająca umocnienia bastionowe Bramy Oławskiej we Wrocławiu oraz Bastion Sakwowy na dalszym planie w widoku od strony północnej; datowanie: 28 lutego 1807 r (wg podpisu w publikacji), opublikowana w: **Burgermeister 1930**. Wg: <https://polska-org.pl/605568,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022).

[5]

Przekaz: dwie grafiki przedstawiające Bastion Sakwowy w widoku od strony południowej w trakcie burzenia fortyfikacji twierdzy Wrocław w 1807 r., autor: Friedrich Gottlob Endler.

Datowanie: 1807 r.

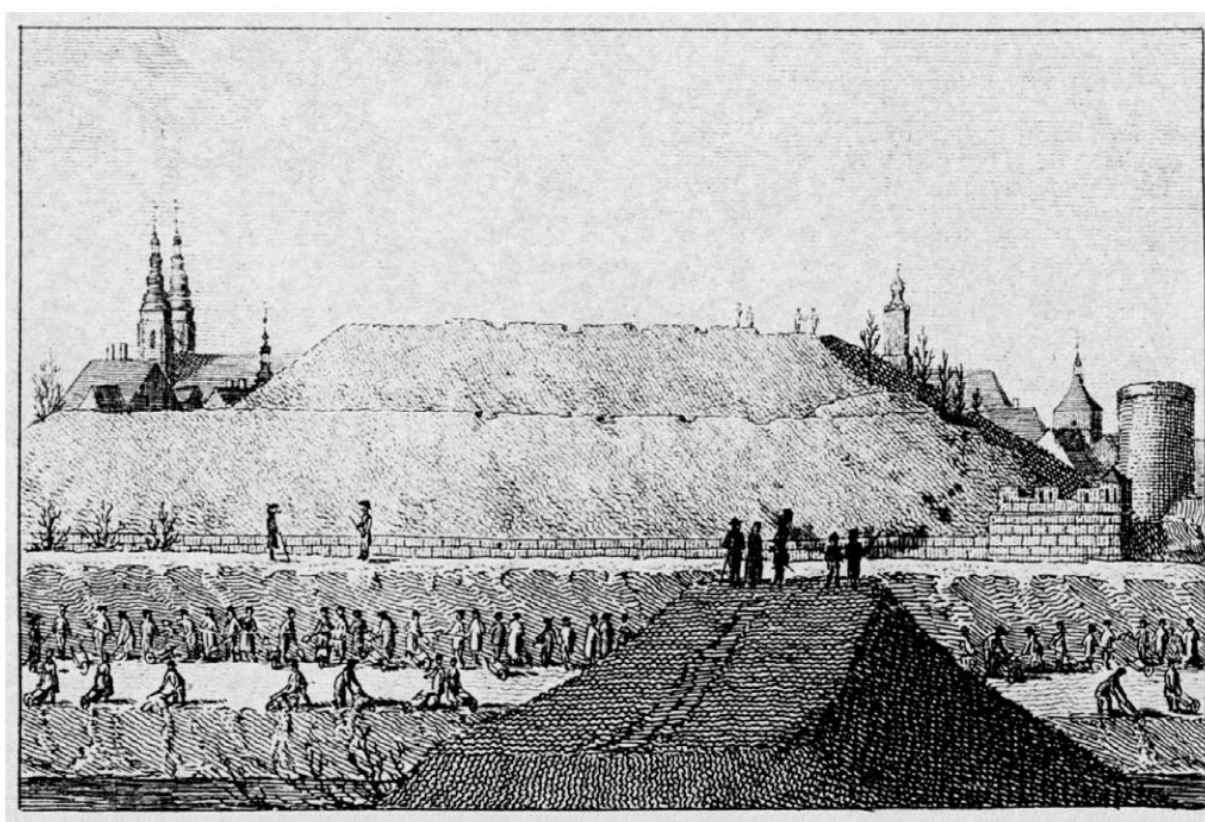
Lokalizacja:

- grafiki opublikowane w: „Breslauische Erzähler”, 1807, nr 8 (widok na centralną i zachodnią część bastionu) i nr 7 (widok na wschodnią część bastionu i fosę w kierunku Bramy Oławskiej).

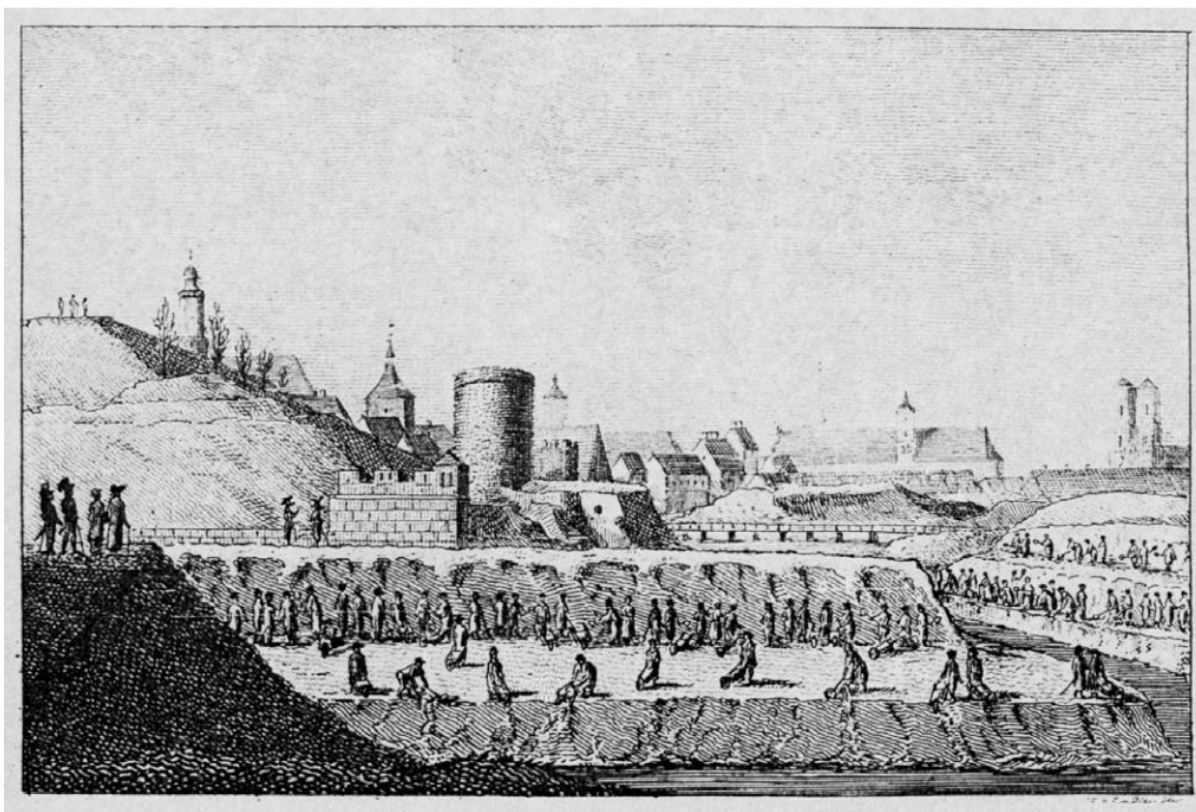
- grafiki opublikowane m.in. w Grzegorzczak 2008, s. 66-67

Treść i komentarz: grafiki dokumentują bryłę bastionu [zatartą w trakcie późniejszego przekształcania na wzgórze widokowe] oraz partie murowane współtworzące czoło bastionu, w tym kaponierę (wieżyczkę) na narożniku bastionu.

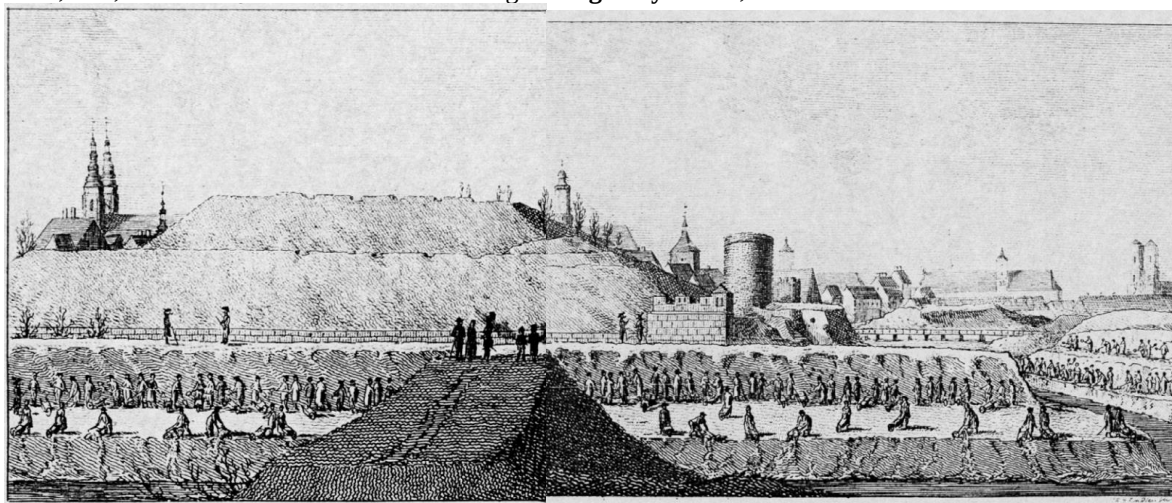
Na tylnym planie widoczna jest wieża zewnętrznej Bramy Oławskiej.

Ryc. 52. Grafika przedstawiająca Bastion Sakwowy (część zachodnią i centralną) w widoku od strony południowej w trakcie burzenia fortyfikacji twierdzy Wrocław w 1807 r., opublikowana w periodyku: „Breslauische Erzähler” 1807, nr 8, autor: Friedrich Gottlob Endler. Wg: **Grzegorzczak 2008**, s. 66.

Ryc. 53. Grafika przedstawiająca Bastion Sakwowy (część wschodnią) w widoku od strony południowej w trakcie burzenia fortyfikacji twierdzy Wrocław w 1807 r., opublikowana w periodyku: „Breslauische Erzähler” 1807, nr 7, autor: Friedrich Gottlob Endler. Wg: **Grzegorczyk 2008**, s. 67.

Ryc. 54. Złożenie dwóch grafik przedstawiających Bastion Sakwowy w widoku od strony południowej w trakcie burzenia fortyfikacji twierdzy Wrocław w 1807 r., opublikowanych w periodyku: „Breslauische Erzähler” 1807, nr 8 i 7, autor: Friedrich Gottlob Endler. Grafiki reproduktowane w: **Grzegorczyk 2008**, s. 66, 67; złożenie: A. Kwaśniewski

2.2.1.2. Przekazy ikonograficzne z lat ok. 1810-1866

[1]

Przekaz: dwie grafiki przedstawiające budowlę parkową zwieczoną pawilonem w formie świątyni antycznej, planowaną na szczycie i północnym zboczu dawnego Bastionu Sakwowego we Wrocławiu; autor: Johan Friedrich Knorr (?).

Datowanie: 1815 r.

Lokalizacja:

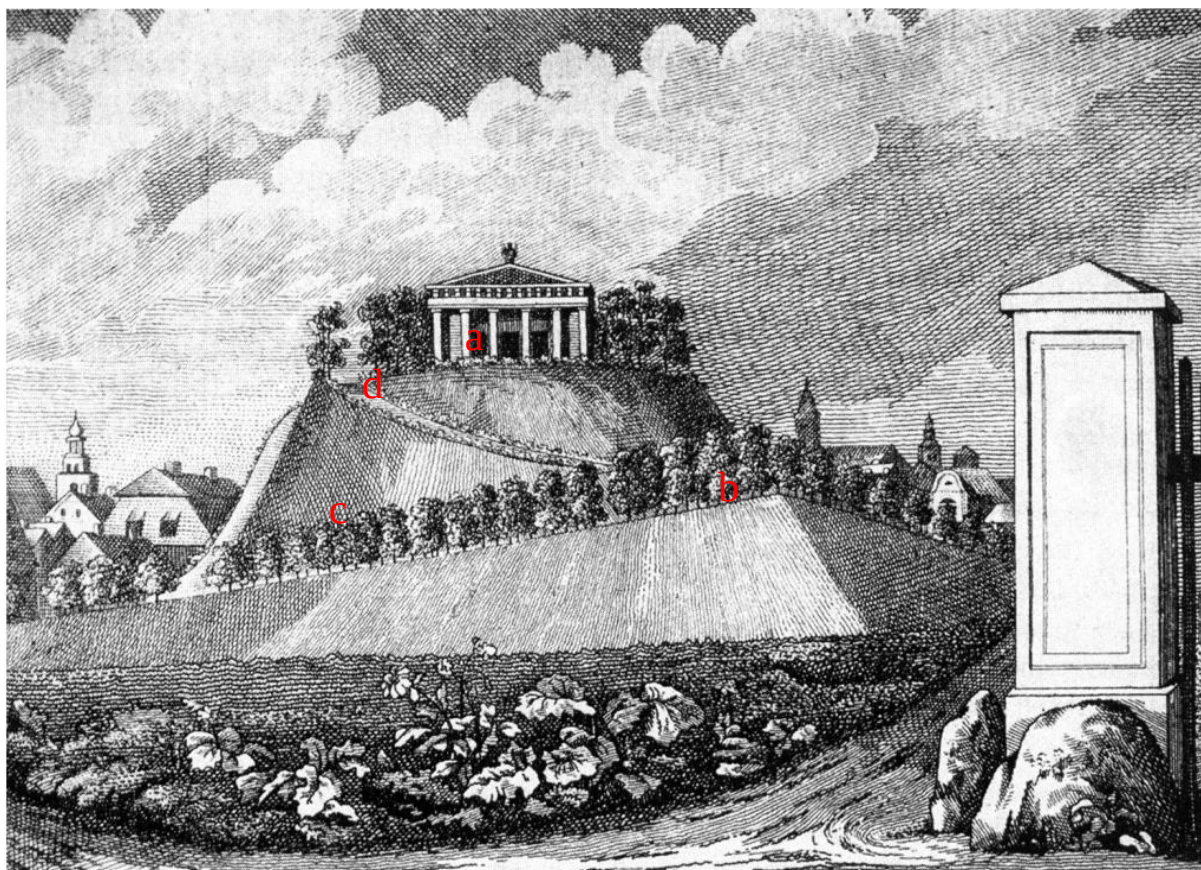
- grafiki publikowane w periodyku „Zeit Blüthen. Ein Unterhaltungs-Blatt für die Gebildete Welt“, dodatek: „Literatur und Kunst in Breslau und Schlesien“, 1815, nr 21, ilustracje po s. 84 (wg: **Bińkowska 2006**, s. 243),

- grafiki reprodukowane m.in. w:

* **Bińkowska 2006**, s. 110, 111,

* **Grzegorzczak 2008**, s. 61, 62.

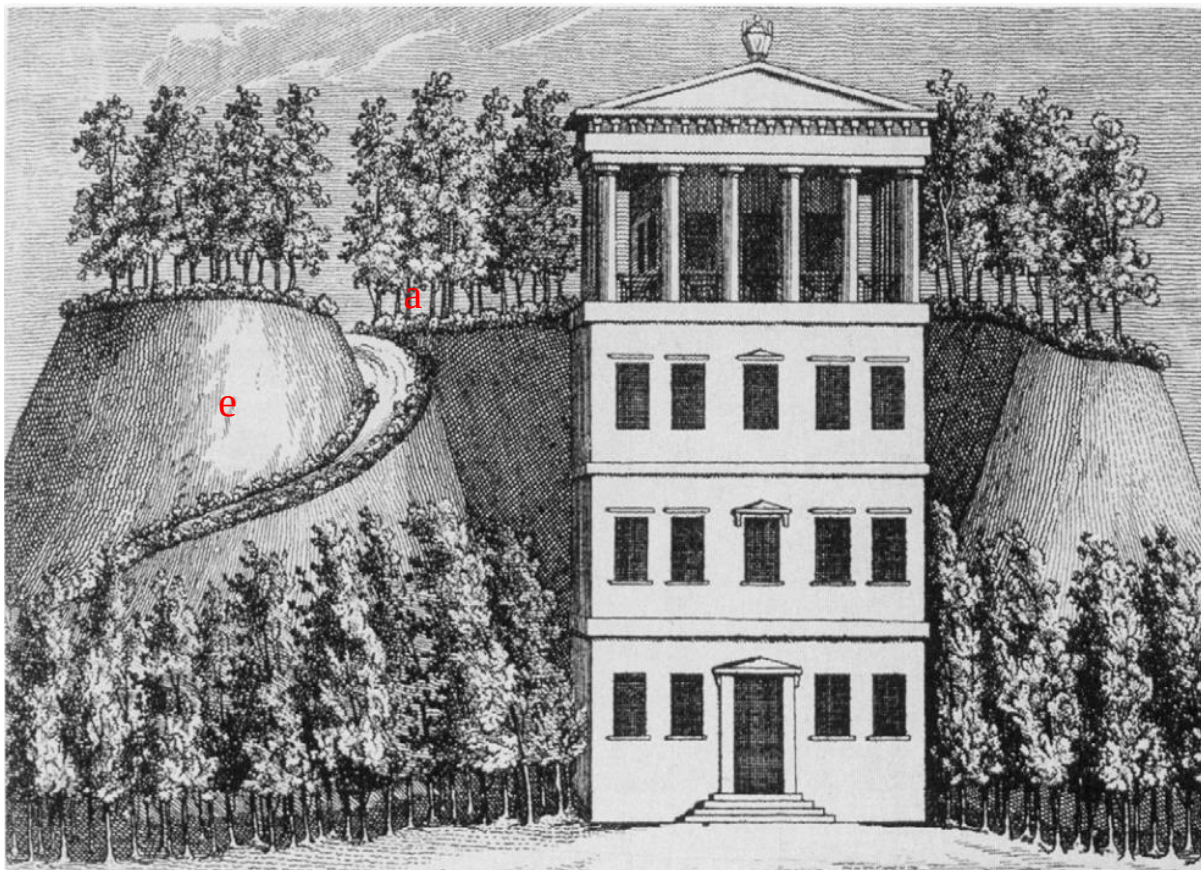
Treść i komentarz: grafiki ukazują kilka kluczowych elementów zagospodarowania Wzgórza, które zostały zrealizowane na podstawie koncepcji J. F. Knorra (całościowego projektu zagospodarowania Promenady) i istnieją do dziś

Ryc. 55. Grafika przedstawiająca budowlę parkową zwieczoną pawilonem w formie świątyni antycznej, planowaną na szczycie i północnym zboczu dawnego Bastionu Sakwowego we Wrocławiu – widok od strony południowej; autor: Johan Friedrich Knorr (?), datowanie: 1815 r. Wg: **Grzegorzczak 2008**, s. 61.

- a - wierzchołek Wzgórza ukształtowany jako plateau,
- b - zachowany narożnik bastionu,
- c - główna droga promenadowa „wspinająca się po zboczu Wzgórza, obsadzona szpalerami drzew,
- d - ścieżka południowo-wschodnia prowadząca na plateau,
- e - ścieżka północno-wschodnia prowadząca ślimacznicowo na plateau.

Sposób przedstawienia zboczy wzgórza jako urwiska, zwłaszcza na widoku od strony północnej, należy uznać za umowny, dość fantastyczny, ale odzwierciedlający sens ideowy planowanej kompozycji krajobrazowej (sceny ogrodowej).

Ryc. 56. Grafika przedstawiająca budowlę parkową zwieczoną pawilonem w formie świątyni antycznej, planowaną na szczycie i północnym zboczu dawnego Bastionu Sakwowego we Wrocławiu – widok od strony północnej; autor: Johan Friedrich Knorr (?), datowanie: 1815 r. Wg: **Grzegorczyk 2008**, s. 62.

[2]

Przekaz: grafika przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej, w postaci pochodzącej z I fazy zagospodarowywania Promenady Staromiejskiej; litografia; [w oryginale] poniżej obrazu podpis: *Eine Ansicht der Taschen Bastion.*

Datowanie: [lata 20. XX w.]

Lokalizacja:

- grafika w zbiorach Herder-Institut w Marburgu, zespół: Haselbach, sygn. P 2842, skan grafiki udostępniony w: <https://www.herder-institut.de/bildkatalog/iv/P+2842> (data dostępu: 22.11.2022);

- grafika opublikowana w: **Bińkowska 1991**, ryc. 17;

- skan tej grafiki udostępniony w: <https://polska-org.pl/660555,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: grafika ukazuje:

- wierzchołek Wzgórza (plateau) – z pojedynczymi drzewami,
- główną aleję promenadową wspinającą się po południowym zboczu wzgórza (zachowaną do dziś), obsadzoną regularnym szpalerem drzew,
- ścieżkę prowadzącą od alei ku lustru wody Fosi Miejskiej (niezachowaną),
- ścieżkę prowadzącą od alei w stronę plateau (zachowaną do dziś)
- gęste krzewy porastające brzegi Fosi,
- zadrzewienia na południowym brzegu Fosi.

Datowanie na lata 20. XIX w. – przyjęte w oparciu o szacowanie wieku drzew alei promenadowej.

Ryc. 57. Grafika przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej, w postaci pochodzącej z I fazy zagospodarowywania Promenady Staromiejskiej; datowanie: [lata 20. XIX w.]. Wg: **Bińkowska 1991**, il. 17.

[3]

Przekaz: grafika przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej; miedzioryt kolorowany; poniżej obrazu podpis: *Aussere Ansicht des Taschenbastion in Breslau*, po prawej sygnatura autora: *Max v. Grossmann fec.*

Datowanie: lata 20. XIX w. (wg: **Bińkowska 1991**, podpis pod il. 16) lub ok. 1832 r. (zob. **Bińkowska 2006**, s. 248, datowanie grafik nr XVI, XVII)

Lokalizacja:

- grafika w zbiorach Herder-Institut w Marburgu, zespół: Haselbach, sygn. P 5454, skan grafiki udostępniony w: <https://www.herder-institut.de/bildkatalog/iv/P+5454> (data dostępu: 22.11.2022),

- skan grafiki udostępniony m.in. w: <https://polska-org.pl/782451,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: grafika przedstawia wygląd Wzgórza w pierwszej fazie zagospodarowywania Promenady Staromiejskiej; widoczne są:

- aleja wznosząca się od strony zachodniej po zboczu wzgórza [- główna aleja promenadowa, zachowana do dziś],

- ścieżka prowadząca serpentynowo w „narożnikowej” partii Wzgórza,

- swobodny układ nasadzeń na zboczu Wzgórza, koncentrujących się u jego podstawy,

- podest i domek (dla ptactwa wodnego) ustawione nad lustrem wody Fosi Miejskiej.

Grafikę należy uznać za przekaz wiarygodnie odzwierciedlający charakter nasadzeń, ale zbyt mało precyzyjny w przedstawieniu układu dróg.

Ryc. 58. Grafika przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej; autor: *Max v. Grossmann*, datowanie: lata 20. XIX w. lub ok. 1832 r. (zob. **Bińkowska 1991**, podpis do il. 16, **Bińkowska 2006**, s. 248). Wg: <https://polska-org.pl/782451,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

[4]

Przekaz: grafika umieszczona na afiszu koncertowym, przedstawiająca pałac hrabiów Henckel von Donnersmarck i zachodnią część ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony południowej (zza Fosy Miejskiej); poniżej obrazu podpis i sygnatura wydawcy: *Die Taschenbastion an der Promenade zu Breslau / Breslau bei Carl Gustav Förster.*

Datowanie: „1830-1839” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- grafika opublikowana w: **Bińkowska 2006**, s. 120,

skan grafiki udostępniony w: <https://polska-org.pl/919434,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: grafika dokumentuje m.in.:

- wygląd głównej alei promenadowej prowadzącej przy północnym brzegu Fosi Miejskiej,
- zachodnie zbocza Wzgórza – niezdrewnione,
- ścieżkę prowadzącą na plateau Wzgórza od strony południowo-zachodniej (niezachowaną).

TW40 - dolny.slask.org.pl

Ryc. 59. Grafika umieszczona na afiszu koncertowym, przedstawiająca pałac hrabiów Henckel von Donnersmarck we Wrocławiu oraz zachodnią część ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony południowej (zza Fosi Miejskiej); wydawnictwo: *Breslau bei Carl Gustav Förster*; datowanie: „1830-1839” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/919434,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

[5]

Przekaz: grafika przedstawiająca widok zza Fosy miejskiej po południowo-wschodniej stronie Bastionu Sakwowego w kierunku północnym, akwaforta,

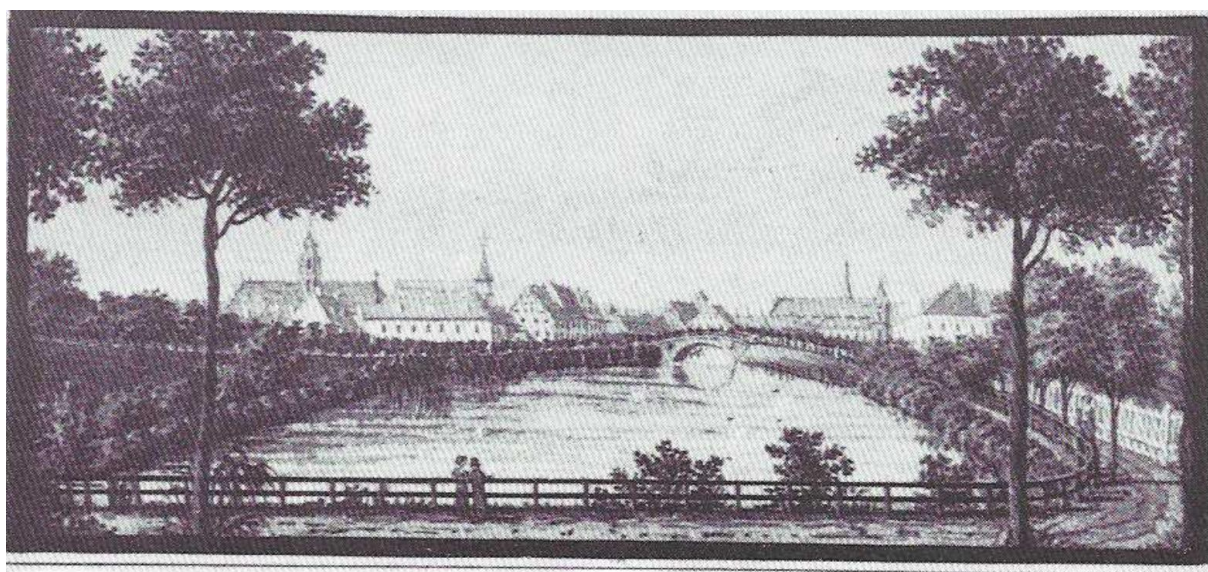
Datowanie: 1 połowa XIX w. (wg: **Bińkowska 1991**), ok 1820 r. (wg: **Bińkowska 2013b**, s. 153).

Lokalizacja:

- grafika opublikowana w: **Bińkowska 1991**, il. 9 (w druku czarno-białym),
- reprodukcja barwna opublikowana w: **Bińkowska 2013b**, s. 153).

Treść i komentarz: grafika dokumentuje:

- funkcjonowanie miejsca widokowego przy południowo-wschodnim zakolu Fosi Miejskiej – z widokiem na zabudowę Nowego Miasta i na Wzgórze,
- bieg głównej alei promenadowej – wspinającej się po wschodnim zboczu Wzgórza,
- szlalerowe nasadzenia drzew przy tej alei,
- funkcjonowanie drogi nadbrzeżnej, obsadzonej drzewami i krzewami.

Ryc. 60. Grafika przedstawiająca widok zza Fosi miejskiej po południowo-wschodniej stronie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu, w kierunku północnym, akwaforta, datowanie: ok. 1820. Wg: **Bińkowska 1991**, il. 9

2.2.1.3. Przekazy ikonograficzne z lat 1867-ok. 1895

[1]

Przekaz: grafika przedstawiająca zabudowę *Etablissement Liebichs-Höhe* w widoku od strony północno-zachodniej (z wylotu ob. ul. Teatralnej); nad obrazem podpis: *Breslau*, poniżej obrazu: *Belvedere*, po lewej i po prawej stronie sygnatura twórcy i wydawnictwa: *N. d. Nat. gez. u. lith. v. Robert Geissler, Berlin \ Verleg v. Th. Lichtenberg, Breslau*.

Datowanie: „1866-1893” (wg: sbc.org.pl)

Lokalizacja:

- skan grafiki ze zbiorów Biblioteki Śląskiej w Katowicach, sygn. G 8078 V, opublikowany w zasobach Śląskiej Biblioteki Cyfrowej:

<https://sbc.org.pl/dlibra/publication/50751/edition/47248/content> (data dostępu: 24.11.2022),

- ten sam skan udostępniony w: <https://polska-org.pl/3317823,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: grafika ukazuje zabudowę Wzgórza w sposób wiarygodny, ze wszystkimi kluczowymi komponentami: Rerystylem, kolumnadą, Belwederem.

Ryc. 61. Grafika przedstawiająca zabudowę *Etablissement Liebichs-Höhe* w widoku od strony północno-zachodniej (z wylotu ob. ul. Teatralnej); autor: *Robert Geissler, Berlin*, wydawca: *Verleg v. Th. Lichtenberg, Breslau*; datowanie: „1866-1893” (wg: sbc.org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3317823,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

[2]

Przekaz: grafika przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (po wzniesieniu zabudowy *Etablissement Liebichs-Höhe*) w widoku od strony południowo-wschodniej (zza Fosy Miejskiej); nad obrazem podpis: *Breslau*, poniżej obrazu: *Belvedere*, po lewej i po prawej stronie sygnatura twórcy i wydawnictwa: *N. d. Nat. gez. u. lith. v. Robert Geissler, Berlin \ Verlag v. Th. Lichtenberg, Breslau*.

Datowanie: „1866-1893” (wg: sbc.org.pl)

Lokalizacja:

- skan grafiki ze zbiorów Biblioteki Śląskiej w Katowicach, sygn. G 8077 V, opublikowany w zasobach Śląskiej Biblioteki Cyfrowej:

<https://sbc.org.pl/dlibra/publication/50750/edition/47247/content> (data dostępu: 24.11.2022),

- ten sam skan udostępniony w: <https://polska-org.pl/3317818,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: grafika przedstawia widok na strefę narożnika dawnego bastionu i jego przedpole:

- na pierwszym planie: lustro wody Fosy miejskiej oraz fragment wyspy,
- ścieżką nadbrzeżną, z placowym poszerzeniem w strefie narożnika bastionu, zejście do wody na styku placu z fosą, dwie długie ławki parkowe na tyłach placu,
- ścieżkę prowadzącą ze wspomnianego placu ku zachodowi, pod górę,
- zadrzewienia Wzgórza,
- górne partie Belwederu widoczne ponad koronami drzew.

Najbardziej zaskakującym elementem zagospodarowania widocznym na grafice jest usytuowana w narożnikowej partii Wzgórza, powyżej ścieżki nadbrzeżnej, „**sztuczna skała**” – tak należałoby interpretować obiekt ukazany w centralnej części kadru. Zwraca uwagę:

- wysokość ok. 8-10 m (licząc od podstawy „skały”),
- układ lekko ukośny „warstw skalnych”.

Sztuczne formy skalne to częsty motyw wystroju (zarazem programu ideowego) założen parkowych/ogrodowych 2. połowy XIX w., współtworzący naturalistyczną stylistykę założenia krajobrazowego. W przypadku omawianego Wzgórza **zaskakuje fakt pominięcia tego elementu we wszystkich powojennych opisach, analizach, interpretacjach i rekonstrukcjach faz powstawania Promendy**.

Obecność „skały” na zboczach Wzgórza dokumentują również fotografie z lat 70. XIX w. (zob. niżej). Obiekt ten nie został jednak ukazany z zbliżeniu; nie uwidoczniono go również na żadnym planie.

Virzzz - dolny.slask.org.pl

Ryc. 62. Grafika przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (po wzniesieniu zabudowy *Etablissement Liebichs-Höhe*) w widoku od strony południowo-wschodniej (zza Fosy Miejskiej) – przedstawieniem „sztucznej skały” (w centrum kadru); autor *Robert Geissler, Berlin*, wydawca: *Verleg v. Th. Lichtenberg, Breslau*, datowanie: „1866-1893” (wg: sbc.org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3317818,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

[3]

Przekaz: zdjęcie przedstawiające ob. Wzgórze Partyzantów w widoku od strony południowo-wschodniej; fotografia stereoskopowa, fot. Hermann Krone.

Datowanie: „Lata 1867-1880” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- szklany negatyw w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD N 0750, skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0000896: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89040894> (data dostępu: 24.11.2022),
- ten sam skan udostępniony w: <https://polska-org.pl/7935053,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: fotografia Hermanna Krone’go:

- dokumentuje te same elementy zagospodarowania, które przedstawia wyżej omówiona grafika R. Geisslera, w tym – „**sztuczną skałę**” usytuowaną w narożnikowej partii Wzgórza.
- ukazuje zagospodarowanie terenu na zboczach Wzniesienia w partii narożnikowej, które można interpretować jako **ogród skalny** (alpinarium),
- przedstawia w obrębie łpalcowego poszerzenia ścieżki nadbrzeżnej: zejście do lustra wody i latarnię parkową.
„Sztuczna skała” powinna być interpretowana jako kompozycyjny i ideowy składnik ogrodu skalnego.

Ryc. 63. Zdjęcie przedstawiające ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej; fotografia stereoskopowa, fot. Hermann Krone; datowanie: „Lata 1867-1880” (wg: polska-org.pl); negatyw szklany w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD N 0750, skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0000896: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89040894> (data dostępu: 24.11.2022). Wg: <https://polska-org.pl/7935053,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Ryc. 64. Fragment zdjęcia przedstawiającego ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej; fot. Hermann Krone; datowanie: „Lata 1867-1880” (wg: polska-org.pl); negatyw szklany w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD N 0750, skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0000896: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89040894> (data dostępu: 24.11.2022) – wycinek z przedstawieniem ogrodu skalnego ze „sztuczną skałą” w narożnikowej partii Wzgórza. Wg: <https://polska-org.pl/7935053,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

[4]

Przekaz: zdjęcie przedstawiające ob. Wzgórze Partyzantów w widoku od strony południowo-wschodniej; fotografia, fot. Hermann Krone.

Datowanie: „1868-1880” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- fotografia w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD T-033/08 (M01), skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0001505: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89041546> (data dostępu: 24.11.2022),

- ten sam skan udostępniony w: <https://polska-org.pl/7934961,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie ukazuje te same elementy zagospodarowania, które są widoczne na fotografii omówionej wyżej.

Ryc. 65. Zdjęcie przedstawiające ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej; fot. Hermann Krone; datowanie: „1868-1880” (wg: polska-org.pl); w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD T-033/08 (M01), skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0001505: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89041546> (data dostępu: 24.11.2022). Wg: <https://polska-org.pl/7934961,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

[5]

Przekaz: zdjęcie przedstawiające ob. Wzgórze Partyzantów oraz Fosę miejską w widoku szerokokątnym od strony południowo-wschodniej; fotografia, fot. Hermann Krone.

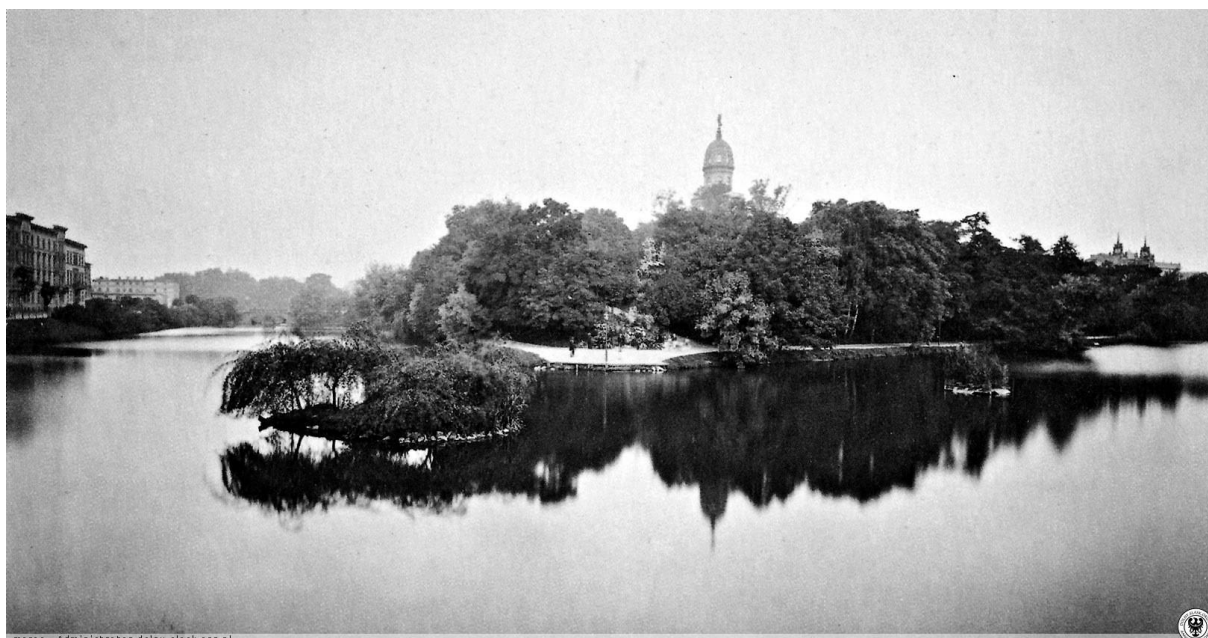
Datowanie: „1870-1875” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- fotografia w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn ..., skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn.. ...,
- ten sam skan udostępniony w: <https://polska-org.pl/5885677,foto.html?idEntity=508918>
(data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje:

- zagospodarowanie południowo-wschodnich partii wzgórza i Fosi Miejskiej, w tym:
* wygląd i zadrzewienia wyspy na Fosie,
* istnienie niewielkiej wysepki (>) na północ od wyspy,
- walory widokowe miejsca nad Fosą u zbiegu obecnych ulic Dworcowej, Podwale i Komuny Paryskiej.

Ryc. 66. Zdjęcie przedstawiające ob. Wzgórze Partyzantów oraz Fosę miejską w widoku szerokokątnym od strony południowo-wschodniej; fot. Hermann Krone; datowanie: „1870-1875” (wg: polska-org.pl); fotografia w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn ..., skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn. ... Wg: <https://polska-org.pl/5885677,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

[6]

Przekaz: zdjęcie przedstawiające ob. Wzgórze Partyzantów w widoku od strony południowo-wschodniej z poddasza kamienicy (?) przy ul. Podwale; fotografia stereoskopowa, fot. Hermann Krone.

Datowanie: „Lata 1867-1880” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- fotografia w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD N 0745, skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0000891: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89040889> (data dostępu: 24.11.2022),
- ten sam skan udostępniony w: <https://polska-org.pl/7935083,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje:

- zagospodarowanie narożnikowej partii Wzgórza – z elementami, które zostały wspomniane przy opisie przekazów ikonograficznych prezentowanych wyżej.

Zwraca uwagę

- wysepka w obrębie Fosty Miejskiej, z zadrzewieniami mającymi wysokość ok. 6-8 m,
- w obrębie placowego poszerzenia ścieżki nadbrzeżnej:
 - * trzy ławki parkowe,
 - * latarnię parkową,
 - * ażurowe odrośnięcie od strony nabrzeża (!) oraz
 - * brak zejścia do lustra wody (!) – które dokumentowała fotografia omówiona wyżej.

Ryc. 67. Zdjęcie przedstawiające ob. Wzgórze Partyzantów w widoku od strony południowo-wschodniej z poddasza kamienicy (?) przy ul. Podwale; fotografia stereoskopowa, fot. Hermann Krone; datowanie: „Lata 1867-1880” (wg: polska-org.pl); negatyw szklany w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD N 0745, skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0000891: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89040889> (data dostępu: 24.11.2022). Wg: <https://polska-org.pl/7935083,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Ryc. 68. Fragment zdjęcia przedstawiającego ob. Wzgórze Partyzantów w widoku od strony południowo-wschodniej z poddasza kamienicy (?) przy ul. Podwale; fot. Hermann Krone; datowanie: „Lata 1867-1880” (wg: polska-org.pl); negatyw szklany w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD N 0745, skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0000891. Wg: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89040889> (data dostępu: 24.11.2022)

[7]

Przekaz: fotografia przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów i Fosę Miejską oraz zadrzaewienia przy ul. Podwale w widoku od strony wschodniej, z poziomu dachów kamienic.

Datowanie: „1889” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- fotografia opublikowana w: Trierenberg 1980,

- skan fotografii udostępniony w: <https://polska-org.pl/762665,foto.html?idEntity=508918>

(data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia zwarty masyw zadrzewień porastających zbocza Wzgórza. „Sztuczna skała” znana ze starszych przekazów – nie jest widoczna.

Ryc. 69. Fotografia przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów i Fosę Miejską we Wrocławiu oraz zadrzaewienia przy ul. Podwale w widoku od strony wschodniej, z poziomu dachów kamienic; datowanie: „1889” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/762665,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

[8]

Przekaz: fotografia przedstawiająca burzenie baszty i murów obronnych w miejscu obecnego południowego odcinka ul. Nowej, w widoku od strony północnej; na rewersie podpis odręczny: *Abgebrochene Stadtmauer an der Liebigshöhe*, niżej dane nt. historycznego zespołu akt, z którego pochodzi zdjęcie: *Städtische Hochbauverwaltung. Atelier für Hochbau (...) Sammlung: Alt Bresl.*

Datowanie: „1895”

Lokalizacja:

- skan fotografii w zasobach Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego:
<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/20657/edition/28871/content> (data dostępu: 24.11.2022),
- ten sam skan udostępniony w: <https://polska-org.pl/771917,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie o ogromnej wartości dokumentacyjnej, przedstawia:

- przebieg murów obronnych i ich wysokość,
- wygląd tarasu ziemnego południowej stronie kazamat działobitni barkowej – sprzed przebudowy na plac zabaw,
- zadrzewienia na północno-wschodnich zboczach ob. Wzgórza Partyzantów,
- wygląd starego budynku kuchni – widocznego przy prawej krawędzi kadru.

Ryc. 70. Fotografia przedstawiająca burzenie baszty i murów obronnych w miejscu obecnego południowego odcinka ul. Nowej we Wrocławiu, w widoku od strony północnej (z ob. Wzgierzem Partyzantów na tylnym planie); datowanie: „1895”; skan fotografii w zasobach Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/20657/edition/28871/content> (data dostępu: 24.11.2022). Wg: <https://polska-org.pl/771917,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

2.2.1.4. Przekazy ikonograficzne w lat ok. 1895-ok. 1920

[1]

Przekaz: rysunek przedstawiający południowo-zachodnie podnóże ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony południowo-wschodniej, zza Fosi Miejskiej; w dolnym lewym rogu arkusza inicjały rysownika: P C

Datowanie: „1895-1901” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan rysunku (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/9230555,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu:23.11.2022)

Treść i komentarz: rysunek ukazuje m.in. nabrzeże fosi bez urz ądzonej przystani łódek – jednocześnie ukazane zostały dwie łódki przy brzegu Fosi (po lewej stronie kadru).

maras.polska-org.pl

Ryc. 71. Rysunek przedstawiający południowo-zachodnie podnóże ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony południowo-wschodniej, zza Fosi Miejskiej; autor podpisany inicjałami P C, datowanie: „1895-1901” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/9230555,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu:23.11.2022)

[2]

Przekaz: pocztówka z przedstawieniem ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony zachodniej, zza jazdni ul. Piotra Skargi, fotografia, w górnym prawym rogu karty podpis: *Breslau Liebichshöhe*.

Datowanie: „1900” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4049690,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia frontową stronę zabudowy Wzgórza: schody terenowe po północnej stronie Perystylu, wysokie drzewa pomiędzy jezdnią ulicy a fasadą Perystylu, zadrzewienia na północno-zachodnim zboczu Wzgórza.

Ryc. 72. Pocztówka z przedstawieniem ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony zachodniej, zza jazdni ul. Piotra Skargi, fotografia, datowanie: „1900” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/4049690,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

[3]

Przekaz: pocztówka z przedstawieniem ścieżki nadbrzeżnej (wschodniej?) u podnóży ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy brzegu Fosi Miejskiej, w widoku od strony południowej (?); fotografia; po prawej stronie karty pole do korespondencji z podpisem: *Breslau*, poniżej zdjęcia podpis: *Wassergang an der Liebichshöhe*.

Datowanie: „1900” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- skan pocztówki (pozyskany na aukcji internetowej: allegro.pl) udostępniony w: <https://polska-org.pl/743530,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022),
- skan innego egzemplarza tej pocztówki udostępniony w: <https://polska-org.pl/5218834,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz:

Układ cieni rzucanych przez drzewa wskazuje, że fotografia przedstawia odcinek ścieżki nadbrzeżnej – określanej mianem *Wassergang* – u podnóży zbocza wschodniego.

Zwraca uwagę:

- równa jednolita nawierzchnia ścieżki,
- niskie ażurowe ogrodzenie oddzielające ścieżkę od brzegu Fosi,
- drzewa i krzewy po bokach ścieżki – z otwarciami widokowymi na lustro wody i przeciwległy brzeg kanału.

To samo zdjęcie było wykorzystywane w innych pocztówkach, zob. np.: <https://polska-org.pl/5190752,foto.html?idEntity=508918> (data korespondencji 1.02.1902), <https://polska-org.pl/3993259,foto.html?idEntity=508918> (data korespondencji 14.3.1904).

Ryc. 73. Pocztówka z przedstawieniem ścieżki nadbrzeżnej (wschodniej?) u podnóży ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy brzegu Fosi Miejskiej, w widoku od strony południowej (?); fotografia podpisana *Breslau* / *Wassergang an der Liebichshöhe*; datowanie: „1900” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5218834,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

[4]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca widok na ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej, zza Fosy Miejskiej; fotografia szerokokątna kolorowana; poniżej zdjęcia podpis: *Stadtgraben – Partie zwischen Bahnhof- u. Vorwerk-Strasse / Gruss aus Breslau*

Datowanie: „1900-1903” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/7871523,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.

- gęste zadrzewienia Wzgórza,
- zagospodarowanie wyspy na Fosie: trzy drzewa (wierzby?), bez krzewów.

Ryc. 74. Pocztówka przedstawiająca widok na ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej, zza Fosy Miejskiej; fotografia szerokokątna kolorowana; datowanie: „1900-1903” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/7871523,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

[5]

Przekaz: pocztówka z przedstawieniem ścieżki nadbrzeżnej (południowej?) u podnóży ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy brzegu Fosi Miejskiej, w widoku od strony zachodniej (?); fotografia kolorowana; poniżej zdjęcia podpis: *Breslau \ Wassergang Liebichshöhe*.

Datowanie: „1900-1905” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/9987782,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in. wygląd ażurowego ogrodzenia oddzielającego ścieżkę o nabrzeża Fosi.

Ryc. 75. Pocztówka z przedstawieniem ścieżki nadbrzeżnej (południowej?) u podnóży ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy brzegu Fosi Miejskiej, w widoku od strony zachodniej (?); fotografia kolorowana; datowanie: „1900-1905” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/9987782,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

[5a]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca fragment zabudowy przy ul. Nowej z wejściem do kazamat działobitni barkowej oraz budynkiem d. siedziby korporacji studenckiej „Borussia”, w widoku od strony północno-wschodniej; fotografia; w górnym prawym rogu napis: *Gruss aus Breslau*, poniżej zdjęcia podpis: *Blick nach Liebichshöhe*.

Datowanie: 24.11.1898 r. [między 1896 a 1898 r.]

Lokalizacja: skan pocztówki)pozyskany z aukcji internetowej www.allegro.pl) udostępniony w: <https://polska-org.pl/858858,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu 15.12.2022).

Treść i komentarz:

Zdjęcie zostało wykonane między rokiem 1896 (czas budowy budynku korporacji studenckiej „Borussia” na zakręcie ul. Nowej, przy prawej krawędzi kadru; por. **Dobrzyniecki 1997**) a rokiem 1898 (data korespondencji).

Fotografia dokumentuje m.in.:

- fragment wejścia do pomieszczenia kazamat działobitni barkowej, poprzedzony schodami terenowymi prowadzącymi w dół (widoczny fragment muru oporowego schodów),
- naroże muru oporowego od strony ul. Nowej,
- fragment pergoli okalającej taras nad kazamatami.

Ryc. 76. Pocztówka przedstawiająca fragment zabudowy przy ul. Nowej z wejściem do kazamat działobitni barkowej oraz budynkiem d. siedziby korporacji studenckiej „Borussia”, w widoku od strony północno-wschodniej; datowanie: 24.11.1898 r. [między 1896 a 1898 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/858858,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu 15.12.2022).

[]

Przekaz:

Datowanie:

Lokalizacja:

Treść i komentarz:

[6]

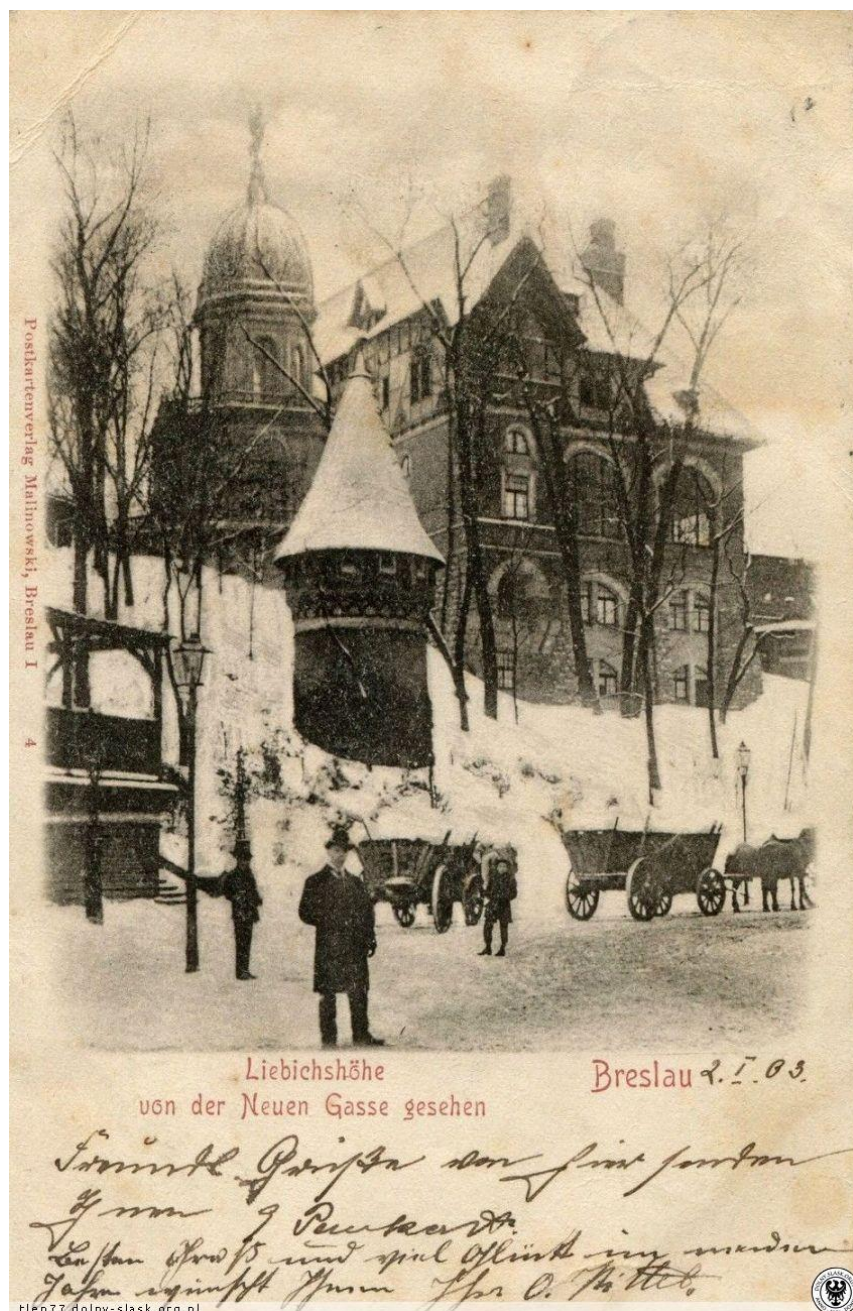
Przekaz: pocztówka przedstawiająca zabudowę ob. Wzgórza Partyzantów i jego północne podnóża w widoku od północy, z ob. ul. Nowej; fotografia; poniżej karty podpis: *Breslau \ Liebichshöhe von der Neuen Gasse gesehen*.

Datowanie: przed 1.01.1903 r. (wg daty korespondencji)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w:

<https://polska-org.pl/5206379,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie ukazuje zagospodarowanie ukształtowane w latach 90. XIX wieku; dokumentuje m.in. wygląd kuchni (nowo wzniesionej w latach 1897-1898), tzw. Baszty Prochowej, pergoli obrzeżającej taras z placem zabaw.

Ryc. 77. Pocztówka przedstawiająca zabudowę ob. Wzgórza Partyzantów i jego północne podnóża w widoku od północy, z ob. ul. Nowej; datowanie: przed 1.01.1903 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/5206379,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022).

[7]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca zabudowę ob. Wzgórza Partyzantów i jego północne podnóże w widoku od północy, z ob. ul. Nowej; fotografia; w górnej części karty podpis: *Breslau / Partie an der Neuen Gasse.*

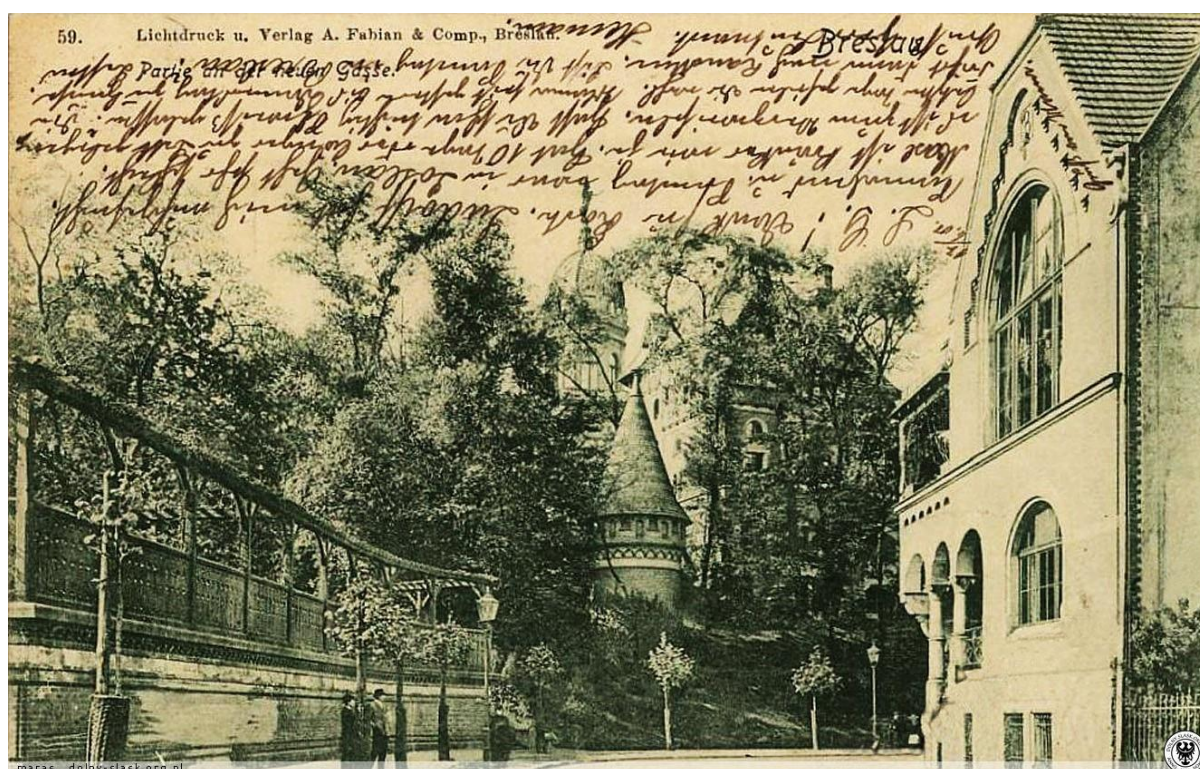
Datowanie: przed 12.06.1907 r. (wg daty korespondencji)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/3441630,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.

- mur oporowy między padem drogowym ul. Nowej a kazamatami działobitni barkowej i nasypem ziemnym przyległym do zakamrat od strony południowej,
- pergolowe obrzeże placu zabaw urządzonego na tym nasypie,
- szpaler młodych drzewek wzdłuż ul. Nowej,
- latarnie uliczne przy ul. Nowej.

Fotografia była używana do produkcji różnych kart pocztowych (zob. https://polska-org.pl/586813,Wroclaw,ul_Nowa.html)

Ryc. 78. Pocztówka przedstawiająca zabudowę ob. Wzgórza Partyzantów i jego północne podnóże w widoku od północy z ob. ul. Nowej; datowanie: przed 12.06.1907 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/3441630,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

[8]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca plac na Promenadzie Staromiejskiej we Wrocławiu położony w strefie narożnej ob. Wzgórza Partyzantów („plac Freytaga”), w widoku od strony południowej; fotografia; w górnej części zdjęcia podpis: *Promenade an der Liebichshöhe*, po prawej stronie karty pole do korespondencji z napisem *Breslau*.

Datowanie: przed 22.04.1903 r. (wg daty korespondencji)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w:
<https://polska-org.pl/4067468,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia wygląd wielkiej kolistej rabaty pośrodku placu, w typie kobierca kwiatowego – jej nasadzenia i obrzeże w formie ażurowego ogrodzenia.

Pocztówka stanowi cenne źródło do rekonstruowania doborów gatunkowych stosowanych w ornamentalnych dekoracjach ogrodowych na terenie Promenady.

Ryc. 79. Pocztówka przedstawiająca plac na Promenadzie Staromiejskiej we Wrocławiu położony w strefie narożnej ob. Wzgórza Partyzantów („plac Freytaga”), w widoku od strony południowej; datowanie: przed 22.04.1903 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/4067468,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

[9]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca widok na ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu od strony wschodniej zza Fosi Miejskiej (z obecnej ul. Podwale), fotografia kolorowana, w górnej części karty podpis: Breslau. Schweidnitzer Stadtgraben an der Liebichshöhe.

Datowanie: przed 22.03.1903 (wg daty korespondencji)

Lokalizacja: skan pocztówki (ze zbiorów prywatnych) udostępniony w:

<https://fotopolska.eu/373620,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 6.12.2022).

Treść i komentarz: na fotografii zwraca uwagę:

- gęste zadrzewienia brzegów Fosi i zboczy Wzgórza,
- domek dla ptactwa wodnego pośrodku lustra wody Fosi.

Ryc. 80. Pocztówka przedstawiająca widok na ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu od strony wschodniej zza Fosi Miejskiej (z obecnej ul. Podwale); datowanie: przed 22.03.1903 (wg daty korespondencji). Wg: <https://fotopolska.eu/373620,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 6.12.2022).

[10]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca południowo-zachodnie partie ob. Wzgórze Partyzantów w widoku od strony zachodniej, zza ul. Piotra Skargi; fotografia kolorowana; poniżej zdjęcia podpis: *Breslau \ Partie an der Liebichshöhe.*

Datowanie: przed 7.02.1906 r. (wg daty korespondencji).

Lokalizacja: skan pocztówki udostępniony w: <https://polska-org.pl/870335,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia m.in. początkowy odcinek głównej drogi promenadowej w obrębie Wzgórza, położony bezpośrednio przy ulicy – szeroki, z drzewami rosnącymi po obu stronach tej drogi.

To samo zdjęcie zostało użyte w różnych innych pocztówkach, zob. np. <https://polska-org.pl/6988052,foto.html?idEntity=508918> (datowanie: „1904”), <https://polska-org.pl/8423178,foto.html?idEntity=508918>.

Ryc. 81. Pocztówka przedstawiająca południowo-zachodnie partie ob. Wzgórze Partyzantów w widoku od strony zachodniej, zza ul. Piotra Skargi; fotografia kolorowana; datowanie: przed 7.02.1906 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/870335,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

[11]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu i zabudowę *Etablissement Liebichshöhe* w widoku od strony północno-zachodniej (z poddasza kamienicy?); fotografia; poniżej zdjęcia podpis: *Breslau \ „Liebichshöh“*.

Datowanie: przed 16.12.1904 r. (wg daty korespondencji)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/9151991,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 27.11.2022)

Treść i komentarz: pocztówka przedstawia m.in.

- zabudowę Wzgórza: Perystyl, Kolumnadę, Belweder, schody terenowe, kuchnię, halę północną i ubikacje poniżej (obiekty widoczne pomiędzy Belwederem / Kolumnadą a kuchnią),
- ścieżkę prowadzącą na poziom tarasu średniego oraz tarasu górnego (plateau) od strony północno-zachodniej,
- szpaler drzew przed fasadą Perystylu,
- szpaler młodych drzew wzdłuż ul. Nowej,

Ryc. 82. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu i zabudowę *Etablissement Liebichshöhe* w widoku od strony północno-zachodniej (z poddasza kamienicy?); datowanie: przed 16.12.1904 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/9151991,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 27.11.2022)

[12]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu, zabudowę *Etablissement Liebichshöhe* i południowy odcinek ul. Nowej w widoku od strony zachodniej (z poddasza pałacu Hencklów); fotografia; w górnej części zdjęcia podpis: *Breslau / Liebichshöhe*.

Datowanie: „1905-1910” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4077589,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

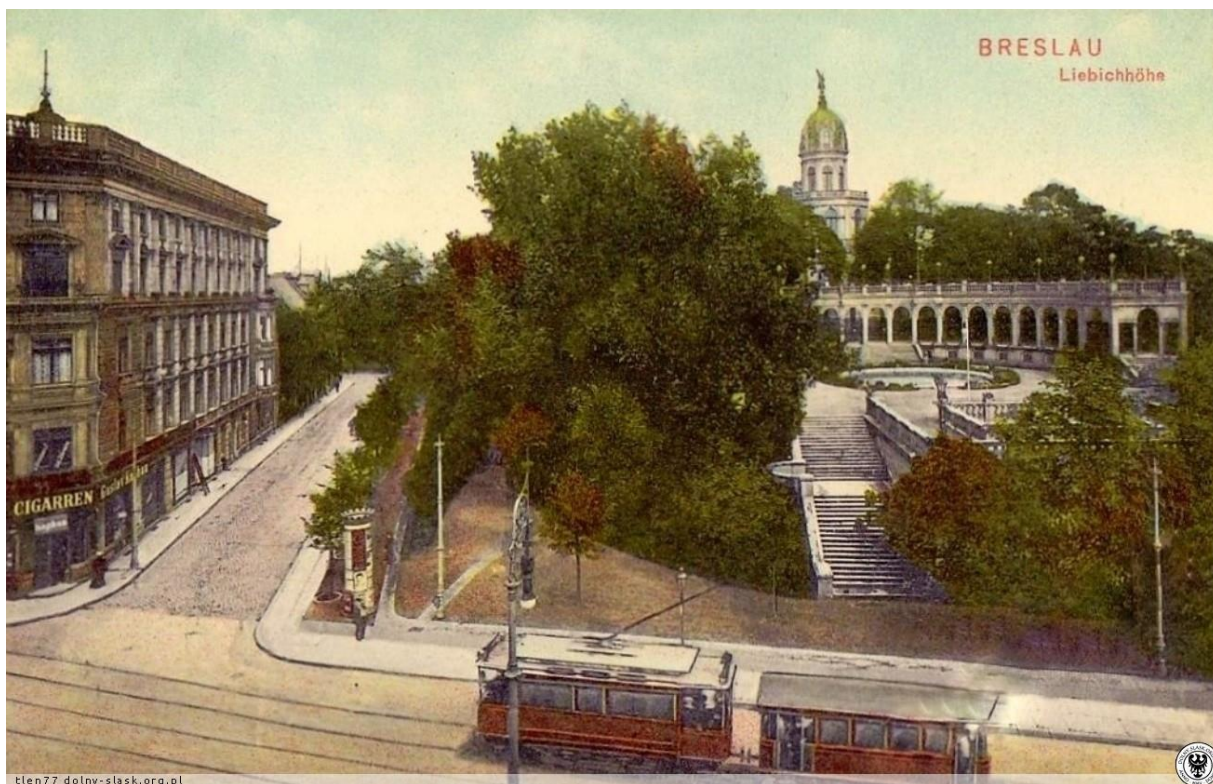
Treść i komentarz: pocztówka przedstawia m.in.

- zadrzewienia na północno-zachodnim zboczu Wzgórza oraz słup ogłoszeniowy na rogu ulic Piotra Skargi i Nowej,
- chodnik równoległy do jezdni ul. Nowej, oddzielony od niej pasem zieleni (ob. pas stanowisk parkingowych),
- ścieżka parkowa prowadząca pod górę [na taras środkowy].

Ryc. 83. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu, zabudowę *Etablissement Liebichshöhe* i południowy odcinek ul. Nowej w widoku od strony zachodniej (z poddasza pałacu Hencklów); datowanie: „1905-1910” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/4077589,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Zdjęcie było używane do produkcji różnych pocztówek, poniżej – pocztówka z fotografią kolorowaną, datowana na 1908 r., udostępniana w: <https://polska-org.pl/5289059,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu: 15.12.2022). Fotografia bardziej sugestywnie przedstawia układ ścieżek i chodników.

Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu, zabudowę *Etablissement Liebichshöhe* i południowy odcinek ul. Nowej w widoku od strony zachodniej (z poddasza pałacu Hencklów); datowanie: „1908” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5289059,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu: 15.12.2022)

[13]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ścieżkę nadbrzeżną u podnóży ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy brzegu Fosi Miejskiej od strony wschodniej (?), w widoku od strony północnej (?); fotografia; w dolnej prawej części karty podpis: *Breslau Wassergang an der Liebichshöhe*.

Datowanie: „1907” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na aukcji internetowej: www.allegro.pl)
udostępniony w: <https://polska-org.pl/701421,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia m.in.

- historyczny gabaryt i wygląd ścieżki nadbrzeżnej,
- ażurowe ogrodzenie od strony Fosi,
- zadrzewienia, w tym drzewa porastające brzeg Fosi bardzo mocno odchylone w stronę lustra wody.

Ryc. 84. Pocztówka przedstawiająca ścieżkę nadbrzeżną u podnóży ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy brzegu Fosi Miejskiej od strony wschodniej (?), w widoku od strony północnej (?); datowanie: „1907” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/701421,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

[14]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca odcinek Promenady Staromiejskiej i Fosę Miejską między ul. Oławską a ul. Piotra Skargi, wraz z ob. Wzgórzem Partyzantów, w widoku od strony północno-wschodniej (z poddasza kamienicy); fotografia kolorowana; w górnej lewej części karty podpis: *Breslau, Ohlauer Stadtgraben mit Liebichshöhe.*

Datowanie: „1916” (wg: fotopolska.eu), „1911” (wg: polska-org.pl).

Lokalizacja:

- skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w:

<https://fotopolska.eu/805820,foto.html?o=b8791> (data dostępu: 25.11.2022),

- skan innego egzemplarza (?) tej pocztówki (pozyskany na aukcji internetowej:

[www.ebay.de](https://polska-org.pl/645919,foto.html?idEntity=508918)) udostępniony w: <https://polska-org.pl/645919,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: pocztówka przedstawia zwarty maszyn zadrzewień porastających Wzgórze, zadrzewienia wzdłuż głównej alei promenadowej (widocznej między koronami drzew) w rejonie ul. Nowej oraz zwarty ciąg drzew i krzewów (?) porastających nabrzeże Fosi od strony Promenady.

Ryc. 85. Pocztówka przedstawiająca odcinek Promenady Staromiejskiej i Fosę Miejską między ul. Oławską a ul. Piotra Skargi, wraz z ob. Wzgórzem Partyzantów, w widoku od strony północno-wschodniej (z poddasza kamienicy); datowanie: „1916” (wg: fotopolska.eu), „1911” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://fotopolska.eu/805820,foto.html?o=b8791> (data dostępu: 25.11.2022).

[15]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca środkową część ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-zachodniej (z mostu nad Fosą Miejską); fotografia kolorowana; w górnej części zdjęcia podpis: *Breslau \ Gandelteich an der Liebichshöhe*.

Datowanie: „1913” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/734677,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.:

- położenie przystani łódek i jej zagospodarowanie (podest w obrębie lustra wody),
- zdrzewienia zboczy Wzgórza,
- ścieżkę nadbrzeżną południową.

Ryc. 86. Pocztówka przedstawiająca środkową część ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-zachodniej (z mostu nad Fosą Miejską); datowanie: „1913” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/734677,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

[16]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca środkową część ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-zachodniej (z mostu nad Fosą Miejską); fotografia kolorowana; w górnej części zdjęcia podpis: *Breslau \ Liebichshöhe mit Gondelstätte*.

Datowanie: „1905-1915” (wg: polska-org.pl), [między 1913 a 1915 ? – w świetle przekazu omawianego wyżej].

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/959005,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.

- położenie przystani łódek i jej zagospodarowane: podest w obrębie lustra wody oraz pawilon (?) – nieobecny na fotografii omawianej wyżej,
- zdrzewienia zboczy Wzgórza – w tym drzewa rosnące nad brzegiem Fosi bardzo znacznie odchylone w kierunku lustra wody,
- ścieżkę nadbrzeżną południową i jej ażurową balustradę (odgradzającą od brzegu Fosi).

Ryc. 87. Pocztówka przedstawiająca środkową część ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-zachodniej (z mostu nad Fosą Miejską); datowanie: [po 1913 ?]. Wg: <https://polska-org.pl/959005,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)

XX

2.2.1.5. Przekazy ikonograficzne z lat ok. 1920-1945

[1a]

Przekaz: fotografia przedstawiająca fragment południowego odcinka ul. Nowej z samochodem ciężarowym na pierwszym planie i północnym zboczem ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony północnej; bez opisu.

Datowanie: „1920-1935: (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan zdjęcia (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/7913351,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.

- wygląd latarni gazowych przy ul. Nowej,
- sposób zagospodarowania zboczy Wzgórza – z użyciem kamieni narzutowych (oznaczone na zdjęciu okręgiem) stanowiących element „naturalistycznej” aranżacji założenia parkowego.

Ryc. 88. Fotografia przedstawiająca fragment południowego odcinka ul. Nowej z samochodem ciężarowym na pierwszym planie i północnym zboczem ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony północnej; datowanie: „1920-1935: (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/7913351,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu: 15.12.2022). Okręgiem oznaczono kamienie narzutowe na zboczu Wzgórza stanowiące element „naturalistycznej” aranżacji założenia parkowego (rys. A. Kwaśniewski)

[1]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy); fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau. Promenade mit Liebichshöhe.*

Datowanie: „1920-1930” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4822501,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz:

Zdjęcie dokumentuje zagospodarowanie południowych i południowo-wschodnich zboczy Wzgórza:

- gruntownie przerzedzony drzewostan, w tym:

- * brak pochyłych drzew porastających brzegi Fosy (widocznych na starszych fotografiach),

- * brak drzew w narożnikowej partii Wzgórza – „oczyszczenie” osi widokowej pomiędzy plateau a rejonem ulic Dworcowa, Podwale, Komuny Paryskiej,

- istnienie w narożnikowej partii Wzgórza ogrodu skalnego, ujętego po bokach wysokimi drzewami – jednocześnie brak „sztucznej skały” (znanej z przekazów starszych),

- zaakcentowanie wyżej wymienionej osi widokowo-kompozycyjnej dwoma drzewami (krzewami?) posadzonymi przy ścieżce nadbrzeżnej.

Fotografia dokumentuje stan sprzed budowy Pomnika Kolonii Niemieckich (1932 r.).

Na zdjęciu widoczna jest wyspa na Fosie – pozbawiona wysokich drzew, mająca niskie nasadzenia.

Ryc. 89. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy); datowanie: „1920-1930” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/4822501,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

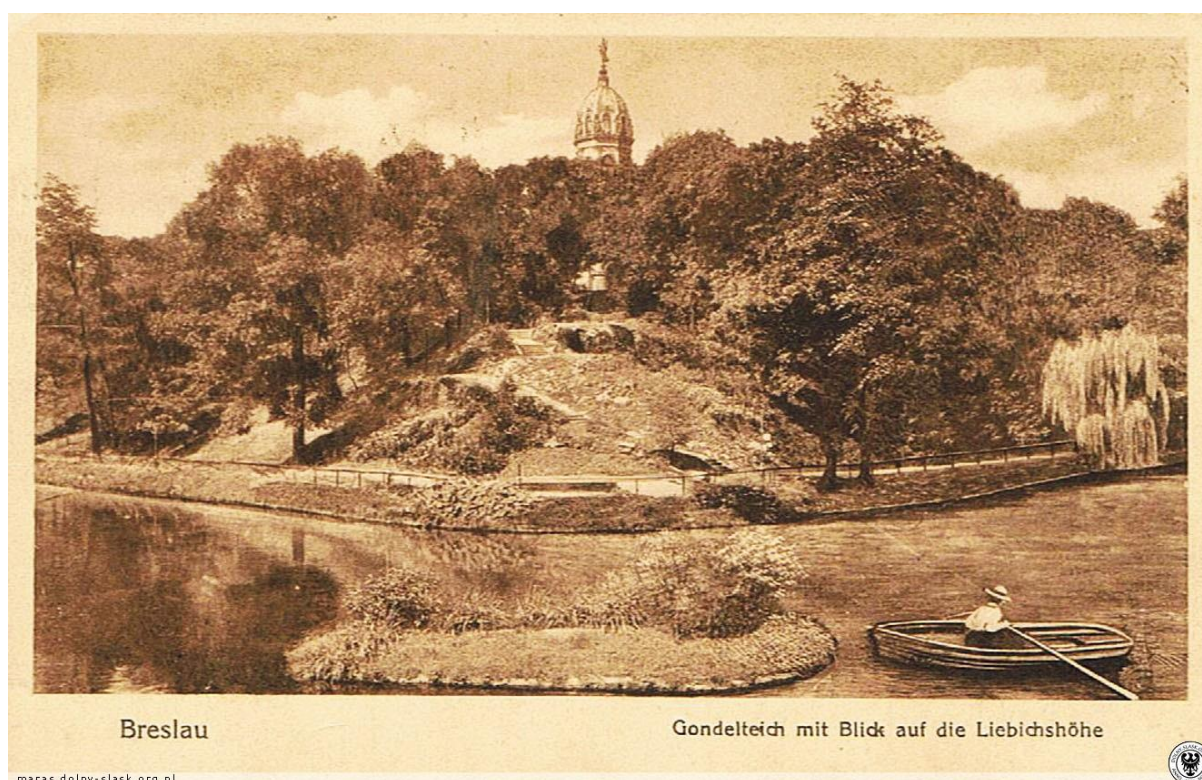
[2]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy); fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau \ Gondelteich mit Blick auf die Liebhichshöhe*.

Datowanie: „1925” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/3769229,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: pocztówka ukazuje stan analogiczny jak na zdjęciu omówionym wyżej (poz. [1]).

Ryc. 90. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy); datowanie: „1925” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3769229,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022).

[3]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy); fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau \ Blick vom Ohlauer Stadtgraben auf die Liebhöhe*.

Datowanie: „1925” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/7221242,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: pocztówka ukazuje stan analogiczny jak na zdjęciu omówionym wyżej (poz. [1]) – przed budową Pomnika Kolonii Niemieckich w 1932 roku.

Ryc. 91. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy); „1925” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/7221242,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

[4]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy); fotografia; w dolnej części karty podpis: *Schlesisches-Kolonialdenkmal Breslau auf der Liebichshöhe.*

Datowanie: „1932-1940” (wg: polska-org.pl) [między 1932 a 1937 r.]

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4345034,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz:

Zdjęcie dokumentuje (w zbliżeniu) zagospodarowanie południowo-wschodnich zboczy Wzgórza po zbudowaniu Pomnika Kolonii Niemieckich (odsłoniętego 3 lipca 1932 r.):

- pozbawioną drzew strefę narożnikową Wzgórza, zapewniającą otwarcie widokowe z plateau i placów poniżej w kierunku południowo-wschodnim,
- bryłę pomnika,
- funkcjonowanie ogrodu skalnego, ujętego po bokach wysokimi drzewami,
- brak drzew akcentujących oś widokowo-kompozycyjną posadzonych przy ścieżce nadbrzeżnej,
- roślinność okrywową na brzegu Fosy w strefie narożnika d. bastionu.

Ryc. 92. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy) po wniesieniu Pomnika Kolonii Niemieckich, przed założeniem ogrodu różanego; datowanie: [między 1932 a 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/4345034,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

[5]

Przekaz: fotografia przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosy Miejskiej (z kamienicy przy ul. Podwale), po wzniesieniu Pomnika Kolonii Niemeickich, przed założeniem ogrodu różanego.

Datowanie: „1932-1944” (wg: fotopolska.eu), „1932” (wg: www.herder-institut.de)

Lokalizacja:

- fotografia w zbiorach Herder-Institut w Marburgu, zespół: Poklekowski, sygn. BAG_2010, skan fotografii (niskiej jakości, opatrzony znakiem wodnym) udostępniany w:

https://www.herder-institut.de/bildkatalog/iv/BAG_2010 (data dostępu: 4.12.2022),

- skan tej fotografii udostępniony w: <https://fotopolska.eu/727363,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 6.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje zagospodarowanie strefy narożnikowej Wzgórza w postaci takiej, jak na zdjęciu omówionym wyżej.

Ponadto widoczna wyspa – z nasadzeniami w postaci krzewu, niskiego drzewka i roślin zielnych.

Ryc. 93. Fotografia przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosy Miejskiej (z kamienicy przy ul. Podwale), po wzniesieniu Pomnika Kolonii Niemeickich, przed założeniem ogrodu różanego; datowanie: „1932” (wg: www.herder-institut.de); w zbiorach Herder-Institut w Marburgu, zespół: Poklekowski, sygn. BAG_2010. Wg: <https://fotopolska.eu/727363,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 6.12.2022)

[6]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy), po wzniesieniu Pomnika Kolonii Niemieckich, przed założeniem ogrodu różanego; fotografia; poniżej zdjęcia podpis: *Liebichshöhe mit Kolonialdenkmal*.

Datowanie: „1932-1945” (wg: polska-org.pl), [między 1932 a 1937 r.]

Lokalizacja: skan pocztówki (ze zbiorów prywatnych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/604003,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje zagospodarowanie strefy narożnikowej Wzgórza w postaci takiej, jak na zdjęciu poz. [4]

Ryc. 94. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy), po wzniesieniu Pomnika Kolonii Niemieckich, przed założeniem ogrodu różanego; datowanie: [między 1932 a 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/604003,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022)

[7]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy), po wzniesieniu Pmnika Kolonii Niemeickich, przed założeniem ogrodu różanego; fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau. Partie am Stadtgraben und Liebichshöhe.*

Datowanie: „1935-1942” (wg: polska-org.pl) [między 1935 a 1937 r.]

Lokalizacja: skan pocztówki (ze zbiorów prywatnych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/768978,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje zagospodarowanie strefy narożnikowej Wzgórza w postaci takiej, jak na zdjęciach poz. [4], [5], [6]

Ryc. 95. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy), po wzniesieniu Pmnika Kolonii Niemeickich, przed założeniem ogrodu różanego; datowanie: [między 1935 a 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/768978,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

[8]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy), po wzniesieniu Pomnika Kolonii Niemieckich, przed założeniem ogrodu różanego; fotografia; poniżej zdjęcia podpis: *Breslau Am Stadtgraben*.

Datowanie: „1935-1940” (wg: polska-org.pl), [między 1935 a 1937]

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4005136,foto.html?idEntity=509156> (data dostępu: 21.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in. ukształtowanie ogrodu skalnego.

Ryc. 96. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy), po wzniesieniu Pomnika Kolonii Niemieckich, przed założeniem ogrodu różanego; datowanie: [między 1935 a 1937]. Wg: <https://polska-org.pl/4005136,foto.html?idEntity=509156> (data dostępu: 21.11.2022)

[9]

Przekaz: fotografia przedstawiająca ogród różany u stóp Pomnika Kolonii Niemieckich w strefie narożnikowej ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony południowo-wschodniej ze ścieżki nadbrzeżnej.

Datowanie: „lipiec 1937” (wg: fotopolska.eu).

Lokalizacja: skan zdjęcia opublikowany w:

https://fotopolska.eu/Wroclaw/b15371,Pomnik_Kolonialny.html?f=794633-foto (data dostępu: 25.11.2022).

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia ogród na „gołej” skarpie Wzgórza, z niskimi krzewami różanymi nieulistnionymi i nierozkrzewionymi.

Zdjęcie pozwala datować likwidację ogrodu skalnego i wykonanie ogrodu różanego w jego miejscu na wiosnę 1937 roku.

Ryc. 97. Fotografia przedstawiająca [nowo założony] ogród różany u stóp Pomnika Kolonii Niemieckich w strefie narożnikowej ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony południowo-wschodniej ze ścieżki nadbrzeżnej; datowanie: „lipiec 1937” (wg: fotopolska.eu). Wg:

https://fotopolska.eu/Wroclaw/b15371,Pomnik_Kolonialny.html?f=794633-foto (data dostępu: 25.11.2022).

[10]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu z Pomnikiem Kolonii Niemieckich) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z kamienicy przy ul. Podwale); fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau. Partie am Stadtgraben und Liebichshöhe.*

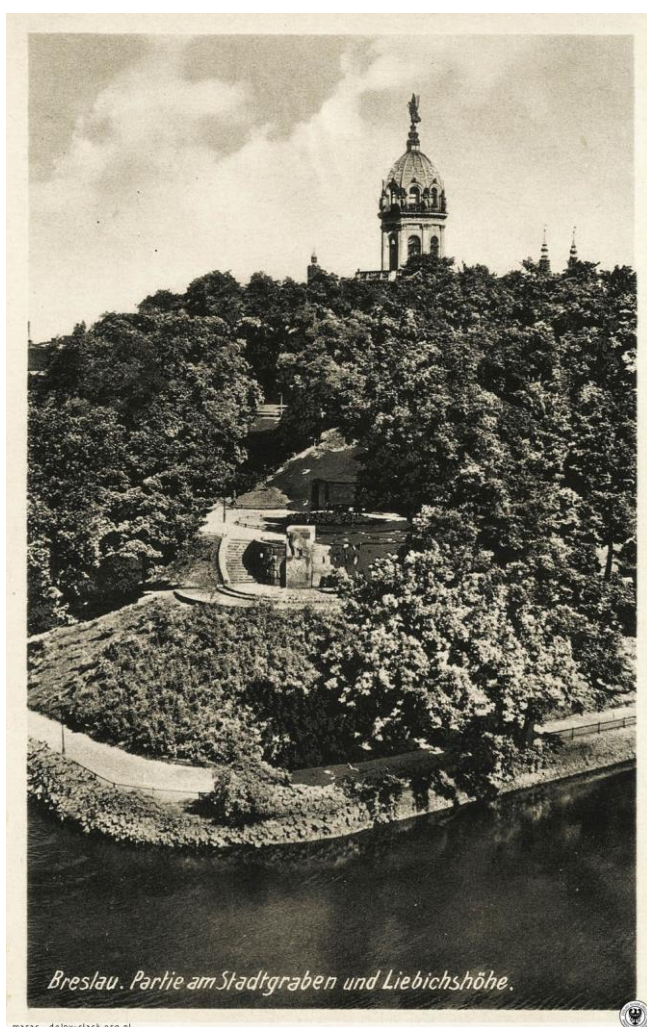
Datowanie: [po 1937 r.]

Lokalizacja:

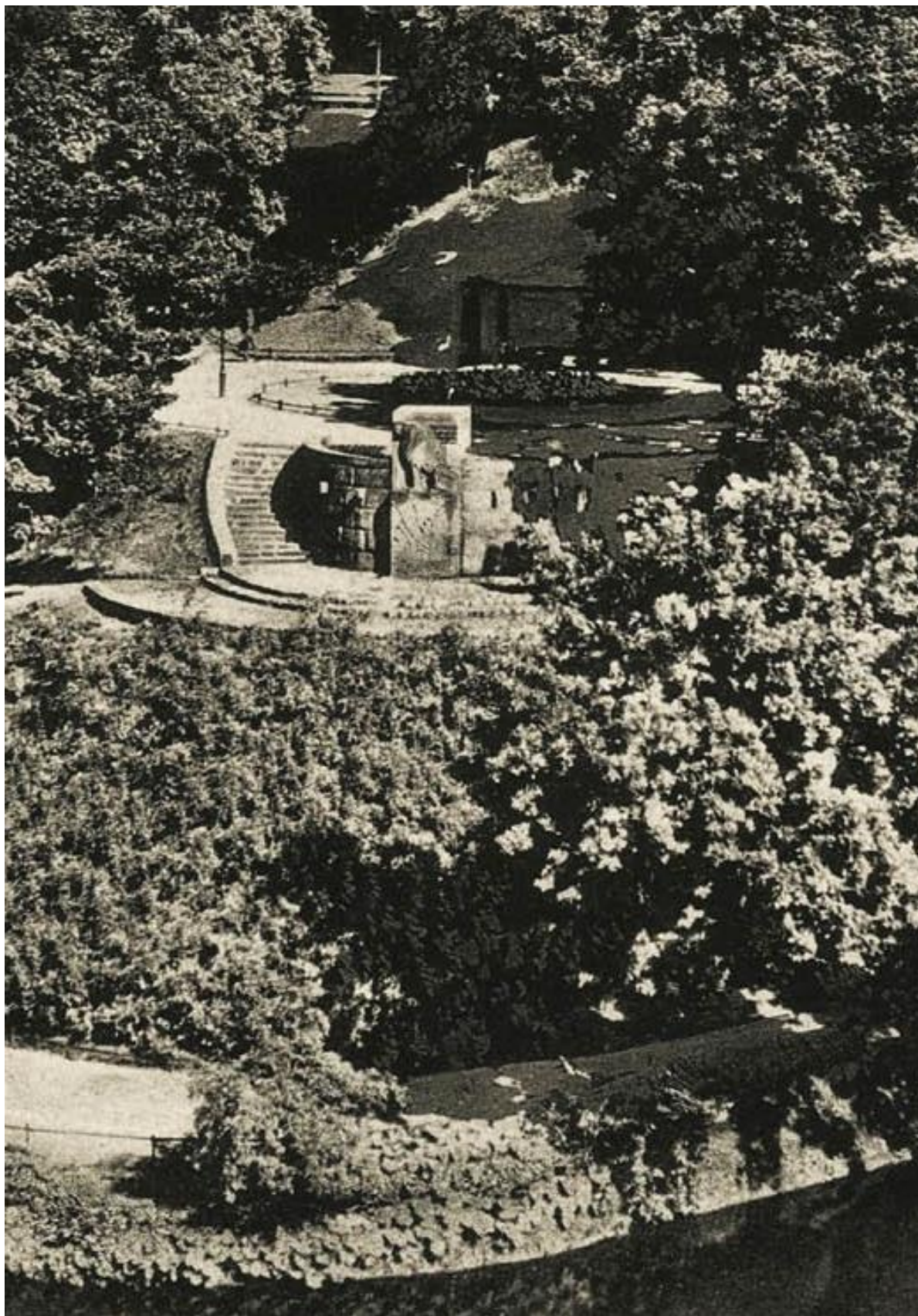
- skan pocztówki (pozyskany na aukcji internetowej: www.ebay.de) udostępniony w: <https://polska-org.pl/749248,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022),
- skan innego egzemplarza tej pocztówki (ze zbiorów prywatnych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/3430758,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022).

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia m.in.:

- pomnik Kolonii Niemieckich,
- poniżej: ogród różany,
- powyżej: „plac Freytaga” z pomnikiem-źródłem Freytaga i kolistą rabatą o uproszczonej kompozycji w porównaniu ze stanem z początku XX wieku.

Ryc. 98. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu z Pomnikiem Kolonii Niemieckich) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z kamienicy przy ul. Podwale); datowanie: [po 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/3430758,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Ryc. 99. Fragment pocztówki przedstawiającej ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu z Pomnikiem Kolonii Niemieckich) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z kamienicy przy ul. Podwale); datowanie: [po 1937 r.] – wycinek z przedstawieniem Pomnika i „placu Freytaga”. Wg: <https://polska-org.pl/3430758,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

[11]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy); fotografia kolorowana.

Datowanie: [po 1937 r.]

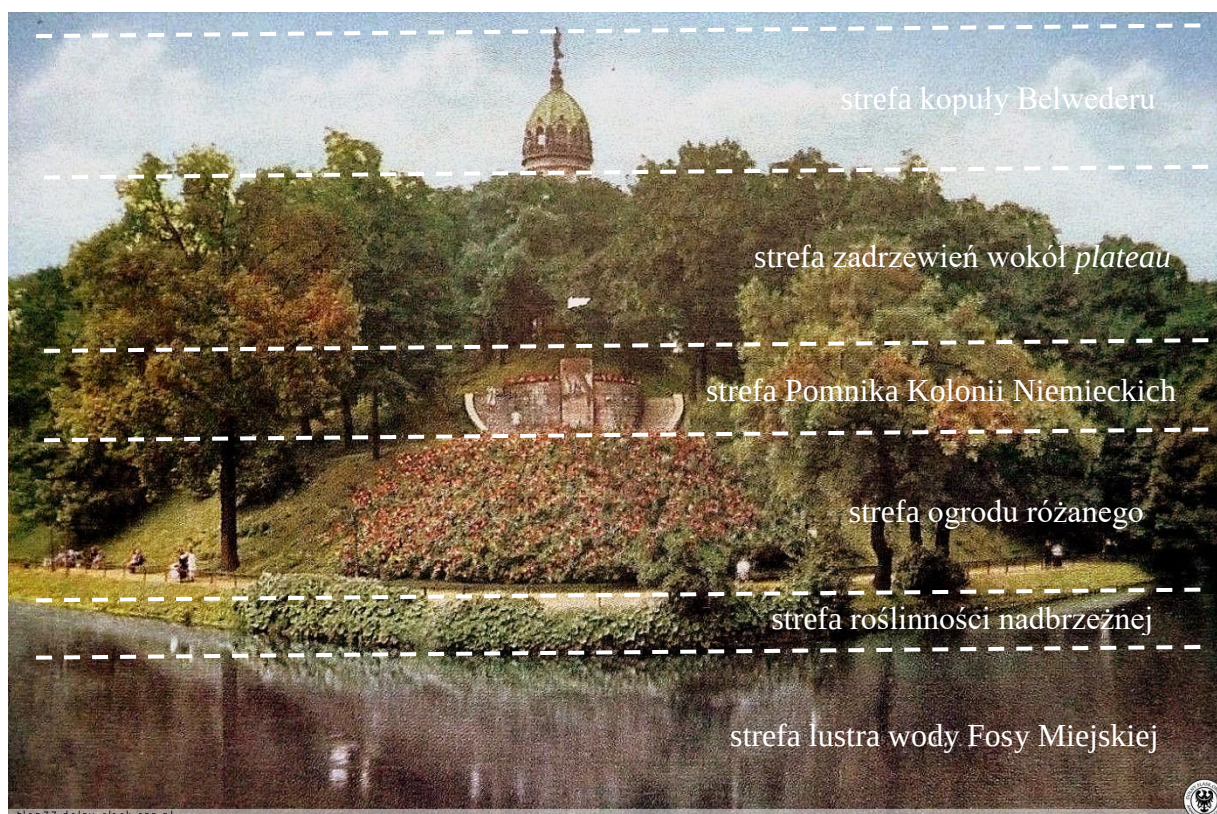
Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4649089,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: pocztówka dokumentuje m.in. walory kompozycyjno-krajobrazowe południowo-wschodniej części ob. Wzgórza Partyzantów:

- symetrię założenia pomnikowego i ogrodowego – podkreślającą symetrię rozplanowania Wzgórza,
- kolorystykę ogrodu różnanego – tworzącą rozległą powierzchnię na zboczu,
- kolorystykę nasadzeń okrywowych przy nabrzeżu fosy, bezpośrednio poniżej ogrodu różanego, tworzących rozległą powierzchnię,
- strefowy układ elementów zagospodarowania w obrębie osi kompozycyjno-widokowej.

Ryc. 100. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy); fotografia kolorowa; datowanie: [po 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/4649089,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Ryc. 101. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy); fotografia kolorowana; datowanie: [po 1937 r.] – interpretacja strefowania kompozycji przestrzennej (oprac. A. Kwaśniewski). Wg: <https://polska-org.pl/4649089,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022), rys.: A. Kwaśniewski

[12]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu z Pomnikiem Kolonii Niemieckich) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy); fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau. Partie an der Liebichshöhe*.

Datowanie: [po 1937 r.]

Lokalizacja: skan pocztówki (ze zbiorów prywatnych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/975844,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: pocztówka została sporządzona z wykorzystaniem tego samego zdjęcia, które zostało omówione w poz. [11].

To samo zdjęcie użyto także przy produkcji pocztówki datowanej „1941”, z podpisem *Breslau. Partie an der Liebichshöhe*, udostępnionej w Internecie w: https://fotopolska.eu/Wroclaw/b15371,Pomnik_Kolonialny.html?f=389263-foto (data dostępu: 25.11.2022).

Ryc. 102. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu z Pomnikiem Kolonii Niemieckich) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosy Miejskiej (z poziomu ulicy); datowanie: [po 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/975844,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

[13]

Przekaz: pocztówka dwupolowa przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów w aurze zimowej:

- w widoku od strony południowo-wschodniej (z poddasza kamienicy?) na partie narożne Wzgórza (z Pomnikiem Kolonii Niemieckich i ogrodem różanym), fotografia podpisana: *Breslau. Partie am Wallgraben und Liebichshöhe*,

- w widoku od strony zachodniej (z poddasza pałacu Hencklów) na część zabudowy Wzgórza, fotografia podpisana: *Breslau Liebichshöhe*.

Datowanie: [po 1937 r.]

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4365891,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz:

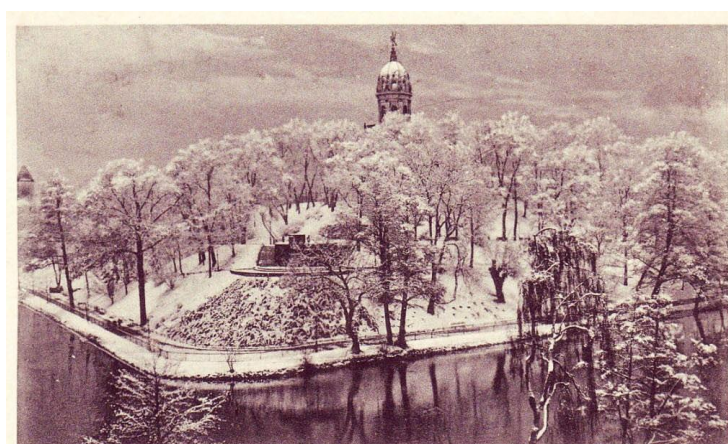
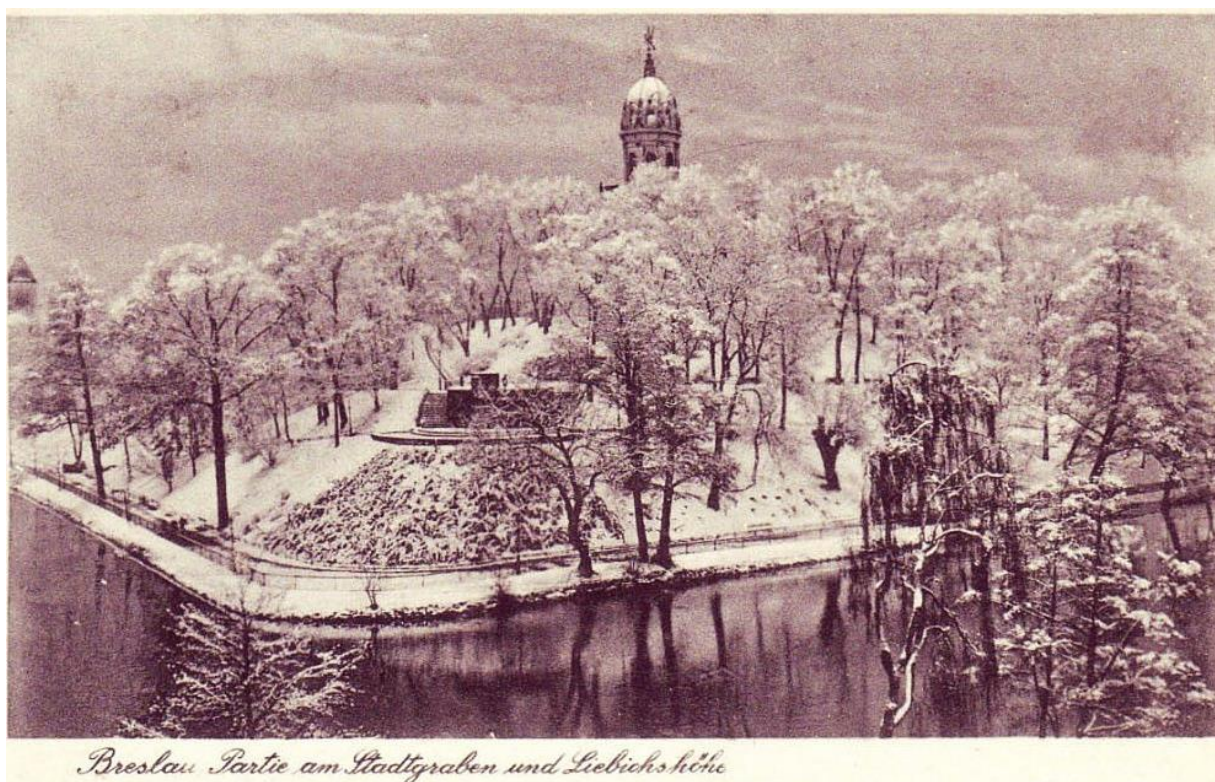

Foto u. Kunstverlag Bruno Scholz, Breslau I. Nachdruck verboten. Nr. 149
Freigegeben durch RLM. E 23554

Ryc. 103. Pocztówka dwupolowa przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów w aurze zimowej: w widoku od strony południowo-wschodniej (z poddasza kamienicy?) na partie narożne Wzgórza (z Pomnikiem Kolonii Niemieckich i ogrodem różanym), oraz w widoku od strony zachodniej (z poddasza pałacu Hencklów) na część zabudowy Wzgórza; datowanie: [po 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/4365891,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Zdjęcie może stanowić materiał źródłowy do rekonstruowania układu zdrzewień sprzed 1945 r. na południowo-wschodnim i wschodnim zboczu Wzgórza.

Ryc. 104. Fragment pocztówki dwupolowej przedstawiającej ob. Wzgórze Partyzantów w aurze zimowej – wycinek z widokiem na partie narożne Wzgórza (z Pomnikiem Kolonii Niemieckich i ogrodem różanym) od strony południowo-wschodniej (z poddasza kamienicy?); datowanie: [po 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/4365891,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

[14]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca partie narożne ob. Wzgórza Partyzantów w aurze zimowej (z Pomnikiem Kolonii Niemieckich i ogrodem różanym), w widoku od strony południowo-wschodniej (z poddasza kamienicy?); poniżej zdjęcia podpis: *Breslau. Partie am Wallgraben und Liebichshöhe*,

- w widoku od strony zachodniej (z poddasza pałacu Hencklów) na część zabudowy Wzgórza, fotografia podpisana: *Breslau Liebichshöhe*.

Datowanie: „1940” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- skan pocztówki (pozyskany na aukcji internetowej: www.ebay.de) udostępniony w: <https://polska-org.pl/781208,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz:

nie ustalono, czy omawiany przekaz – znany jedynie ze skanu udostępnionego w Internecie – jest samodzielną pocztówką czy tylko wycinkiem ze skanu pocztówki wyżej wymienionej. W każdym razie zdjęcie reproduktowane poniżej jest tym samym zdjęcie, które zostało omówione w poz. [11].

Ryc. 105. Pocztówka [lub fragment pocztówki dwupolowej] przedstawiająca partie narożne ob. Wzgórza Partyzantów w aurze zimowej (z Pomnikiem Kolonii Niemieckich i ogrodem różanym), w widoku od strony południowo-wschodniej (z poddasza kamienicy?); datowanie: „1940” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/781208,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

[15]

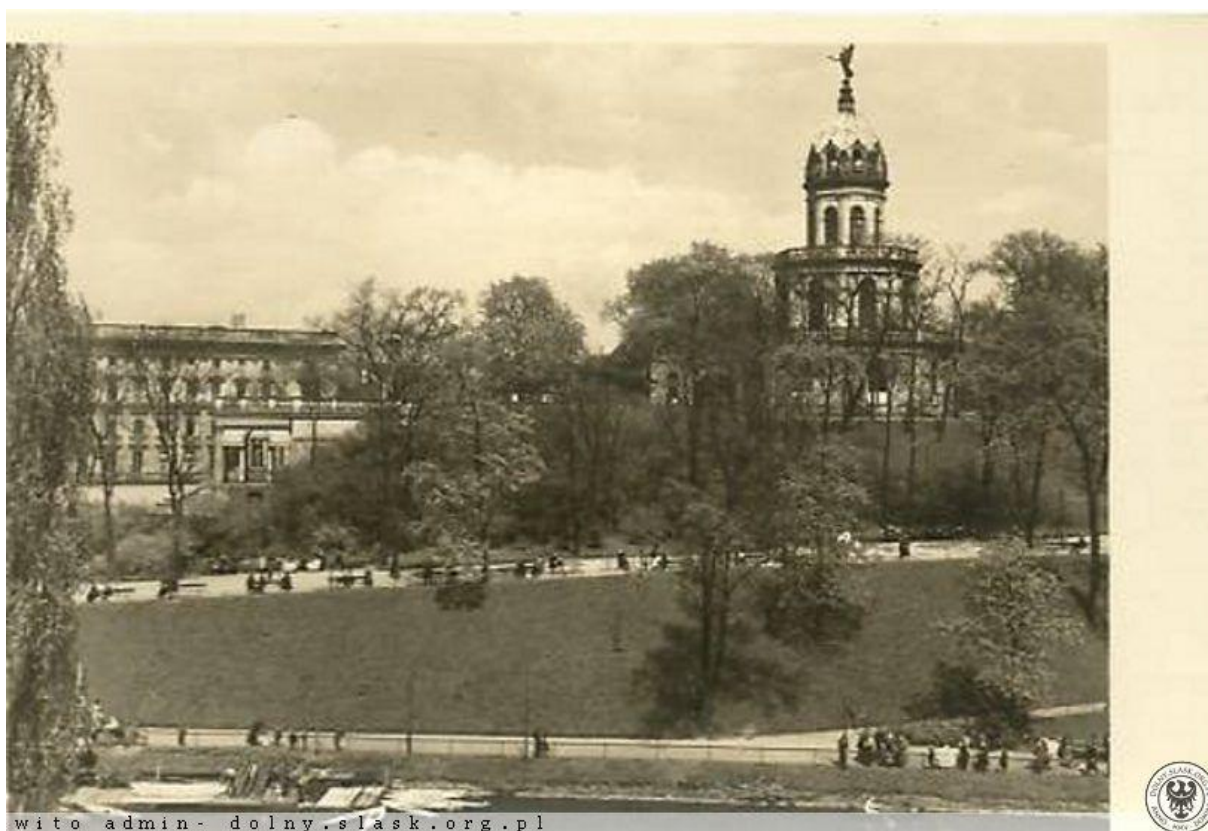
Przekaz: pocztówka (?) przedstawiająca fragment ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od południa (zza Fosi Miejskiej).

Datowanie: „1938” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na aukcji internetowej: www.ebay.de) udostępniony w: <https://polska-org.pl/797577,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: fotografia dokumentuje stan po radykalnym prześwieteniu drzewostanu porastającego zbocza Wzgórza jeszcze w początku XX w.; widoczne są:

- układ dróg i ścieżek: droga promenadowa południowa, ścieżka nadbrzeżna południowa, fragment ścieżki zboczowej południowej,
- trawnikowa partia zbocza między drogą promenadową a ścieżką nadbrzeżną – z nielicznymi starymi drzewami,
- stary, dość gęsty drzewostan porastający górną partię zbocza, powyżej drogi promenadowej,
- przystań łódek przy brzegu Fosi Miejskiej – widoczna fragmentarycznie.

Ryc. 106. Pocztówka (?) przedstawiająca fragment ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od południa (zza Fosi Miejskiej); datowanie: „1938” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/797577,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

[16]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca południowo-zachodnią partię ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony zachodniej w aurze zimowej; brak opisów.

Datowanie: „1940” (wg: fotopolska.eu)

Lokalizacja: skan pocztówki (ze zbiorów prywatnych) udostępniony w:

https://fotopolska.eu/Wzgorze_Partyzantow_Bastion_Sakwowy_Wroclaw,72,48?f=528665-foto (data dostępu: 6.12.2022).

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje istotne elementy zagospodarowania promenady u schyłku „epoki historycznej” (sprzed 1945):

- wnętrze krajobrazowe głównej alei promenadowej ze środkowym szpalerem drzew ! (niskich, cienkich),

- wygląd latarni parkowych (z „semaforowym” wysięgnikiem) – na pierwszym planie, prawie pośrodku kadru,

- wygląd obrzeży trawnikowych,

- bieg ścieżki parkowej południowo-zachodniej prowadzącej na taras średni.

Zdjęcie dokumentuje również istnienie strefy obsadzonej krzewami powyżej głównej alei promenadowej – stanowi istotny przekaz pozwalający, wraz z innymi przekazami ikonograficznymi z lat 30. XX w., rekonstruować strefowanie układu zieleni na Wzgórzu (zob. plan w rozdz. 5.5).

Ryc. 107. Pocztówka przedstawiająca południowo-zachodnią partię ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony zachodniej w aurze zimowej; brak opisów; datowanie: 1940 r. (wg: fotopolska.eu). Wg: https://fotopolska.eu/Wzgorze_Partyzantow_Bastion_Sakwowy_Wroclaw,72,48?f=528665-foto (data dostępu: 6.12.2022).

To samo zdjęcie – nieco przycięte od góry – zostało użyte do produkcji pocztówki z łodpisem Breslau Liebichshöhe, datowanej na „1935” (wg: polska-org.pl), skan (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/924961,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Fragment pocztówki przedstawiającej południowo-zachodnią partię ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony zachodniej w aurze zimowej; datowanie: „1935” (wg: polska-org.pl) – wycinek z przedstawieniem latarni parkowej i nowo posadzonego środkowego szpaleru drzew przy głównej alei promenadowej. Wg: <https://polska-org.pl/924961,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022).

[17]

Przekaz: fotografia przedstawiająca fragment południowych zboczy ob. Wzgórza partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej, w aurze zimowej.

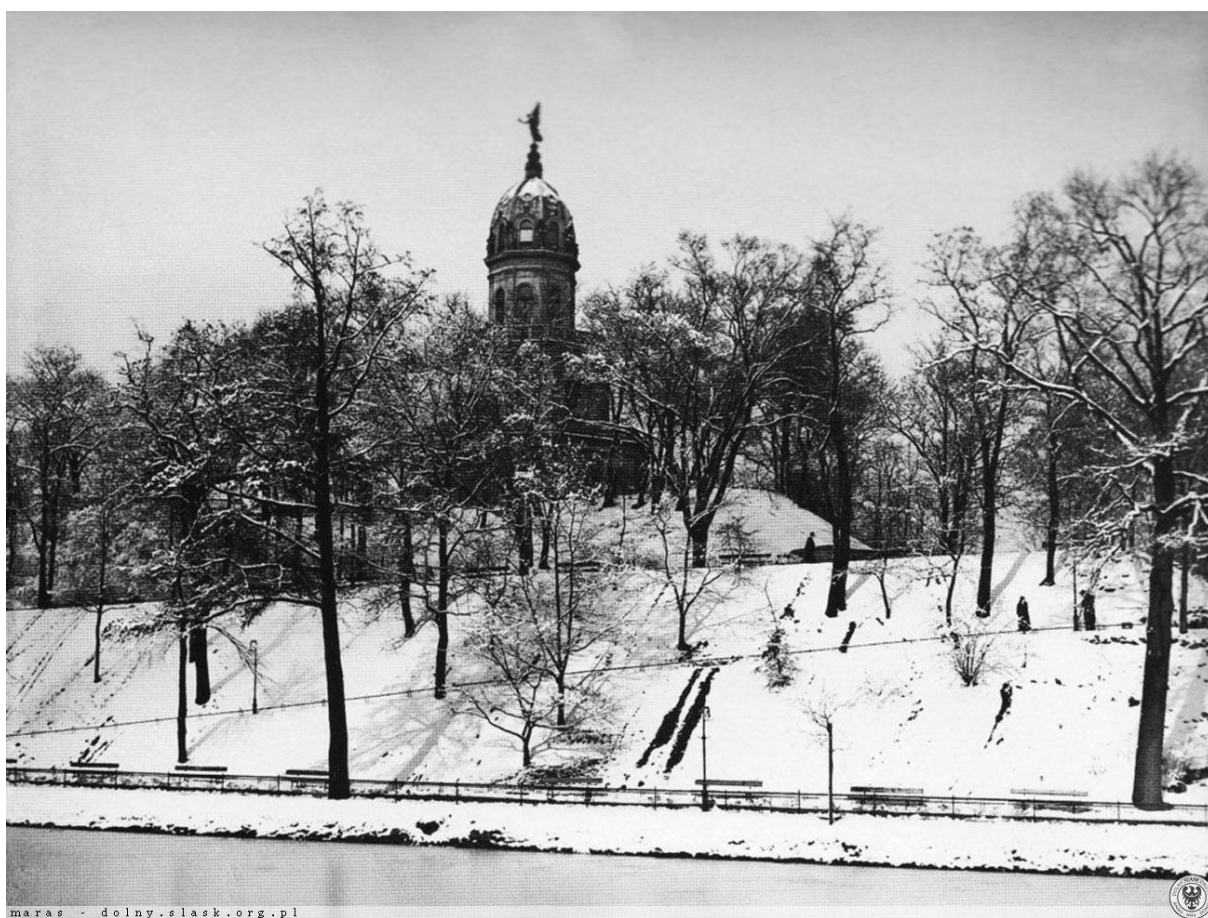
Datowanie: „1942” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- skan zdjęcia (pochodzący z jakiejś publikacji zdigitalizowanej w ramach Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej) udostępniony w: <https://polska-org.pl/968813,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcia przedstawia:

- skąpe zadrzewienia zbocza poniżej głównej alei promenadowej,
- szereg ławek parkowych przy ścieżce nadbrzeżnej i przy głównej alei promenadowej.

Ryc. 108. Fotografia przedstawiająca fragment południowych zboczy ob. Wzgórza partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej, w aurze zimowej; datowanie: „1942” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/968813,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

2.2.1.6. Przekazy ikonograficzne po 1945 (wybrane)

[1]

Przekaz: fotografia amatorska przedstawiająca ludzi spacerujących na południowym zboczu Wzgórza Partyzantów.

Datowanie: 1957 r. (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan fotografii ze zbiorów prywatnych udostępniony w: <https://polska-org.pl/3905983,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 06.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje wygląd latarni parkowych – pochodzących sprzed 1945 roku.

Ryc. 109. Fotografia amatorska przedstawiająca ludzi spacerujących na południowym zboczu Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, datowanie: 1957 r. (wg: polska-org.pl) – całość i wycinek ukazujący latarnię parkową (sprzed 1945). Wg: <https://polska-org.pl/3905983,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 06.12.2022)

[1a]

Przekaz: fotografia (kadr filmowy) z przedstawieniem wnętrza urbanistycznego południowej części ul. Nowej we Wrocławiu z bunkrem na tylnym planie, w widoku od strony zachodniej; opis na stronie internetowej: *Ulica Nowa w scenie z „Giuseppe w Warszawie”*

Datowanie: 1964 r. (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan kadru filmowego udostępniony w: <https://polska-org.pl/843509,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje wygląd bunkra przed adaptacji na oddział Muzeum Historycznego.

- Przy prawej krawędzi kadru widoczne wejście do schronu przeciwlotniczego w kazamacie potężny szyjowej Bastionu Sakwowego,
- przy lewej krawędzi kadru widoczny fragment zieleńca przy ul. Nowej.
- w tle – zabudowa ul. Podwale, za fosą.

Ryc. 110. Fotografia (kadr filmowy) z przedstawieniem wnętrza urbanistycznego południowej części ul. Nowej we Wrocławiu z bunkrem na tylnym planie, w widoku od strony zachodniej; opis na stronie internetowej: *Ulica Nowa w scenie z „Giuseppe w Warszawie”*, datowanie: 1964 r. (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/843509,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu: 15.12.2022)

[1b]

Przekaz: fotografia (kadr filmowy) z przedstawieniem fragmentu południowej części ul. Nowej we Wrocławiu z fragmentem bunkra i zieleńcem na tylnym planie, w widoku od strony zachodniej; opis na stronie internetowej: *Ulica Nowa w filmie „Giuseppe w Warszawie”*

Datowanie: 1964 r. (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan kadru filmowego udostępniony w: <https://polska-org.pl/843508,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia

- narożnik bunkra sprzed adaptacji na oddział Muzeum Historycznego.
- fragment zieleńca przy ul. Nowej.

Brak w kadrze budynku toalet z końca XIX w. – zapewne zostały wyburzone przy przekształcaniu kazamat działobitni barkowej w bunkier w 1943 roku.

Ryc. 111. Fotografia (kadr filmowy) z przedstawieniem fragmentu południowej części ul. Nowej we Wrocławiu z fragmentem bunkra i zieleńcem na tylnym planie, w widoku od strony zachodniej; opis na stronie internetowej: *Ulica Nowa w filmie „Giuseppe w Warszawie”*; datowanie: 1964 r. (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/843508,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu: 15.12.2022)

[2]

Przekaz: fotografia amatorska przedstawiająca nabrzeże Fosi przy południowym podnóżu Wzgórza Partyzantów w widoku z mostu na ul. Piotra Skargi.

Datowanie: „Lata 1965-1969” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan fotografii (ze zbiorów prywatnych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4291581,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 06.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia m.in.:

- umocniony brzeg Fosi (murowana oblicówka skarpy?),
- wąskie schodki prowadzące do lustra wody,
- szpalery drzew wzdłuż ścieżek parkowych.

Ryc. 112. Fotografia amatorska przedstawiająca nabrzeże Fosi przy południowym podnóżu Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku z mostu na ul. Piotra Skargi; datowanie: „Lata 1965-1969” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/4291581,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 06.12.2022)

[3]

Przekaz: fotografia przedstawiająca widok na Wzgórze Partyzantów od strony południowo-wschodniej z ul. Podwale.

Datowanie: 1966 r. (wg: fotopolska.eu)

Lokalizacja: skan fotografii (ze zbiorów Muzeum Architektury we Wrocławiu) udostępniony w: <https://fotopolska.eu/624823,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 06.12.2022)

Treść i komentarz: Zdjęcie przedstawia m.in. schody terenowe na południowo-wschodnim zboczu Wzgórza (narożnej partii bastionu) – w układzie istniejącym do dziś.

Ryc. 113. Fotografia przedstawiająca widok na Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu od strony południowo-wschodniej z ul. Podwale; datowanie: 1966 r. (wg: fotopolska.eu); ze zbiorów Muzeum Architektury we Wrocławiu. Wg: <https://fotopolska.eu/624823,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 06.12.2022)

[4]

Przekaz: fotografia przedstawiająca widok na wschodnie i północno-wschodnie zbocza Wzgórza Partyzantów od strony północno-wschodniej z ul. Podwale.

Datowanie: 1966 r. (wg: fotopolska.eu)

Lokalizacja: skan fotografii (ze zbiorów Muzeum Architektury we Wrocławiu) udostępniony w: <https://fotopolska.eu/624827,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 06.12.2022)

Treść i komentarz: Zdjęcie przedstawia m.in.

- kopułę obserwatorium astronomicznego urządzonego w budynku dawnej kuchni,
- ścieżkę nadbrzeżną wschodnią,
- schodki na nabrzeżu Fosy prowadzące do lustra wody.

Ryc. 114. Fotografia przedstawiająca widok na wschodnie i północno-wschodnie zbocza Wzgórza Partyzantów od strony północno-wschodniej z ul. Podwale; datowanie: 1966 r. (wg: fotopolska.eu); ze zbiorów Muzeum Architektury we Wrocławiu. Wg: <https://fotopolska.eu/624827,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 06.12.2022)

[5]

Przekaz: fotografia przedstawiająca widok na Wzgórze Partyzantów i jego zabudowę od strony zachodniej, fot. J. Siudecki.

Datowanie: 1967 r. (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan fotografii (ze zbiorów prywatnych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/973931,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 06.12.2022).

Treść i komentarz: Na tylnym planie kadru, ponad koronami drzew widoczna jest kopuła obserwatorium astronomicznego urządzonego w budynku dawnej kuchni.

Ryc. 115. Fotografia przedstawiająca widok na Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu i jego zabudowę od strony zachodniej – w tym na kopułę obserwatorium astronomicznego (urządzonego poprzez przebudowę budynku dawnej kuchni), fot. J. Siudecki; datowanie: 1967 r. (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/973931,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 06.12.2022).

[6]

Przekaz: fotografia przedstawiająca ludzi przy alei promenadowej po północno-wschodniej stronie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku w kierunku północnym; fot. Andrzej Mastalerz.

Datowanie: 1972 r. (wg: fotopolska.eu)

Lokalizacja: skan fotografii (ze zbiorów prywatnych) udostępniony w:
<https://fotopolska.eu/509947,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 06.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcia przedstawia m.in.:

- środkowy szpaler drzew w obrębie głównej alei promenadowej,
- fragment zabudowy bunkra z 1943 r.,
- latarnię parkową z „semaforowym” wysięgnikiem (na trzecim planie, w środkowej części kadru).

Ryc. 116. Fotografia przedstawiająca ludzi przy alei promenadowej po północno-wschodniej stronie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku w kierunku północnym; fot. Andrzej Mastalerz; datowanie: 1972 r. (wg: fotopolska.eu). Wg: <https://fotopolska.eu/509947,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 06.12.2022)

[6a]

Przekaz: fotografia przedstawiająca wykop przy północnej ścianie bunkra przy ul. Nowej oraz odsłonięte pozostałości murowanych partii Bastionu Sakwowego; podpis w opracowaniu M. Małachowicza – zob. niżej.

Datowanie: [VIII 1973 r.]

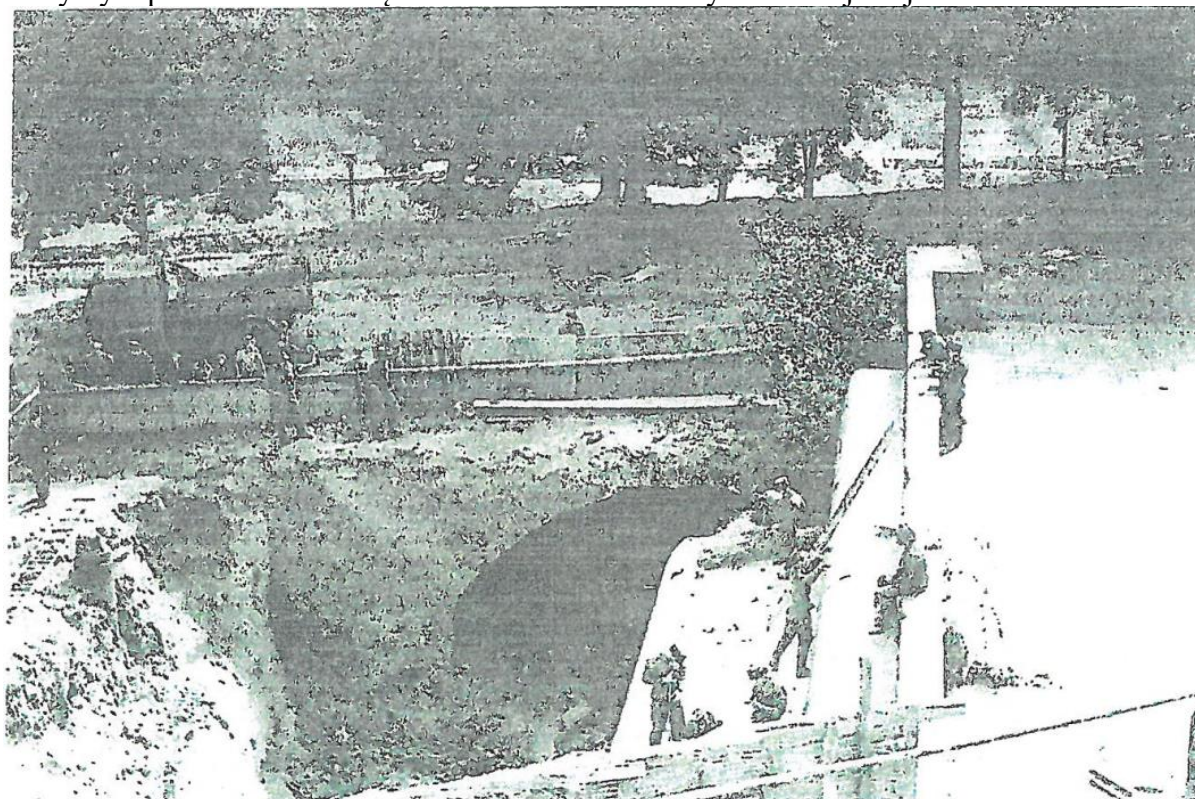
Lokalizacja:

- zdjęcie publikowane w: **Ahlfen, Niehoff 2008**, s. 63,

- reprodukcja zdjęcia zamieszczona w studium: **Małachowicz 2018**, fot. arch. 17.

Treść i komentarz: treść zdjęcia – jak w podpisie niżej. Fotografia ukazuje miejsce zajęte obecnie przez zagłębiony plac przy bunkrze [obiekt 35].

Na tylnym planie widoczne są zadrzewienia Promenady Staromiejskiej.

fot. arch.17. Wzgórze Partyzantów – odkopana, XVI - wieczna działobitnia lewego barku bastionu w trakcie przygotowań do wysadzenia przelotni - wejścia do żelbetowego schronu, 31 VIII 1973 r. Widoczne relikty wschodniej ściany przedpiersia dolnego tarasu artyleryjskiego i ceglana ściana galerii skarpowej z arkadą (wg Ahlfen , Niehoff,.. s. 63)

Ryc. 117. Fotografia przedstawiająca wykop przy północnej ścianie bunkra przy ul. Nowej oraz odsłonięte pozostałości murowanych partii Bastionu Sakwowego (przed ich wysadzeniem 31.08.1973), publikowane w: **Ahlfen, Niehoff 2008**, s. 63. Wg: **Małachowicz 2018**, fot. arch. 17.

2.2.2. Przekazy ikonograficzne dotyczące przystani łódek przy nabrzeżu Fosi Miejskiej w rejonie ul. Kołłątaja

[1]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca przystań łódek na wodach Fosi Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórzu Partyzantów, w widoku od strony południowo-zachodniej, z ob. ul. Piotra Skargi; fotografia; poniżej zdjęcia podpis: *Breslau \ Gondelteich*.

Datowanie: „1900-1910” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/926689,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 15.11.2022)

Treść i komentarz: pocztówka dokumentuje m.in.:

- położenie i ukształtowanie schodów prowadzących do przystani,
- położenie podestu służącego do cumowania łodzi.

Ryc. 118. Pocztówka przedstawiająca przystań łódek na wodach Fosi Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórzu Partyzantów, w widoku od strony południowo-zachodniej, z ob. ulicy Piotra Skargi; datowanie: „1900-1910” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/926689,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 15.11.2022)

Ryc. 119. Fragment pocztówki przedstawiającej przystań łódek na wodach Fosi Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórzu Partyzantów, w widoku od strony południowo-zachodniej; datowanie: „1900-1910” (wg: polska-org.pl) – wycinek ukazujący m.in. schodki stanowiące zejście ze ścieżki nadbrzeżnej na podest cumowniczy. Wg: <https://polska-org.pl/926689,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 15.11.2022)

[2]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca przystań łodek na Fosie Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony południowo-zachodniej, z ob. ul. Piotra Skargi; fotografia kolorowana, w górnej części karty podpis: *Breslau \ Liebhichshöhe mit Gondolenstätte.*

Datowanie: „1910-1915” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/971225,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 15.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie ukazuje min. elementy zagospodarowania przystani łodek: pomost cumowniczy, pawilon z dachem czterospadowym, ławki w kolorze białym.

Ryc. 120. Pocztówka przedstawiająca przystań łodek na Fosie Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony południowo-zachodniej, z ob. ul. Piotra Skargi; datowanie: „1910-1915” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/971225,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 15.11.2022)

[3]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca przystań łodek na Fosie Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony wschodniej (w terenu przysytani); fotografia; w dolnej prawej części karty podpis: *Breslau / Promenade mit Bootenverleihung*.

Datowanie: „1910-1915” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: https://polska-org.pl/549019,Wroclaw,Przystan_Gondoli_Wzgorze_Partyzantow.html (data dostępu: 15.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje szczegóły zagospodarowania przystani:

- wygląd i zasięg podestu cumowniczego,
- wygląd drewnianego pawilonu wypożyczalni łodek,
- forme mobilnych ławek i krzeseł ustawionych na podeście.

Ryc. 121. Pocztówka przedstawiająca przystań łodek na Fosie Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony wschodniej (w terenu przysytani); datowanie: „1910-1915” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/549019,Wroclaw,Przystan_Gondoli_Wzgorze_Partyzantow.html (data dostępu: 15.11.2022)

[4]

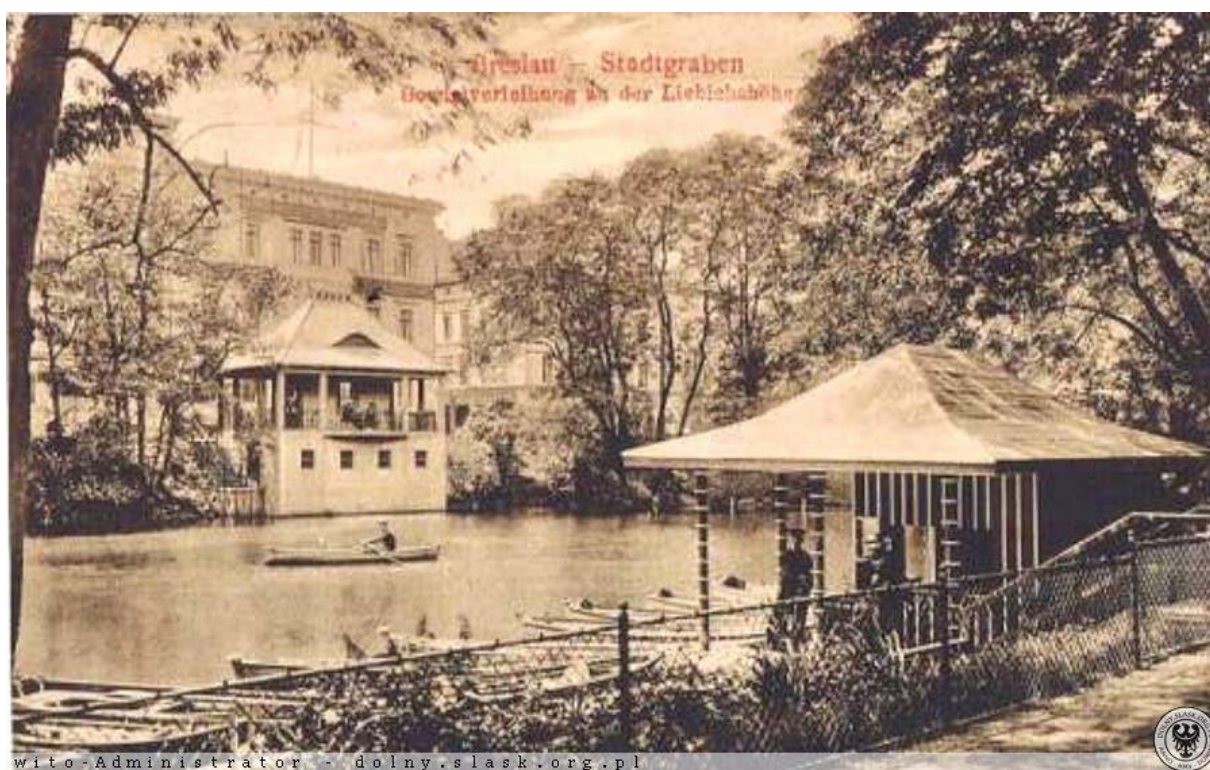
Przekaz: pocztówka przedstawiająca przystań łodek na Fosie Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony północno-wschodniej (ze ścieżki nadbrzeżnej); fotografia; w górnej części karty podpis: *Breslau Stadtgraben / Bootenverleihung an der Liebichshöhe*.

Datowanie: „1913” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/908646,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 16.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.

- wygląd drewnianego pawilonu wypożyczalni łodek oraz
- ażurowe ogrodzenie oddzielające ścieżkę nadbrzeżną od wód Fosi Miejskiej – złożone ze
 - * słupków zakończonych od góry gałką,
 - * poziomych prętów górnych i dolnych oraz
 - * siatki drucianej wypełniającej przęsła (przestrzenie między słupkami).

Ryc. 122. Pocztówka przedstawiająca przystań łodek na Fosie Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony północno-wschodniej (ze ścieżki nadbrzeżnej); datowanie: „1913” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/908646,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 16.11.2022)

To samo zdjęcie użyte w innej pocztówce z podpisem: *Breslau / Gondelverleihung an der Liebichshöhe*, datowanej „1913” (wg: polska-org.pl) – skan pozyskany z jednej z aukcji internetowych udostępniony w: <https://polska-org.pl/5650484,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 12.11.2022).

Ryc. 123. Pocztówka przedstawiająca przystań łodek na Fosie Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórzu Partyzantów w widoku od strony północno-wschodniej (ze ścieżki nadbrzeżnej); datowanie: „1913” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5650484,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 12.11.2022)

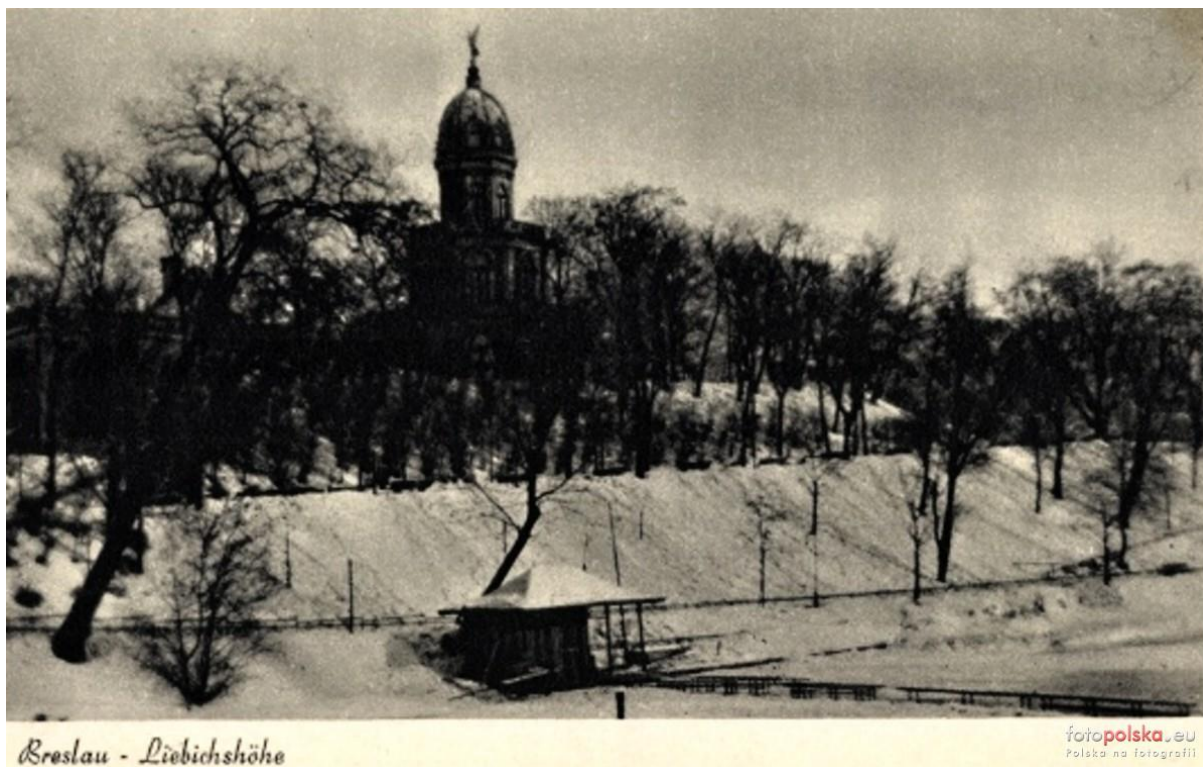
[5]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca południowe zbocza ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu oraz pawilon przystani gondol w widoku od strony południowo-zachodniej (z mostu na ul. Piotra Skargi) w aurze zimowej; fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau-Liebichshöhe*.

Datowanie: „1920-1930” (wg: fotopolska.eu).

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniany w: <https://fotopolska.eu/1041384,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 5.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.: położenie przystani względem dróg i ścieżek poprowadzonych południowym zboczem Wzgórza.

Ryc. 124. Pocztówka przedstawiająca południowe zbocza ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu oraz pawilon przystani gondol w widoku od strony południowo-zachodniej (z mostu na ul. Piotra Skargi); datowanie: „1920-1930” (wg: fotopolska.eu). Wg: <https://fotopolska.eu/1041384,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 5.12.2022)

[6]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca południowe zbocza ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu oraz pawilon przystani łodek na wynajem w widoku od strony południowo-zachodniej (z mostu na ul. Piotra Skargi); po prawej stronie zdjęcia podpis: *Breslau. Liebiehshöhe am Stadtgraben.*

Datowanie: „1938” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/5682200,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 15.11.2022)

Treść i komentarz: pocztów dokumentuje wygląd przystani nie różniący się zasadniczo od wyglądu z ok. 1905 roku.

Ryc. 125. Pocztówka przedstawiająca południowe zbocza ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu oraz pawilon przystani łodek na wynajem w widoku od strony południowo-zachodniej (z mostu na ul. Piotra Skargi); datowanie: „1938” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5682200,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 15.11.2022)

2.2.3. Przekazy ikonograficzne dokumentujące pomniki i ich bezpośrednie sąsiedztwo

[1]

Przekaz: pocztówka ukazująca pomnik Friedricha Schleiermachera u południowo-zachodnich podnóży ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony południowo-zachodniej; fotografia; w górnej lewej części karty podpis: *Breslau / Schleiermacher Denkmal*.

Datowanie: „1910” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/6498403,foto.html?idEntity=509814> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje:

- wygląd pomnika: cokołu i popiersia,
- otoczenie pomnika
- szczegóły ukształtowania ażurowego ogrodzenia separującego obszar Promenady od pasa ulicznego.

Zdjęcie stanowi podstawę do ustalenia szczegółowej lokalizacji monumentu.

Ryc. 126. Pocztówka ukazująca pomnik Friedricha Schleiermachera u południowo-zachodnich podnóży ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony południowo-zachodniej; datowanie: „1910” (wg: polska-org.pl) – całość i wycinki z przedstawieniem pomnika i szczegółów ogrodzenia. Wg: <https://polska-org.pl/6498403,foto.html?idEntity=509814> (data dostępu: 12.11.2022)

[3]

Przekaz: fotografia przedstawiająca płaskorzeźbę stanowiącą część pomnika-źródła Gustawa Freytaga wystawionego w 1907 r. na ob. Wzgórzu Partyzantów; autor: Ignatius Taschner

Datowanie: dzieło rzeźbiarskie z 1907, fotografia opublikowana w 1908 r.

Lokalizacja:

- zdjęcie płaskorzeźby publikowane w artykule: **Schmidt 1908**, s. 333,

- skan tej fotografii udostępniony w: <https://polska-org.pl/902274,foto.html?idEntity=509160> (data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje stan płaskorzeźby z czasu budowy pomnika-źródła – może być przydatne przy naprawach i rekonstruowaniu ubytków monumentu.

Ryc. 127. Fotografia przedstawiająca płaskorzeźbę stanowiącą część pomnika-źródła Gustawa Freytaga wystawionego w 1907 r. na ob. Wzgórzu Partyzantów; autor: Ignatius Taschner, opublikowana w: **Schmidt 1908**, s. 333. Wg: <https://polska-org.pl/902274,foto.html?idEntity=509160> (data dostępu: 23.11.2022)

[3]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca „plac Freytaga” w narożnikowej partii ob. Wzgórza partyzantów we Wrocławiu, wraz z kolistą rabatą i pomnikiem-źródłem Gustava Freytaga, w widoku od strony południowo-wschodniej; fotografia kolorowana; w górnej części karty podpis: *Breslau Promenad am Gustav Freytag-Brunnen.*

Datowanie: „1900-1913” (wg: polska-org.pl) [między 1907 a 1913]

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na aukcji internetowej: www.allegro.pl)

udostępniony w: <https://polska-org.pl/707469,foto.html?idEntity=509160> (data dostępu: 14.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje:

- wygląd pomnika-źródła i jego otoczenia w pierwszych latach po wniesieniu tego obiektu,
- wygląd kolistej rabaty pośrodku „placu Freytaga” – układ zasadzeń kwiatowych tworzących centralny kobierzec i dookólna bordiurę ksiatowo-trawnikową, postumenty z roślinami donicowymi, ażurowy płotek okalający rabatę.

Ryc. 128. Pocztówka przedstawiająca „plac Freytaga” w narożnikowej partii ob. Wzgórza partyzantów we Wrocławiu, wraz z kolistą rabatą i pomnikiem-źródłem Gustava Freytaga, w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: [między 1907 a 1913]. Wg: <https://polska-org.pl/707469,foto.html?idEntity=509160> (data dostępu: 14.11.2022)

[4]

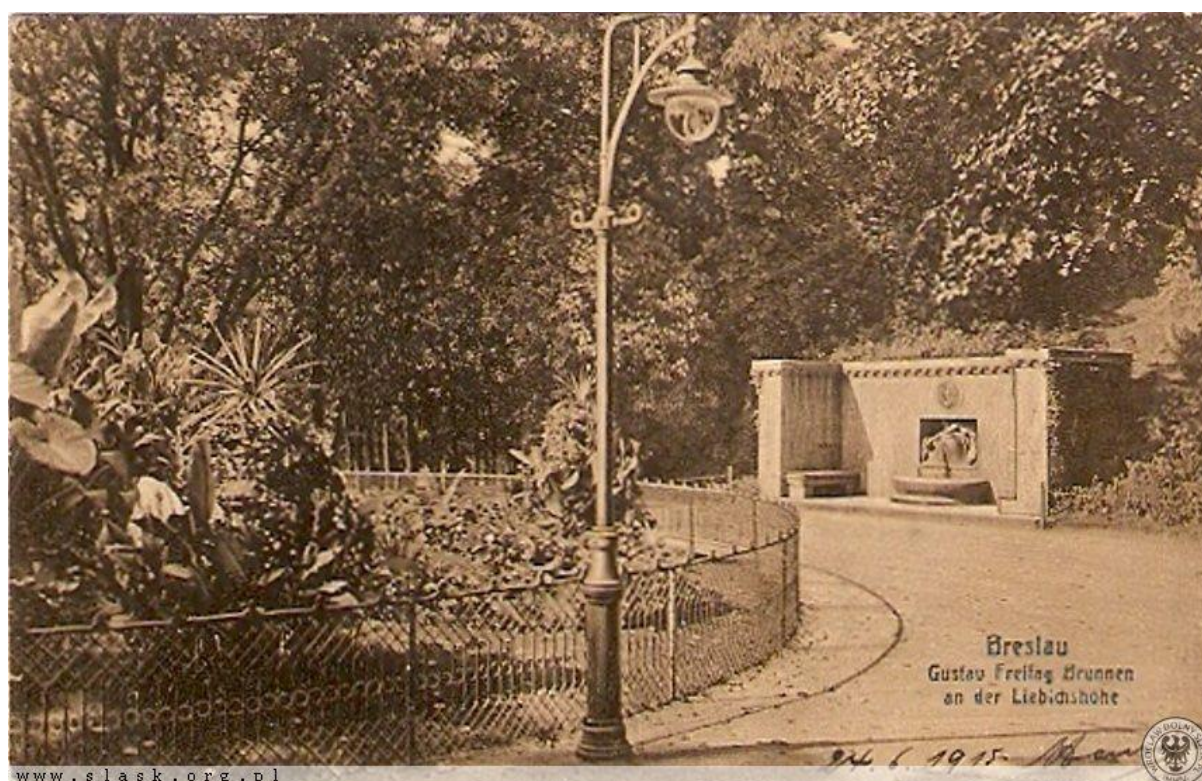
Przekaz: pocztówka przedstawiająca fragment „placu Freytaga” na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu z pomnikiem-źródłem G. Freytaga i kolistą rabatą, w widoku od strony wschodniej; fotografia; w dolnej prawej części karty podpis: *Breslau / Gustav Freitag Brunnen an der Liebichshöhe.*

Datowanie: przed 16.06 (?) 1915 r. (wg daty korespondencji)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na aukcji internetowej: www.allegro.pl)
udostępniony w: <https://polska-org.pl/709023,foto.html?idEntity=509160> (data dostępu: 21.11.2022)

Treść i komentarz: pocztówka dokumentuje:

- wygląd pomnika-źródła,
- aranżacje rabary – z użyciem roślin egzotycznych (bananowce, jukki) w centralnej części „ronda”,
- ażurowe ogrodzenie okalające rabatę,
- latarnię parkową z „wysięgnikiem”.

Ryc. 129. Pocztówka przedstawiająca fragment „placu Freytaga” na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu z pomnikiem-źródłem G. Freytaga i kolistą rabatą, w widoku od strony wschodniej; fotografia; datowanie: przed 16.06 (?) 1915 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/709023,foto.html?idEntity=509160> (data dostępu: 21.11.2022)

[5]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca w zbliżeniu pomnik-źródło Gustava Freytaga na ob. Wzgórzu Paryzantów we Wrocławiu, w widoku od strony południowej; fotografia, poniżej zdjęcia podpis: *Breslau. Gustav Freytag Brunnen a. d. Liebichshöhe*.

Datowanie: 1940-1943 (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/3751453,foto.html?idEntity=509160> (data dostępu: 22.11.2022)

Treść i komentarz: fotografia dokumentuje stan pomnika sprzed 1945 roku.

Ryc. 130. Pocztówka przedstawiająca w zbliżeniu pomnik-źródło Gustava Freytaga na ob. Wzgórzu Paryzantów we Wrocławiu, w widoku od strony południowej; datowanie: „1940-1943” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3751453,foto.html?idEntity=509160> (data dostępu: 22.11.2022)

[6]

Przekaz: fotografia przedstawiająca medalion z popiersiem Gustava Freitaga – element pomnika-źródła z 1907 r. znajdującego się przy głównej alei promenadowej na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu.

Datowanie: medalion z 1907 r., fotografia opublikowana w 1938 r.

Lokalizacja: zdjęcie opublikowane w: **Nickel 1938**, s. 119

Treść i komentarz: zdjęcie może stanowić podstawę rekonstrukcji medalionu (w przypadku podjęcia prac przywracających pomnikowi-źródłu pierwotną postać).

Ryc. 131. Fotografia przedstawiająca medalion z popiersiem Gustava Freitaga – element pomnika-źródła z 1907 r. znajdującego się przy głównej alei promenadowej na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu. Wg: **Nickel 1938**, s. 119

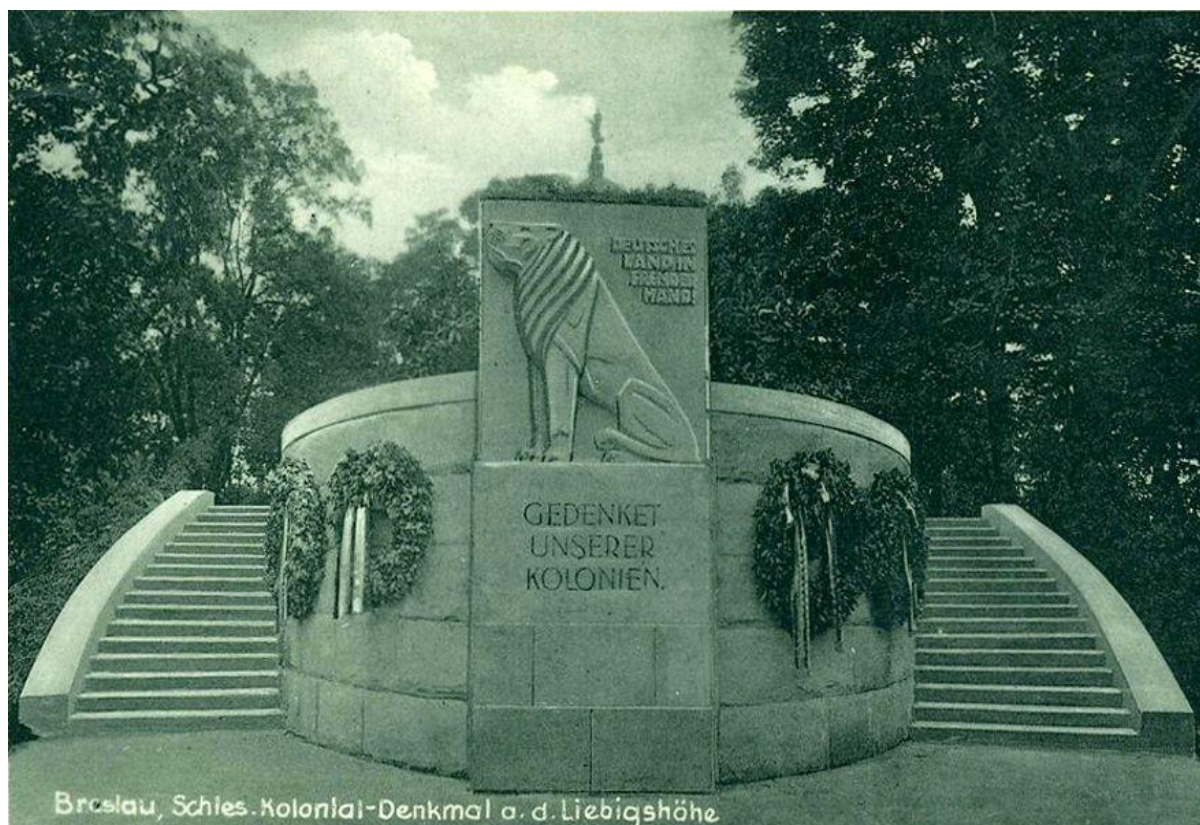
[7]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca rewers pomnika Kolonii Niemieckich ustawionego w 1932 r. na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, fotografia, w dolnej części karty podpis: *Breslau, Schles. Kolonial-Denkmal a. d. Liebigshöhe*

Datowanie: [po 1932 r.]

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na aukcji internetowej: www.ebay.de) udostępniony w: <https://polska-org.pl/704402,foto.html?idEntity=509156> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje szczegóły wyglądu tylnej partii pomnika (zwróconej w kierunku Fosi Miejskiej) oraz schodów terenowych będących architektonicznym elementem założenia.

Ryc. 132. Pocztówka przedstawiająca rewers pomnika Kolonii Niemieckich ustawionego w 1932 r. na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, datowanie: [po 1932 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/704402,foto.html?idEntity=509156> (data dostępu: 12.11.2022)

[1]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca rewers pomnika Kolonii Niemieckich ustawionego w 1932 r. na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu oraz placowe poszerzenie ścieżki zboczowej, fotografia, w dolnej części karty podpis: *Schlesisches Kolonial-Denkmal Breslau auf der Liebichshöhe*.

Datowanie: przed 1935 r. (wg daty stempla pocztowego), [między 1932 a 1935 r.]

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/5922604,foto.html?idEntity=509156> (data dostępu: 11.11.2022)

Treść i komentarz: pocztówka przedstawia m.in. aranżację „placu Kolonialnego” w narożnikowej partii Wzgórza, u zbiegu ścieżki zboczowej południowej i wschodniej:

- półkolistą (?) płaszczyznę, kompozycyjnie scaloną z krawędziami scodów terenowych,
- niskie obrzeże trawnikowe,
- niskie obrzeże żywopłotowe z formowanego bukszpanu,

Na pierwszym planie widnieją łamane kamienie – będące częścią aranżacji ogrodu skalnego położonego poniżej pomnika.

Ryc. 133. Pocztówka przedstawiająca rewers pomnika Kolonii Niemieckich ustawionego w 1932 r. na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu oraz placowe poszerzenie ścieżki zboczowej; datowanie: [między 1932 a 1935 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/5922604,foto.html?idEntity=509156> (data dostępu: 11.11.2022)

[1]

Przekaz: fotografia przedstawiająca rewers pomnika Kolonii Niemieckich ustawionego w 1932 r. na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu oraz placowe poszerzenie ścieżki zboczowej.

Datowanie: „1938” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- zdjęcie zamieszczone w jednej z publikacji zamieszczonej w ramach Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej,

- skan tej fotografii udostępniony w: <https://polska-org.pl/801706,foto.html?idEntity=509156> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in. wygląd „placu Kolonialnego” po zmianie aranżacji ogrodu tematycznego leżącego poniżej pomnika tj. po likwidacji ogrodu skalnego i urządzeniu ogrodu różanego przed lipcem 1937 roku.

Ryc. 134. Fotografia przedstawiająca rewers pomnika Kolonii Niemieckich ustawionego w 1932 r. na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu oraz placowe poszerzenie ścieżki zboczowej; datowanie: „1938” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/801706,foto.html?idEntity=509156> (data dostępu: 12.11.2022)

2.2.4. Przekazy ikonograficzne dokumentujące widoki ze Wzgórza Partyzantów przed 1945 rokiem

[1]

Przekaz: grafika przedstawiająca widok z Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórze Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku południowym; akwaforta kolorowana; poniżej obrazu podpis: *Aussicht von der Taschenbastion nach Süden*, poniżej krawędzi obrazu po prawej – sygnatura twórcy: *M[aximilian]. v. Grossmann*.

Datowanie: ok. 1832 r. (wg **Bińkowska 2006**, s. 248, podpis do grafiki nr XVI)

Lokalizacja:

- grafika publikowana m.in. w: **Bińkowska 2006**, po s. 112, il. XVI;

- skan grafiki udostępniony m.in. w:

https://fotopolska.eu/Wroclaw/b9535,Widoki_ze_Wzgorza_Partyzantow.html?f=50238-foto (data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz: grafika ukazuje:

- na pierwszym planie – fragment plateau Wzgórza, z niskim ogrodzeniem na krawędzi zbocza,

- na drugim planie – fragment głównej drogi promenadowej (odcinek na południowym zboczu Wzgórza),

- na trzecim planie – Fosę miejską i szpaler drzew po jej zewnętrznej stronie,

- na dalszych planach – zabudowę Przedmieścia Świdnickiego, slwetę Wzgórz Strzelińskich i Masywu Słęży.

Ryc. 135. Grafika przedstawiająca widok z Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórze Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku południowym; autor: Maximilian v. Grossmann; datowanie: ok. 1832 r. (wg **Bińkowska 2006**). Wg: https://fotopolska.eu/Wroclaw/b9535,Widoki_ze_Wzgorza_Partyzantow.html?f=50238-foto (data dostępu: 23.11.2022)

[2]

Przekaz: grafika przedstawiająca widok z Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórze Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym; akwaforta kolorowana; poniżej obrazu podpis: *Aussicht nach Norden von der Taschenbastion*, poniżej krawędzi obrazu po prawej – sygnatura twórcy: *M[aximilian]. v. Grossmann*.

Datowanie: ok. 1832 r. (wg **Bińkowska 2006**, s. 248, podpis do grafiki nr XVII)

Lokalizacja:

- grafika publikowana m.in. w: **Bińkowska 2006**, po s. 112, il. XVI;

- skan grafiki udostępniony m.in. w:

https://fotopolska.eu/Wroclaw/b9535,Widoki_ze_Wzgorza_Partyzantow.html?f=50239-foto
(data dostępu: 23.11.2022)

Treść i komentarz: grafika przedstawia

- na pierwszym planie: plateau Wzgórza, obrzeżone niskim płotkiem na krawędzi zbocza,
- na drugim planie – kolistą rabatę usytuowaną w północno-wschodniej części plateau, jej nasadzenie i ażurowe ogrodzenie w wygiętych pretów (typowe dla ówczesnych tzw. koszy kwiatowych),
- na dalszych planach – Fosę Miejską po północno-wschodniej stronie Wzgórza i historyczną zabudowę miasta z sylwetkami kościołów, min. św. Wojciecha (po lewej stronie kadru) i katedry pw. św. Jana Chrzciciela na Ostrowie Tumskim (po stronie prawej).

Ryc. 136. Grafika przedstawiająca widok z Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórze Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym; autor: *M[aximilian]. v. Grossmann*; datowanie: ok. 1832 r. (wg **Bińkowska 2006**, s. 248). Wg: https://fotopolska.eu/Wroclaw/b9535,Widoki_ze_Wzgorza_Partyzantow.html?f=50239-foto (data dostępu: 23.11.2022)

[3]

Przekaz: grafika przedstawiając widok panoramiczny z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku zachodnim, północno-zachodnim i północnym; w dolnym lewym rogu sygnatura twórcy: *Th. Meyerhofer gez.*

Datowanie: „1872-1900” (wg: fotopolska.eu) [między 1867 a 1897 r.]

Lokalizacja: skan grafiki opublikowany w:

https://fotopolska.eu/Wroclaw/b9535,Widoki_ze_Wzgorza_Partyzantow.html?f=398673-foto (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz:

grafika dokumentuje widokowe walory ob. Wzgórza Partyzantów w okresie, gdy jej wierzchołek zajmował Belweder. W sposób nieco deformujący relacje przestrzenne autor ukazał na bliższym planie (od lewej):

- zabudowę Etablissement Liebichshöhe, z tarasami nad kolumnadą (na poziomie *plateau*),
- zadrzewienia na północnym zboczu Wzgórza oraz budynek kuchni (stary, sprzed 1897) w stylu szwajcarskim (jeszcze bez wysokiego komina),
- polanę w miejscu ob. zieleńca przy ul. Nowej oraz zwarte zadrzewienia głównej alei promenadowej położone między Fosą a ul. Nową – bez wglądu w oś widokową wyznaczoną przez tę aleję.

Ryc. 137. Grafika przedstawiając widok panoramiczny z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku zachodnim, północno-zachodnim i północnym; autor *Th. Meyerhofer*; datowanie: [między 1867 a 1897 r.]. Wg:

https://fotopolska.eu/Wroclaw/b9535,Widoki_ze_Wzgorza_Partyzantow.html?f=398673-foto (data dostępu: 12.11.2022)

[4]

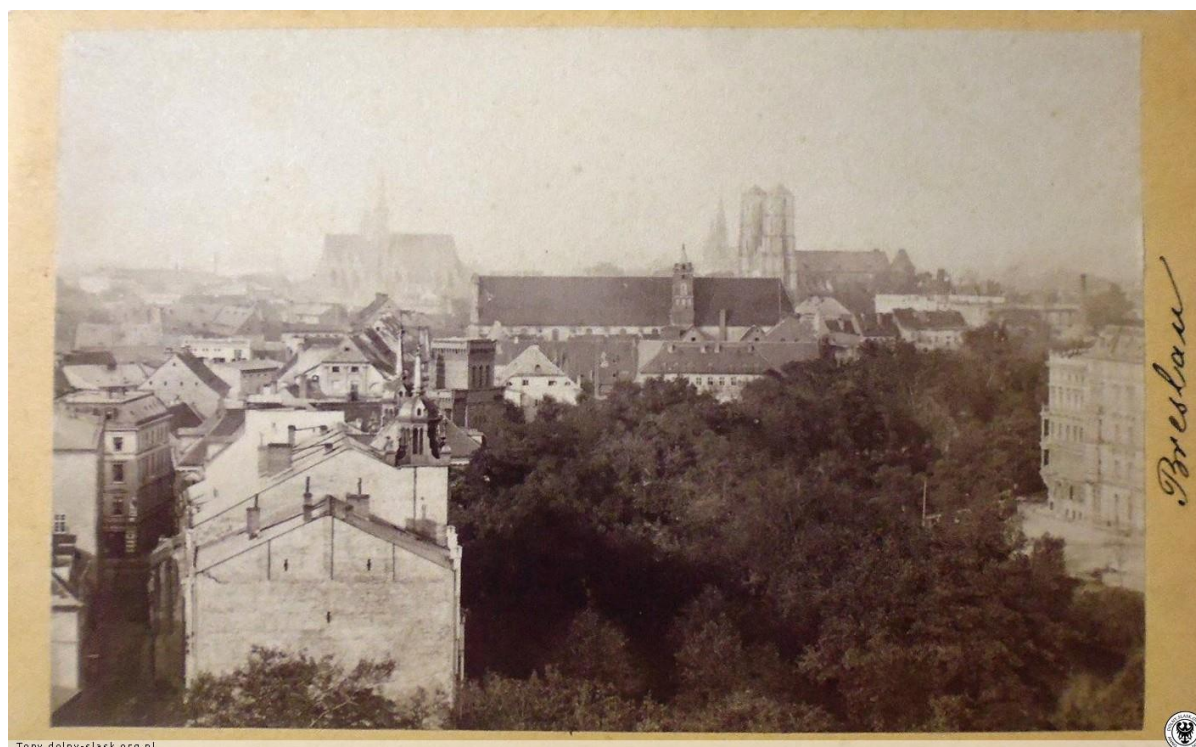
Przekaz: fotografia przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym; przy prawej krawędzi arkusza podpis: *Breslau*.

Datowanie: „1875-1890” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan fotografii (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/7193001,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 21.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie ukazuje masyw zadrzewień głównej alei promenadowej oraz ogrodów na tyłach parcel przy ul. Nowej.

Na pierwszym planie: ściana boczna starego budynku przyległego do zieleńca przy ul. Nowej.

Ryc. 138. Fotografia przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym; datowanie: „1875-1890” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/7193001,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 21.11.2022)

[5]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym; litografia kolorowana; w dolnej lewej części karty podpis: *Breslau*.

Datowanie: „1895-1905” (wg: polska-org.pl) [między 1898 a 1905 r.],

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4854220,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 21.11.2022)

Treść i komentarz: grafika przedstawia na pierwszym planie budynek kuchni (zbudowany 1897-1898), na dalszych planach – zadrzewienia zieleńca przy ul. Nowej oraz zadrzewienia alei promenadowej i ogrodów prywatnych między ul. Nową a Fosa Miejską ul. Podwale (teren ukazany w sposób zdeformowany, zbyt wąski).

Ryc. 139. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym; litografia kolorowana; datowanie: [między 1898 a 1905 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/4854220,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 21.11.2022)

[6]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; fotografia kolorowana; w górnej części karty podpis: *Breslau, Blick von der Liebichshöhe*.

Datowanie: „1910” (wg: polska-org.pl).

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/3744285,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 21.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia m.in.:

- zabudowę ul. Nowej, w tym nowo wzniesiony budynek przyległy do zieleńca,
- zadrzewienia głównej alei promendadowej i ogrodów prywatnych pomiędzy zabudową ul. Nowej a Fosą Miejską, tworzące zwarty maszyn [- bez żadnej czytelnej osi],
- tło krajobrazowe z sylwetą miasta: od kościoła dominikanów pw. św. Wojciecha (stronie lewej) po rejon Mostu Grónwaldzkiego (przy prawej krawędzi kadru).

Ryc. 140. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; fotografia; datowanie: „1910” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3744285,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 21.11.2022)

[7]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; fotografia; w górnej części karty podpis: *Breslau \ Panorama von der Liebhichshöhe / Neue Gasse und Stadtgraben.*

Datowanie: „1910-1912” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/8327687,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 21.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia te same elementy zagospodarowania terenu, które ukazuje fotografia omówiona wyżej, poz. [6].

Zdjęcie pozwala przyjąć, że północna część zieleńca przy ul. Nowej była niezadrzewiona – wskazuje na to m.in. brak koron drzew przesłaniających budynek przy ul. Nowej przyległy do zieleńca.

Ryc. 141. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; datowanie: „1910-1912” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/8327687,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 21.11.2022)

[8]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; fotografia kolorowana; w górnej części karty podpis: *Breslau, Blick von der Liebichshöhe*.

Datowanie: „1916” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/606250,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 21.11.2022)

Treść i komentarz: pocztówka przedstawia stan analogiczny, jak na zdjęciach omówionych wyżej

Ryc. 142. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; datowanie: „1916” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/606250,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 21.11.2022)

[9]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau \ Blick von der Liebhöhe*.

Datowanie: „1922” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/983771,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 21.11.2022)

Treść i komentarz: przy produkcji pocztówki użyto tego samego zdjęcia, które zostało omówione pod poz. [8].

Ryc. 143. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; datowanie: „1922” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/983771,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 21.11.2022)

[10]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; fotografia kolorowana i retuszowana (?); w górnej części karty podpis: *Breslau – Blick von der Liebhöhe*.

Datowanie: „1925” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/814801,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 21.11.2022)

Treść i komentarz: fotografia sugeruje, że północna część zieleńca przy ul. Nowej była porośnięta wysokimi drzewami – czemu przeczą fotografie o dekadę młodsze omówione wyżej.

wartość dokumentacyjna tej pocztówki jest problematyczna.

Ryc. 144. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; fotografia kolorowana i retuszowana (- jej wartość dokumentacyjna jest problematyczna); datowanie: „1925” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/814801,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 21.11.2022)

[11]

Przekaz: fotografia przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północno-wschodnim; fot. Gerhard Weiss.

Datowanie: „1930” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan fotografii (ze zbiorów prywatnych Pawła Dumy) udostępniony w: <https://polska-org.pl/9052466,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 16.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie ukazuje m.in.

- masyw zadrzewień pomiędzy zabudową przy ul. Nowej (widoczna przy lewej krawędzi kadru) a Fosą Miejską,
- szpaler (?) drzew po zewnętrznej stronie Fosi Miejskiej, wzdłuż ul. Podwale.

Ryc. 145. Fotografia przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północno-wschodnim; fot. Gerhard Weiss; datowanie: „1930” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/9052466,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 16.11.2022)

[12]

Przekaz: fotografia przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północno-wschodnim; autor: atelier Georg Schmidt, Breslau - Deutsch Lissa.

Datowanie: „1930-1940” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan fotografii (ze zbiorów prywatnych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/5026125,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie ukazuje na pierwszym planie masyw zadrzewień pomiędzy zabudową przy ul. Nowej a Fosą Miejską.

Marek Mosoń dolny-slask.org.pl

Ryc. 146. Fotografia przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północno-wschodnim; autor: atelier Georg Schmidt, Breslau - Deutsch Lissa; datowanie: „1930-1940” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5026125,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 12.11.2022)

[13]

Przekaz: fotografia przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północno-wschodnim.

Datowanie: „1939” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan fotografii (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4228897,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 17.11.2022)

Treść i komentarz: fotografia przedstawia scenerię jak na zdjęciu z poz. [11].

Ryc. 147. Fotografia przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północno-wschodnim; datowanie: „1939” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/4228897,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 17.11.2022)

[14]

Przekaz: fotografia przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północno-wschodnim, na skrzyżowanie ul. Podwale i Oławskiej; w dolnej części karty podpis: *Breslau. Blick von der Liebfichshöhe*.

Datowanie: „1939” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w:

- <https://polska-org.pl/4462478,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 21.11.2022),
- https://fotopolska.eu/Wroclaw/b9535,Widoki_ze_Wzgorza_Partyzantow.html?f=168115-foto (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: na pierwszym planie widnieją zadrzewienia rosnące przy nabrzeżu Fosi u stóp Wzgórza. Można odnieść wrażenie, że drzewostan został nieco prześwietlony w porównaniu ze stanem, który dokumentowały fotografie omówione wyżej.

Ryc. 148. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północno-wschodnim, na skrzyżowanie ul. Podwale i Oławskiej; datowanie: „1939” (wg: polska-org.pl). <https://polska-org.pl/4462478,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 21.11.2022).

[15]

Przekaz: fotografia przedstawiająca widok z „placu Freytaga” na zboczach ob. Wzgórza Partyzantów w kierunku południowo-wschodnim.

Datowanie: [po 1932 r.].

Lokalizacja: skan fotografii udostępniony w: <https://polska-org.pl/4188784,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 17.11.2022)

Treść i komentarz: na pierwszym planie – widoczny Pomnik Kolonii Niemieckich (wzniesiony w 1932 r.).

Zdjęcie dokumentuje wartość kompozycyjno-krajobrazową „placu Freytaga” i otwarcia widokowego w kierunku południowo-wschodnim – wzdłuż osi kompozycyjno-krajobrazowej wyznaczonej przez narożnik dawnego bastionu.

Ryc. 149. Fotografia przedstawiająca widok z „placu Freytaga” na zboczach ob. Wzgórza Partyzantów w kierunku południowo-wschodnim; datowanie: [po 1932 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/4188784,foto.html?idEntity=546495> (data dostępu: 17.11.2022)

2.2.5. Zdjęcia lotnicze dokumentujące obszar promenady w rejonie Wzgórza Partyzantów

2.2.5.1. Zdjęcia lotnicze sprzed 1945 r.

[1]

Przekaz: zdjęcie lotnicze przedstawiające dzielnicę staromiejską Wrocławia w rejonie ob. Placu Dominikańskiego i Galerii Dominikańskiej, w widoku od strony wschodniej.

Datowanie: „1924-1926” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- zdjęcie w zasobach Bildarchiv Foto Marburg,
- skan fotografii udostępniony w: <https://polska-org.pl/3559039,foto.html?idEntity=555680>
(data dostępu: 15.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia m.in. obszar Fosy Miejskiej i Promenady Staromiejskiej w rejonie ul. Oławskiej; ukazuje:

- skrzyżowanie Promenady z ul. Oławską – jako przestrzeń o charakterze placowym (zadrzewioną na obrzeżach).

Ryc. 150. Zdjęcie lotnicze przedstawiające dzielnicę staromiejską Wrocławia w rejonie ob. Placu Dominikańskiego i Galerii Dominikańskiej, w widoku od strony wschodniej; w zbiorach Bildarchiv Foto Marburg; datowanie: „1924-1926” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3559039,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 15.11.2022)

Ryc. 151. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia w rejonie ob. Placu Dominikańskiego i Galerii Dominikańskiej, w widoku od strony wschodniej; w zbiorach Bildarchiv Foto Marburg; datowanie: „1924-1926” (wg: polska-org.pl) – wycinek ukazujący skrzyżowanie Promenady Staromiejskiej z ul. Oławską. Wg: <https://polska-org.pl/3559039,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 15.11.2022)

[2]

Przekaz: zdjęcie lotnicze przedstawiające dzielnicę staromiejską Wrocławia i Przedmieście Świdnickie w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony wschodniej.

Datowanie: „1925-1926” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- zdjęcie w zasobach Bildarchiv Foto Marburg,
- skan fotografii udostępniony w: <https://polska-org.pl/3546854,foto.html?idEntity=555680>
(data dostępu: 14.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in. zadrzewienia w obrębie ob. Wzgórza Partyzantów i Promenady Staromiejskiej.

Zwracają uwagę:

- brak drzew na brzegu Fosi Miejskiej między zieleńcem przy ul. Nowej a ul. Oławską.
- wysokie zadrzewienia na tyłach ogrodów prywatnych (ogódków gastronomicznych) przy ul. Nowej, „scalające się” z zadrzewieniami głównej alei promenadowej.

Ryc. 152. Zdjęcie lotnicze przedstawiające dzielnicę staromiejską Wrocławia i Przedmieście Świdnickie w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony wschodniej; datowanie: „1925-1926” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg. Wg: <https://polska-org.pl/3546854,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)

Ryc. 153. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia i Przedmieście Świdnickie w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony wschodniej; datowanie: „1925-1926” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący obszar promenady przy Wzgórzu i samo Wzgórze. Wg: <https://polska-org.pl/3546854,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)

[3]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca widok lotniczy na ob. Wzgórze Partyzantów od strony południowej; fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau – Liebichshöhe*.

Datowanie: „1930-1934” (wg: polska-org.pl), [między 1932 a 1934 r.].

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4994792,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie ukazuje zagospodarowanie Wzgórza i wygląd jego południowych zboczy w latach 30. XX w. – po wzniesieniu Pomnika Kolonii Niemieckich (1932 r. widoczny w prawym dolnym rogu kadru) i po prześwietleniu drzewostanu., zwłaszcza pomiędzy główną aleją promenadową a nabrzeżem Fosy Miejskiej.

Ryc. 154. Pocztówka przedstawiająca widok lotniczy na ob. Wzgórze Partyzantów od strony południowej; datowanie: [między 1932 a 1934 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/4994792,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)

[4]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca widok lotniczy na zabudowę ob. Wzgórza Partyzantów od strony zachodniej; fotografia; bez podpisu.

Datowanie: „1930-1935” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4187048,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje zagospodarowanie i sposób użytkowania tarasów Wzgórza – m.in.:

- położenie i bryłę hali wschodniej i hali północnej na obrzeżu *plateau*,
- liczne parasole ogródków gastronomicznych ustawione na poziomie tarasu górnego.

Ryc. 155. Pocztówka przedstawiająca widok lotniczy na zabudowę ob. Wzgórza Partyzantów od strony zachodniej; datowanie: „1930-1935” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/4187048,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)

[5]

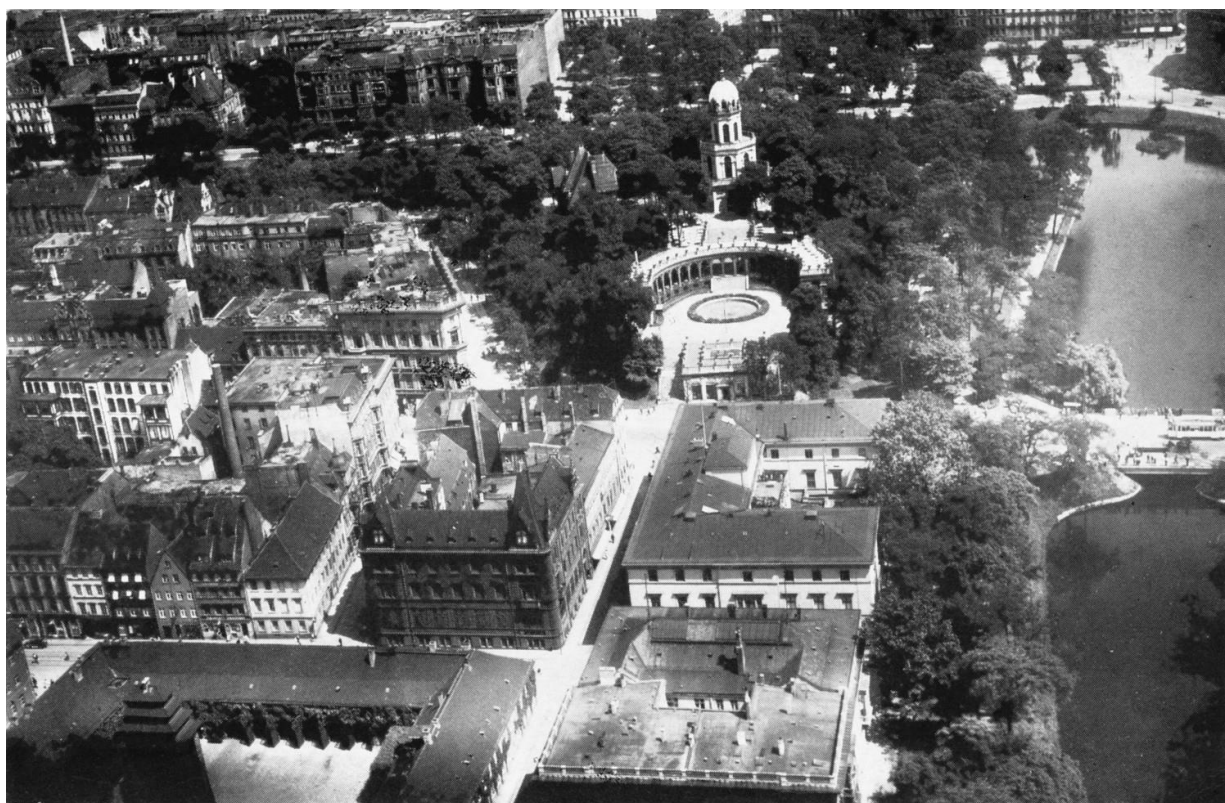
Przekaz: fotografia lotnicza przedstawiająca widok na rejon ob. Wzgórza Partyzantów od strony zachodniej.

Datowanie: „1930-1938” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan fotografii (ze zbiorów prywatnych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/3544853,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.:

- ukształtowanie linii brzegowej Fosi Miejskiej przy moście w birgu ob. ul. Piotra Skargi.

Ryc. 156. Fotografia lotnicza przedstawiająca widok na rejon ob. Wzgórza Partyzantów od strony zachodniej; datowanie: „1930-1938” (wg: polska-org.pl).Wg: <https://polska-org.pl/3544853,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)

[6]

Przekaz: fotografia lotnicza przedstawiająca widok na ob. Wzgórze Partyzantów od strony zachodniej.

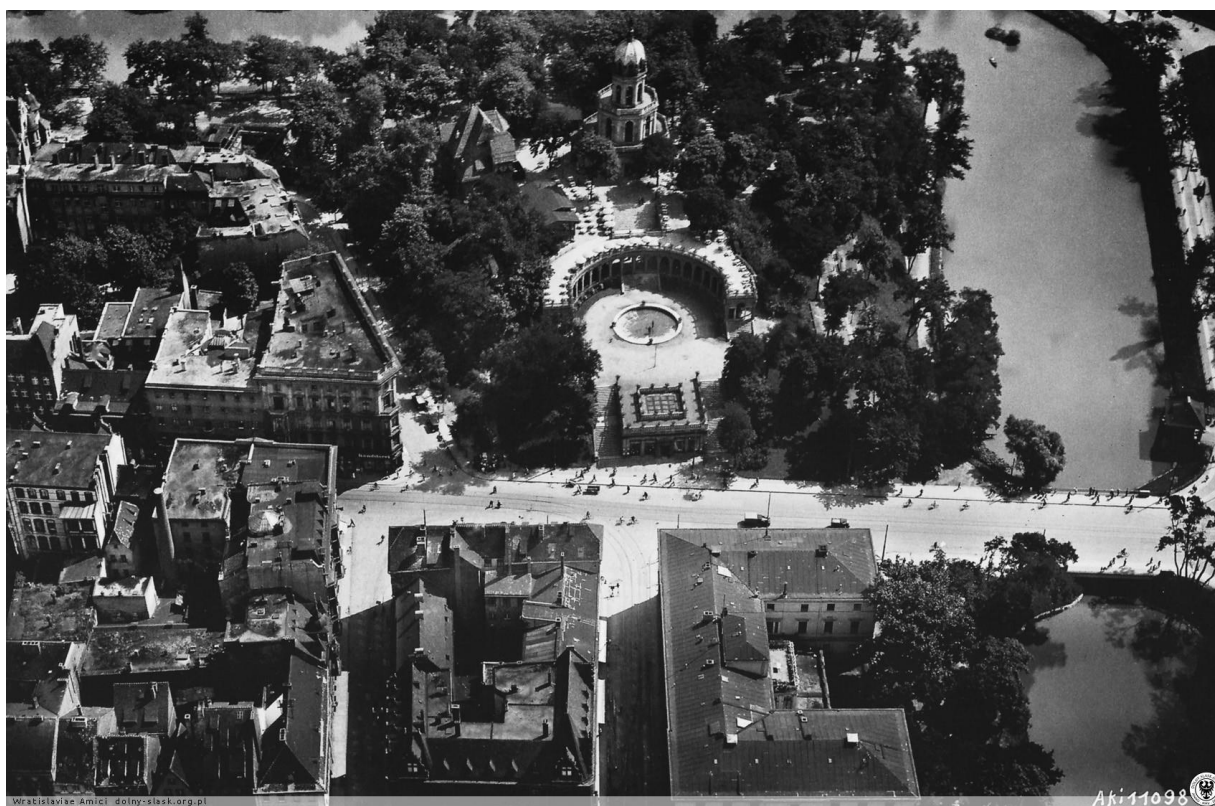
Datowanie: „1930-1938” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- fotografia w zasobach Bildarchiv Foto Marburg ,
- skan fotografii udostępniony w: <https://polska-org.pl/3546830,foto.html?idEntity=508918>
(data dostępu: 14.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.:

- położenie i bryłę hali wschodniej i hali północnej na obrzeżu *plateau*,
- wygląd zagospodarowania terenu w otoczeniu zieleńca przy ul. Nowej:
 - a – taras nad kazamatami działobitni barkowej otoczony pergolą,
 - b – ubikacje publiczne po północnej stronie kazamat,
 - c – budynek na wodzie, w obrębie Fosu.

Ryc. 157. Fotografia lotnicza przedstawiająca widok na ob. Wzgórze Partyzantów od strony zachodniej; datowanie: „1930-1938” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg. Wg: <https://polska-org.pl/3546830,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)

Ryc. 158. Fragment fotografii lotniczej przedstawiającej widok na ob. Wzgórze Partyzantów od strony zachodniej; datowanie: „1930-1938” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący zagospodarowanie w sąsiedztwie zieleńca przy ul. Nowej. Wg: <https://polska-org.pl/3546830,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022). Objasnienia oznaczeń literowych (dodanych przez A. Kwaśniewskiego) – w tekście.

[7]

Przekaz: fotografia lotnicza przedstawiająca widok na ob. Wzgórze Partyzantów od strony południowo-zachodniej.

Datowanie: „1930-1940: (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- fotografia opublikowana w: **Hupka 1967**,

- skan fotografii udostępniony w: <https://polska-org.pl/3210933,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)

- skan tej samej fotografii (być może z zasobów Bildarchiv Foto Marburg) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4800210,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022), z datowaniem „1938”.

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.:

- zagospodarowanie plateau Wzgórza (Belweder, kuchnia, hala północna, hala wschodnia),

- zagospodarowanie w rejonie zieleńca przy ul. Nowej:

a – taras nad kazamatami działobitni barkowej otoczony pergolą,

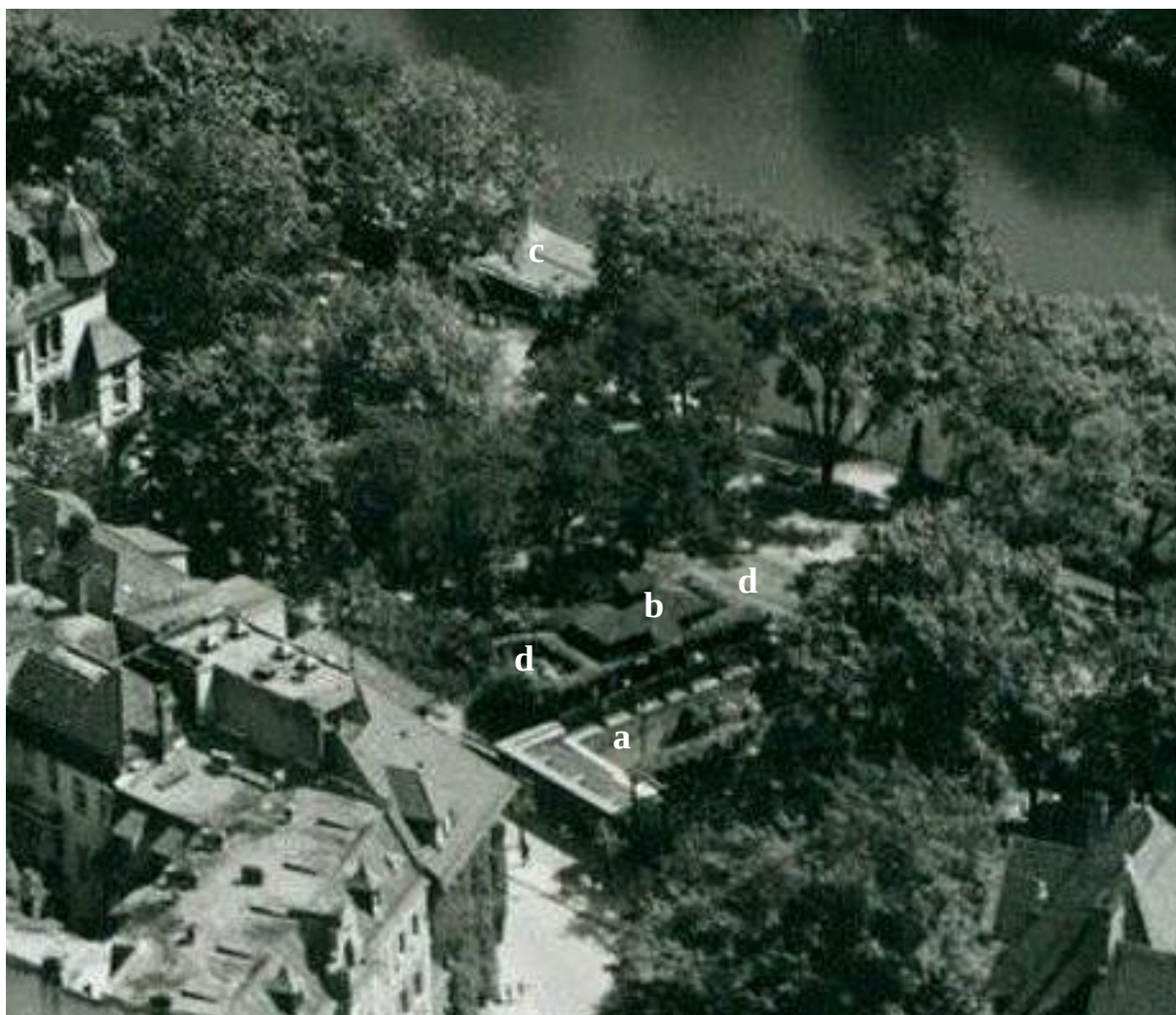
b – ubikacje publiczne po północnej stronie kazamat,

c – budynek na wodzie, w obrębie Fosu,

d – jakiś nasadzenia w postaci formowanego żywopłotu po bokach budynku ubikacji, obrzeżające go z trzech stron (zasłaniające?).

Ryc. 159. Fotografia lotnicza przedstawiająca widok na ob. Wzgórze Partyzantów od strony południowo-zachodniej; datowanie: [1938 ?]. Wg: <https://polska-org.pl/3210933,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)

Ryc. 160. Fragment fotografii lotniczej przedstawiającej widok na ob. Wzgórze Partyzantów od strony południowo-zachodniej; datowanie: [1938 ?] – wycinek ukazujący zagospodarowanie w rejonie zieleńca przy ul. Nowej. Wg: <https://polska-org.pl/4800210,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022). Objasnienia oznaczeń literowych (dodanych przez A. Kwaśniewskiego) – w tekście.

[8]

Przekaz: zdjęcie lotnicze przedstawiające dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony południowo-wschodniej.

Datowanie: „1935-1936” (wg: polska-org.pl), [1937 r.?].

Lokalizacja:

- fotografia w zasobach Bildarchiv Foto Marburg,
- skan fotografii udostępniony w: <https://polska-org.pl/605883,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcia przedstawia m.in.:

- prześwietlone zadrzewienia Wzgórza i promenady,
- ukształtowanie narożnikowej strefy Wzgórza z Pomnikiem Kolonii Niemieckich,
- umiejscowienie budynku na wodzie, przy brzegu Fosy Miejskiej, oraz jego bryłę – prostopadłościenną, podłużną, z nadbudówką (?) w środkowej części rzutu.

Obecność u stóp Pomnika Kolonii Niemieckich ogrodu różnanego, który wygląda na nowo utworzony (nierozkrzewiony) – pozwala datować zdjęcie na rok 1937 (z pewnością: na lata po 1937).

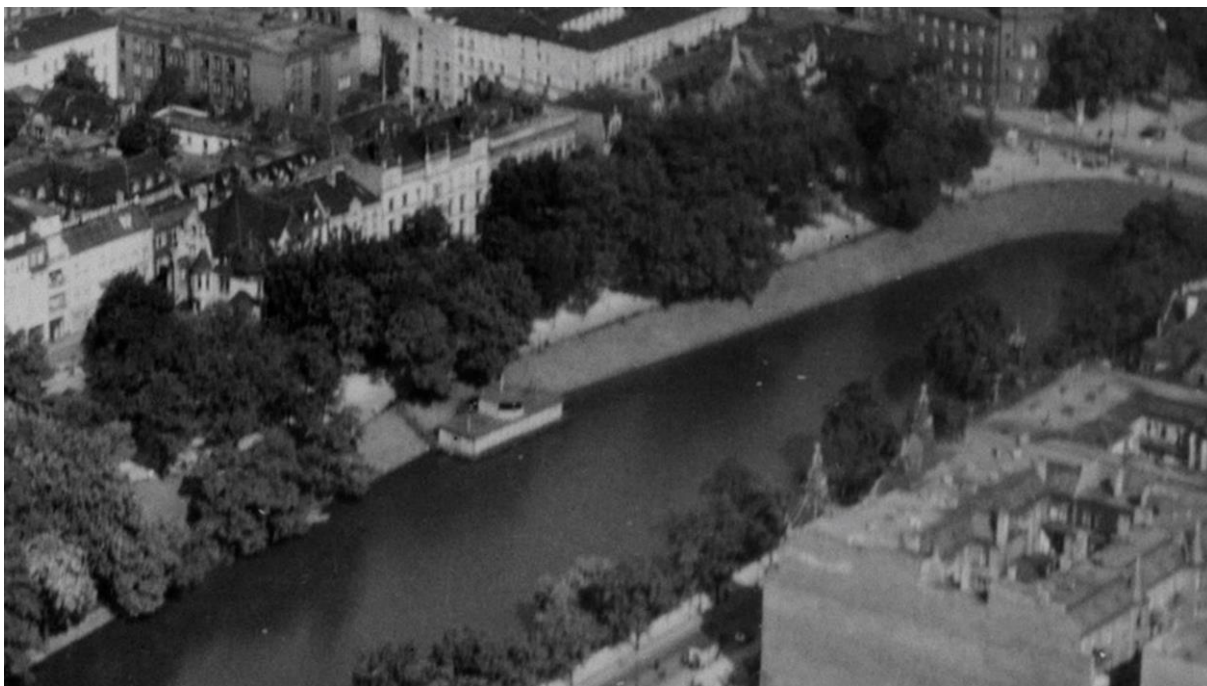
Ryc. 161. Zdjęcie lotnicze przedstawiające dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: [1937 r.?]; w zasobach Bildarchiv Foto Marburg. Wg: <https://polska-org.pl/605883,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)

Ryc. 162. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórze Partyzantów, w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: [1937 r.?]; w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący strefę narożnikową Wzgórze z Pomnikiem Kolonii Niemieckich i ogrodem różanym (założonym w 1937 r.). Wg: <https://polska-org.pl/605883,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)

Ryc. 163. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórze Partyzantów, w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: [1937 r.?]; w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący nabrzeże Fosi po wschodniej stronie Wzgórze. Wg: <https://polska-org.pl/605883,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)

Ryc. 164. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: [1937 r.?]; w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący nabrzeże Fosi po północno-wschodniej stronie Wzgórza, z budynkiem na wodzie. Wg: <https://polska-org.pl/605883,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)

[9]

Przekaz: zdjęcie lotnicze przedstawiające rejon ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony południowo-zachodniej.

Datowanie: „1938” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan fotografii (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/5445602,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje stan znany z fotografii omówionych wyżej.

Ryc. 165. Zdjęcie lotnicze przedstawiające rejon ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony południowo-zachodniej; datowanie: „1938” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5445602,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 12.11.2022)

[10]

Przekaz: zdjęcie lotnicze przedstawiające dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów z przyległym obszarem śródmiejskim, w widoku od strony wschodniej.

Datowanie: „1942-1944” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- fotografia w zasobach Bildarchiv Foto Marburg,
- skan fotografii udostępniony w: <https://polska-org.pl/643232,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.

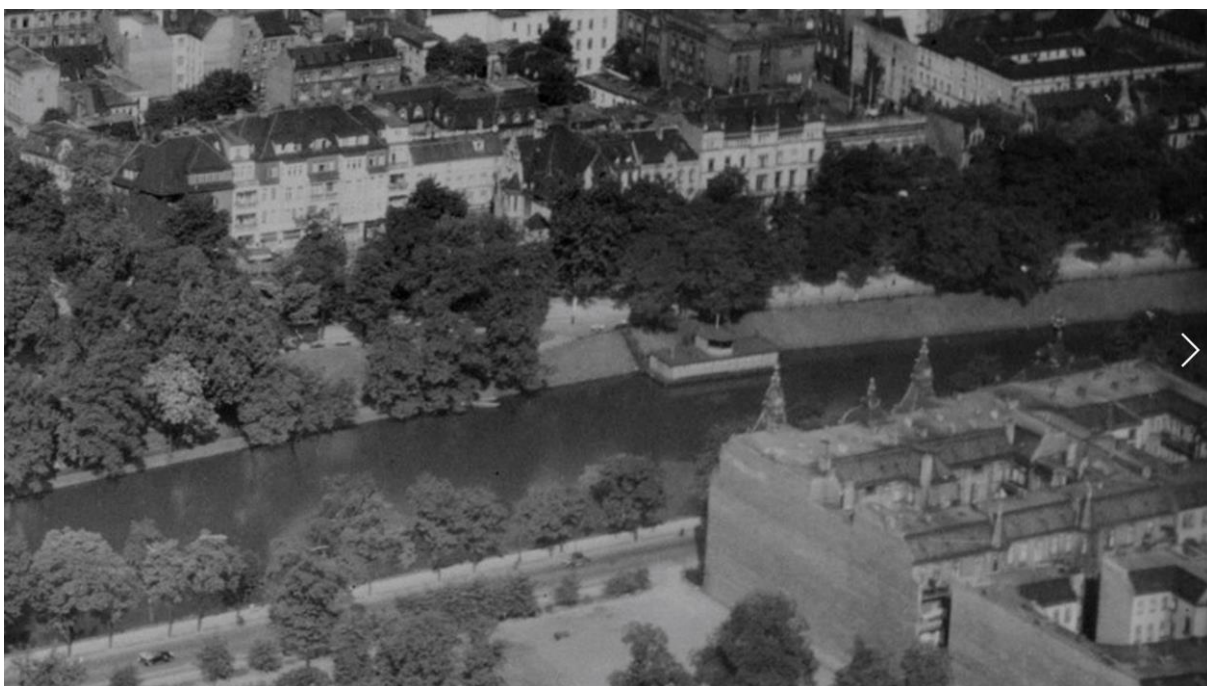
- kompozycyjną wartość ob. Wzgórza Partyzantów i Promenady Staromiejskiej w rozplanowaniu dzielnicy staromiejskiej,
- zadrzewienia w rejonie Wzgórza bezpośrednio przed 1945 rokiem,
- bryłę budynku na wodzie, po północno-wschodniej stronie Wzgórza.

Ryc. 166. Zdjęcie lotnicze przedstawiające dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów z przyległym obszarem śródmiejskim, w widoku od strony wschodniej; datowanie: „1942-1944” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg. Wg: <https://polska-org.pl/643232,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)

Ryc. 167. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów z przyległym obszarem śródmiejskim, w widoku od strony wschodniej; datowanie: „1942-1944” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący wschodnie i południowo-wschodnie zbocza Wzgórza. Wg: <https://polska-org.pl/643232,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)

Ryc. 168. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów z przyległym obszarem śródmiejskim, w widoku od strony wschodniej; datowanie: „1942-1944” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący odcinek promenady pomiędzy Wzgierzem a ul. Oławska oraz budynek na wodzie. Wg: <https://polska-org.pl/643232,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)

2.2.5.2. Zdjęcia lotnicze po 1945 r.

[1]

Przekaz: zdjęcie lotnicze ortofotomertryczne ukazujące część dzielnicy staromiejskiej, Przedmieścia Świdnickiego i Przedmieścia Oławskiego, wraz z rejonem ob. Wzgórza Partyzantów, po zniszczeniach wojennych z roku 1945.

Datowanie: „1946-1947” (wg: polska-org.pl)

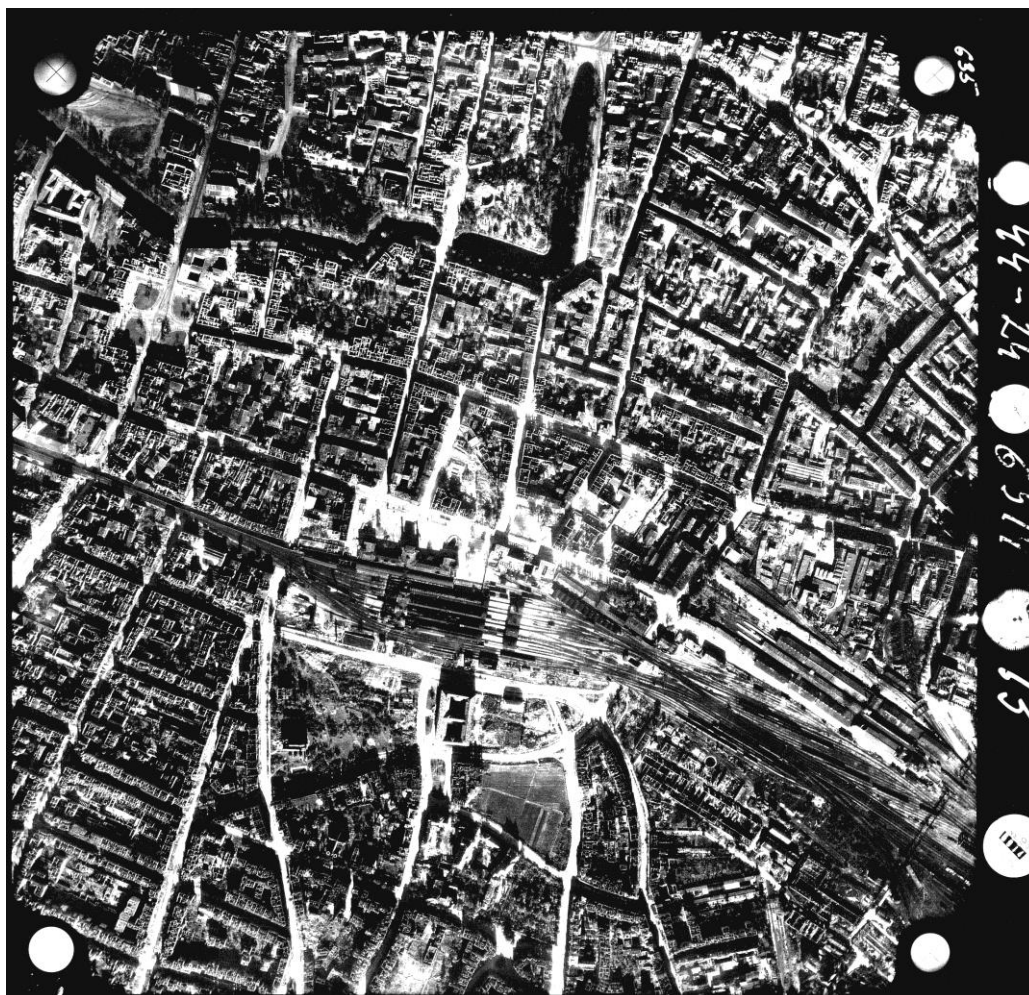
Lokalizacja:

- skan fotografii (ze zbiorów Stafana Łęczyckiego) udostępniony w: <https://polska-org.pl/865992,foto.html?idEntity=509029> (data dostępu: 14.11.2022)

- wycinek tej fotografii – z fragmentem dzielnicy staromiejskiej i rejonem ob. Wzgórza Partyzantów – opublikowany w: **Tyskiewicz, Kaczmarek 2009**, jego skan udostępniony w: <https://polska-org.pl/3644158,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia m.in. niezmienny zasadniczo (w porównaniu ze stanem przedwojennym) obraz zadrzewień Wzgórza i promenady.

Obiekty widoczne w obrębie fosi po wschodniej stronie Wzgórza – nieustalone.

Ryc. 169. Zdjęcie lotnicze ortofotomertryczne ukazujące część dzielnicy staromiejskiej, Przedmieścia Świdnickiego i Przedmieścia Oławskiego, wraz z rejonem ob. Wzgórza Partyzantów, po zniszczeniach wojennych z roku 1945; datowanie: „1946-1947” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/865992,foto.html?idEntity=509029> (data dostępu: 14.11.2022)

Ryc. 170. Fragment zdjęcia lotniczego ortofotomertrycznego ukazującego część dzielnicy staromiejskiej, Przedmieścia Świdnickiego i Przedmieścia Oławskiego, po zniszczeniach wojennych z roku 1945; datowanie: „1946-1947” (wg: polska-org.pl) – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/865992,foto.html?idEntity=509029> (data dostępu: 14.11.2022)

2.2.6. ANEKS do zaktualizowanej wersji opracowania 2022-12-15: historyczne przekazy ikonograficzne obrazujące Fosę Miejską w rejonie Wzgórza Partyzantów oraz Promenadę Staromiejską na tyłach zabudowy przy ul. Nowej.

2.2.6.1. Przekazy ikonograficzne z lat ok. 1885-1910 obrazujące Fosę Miejską w rejonie Wzgórza Partyzantów

[1]

Przekaz: fotografia przedstawiająca fragment Promenady staromiejskiej pomiędzy ul. Nową a Fosą Miejską, w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi (z ul. Podwale).

Datowanie: „lata 1886-1888” (wg: fotopolska.eu)

Lokalizacja: skan fotografii (ze zbiorów prywatnych) udostępniany w: <https://fotopolska.eu/508030,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022).

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.

- wygląd szpalerów drzew wzdłuż głównej alei promenadowej,
- sposób zagospodarowania brzegów Fosi Miejskiej na omawianym odcinku – bez zadrzewień i zakrzaczeń.

Ryc. 171. Fotografia przedstawiająca fragment Promenady staromiejskiej pomiędzy ul. Nową a Fosą Miejską, w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi (z ul. Podwale); datowanie: „lata 1886-1888” (wg: fotopolska.eu). Wg: <https://fotopolska.eu/508030,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022).

[2]

Przekaz: fotografia przedstawiająca Fosę Miejską z wyspą i wschodnie zbocza ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony południowej; poniżej zdjęcia podpis: *Promenadenparthie am Ohlauer-Stadtgraben*; po lewej data: 1896; po prawej nazwa wydawnictwa: *A. Fabian & Comp. Breslau*.

Datowanie: 1896 r.

Lokalizacja:

- skan fotografii opublikowany w: **Fabian 1896**, karta 2, <https://polona.pl/item/breslau,Nzg1MDc2NQ/6/#item> (data dostępu: 14.12.2022),
- skan tej fotografii udostępniony w: <https://fotopolska.eu/565454,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje

- wartość Fosi jako historycznego wnętrza krajobrazowego oraz funkcjonowanie osi widokowej z ul. Podwale (na przedłużeniu ul. Dworcoerj) w kierunku ul. Oławskiej,
- wygląd wyspy na Fosie (zadrzwienia, linia brzegowa).

Ryc. 172. Fotografia przedstawiająca Fosę Miejską z wyspą i wschodnie zbocza ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony południowej; wydawnictwo: *A. Fabian & Comp. Breslau*; datowanie: 1896 r., zdjęcie opublikowane w: **Fabian 1896**, karta 2. Wg: <https://fotopolska.eu/565454,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022)

[3]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca Fosę Miejską po południowej stronie ob. Wzgórza Paretyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony zachodniej (z mostu na ul. Piotra Skargi); fotografia; poniżej zdjęcia podpis: *Breslau / Der Ohlauer-Stadtgraben.*, wyżej nazwa wydawnictwa: *A. Fabian & Comp., Breslau.*

Datowanie: przed 31.07.1899 r. (wg daty korespondencji).

Lokalizacja: skan pocztówki udostępniany w:

<https://fotopolska.eu/242392,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje

- wartość Fosi Miejskiej jako wnętrza krajobrazowego, oraz walory otwarcia widokowego na fosę przy Wzgórzu od strony zachodniej,
- istnienie na lustrzeń dosy drenianego podestu dla ptactwa wodnego.

Ryc. 173. Pocztówka przedstawiająca Fosę Miejską po południowej stronie ob. Wzgórza Paretyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony zachodniej (z mostu na ul. Piotra Skargi); fotografia; wydawnictwo: *A. Fabian & Comp., Breslau*, datowanie: przed 31.07.1899 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://fotopolska.eu/242392,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022)

[4]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca fragment Promenady Staromiejskiej po południowej stronie ul. Oławskiej, na tyłach ul. Nowej, w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z ul. Podwale); fotografia; poniżej zdjęcia podpis: *Breslau / Partie am Ohlauer Stadtgraben und des Bezirks-Commando.*

Datowanie: przed 13.08.1902 r. (wg daty korespondencji).

Lokalizacja: skan pocztówki udostępniony w:

<https://fotopolska.eu/762362,foto.html?o=b20535> (data dostępu: 14.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia nabrzeża Fosi MKiejskiej (zakrzaczone) i fragment Promenady Staromiejskiej na styku z pasem ul. Oławskiej i jej zabudową.

Ryc. 174. Pocztówka przedstawiająca fragment Promenady Staromiejskiej po południowej stronie ul. Oławskiej, na tyłach ul. Nowej, w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z ul. Podwale); datowanie: przed 13.08.1902 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://fotopolska.eu/762362,foto.html?o=b20535> (data dostępu: 14.12.2022)

[5]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca Fosę Miejską we Wrocławiu po wschodniej stronie ob. Wzgórza Partyzantów oraz zadrzewienia na wschodnim zboczu Wzgórza i wyspę na Fosie, w widoku od strony południowej; fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau / Partie von der Eisenbahn an der Liebichshöhe.*

Datowanie: przed 18.02.1900 r. (wg daty korespondencji).

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany na jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://fotopolska.eu/97339,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje:

- funkcjonowanie fosi przy Wzgórzu Partyzantów w zimie jako lodowiska,
- wartość Fosi jako historycznego wnętrza krajobrazowego oraz funkcjonowanie osi widokowej między ul. Podwałe a ul. Oławską,
- młode (lub przycięte?) nasadzenia na wyspie.

Ryc. 175. Pocztówka przedstawiająca Fosę Miejską we Wrocławiu po wschodniej stronie ob. Wzgórza Partyzantów oraz zadrzewienia na wschodnim zboczu Wzgórza i wyspę na Fosie, w widoku od strony południowej; datowanie: przed 18.02.1900 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://fotopolska.eu/97339,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022)

[6]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca Fosę Miejską we Wrocławiu po wschodniej stronie ob. Wzgórza Partyzantów oraz zadrzewienia na wschodnim zboczu Wzgórza, w widoku od strony południowej; fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau / Partie von der Eisenbahn an der Liebichshöhe.*

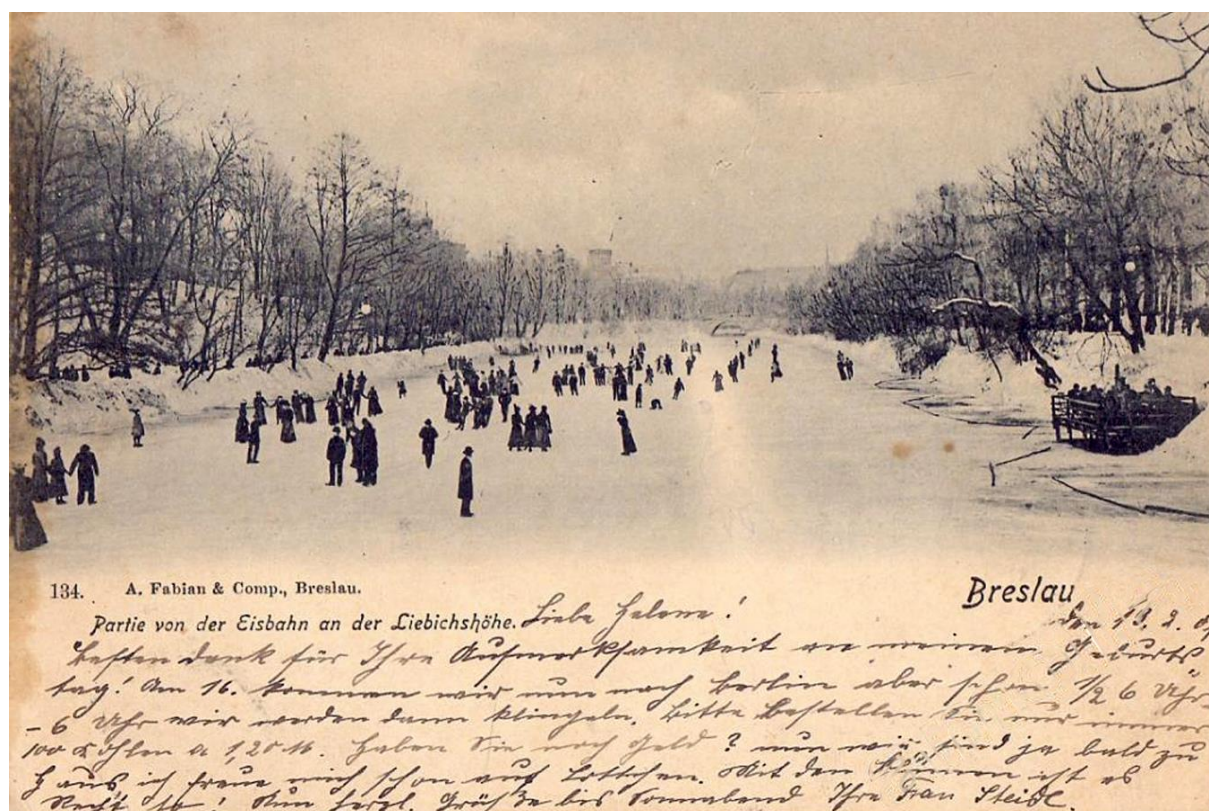
Datowanie: przed 19.02.1901 r. (wg daty korespondencji).

Lokalizacja: skan pocztówki udostępniony w:

<https://fotopolska.eu/376311,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022).

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje:

- funkcjonowanie fosi przy Wzgórzu Partyzantów w zimie jako lodowiska,
- wartość Fosi jako historycznego wnętrza krajobrazowego oraz funkcjonowanie osi widokowej z ul. Podwale (na przedłużeniu ul. Dworcowej) w kierunku ul. Oławskiej.

Ryc. 176. Pocztówka przedstawiająca Fosę Miejską we Wrocławiu po wschodniej stronie ob. Wzgórza Partyzantów oraz zadrzewienia na wschodnim zboczu Wzgórza, w widoku od strony południowej; datowanie: przed 19.02.1901 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://fotopolska.eu/376311,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022)

[7]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca fragment Fosi Miejskiej przy narożnikowej partii od. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony zachodniej, w aurze zimowej; w dolnej części karty podpis: *Breslau / Partie auf dem Stadtgraben an der Liebichshöhe.*

Datowanie: przed 9.01.1903 r. (wg. daty korespondencji)

Lokalizacja: skan pocztówki udostępniony w:

<https://fotopolska.eu/666870,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in.:

- funkcjonowanie fosi miejskiej zima jako lodowiska,
- sylwetę narożnika Wzgórza i jego zadrzewień

Ryc. 177. Pocztówka przedstawiająca fragment Fosi Miejskiej przy narożnikowej partii od. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony zachodniej, w aurze zimowej; datowanie: przed 9.01.1903 r. (wg. daty korespondencji). Wg: <https://fotopolska.eu/666870,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022)

[8]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca Fosę Miejską we Wrocławiu po wschodniej stronie ob. Wzgórza Partyzantów oraz zadrzewioenia na wschodnim zboczu Wzgórza, w widoku od strony południowej; fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau / Partie am Ohlauer Stadtgraben.*

Datowanie: „1900-1905” (wg: fotopolska.eu)

Lokalizacja: skan pocztówki udostępniony w:

<https://fotopolska.eu/998379,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022).

Treść i komentarz: zdjęciu dokunmentuje m.in. wartość Fosi jako historycznego wnętrza krajobrazowego oraz funkcjonowanie osi widokowej z ul. Podwale (na przedłużeniu ul. Dworcoerj) w kierunku ul. Oławskiej.

Ryc. 178. Pocztówka przedstawiająca Fosę Miejską we Wrocławiu po wschodniej stronie ob. Wzgórza Partyzantów oraz zadrzewioenia na wschodnim zboczu Wzgórza, w widoku od strony południowej; datowanie: „1900-1905” (wg: fotopolska.eu). Wg: <https://fotopolska.eu/998379,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022).

[9]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca fragment Fosi Miejskiej we Wrocławiu po południowo-wschodniej i południowej stronie ob. Wzgórza Partyzantów, wraz z wyspą i nabrzeżem przy ul. Podwale, w widoku od strony wschodniej; fotografia kolorowana; w opisie na stronie internetowej: *Breslau, Stadtgraben an der Liebichshöhe“ Ansicht Anfang des 20.*

Jahrhunderts mit Fesselballon.

Datowanie: przed 26.01.1909 r. (wg daty korespondencji – dane z: commons.wikimedia.org).

Lokalizacja: skan pocztówki upubliczniony w:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:19090126_breslau_stadtgraben_an_der_liebichshoe.jpg (data dostępu: 14.12.2022)

Treść i komentarz: fotografia dokumentuje:

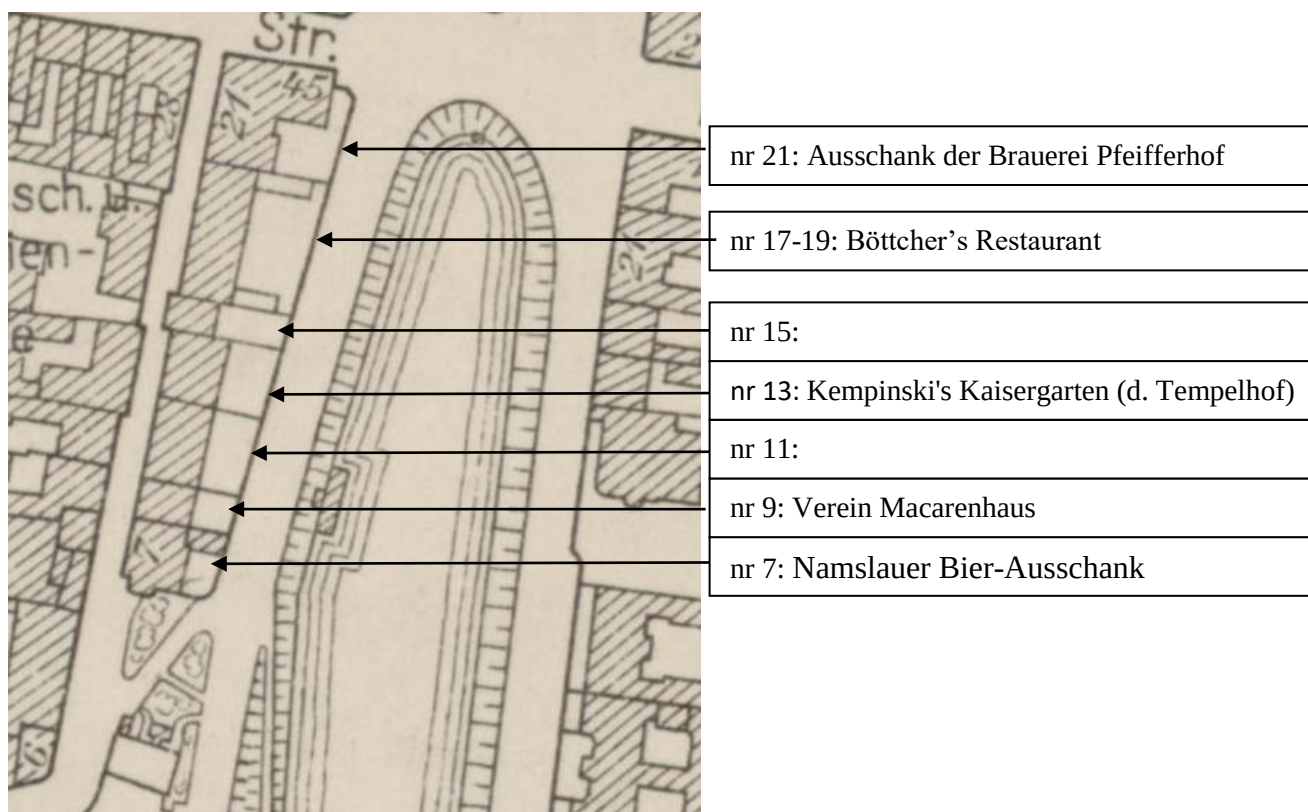
- wygląd wyspy – jej linii brzegowej, zadrzewień (przed 1909 r.),
- wygląd linii brzegowej i skarpy Fosi od strony ul. Podwale,
- funkcjonowanie atrakcyjnego otwarcia widokowego (i osi widokowej) na wnętrze krajobrazowe Fosi położone na wprost ul. Komuny Paryskiej.

Ryc. 179. Pocztówka przedstawiająca fragment Fosi Miejskiej we Wrocławiu po południowo-wschodniej i południowej stronie ob. Wzgórza Partyzantów, wraz z wyspą i nabrzeżem przy ul. Podwale, w widoku od strony wschodniej; fotografia kolorowana; w opisie na stronie internetowej: *Breslau, Stadtgraben an der Liebichshöhe“ Ansicht Anfang des 20. Jahrhunderts mit Fesselballon*; datowanie: przed 26.01.1909 r. (wg daty korespondencji – dane z: commons.wikimedia.org). Wg:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:19090126_breslau_stadtgraben_an_der_liebichshoe.jpg (data dostępu: 14.12.2022)

2.2.6.2. Przekazy ikonograficzne z lat ok. 1895-1930 obrazujące styl Promenady Staromiejskiej z ogródkami gastronomicznymi na tyłach zabudowy przy *Neue Gasse* (między zieleńcem przy ul. Nowej a ul. Oławską)

Ryc. 180. Lokalizacja obiektów gastronomicznych i klubowych przy *Neue Gasse* przytykających do Promenady Staromiejskiej i dostępnych od strony promenadowej, między zieleńcem przy ul. Nowej a ul. Oławską. Oprac. A. Kwaśniewski na podkładzie planu sekcyjnego Wrocławia z 1930 r. (zob. rozdz. 2.1.1.3.).

[1]

Przekaz: zdjęcie przedstawiające główną aleję promenadową na tyłach ul. Nowej po południowej stronie ul. Oławskiej w widoku od strony północno-wschodniej; brak opisów.

Datowanie: „Lata 1900-1910” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan fotografii (pozyskany z: pl.facebook.com) udostępniony w: <https://polska-org.pl/9691214,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz:

Fotografia jest **jednym z najbardziej wartościowych przekazów ikonograficznych ukazujących odcinek Promenady Staromiejskiej między zieleńcem przy ul. Nowej a ul. Oławską**. Zdjęcie dokumentuje:

- wygląd „wnętrza krajobrazowego” Promenady, ze szpalerami drzew po bokach,
- istnienie środkowego szpaleru drzew – nie odnotowywanego za żadnych przekazach kartograficznych sprzed 1945 r. (szpaler posadzono zapewne w latach 80. XIX w.),
- jednolitą nawierzchnię komunikacyjną alei, rozdzieloną jedynie wąskim pasmem trawnikowym (?) w linii środkowego szpaleru,
- styk Promenady z parcelami przy ul. Nowej – tj. ogrodami lokali gastronomicznych;
 - * obecność metalowych ażurowych dekoracyjnych ogrodzeń
 - * **istnienie dodatkowego ciągu komunikacyjnego – ścieżki między aleją promenadową a ogrodzeniami tylnymi parcel przy ul. Nowej,**
- wygląd ażurowej balustrady oddzielającej aleję promenadową od skarpy opadającej ku brzegowi Fosu Miejskiej.

Ryc. 181. Zdjęcie przedstawiające główną aleję promenadową na tyłach ul. Nowej po południowej stronie ul. Oławskiej w widoku od strony północno-wschodniej; datowanie: „Lata 1900-1910” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/9691214,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu: 15.12.2022)

[2]

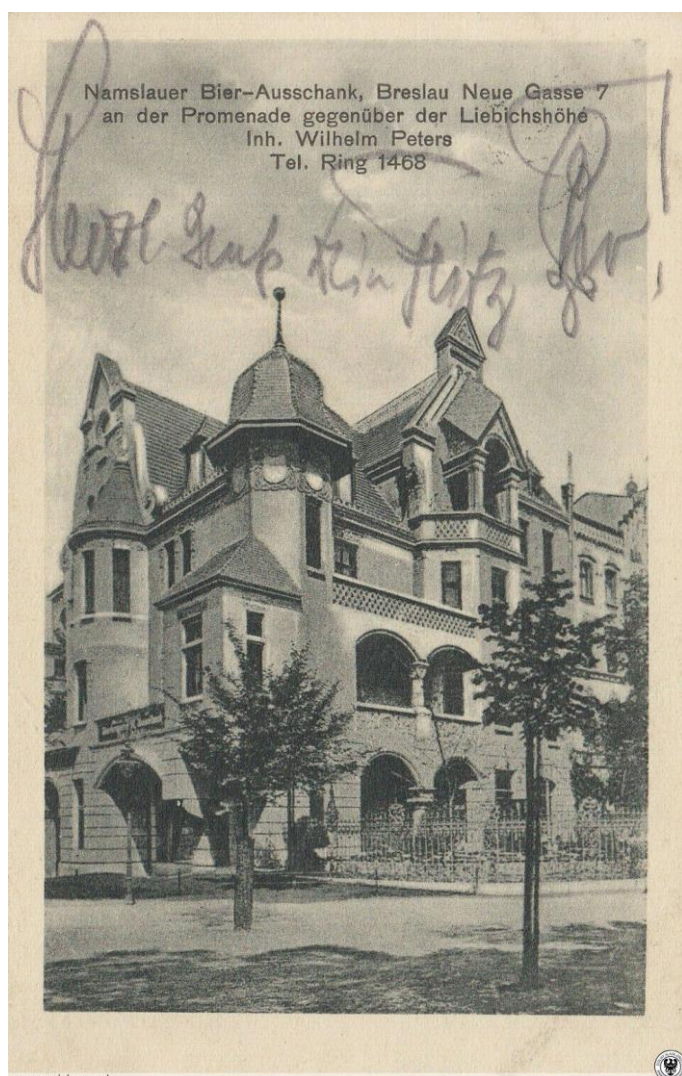
Przekaz: pocztówka reklamowa przedstawiająca styk zieleńca przy ul. Nowej z parcelą i budynkiem *Neue Gasse* Nr 7 (niezachowanym), w widoku od strony południowo-wschodniej; fotografia; w górnej części zdjęcia podpis: *Namslauer Bier-Ausschank, Breslau, Neue Gasse 7 an der Promenade gegenüber der Liebhichshöhe. Inh. Wilhelm Peters (...)*

Datowanie: „Lata 1900-1904” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/8416020,foto.html?idEntity=521588> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie ukazuje:

- na pierwszym planie – drzewka przy drodze parkowej łączącej główną aleję promenadową z ul. Nową,
- trawnik przylegający do południowej elewacji budynku nr 7,
- budynek nr 7,
- ogródek gastronomiczny oddzielony od terenu parkowego ażurowym metaloplastycznym ogrodzeniem.

Ryc. 182. Pocztówka reklamowa przedstawiająca styk zieleńca przy ul. Nowej z parcelą i budynkiem *Neue Gasse* Nr 7 (niezachowanym), w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: „Lata 1900-1904” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/8416020,foto.html?idEntity=521588> (data dostępu: 15.12.2022)

To samo zdjęcie zostało użyte do produkcji innych pocztówek, m.in.

- pocztówki z datą korespondencji 15 Septbr 1901 (udostępniana: <https://polska-org.pl/4290821,foto.html?idEntity=521588>, data dostępu 15.12.2022),
- pocztówki z datą korespondencji 14.06.1904 r. (udostępniana: <https://polska-org.pl/7114153,foto.html?idEntity=521588>, data dostępu 15.12.2022)
- pocztówka datowana „1908-1913” (udostępniana w: <https://polska-org.pl/788563,foto.html?idEntity=521588>, data dostępu 15.12.2022).

Damslauer Bierhalle an der Liebigshöhe. Inhaber: E. Osche.

ras - dolny-slask.org.pl

Ryc. 183. Fragment pocztówki reklamowej przedstawiającej styk zieleńca przy ul. Nowej z parcelą i budynkiem Neue Gasse Nr 7 (niezachowanym), w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: przed 14.06.1904 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/7114153,foto.html?idEntity=521588> (data dostępu: 15.12.2022)

[3]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca styk zieleńca przy ul. Nowej z parcelą i budynkiem *Neue Gasse Nr 7* (niezachowanym), w widoku od strony południowo-wschodniej; fotografia; w dolnej części zdjęcia podpis: *Breslau Promenade an der neuen Gasse*.

Datowanie: przed 31.12.1903 r. (wg daty korespondencji)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/5633536,foto.html?idEntity=521588> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie ukazuje sposób zagospodarowania zieleńca przy ul. Nowej na początku XX w.

- relatywnie mało powierzchni trawnikowych,
- dużo utwardzonych nawierzchni komunikacyjnych,
- na pierwszym planie: młode drzewa zasadzone w szpalerze wzdłuż alei Promenady Staromiejskiej, w głębi – szpaler (?) drzewek wzdłuż drogi parkowej łączącej aleję promenadową z ul. Nową.

Ryc. 184. Pocztówka przedstawiająca styk zieleńca przy ul. Nowej z parcelą i budynkiem *Neue Gasse Nr 7* (niezachowanym), w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: przed 31.12.1903 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/5633536,foto.html?idEntity=521588> (data dostępu: 15.12.2022)

[4]

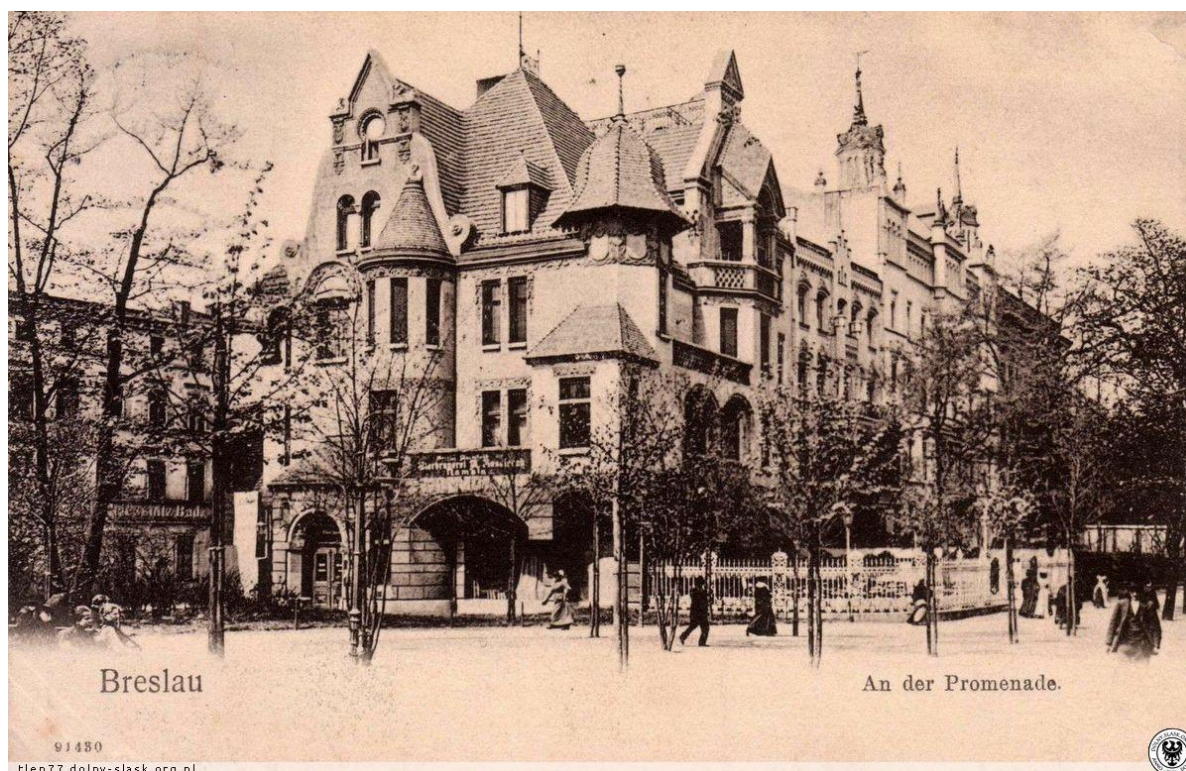
Przekaz: pocztówka przedstawiająca styk zieleńca przy ul. Nowej oraz alei głównej Promenady Staromiejskiej z parcelą i budynkiem *Neue Gasse Nr 7* (niezachowanym), w widoku od strony południowo-wschodniej; fotografia; w dolnej części zdjęcia podpis: *Breslau An der Promenade.*

Datowanie: „1906” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/5941379,foto.html?idEntity=521588> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia:

- młody szpaler drzewek wzdłuż głównej alei promenadowej,
- ludzi poruszających się drogą parkową łączącą aleję promenadową z ul. Nową.

Ryc. 185. Pocztówka przedstawiająca styk zieleńca przy ul. Nowej oraz alei głównej Promenady Staromiejskiej z parcelą i budynkiem *Neue Gasse Nr 7* (niezachowanym), w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: „1906” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5941379,foto.html?idEntity=521588> (data dostępu: 15.12.2022)

[5]

Przekaz: pocztówka (?) przedstawiająca styk ogrodu gastronomicznego winiarni *Kaiser Garten* przy *Neue Gasse Nr 13* (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony wschodniej (z Promenady); fotografia; bez podpisu.

Datowanie: „1925-1930” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan zdjęcia (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/5676046,foto.html?idEntity=521582> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia:

- boczną ścieżkę prowadzącą na terenie Promenady Staromiejskiej wzdłuż tylnych ogrodzeń parcel przy *Neue Gasse* (ul. Nowa),
- tylne ogrodzenie parceli z wejściem (bramą) do ogródka winiarni – ażurowe, metaloplastyczne,
- zadrzewienia na terenie ogródka gastronomicznego.

Ryc. 186. Pocztówka (?) przedstawiająca styk ogrodu gastronomicznego winiarni *Kaiser Garten* przy *Neue Gasse Nr 13* (nie istnieje) i obszaru Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony wschodniej (z Promenady); datowanie: „1925-1930” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5676046,foto.html?idEntity=521582> (data dostępu: 15.12.2022)

[6]

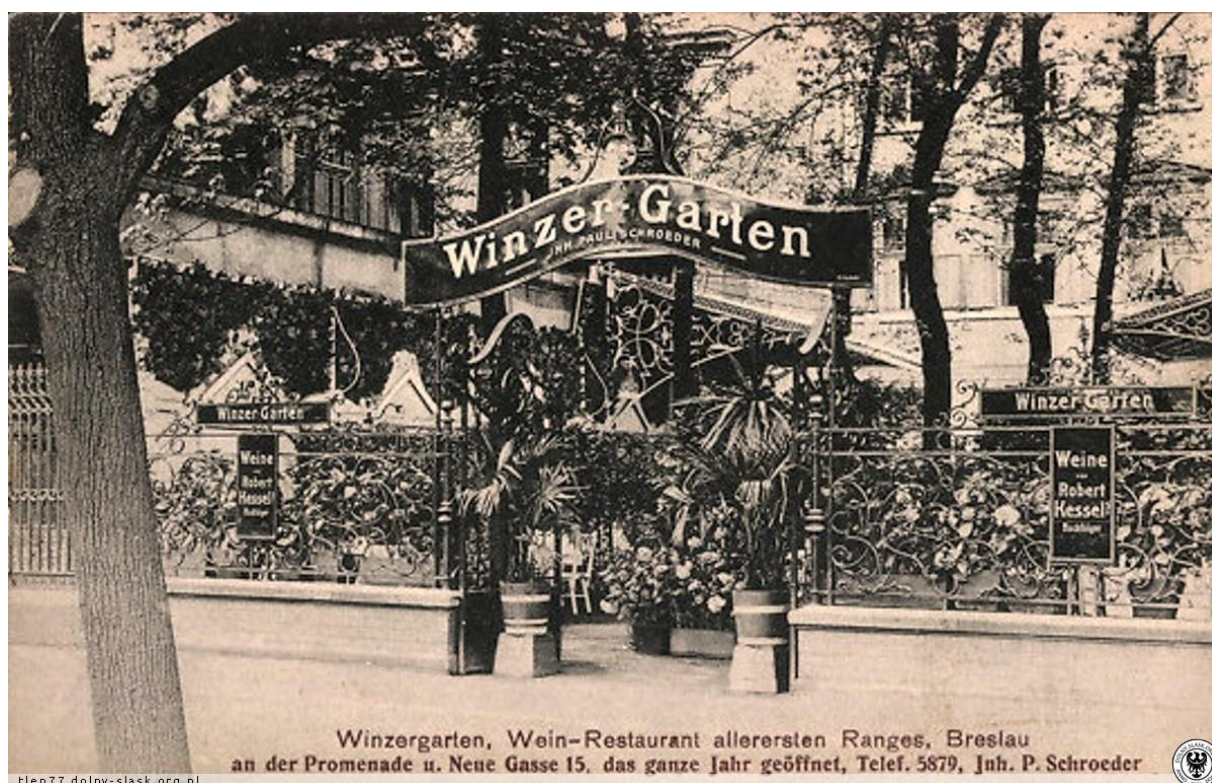
Przekaz: pocztówka reklamowa przedstawiająca styk ogrodu gastronomicznego winiarni *Winzer Garten* przy *Neue Gasse Nr 15* (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony wschodniej (z Promenady); fotografia; poniżej zdjęcia podpis: *Winzergarten, Wein-Restaurant allersten Ranges, Breslau, an der Promenade u. Neue Gasse 15 (...)*

Datowanie: „1911” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/5569113,foto.html?idEntity=521620> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia:

- boczną ścieżkę prowadzącą na terenie Promenady Staromiejskiej wzdłuż tylnych ogrodzeń parcel przy *Neue Gasse* (ul. Nowa) – na pierwszym planie,
- tylne ogrodzenie parceli z wejściem (bramą) do ogródka winiarni – ażurowe, metaloplastyczne,
- zadrzewienia na terenie ogródka gastronomicznego.

hlen77.dolny-slask.org.pl

Ryc. 187. Pocztówka reklamowa przedstawiająca styk ogrodu gastronomicznego winiarni *Winzer Garten* przy *Neue Gasse Nr 15* (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony wschodniej (z Promenady); datowanie: „1911” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5569113,foto.html?idEntity=521620> (data dostępu: 15.12.2022)

[7]

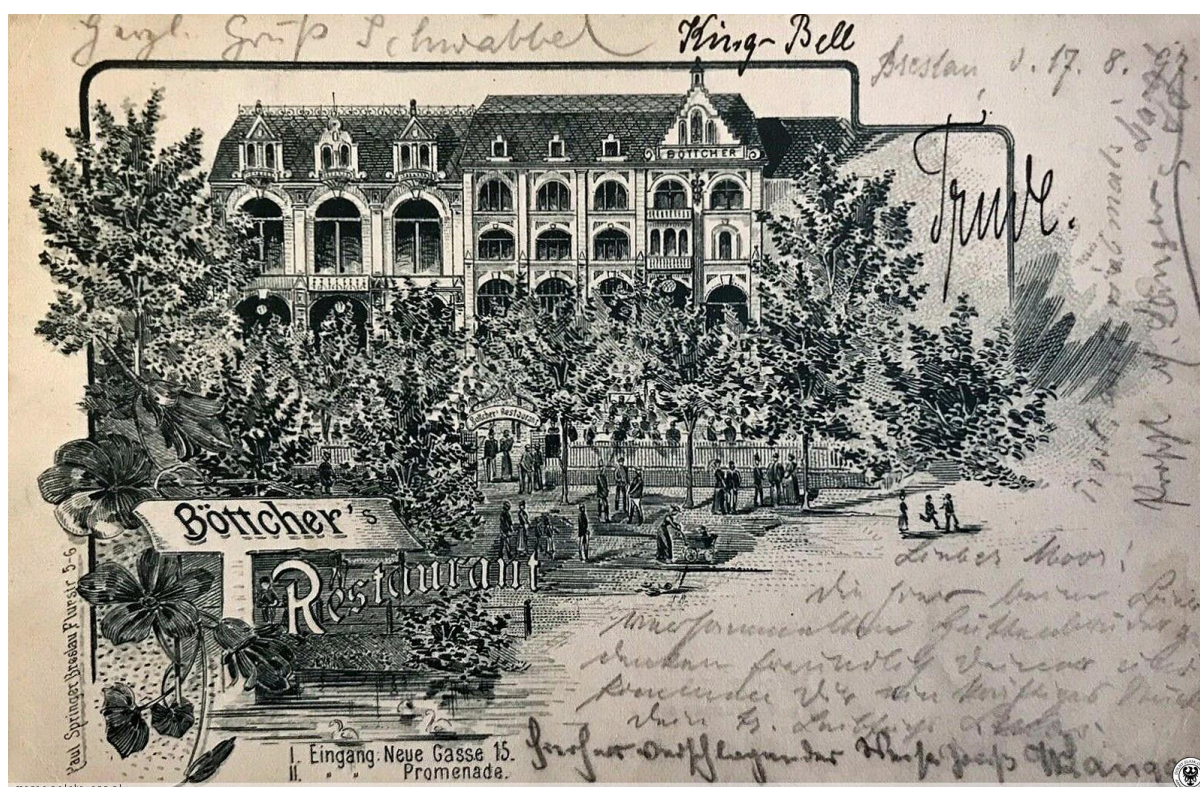
Przekaz: pocztówka reklamowa przedstawiająca styk ogrodu gastronomicznego restauracji *Böttcher's Restaurant* przy *Neue Gasse* Nr 17-19 (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony wschodniej (z Promenady); litografia; w dolnej lewej części karty opisy: *Böttcher's Restaurant / I. Eingang: Neue Gasse 15 / II. [Eingang] Promenade.*

Datowanie: przed 17.08.1897 r. (wg daty korespondencji)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/8259039,foto.html?idEntity=521609> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz: grafika przedstawia w sposób dość schematyczny:

- Fosę Miejską (na pierwszym planie),
- główną aleję promenadową z zadrzewieniami,
- tylne ogrodzenie parceli z wejściem (bramą) do ogródka restauracji – ażurowe, metaloplastyczne, na podmurówce,
- budynki restauracji.

Ryc. 188. Pocztówka reklamowa przedstawiająca styk ogrodu gastronomicznego restauracji *Böttcher's Restaurant* przy *Neue Gasse* Nr 17-19 (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony wschodniej (z Promenady); litografia; datowanie: przed 17.08.1897 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/8259039,foto.html?idEntity=521609> (data dostępu: 15.12.2022)

[8]

Przekaz: pocztówka reklamowa dwupolowa przedstawiająca a) styk ogrodu gastronomicznego restauracji *Böttcher's Restaurant* przy *Neue Gasse* Nr 17-19 (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony północno-wschodniej; litografia kolorowana; nad obrazkiem po lewej stronie napis: *Böttcher's Restaurant :Restsäle*", poniżej obrazka napis: *I. Eingang: Neue Gasse 15 / II. [Eingang] Promenade*; b) wnętrze sali restauracyjnej, poniżej napis *Gruss aus Breslau*.

Datowanie: „1898” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/3314950,foto.html?idEntity=521609> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie dokumentuje m.in. funkcjonowanie ścieżki pieszej między szpalerem drzew promenady a ogrodzeniem parceli.

Ryc. 189. Pocztówka dwupolowa przedstawiająca a) styk ogrodu gastronomicznego restauracji *Böttcher's Restaurant* przy *Neue Gasse* Nr 17-19 (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony północno-wschodniej; litografia kolorowana; datowanie: „1898” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3314950,foto.html?idEntity=521609> (data dostępu: 15.12.2022)

[9]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca widok na skrzyżowanie ul. Oławskiej z Promenadą Staromiejską od strony wschodniej (z poddasza budynku); fotografia; w dolnej części karty podpis: *Breslau \ Ohlauer Thorwache mit Brücke*.

Datowanie: „1904” (wg: fotopolska.eu)

Lokalizacja: skan pocztówki udostępniony w:

<https://fotopolska.eu/1792805,foto.html?o=b20535> (data dostępu: 14.12.2022).

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia

- wejście na odcinek Promenady Staromiejskiej w rejonie d. Bastinu Sakwowego od strony ul. Oławskiej,
- budynek na rogu ul. Oławskiej i ul. Nowej (*Neue Gasse Nr 21 / Ohlauer-Strasse Nr 45*, niezachowany),
- fragment budynku restauracji Böttchera na parceli *Neue Gasse Nr 17-19* (niezachowanego) – przy lewej krawędzi kadru.

Zdjęcie było wykorzystywane przy produkcji innych pocztówek (zob.

<https://fotopolska.eu/137573,foto.html?o=b20535>;

<https://fotopolska.eu/69404,foto.html?o=b20535>;

<https://fotopolska.eu/478998,foto.html?o=b20535>).

Ryc. 190. Pocztówka przedstawiająca widok na skrzyżowanie ul. Oławskiej z Promenadą Staromiejską od strony wschodniej (z poddasza budynku); datowanie: „1904” (wg: fotopolska.eu). Wg: <https://fotopolska.eu/1792805,foto.html?o=b20535> (data dostępu: 14.12.2022).

[10]

Przekaz: pocztówka przedstawiająca styk ogrodu gastronomicznego restauracji piwiarni browaru Pfeifferhof przy *Neue Gasse* Nr 17-19 / *Ohlauerstrasse* Nr 45 (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony wschodniej (z Promenady); fotografia; w dolnej części karty podpis: *Ausschank der Breuerei Pfeifferhof (Geschw. Hübner) / Breslau, Ohlauerstrasse 45 auch Promenade.*

Datowanie: „1906” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja: skan pocztówki (pozyskany z jednej z aukcji internetowych) udostępniony w: <https://polska-org.pl/4967837,foto.html?idEntity=547579> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz: zdjęcie przedstawia:

- młode drzewka obrzeżające od zachodu główną aleję Promenady Staromiejskiej oraz boczną ścieżkę prowadzącą na terenie Promenady wzdłuż tylnych ogrodzeń parcel przy *Neue Gasse* (ul. Nowa) – na pierwszym planie,
- tylne ogrodzenie parceli z wejściem (bramą) do ogródka piwiarni – ażurowe, metaloplastyczne, na murowanym cokole,
- zadrzewienia na terenie ogródka gastronomicznego.

Ryc. 191. Pocztówka przedstawiająca styk ogrodu gastronomicznego restauracji piwiarni browaru Pfeifferhof przy *Neue Gasse* Nr 17-19 / *Ohlauerstrasse* Nr 45 (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony wschodniej (z Promenady); datowanie: „1906” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/4967837,foto.html?idEntity=547579> (data dostępu: 15.12.2022)

[11]

Przekaz: zdjęcie przedstawiające fragment Fosi Miejskiej i skrzyżowanie Promenady Staromiejskiej z ul. Oławską, w widoku od strony południowo-wschodniej z dachu budynku przy ul. Podwale 75.

Datowanie: „1948-1950” (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- zdjęcie w zbiorach Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/39/0/-/2672,
- skan zdjęcia udostępniony w: <https://polska-org.pl/9615798,foto.html?idEntity=514061> (data dostępu: 15.12.2022)

Treść i komentarz: fotografia przedstawia,

- ciągłość biegu Promenady po obu stronach ul. Oławskiej (w jej historycznym gabarycie),
- ruiny zabudowy przy ul. Nowej na styku z Promenadą,
- „wyszczerbione” szpalery zadrzewień Promenady,
- skarpę Fosi Miejskiej – bez zadrzewień i zakrzaczeń.

Ryc. 192. Zdjęcie przedstawiające fragment Fosi Miejskiej i skrzyżowanie Promenady Staromiejskiej z ul. Oławską, w widoku od strony południowo-wschodniej z dachu budynku przy ul. Podwale 75; datowanie: „1948-1950” (wg: polska-org.pl); w zbiorach Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/39/0/-/2672. Wg: <https://polska-org.pl/9615798,foto.html?idEntity=514061> (data dostępu: 15.12.2022)

2.3. Rysunki inwentaryzacyjne i projektowe

[1]

Przekaz: szkicowy plan sytuacyjny nowo wzniesionej zabudowy na Bastionie Sakwowym wraz z najbliższym otoczeniem – ilustracja do artykułu prasowego, sporządzony przez radnego miejskiego i właściciela wydawnictwa p. Korna (wg tekstu artykułu).

Datowanie: 1867 r.

Lokalizacja:

- plan opublikowany w: **Anonim 1867**, s. 315,
- skan planu zamieszczony w: <https://polska-org.pl/8985815,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 14.11.2022).

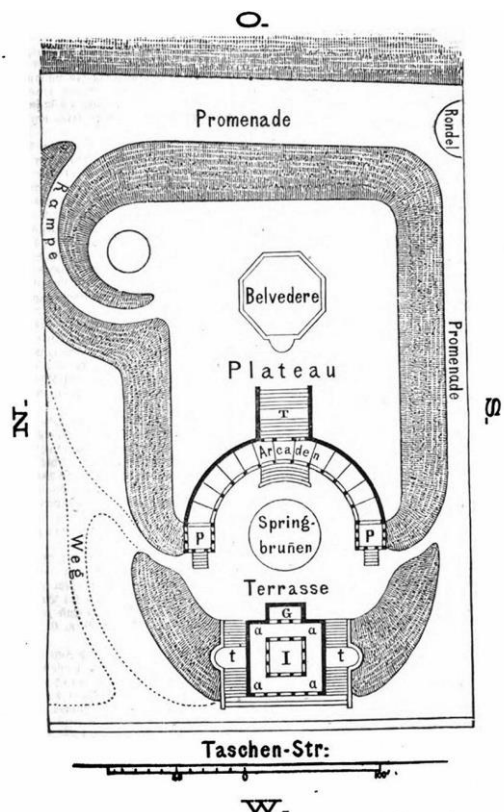
Treść i komentarz: treści planu odnoszące się do zespołu architektonicznego – zostały omówione w rozdz. 2.4.

Na planie zostały zaznaczone elementy zagospodarowania terenu:

- główna aleja spacerowa = *Promenade*,
- kolista rabata na „placu Freytaga” = *Rondel*,
- ścieżka północno-wschodnia prowadząca na plateau = *Rampe*,
- droga prowadząca u północnych podnóży Wzgórza (między zieleńcem przy ul. Nowej a obecną ul. Piotra Skargi) = *Weg*.

Ponadto zaznaczono

- ścieżki prowadzące na taras średni po zboczach Wzgórza od strony północnej i południowej,
- kolistą rabatę (?) w półkolistym fragmencie plateau (powyżej „Rampy”).

Ryc. 193. Szkicowy plan sytuacyjny nowo wzniesionej zabudowy na Bastionie Sakwowym wraz z najbliższym otoczeniem – ilustracja do artykułu prasowego z 1867 r., sporządzony przez radnego miejskiego i właściciela wydawnictwa p. Korna. Wg: **Anonim 1867**, s. 315,

[2]

Przekaz: projekt altany parkowej na ob. Wzgórzu Partyzantów, po północnej stronie Belwederu, z kawiarnią na poziomie tarasu górnego i ubikacjami poniżej; w górnej lewej części arkusza tytuł: *Zeichnung zu eienen Anbau (...) des Küchen-... auf dem oberen Plateau des Liebichs-Höh (...)*, w górnej prawej części arkusza datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 21ten Mai 1870*; 2 rzuty, 3 elewacje, 1 przekrój i plan sytuacyjny.

Datowanie: maj 1870 r.

Lokalizacja:

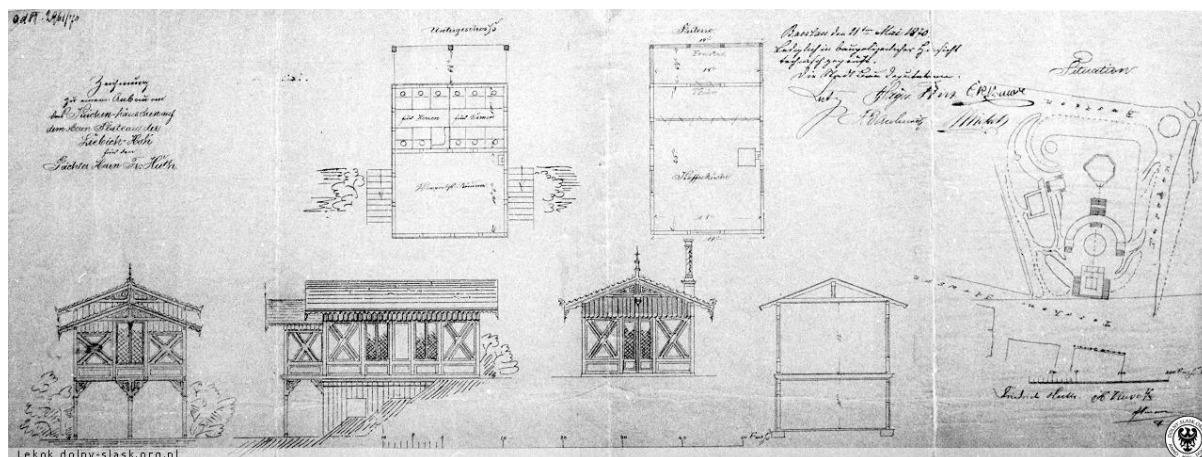
- rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,teczka 4388, sygn. pierwotna 358/70,
- skan tego rysunku udostępniony m.in. w: <https://polska-org.pl/6162534,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu:25.11.2022)

Treść i komentarz:

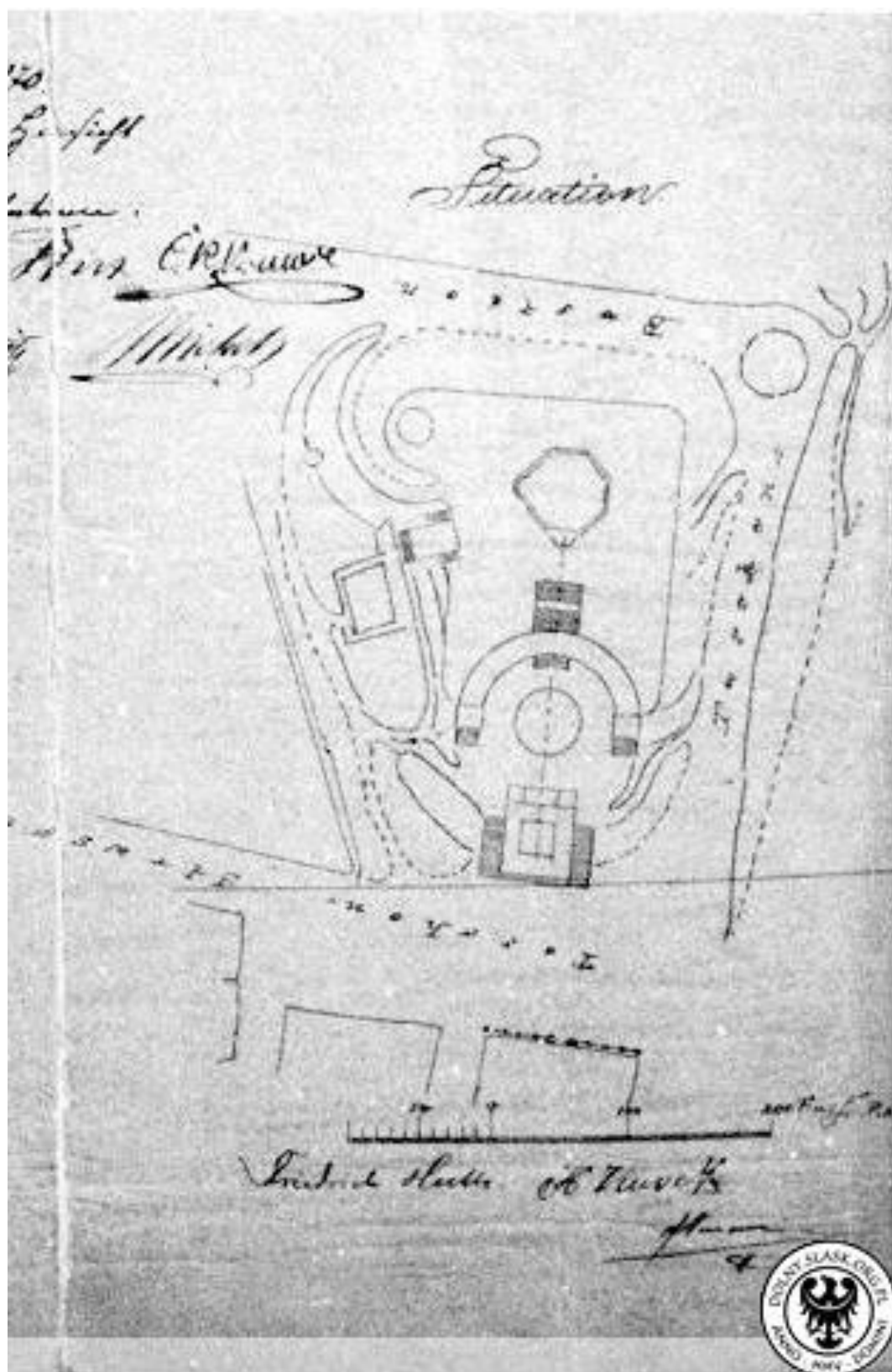
Na planie sytuacyjnym ukazano m.in. zagospodarowanie Wzgórza w pierwszych latach po wzniesieniu *Etablissement Liebichshöhe*, m.in.

- zabudowę *Etablissement*,
- plateau z zakolem i kolistą rabatą (po północno-wschodniej stronie Belwederu),
- główne drogi promanadowe [na zboczach Wzgórza] oraz plac [„plac Freytaga”] z kolistą rabatą,
- ścieżki zboczowe,
- cztery ścieżki prowadzące od Promenady po zboczach Wzgórza ku zabudowie i tarasom,
- prostokątny obrys placu (?) z wejściem do zakamrat poterny szyjowej – stanowiących pozostałość militarnej zabudowy Bastionu Sakwowego.

Plan dokumentuje „szwajcarską” architekturę budynku poprzedzającego kuchnię, mieszczącego na poziomie plateau kawiarnię i loggię widokową (z widokiem na północ) oraz ubikację na poziomie dolnym.

Ryc. 194. Projekt altany parkowej na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, po północnej stronie Belwederu, z kawiarnią na poziomie tarasu górnego i ubikacjami poniżej; datowanie: *Breslau, den 21ten Mai 1870*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6162534,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu:25.11.2022)

Ryc. 195. Fragment planszy z projektem alatany parkowej na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, po północnej stronie Belwederu, z kawiarnią na poziomym tarasu górnego i ubikacjami poniżej, datowanie: *Breslau, den 21ten Mai 1870*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału Archiwum Budowlane Wrocławia – wycinek z przedstawieniem planu sytuacyjnego. Wg: <https://polska-org.pl/6162534,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)

[3]

Przekaz: projekt altany muzycznej na plateau obecnego Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu; w górnej części arkusza tytuł: *Orchester f. d. Liebichshöhe*; przy prawej krawędzi arkusza sygnowanie i datowanie: 6/4. 88; rzut, 2 elewacje, szkicowy plan sytuacyjny.

Datowanie: 6.04.1888 r.

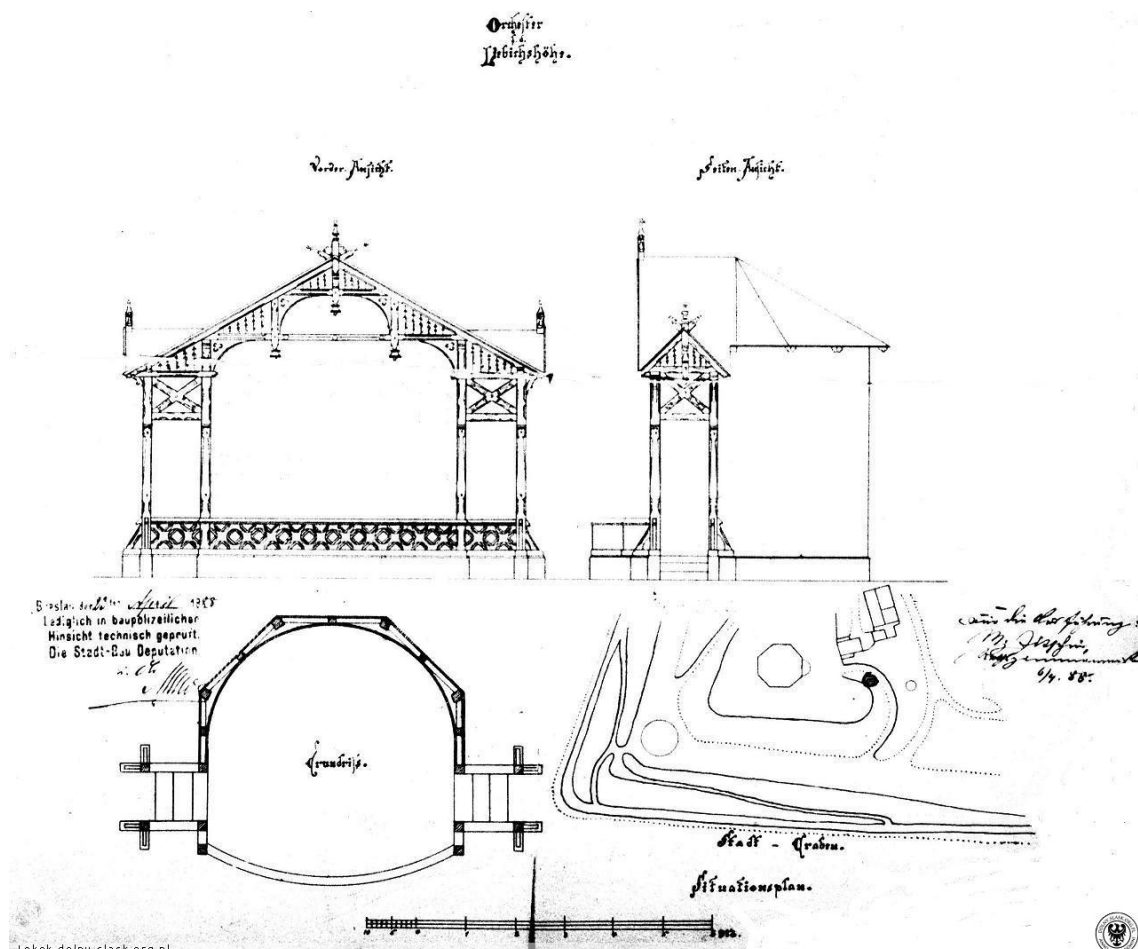
Lokalizacja:

- rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia, teczka 4388, sygn. oryginalna H. P. No 291/88,
- skan tego rysunku udostępniony m.in. w: <https://polska-org.pl/6162689,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz:

Plansza dokumentuje

- czas powstania i położenie altany muzycznej – między „zakolem” plateau a ścieżką północno-wschodnią prowadzącą łukpowo na plateau,
- istnienie altany z kawiarnią,
- położenie wieży – ukazanej jako kolisty obiekt na północnym zboczu wzgórza,
- przebieg głównej arterii komunikacyjnej Promenady i pozostałych ścieżek (znanych z planu sytuacyjnego Sadebecka).

Ryc. 196. Projekt altany muzycznej na plateau obecnego Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu: *Orchester f. d. Liebichshöhe*; datowanie: 6.04.1888 r.; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6162689,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)

[4]

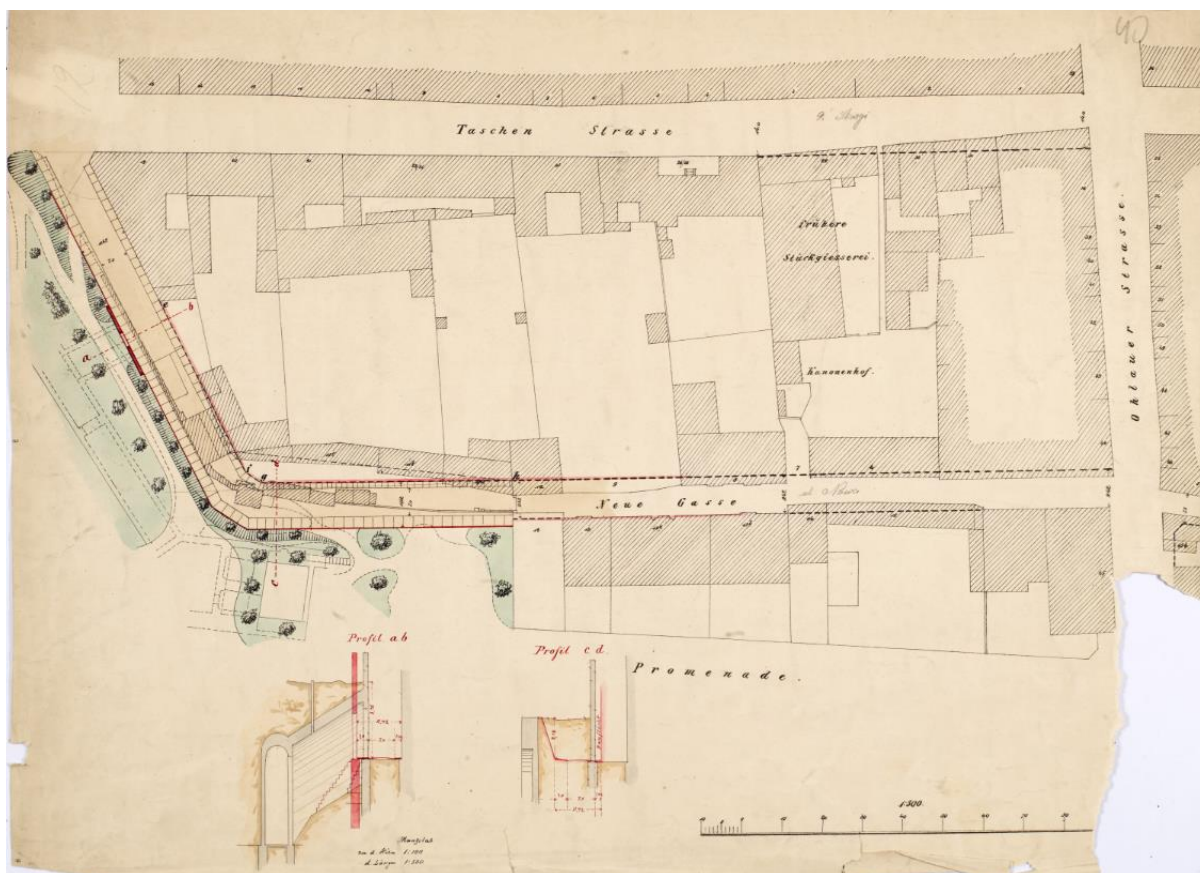
Przekaz: plan sytuacyjny do nieustalonej koncepcji projektowej, na podkładzie mapy w skali 1:500, z wrysowanym projektowanym przebiegiem ul. Nowej oraz obrysem murów kazamat o północnych i północno-wschodnich podnóży Wzgórza Partyzantów, a także z dwoma przekrojami przez fortyfikacje; bez opisów odnoszących się do tematu dokumentacji.

Datowanie: [ok. 1892 r.]

Lokalizacja: plan (skan planu?) w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia, sygn. TP 373

Treść i komentarz: plan dokumentuje m.in.:

- parceleję i zabudowę kwartału ob. ulic Piotra Skargi / Oławska, Nowa,
- przebieg muru obronnego z pozostałością baszty oraz zabudowania przylegające do tego muru – w miejscu jezdni ob. ul. Nowej,
- planowaną (lub już zrealizowaną) regulację urbanistyczną ul. Nowej – miała wiązać się z wyburzeniem muru obronnego i przyległych do niego budynków oraz naruszeniem (wyburzeniem?) niektórych budynków tylnych na parcelach przy ul. Piotra Skargi,
- planowane zachowanie portalu prowadzącego do kazamat poterny szyjowej i przesunięcie go tak, aby znajdował się na krawędzi pała drogowego, przy chodniku,
- obrys murów kazamat poterny szyjowej,
- obrys murów kazamat działobitni barkowej i położenie schodków przy tym obiekcie,
- nieregularny narys placu parkowego w obrębie zielenca przy ul. Nowej,
- drzewa (projektowane?) w obrębie terenów zieleni – ukazane zapewne schematycznie.

Ryc. 197. Plan sytuacyjny do nieustalonej koncepcji projektowej, na podkładzie mapy w skali 1:500, z wrysowanym projektowanym przebiegiem ul. Nowej we Wrocławiu oraz obrysem murów kazamat o północnych i północno-wschodnich podnóży Wzgórza Partyzantów, a także z dwoma przekrojami przez fortyfikacje; bez opisów odnoszących się do tematu dokumentacji; datowanie: [ok. 1892 r.]; plan (skan planu?) w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia, sygn. TP 373

[5]

Przekaz: pierwszy projekt [niezrealizowanej] rozbudowy *Etablissement* na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, tytuł projektu: *Erweiterung der Liebichshöhe* – plan sytuacyjny (*Lageplan*), proj. Richard Plüddemann.

Datowanie: maj 1892 r.

Lokalizacja:

- plan w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,

- skan planu udostępniany w:

* <https://polska-org.pl/6163603,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022) - skan czarnobiały,

* <https://polska-org.pl/974425,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 25.11.2022) – skan barwny.

Treść i komentarz: na planie przedstawione zostały projektowane i istniejące elementy zagospodarowania Wzgórza związane funkcjonalnie z *Etablissement*, m.in.:

- obiekty istniejące: *Belvedere*, kuchnia, budynek toalet po północnej stronie kuchni,

- obiekty projektowane:

* „tarasy północne” z podcieniem przechodnim przy ul. Nowej i otwartymi schodami na plateau (analogicznie jak w istniejących „tarasach zachodnich” z 1866-1867),

* budowla po północno-wschodniej stronie Belwederu na planie prostokąta [- później zrealizowana hala wschodnia]

* budowla po północno-zachodniej stronie Belwederu na planie prostokąta [- później zrealizowana hala północna],

* nowy pawilon muzyczny przy północno-wschodniej krawędzi plateau,

* budynek [z podcieniem, zob. rysunek omawiany niżej] wzdłuż ul. Nowej.

Na projekcie przedstawiono układ osi kompozycyjnych:

* oś „tarasów zachodnich”,

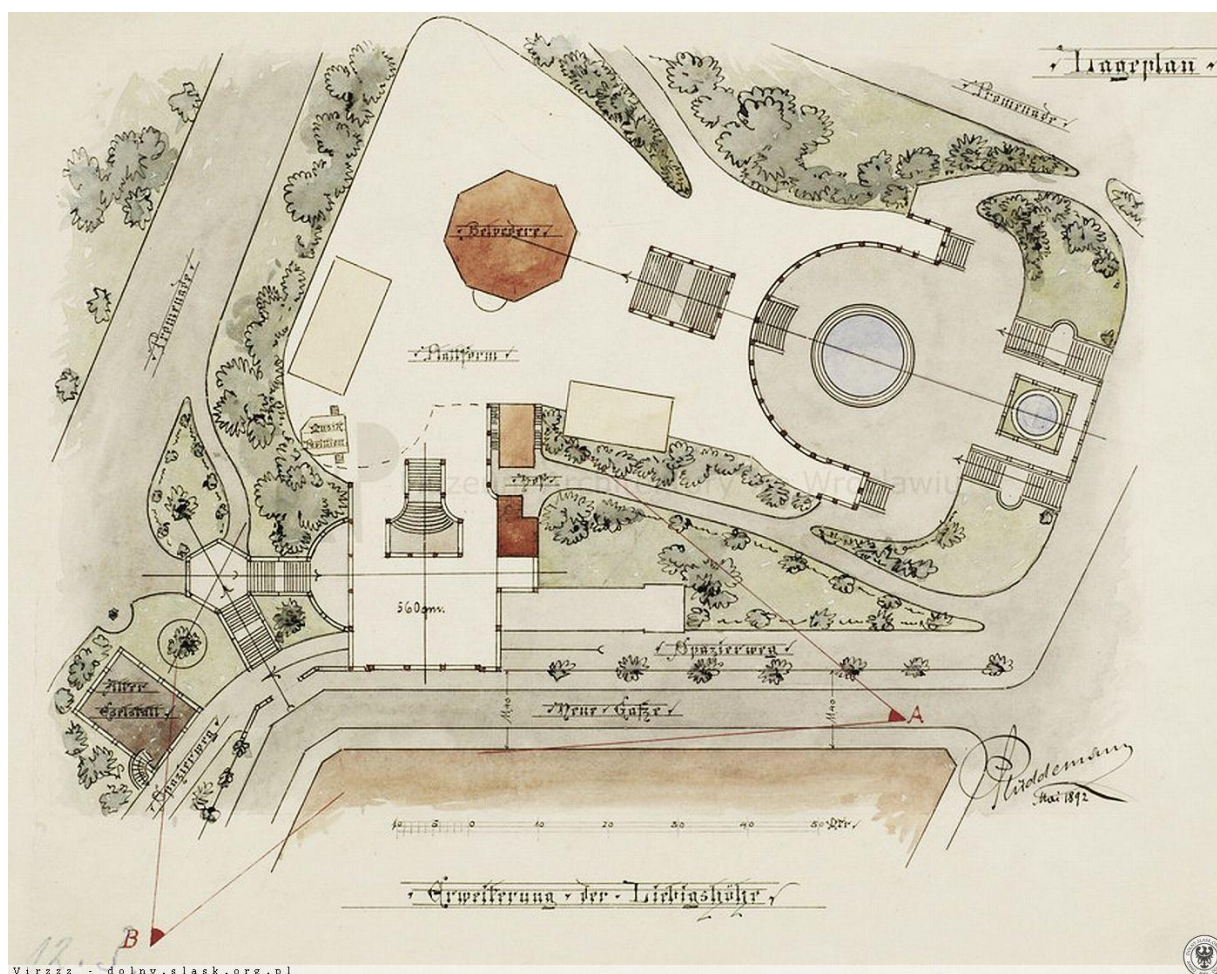
* oś projektowanych „tarasów północnych”,

* trzy osie projektowanego placu między Wzgórzem a kazamatami działobitni barkowej.

Projekt przewidywał częściowe przykształcenie układu ścieżek wiodących na plateau.

Ukazany na rysunku układ zadrzewień należy uznać za przedstawienie umowne, być może zgodne z rzeczywistością w odniesieniu do charakteru rozplanowania (dość swobodnego).

Budowla mieszcząca kazamaty działobitni barkowej została opisana na planie jako *Alter Eselstall* – „stara stajnia dla osłów”. Ukazany na rysunku układ schodów przy tej budowli należy uznać za projektowane wejście na taras (na jego krawędzi ukazano rząd słupów – zapewne nowoprojektowanej pergoli).

Ryc. 198. Pierwszy projekt [niezrealizowanej] rozbudowy *Etablissement* na ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, tytuł projektu: *Erweiterung der Liebichshöhe* – plan sytuacyjny (*Lageplan*), proj. Richard Plüddemann; datowanie: maj 1892 r., w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/974425,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 25.11.2022).

[6]

Przekaz: pierwszy projekt [niezrealizowanej] rozbudowy *Etablissement* na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, tytuł projektu: *Erweiterung der Liebichshöhe* – widok elewacyjny od północy (*Geometrische Ansicht*), rzut przyziemia (*Grundriss des Erdgeschosses*), rzut piętra (*Grundriss des 1ten Stockes*), proj. Richard Plüddemann.

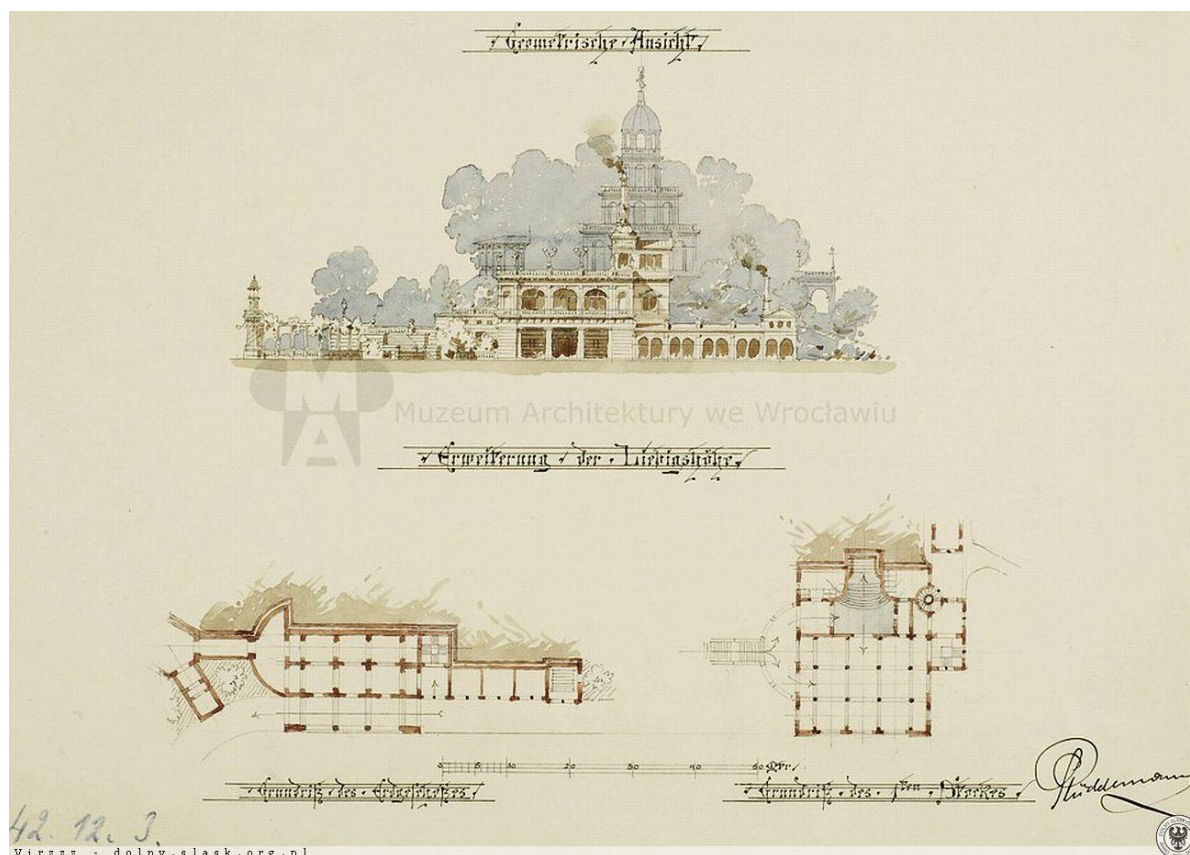
Datowanie: maj 1892 r.

Lokalizacja:

- rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,

- skan rysunku udostępniany w: <https://polska-org.pl/974434,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: rysunek dokumentuje m.in. planowanie w rejonie kazamat działobitni barkowej konstrukcji pergolowych jako elementów założenia promenadowego.

Ryc. 199. Pierwszy projekt [niezrealizowanej] rozbudowy *Etablissement* na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, tytuł projektu: *Erweiterung der Liebichshöhe* – widok elewacyjny od północy (*Geometrische Ansicht*), rzut przyziemia (*Grundriss des Erdgeschosses*), rzut piętra (*Grundriss des 1ten Stockes*), proj. Richard Plüddemann; datowanie: maj 1892 r.; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/974434,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 25.11.2022).

[7]

Przekaz: drugi projekt [niezrealizowanej] rozbudowy *Etablissement* na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, tytuł projektu: *Erweiterung der Liebichshöhe* – plan sytuacyjny (*Lageplan*), proj. Richard Plüddemann.

Datowanie: grudzień 1892 r.

Lokalizacja:

- plan w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,

- plan reprodukowany w: **Małachowicz 2018**, rys. 20

Treść i komentarz: plan dokumentuje m.in.

- istniejące zagospodarowanie Wzgórza, w tym: układ alei promenadowej i ścieżek,

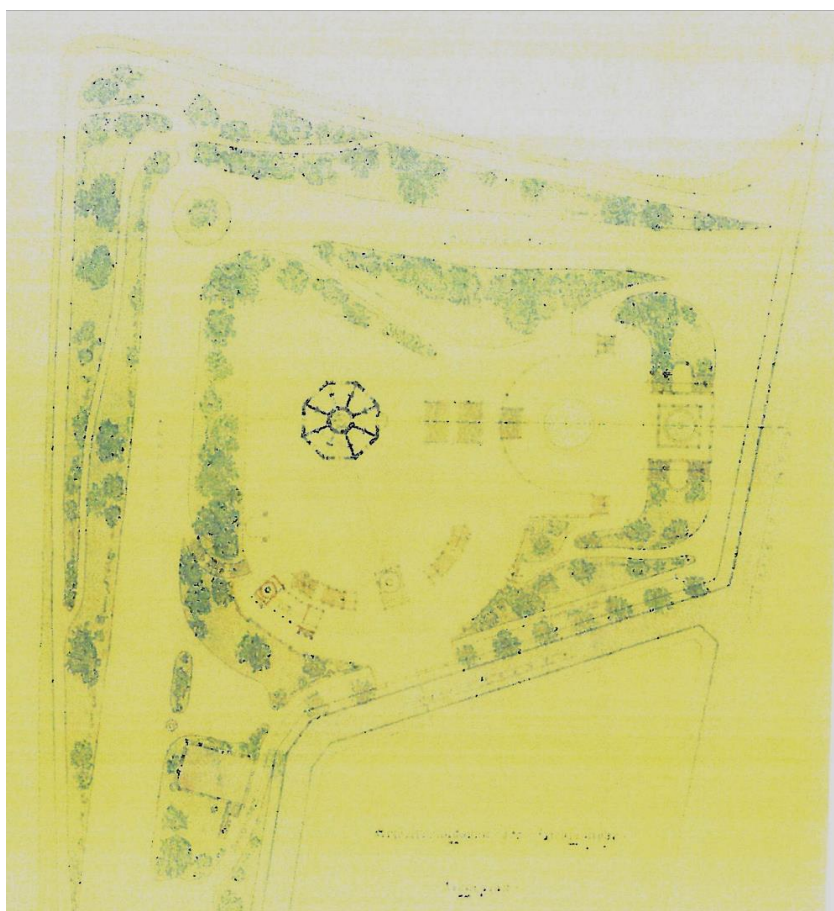
- istniejący (???) układ zieleni:

* nieregularne (!) zadrzewienia (i krzewy ?) wzdłuż głównej alei promenadowej, po jej bokach [- albo skutek „wypadnięcia” części drzew ze szpalerów albo wynik świadomego przekształcenia szpalerów w układ cechujący się mniejszą regularnością),

* drzewa i krzewy (?) przy pozostałych ścieżkach na Wzgórzu,

* regularny szpaler drzew [projektowany?] u północnych podnóży Wzgóra, wzdłuż [nowo zbudowanego odcinka] ul. Nowej,

- projektowaną zabudowę Wzgórza między Belwederem a północnym podnóżem Wzgórza.

Ryc. 200. Pierwszy projekt [niezrealizowanej] rozbudowy *Etablissement* na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, tytuł projektu: *Erweiterung der Liebichshöhe* – plan sytuacyjny, proj. Richard Plüddemann, datowanie: 1892 r., w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: **Małachowicz 2018**, rys. 20

[8]

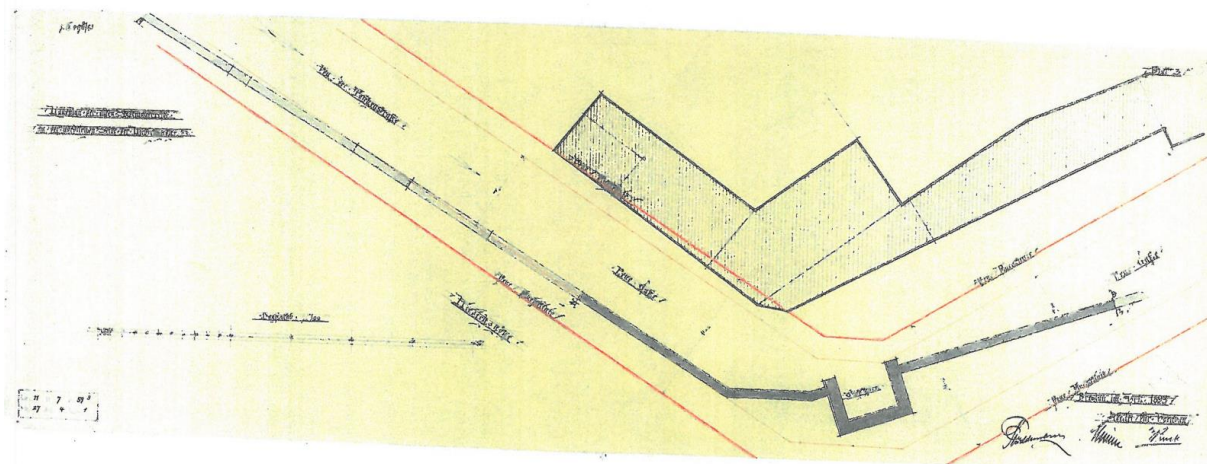
Przekaz: plan sytuacyjny dokumentujący przebieg muru obronnego z pozostałościami baszty w miejscu ob. ul. Nowej we Wrocławiu oraz linie regulacyjne nowo projektowanego odcinka tej ulicy.

Datowanie: 1893 r.

- plan w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,

- plan reprodukowany w: **Małachowicz 2018**, rys. 3

Treść i komentarz: plan dokumentuje stan sprzed rozbiórki pozostałości muru obronnego.

Ryc. 201. Plan sytuacyjny dokumentujący przebieg muru obronnego z pozostałościami baszty w miejscu ob. ul. Nowej we Wrocławiu oraz linie regulacyjne nowo projektowanego odcinka tej ulicy; datowanie: 1893 r., w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: **Małachowicz 2018**, rys. 3

[9]

Przekaz: rysunki inwentaryzacyjne pozostałości muru obronnego i baszty w miejscu ob. ul. Nowej we Wrocławiu.

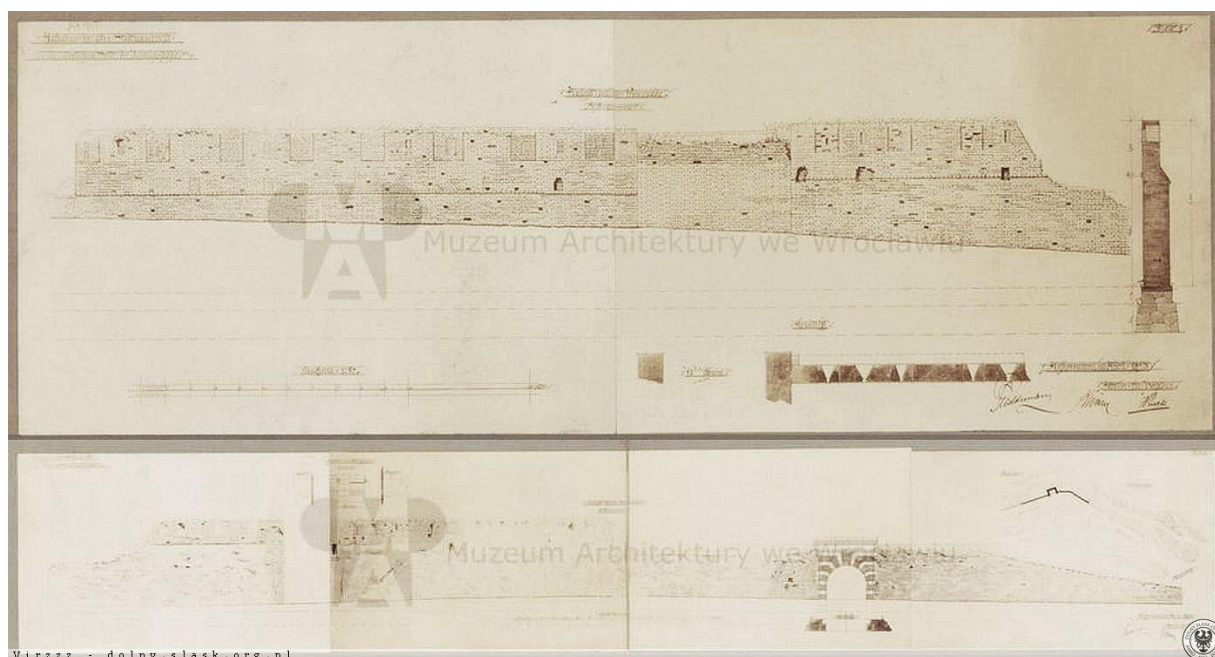
Datowanie: 1893 r. (wg: polska-org.pl)

Lokalizacja:

- rysunki w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,

- skan rysunków udostępniany m.in. w: <https://polska-org.pl/974421,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: ryzunek dokunetuje wygląd pozostałości średniowiecznym umocnień, z portalem kazamat poterny szyjowej Barionu Sakwowego osadzonym w murze obronnym.

Ryc. 202. Rysunki inwentaryzacyjne pozostałości muru obronnego i baszty w miejscu ob. ul. Nowej we Wrocławiu; datowanie: 1893 r. (wg: polska-org.pl); w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/974421,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 25.11.2022)

[10]

Przekaz: plansza z rysunkiem inwentaryzacyjnym portalu kazamat poterny szyjowej Bastionu Sakwowego oraz fotografią; w stylizowanej banderoli wkomponowanej w arkadę portalu tytuł: *Sandsteinthor aus dem Jahre 1649 in der Stadtmauer an der Liebigshöhe* [sic!]; w dolnym lewym rogu arkusza datowanie i podpisy autorów: *aufgenommen Januar 1893 Atelier für Hochbau Klimm Petri*.

Datowanie: 1893 r.

Lokalizacja:

- rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,
- skan rysunku udostępniany m.in. w: <https://polska-org.pl/4940547,foto.html?idEntity=4940545> (data dostępu: 25.11.2022),
- skan samego zdjęcia: <https://polska-org.pl/5183435,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz:

Plansza dokumentuje wygląd portalu i jego położenie w licu średniowiecznego muru obronnego – przed rozbiórką muru i translokacją portalu [na elewację szpitala przy ul. Komandorskiej].

Brak podstaw do datowania portalu na rok 1649.

Ryc. 203. Plansza z rysunkiem inwentaryzacyjnym portalu kazamat poterny szyjowej Bastionu Sakwowego oraz fotografią; tytuł: *Sandsteinthor aus dem Jahre 1649 in der Stadtmauer an der Liebigshöhe* [sic!]; datowanie i autorzy: *Januar 1893 Atelier für Hochbau Klimm Petri*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia – całość planszy i wycinek z fotografią dokumentacyjną. Wg: <https://polska-org.pl/4940547,foto.html?idEntity=4940545> (data dostępu: 25.11.2022), <https://polska-org.pl/5183435,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 25.11.2022)

[11]

Przekaz: projekt (?) obudowy zewnętrznego wejścia do kazamat działobitni barkowej Bastionu Sakwowego we Wrocławiu, w górnej części arkusza podpis: *Eingang zum Eselstall an der Neuen Gasse*, w dolnej części arkusza datowanie i sygnowanie: *Breslau, 23. März 1893 (...) der Stadt-Bauinspector Nathansohn*; rzut, przekrój, 2 widoki elewacyjne.

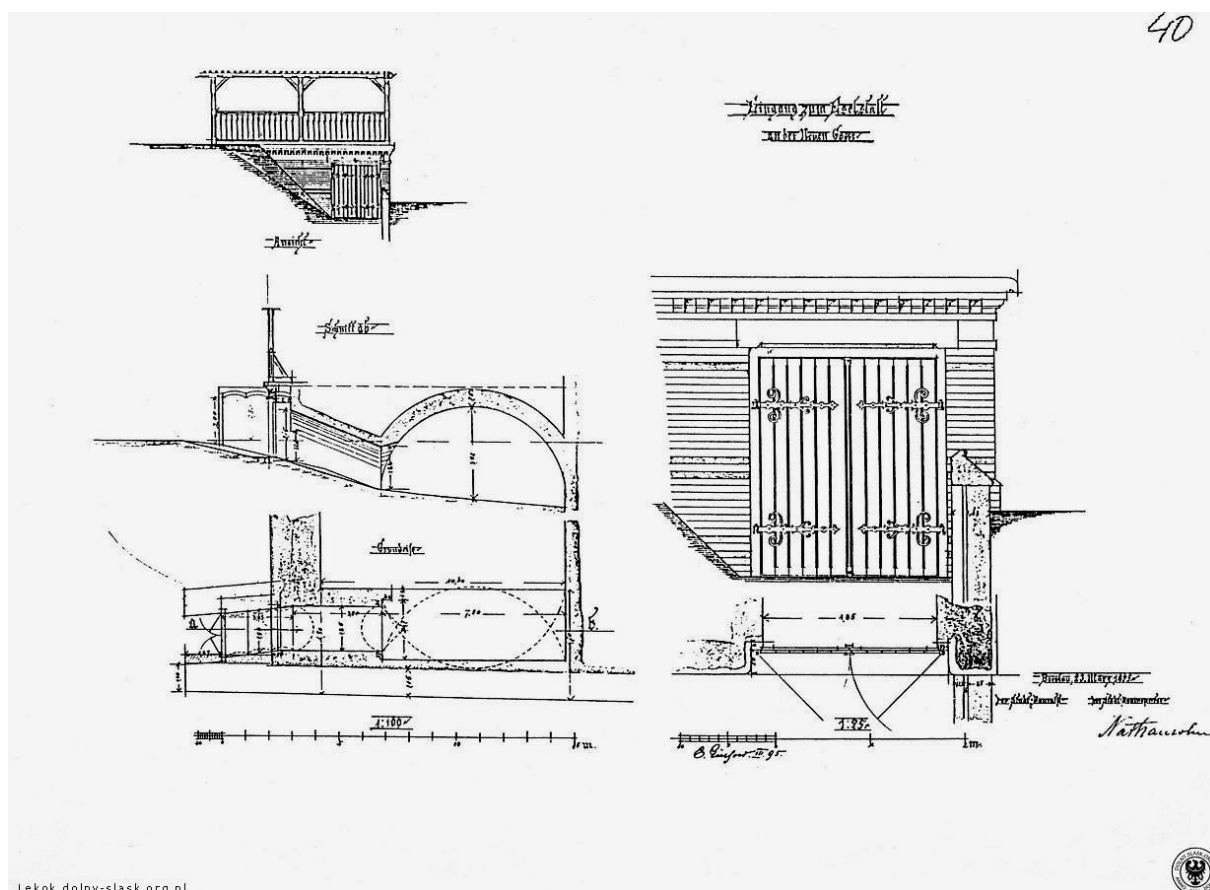
Datowanie: 23.03.1893 r.

Lokalizacja:

- rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,

- skan rysunku udostępniany m.in. w: <https://polska-org.pl/6120624,foto.html?idEntity=4940545> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: rysunek dokumentuje min. położenie otwory wejścia względem poziomu tarasu nad kazamatami, wygląd pergoli

Ryc. 204. Projekt (?) obudowy zewnętrznego wejścia do kazamat działobitni barkowej Bastionu Sakwowego we Wrocławiu, podpis: *Eingang zum Eselstall an der Neuen Gasse*, datowanie i sygnowanie: *Breslau, 23. März 1893 (...) der Stadt-Bauinspector Nathansohn*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6120624,foto.html?idEntity=4940545> (data dostępu: 25.11.2022)

[12]

Przekaz: rysunek projektowy dot. wtórnego osadzenia historycznego portalu w wejściu do kazamat potewrszy szynkowej Bastionu Sakwowego we Wrocławiu; w górnej lewej partii arkusza tytuł: *Schema zur Aufstellung der Poternenpforte an der Liebichshöhe*; w dolnej prawej części arkusza datowanie: *Breslau den. 30.11.1893*.

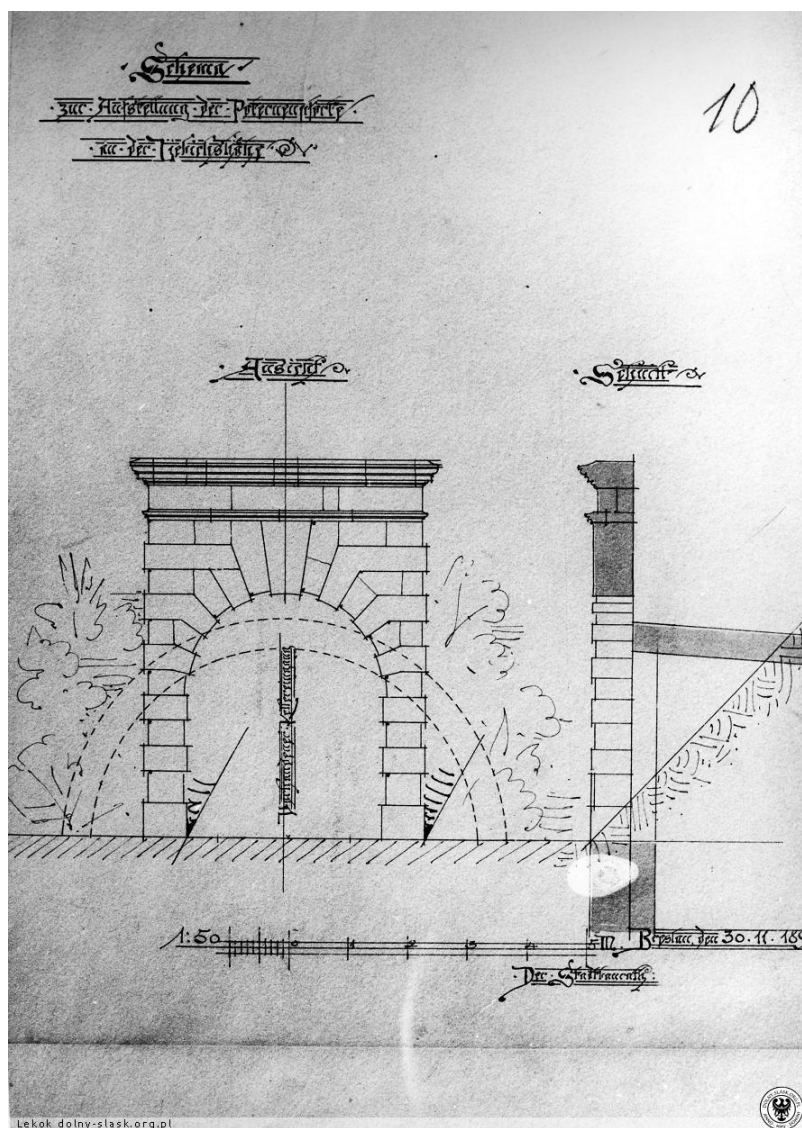
Datowanie: 30.11.1893 r.

Lokalizacja:

- plan w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,

- skan rysunku udostępniany m.in. w: <https://polska-org.pl/6109921,foto.html?idEntity=4940545> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: rysunek dokumentuje planowane wykorzystanie portalu poternowego in situ – ostatecznie nie zrealizowane.

Ryc. 205. Rysunek projektowy dot. wtórnego osadzenia historycznego portalu w wejściu do kazamat potewrszy szynkowej Bastionu Sakwowego we Wrocławiu; tytuł: *Schema zur Aufstellung der Poternenpforte an der Liebichshöhe*; datowanie: *Breslau den. 30.11.1893*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6109921,foto.html?idEntity=4940545> (data dostępu: 25.11.2022)

[13]

Przekaz: rysunek budowlany z przedstawieniem projektowanej ulicznej instalacji kanalizacyjnej i studzienek w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu – plan sytuacyjny; w górnej części arkusza tytuł: *Situation der Liebichshöhe behufs Anlage von Sinkkasten*,

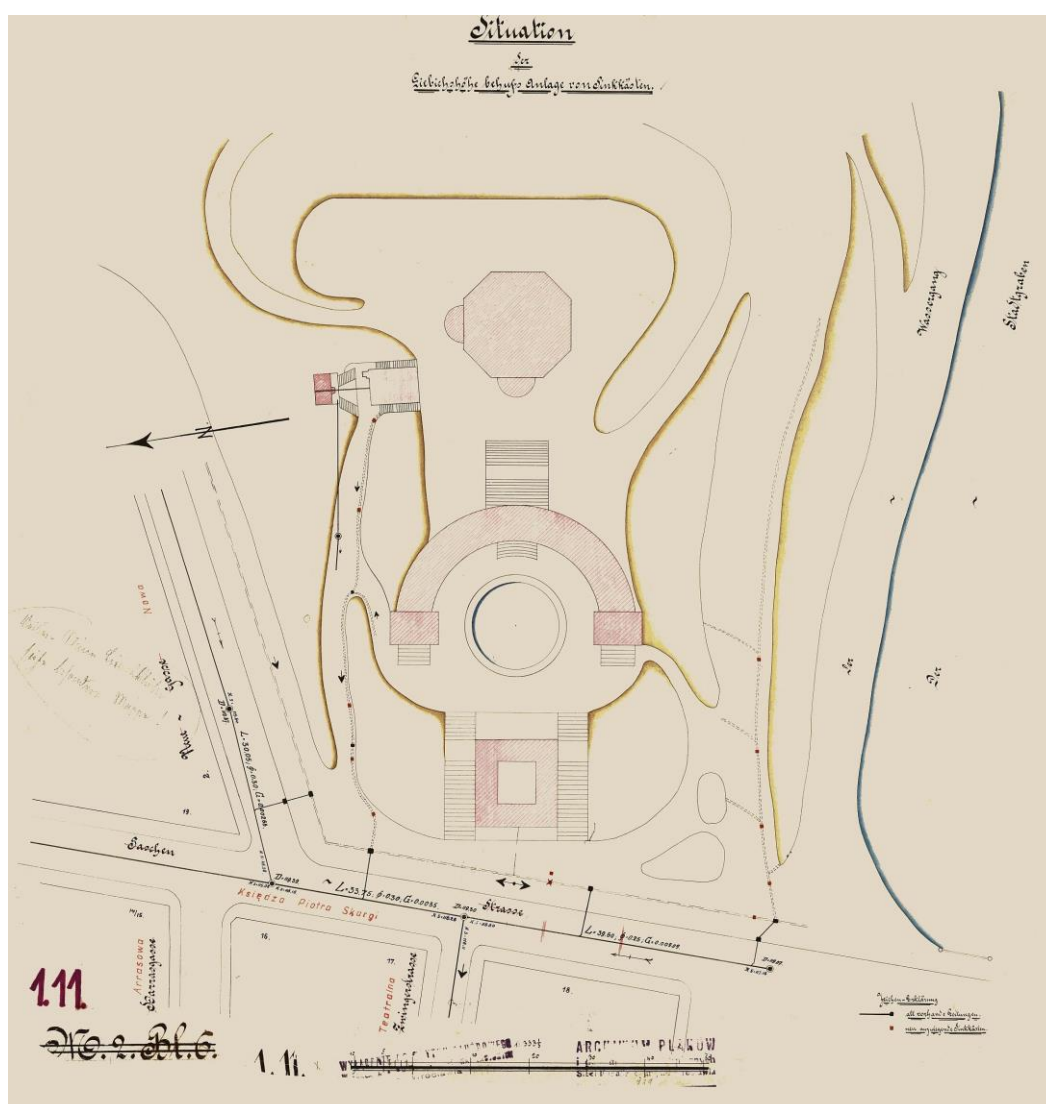
Datowanie: [1892/1897]

Lokalizacja:

- plan w zbiorach archiwalnych MPWiK we Wrocławiu (zdygitalizowanych),
- skan planu udostępniany m.in. w: <https://polska-org.pl/977215,foto.html?idEntity=508918>
(data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz:

rysunek ukazuje m.in. zabudowę Wzgórza sprzed rozbudowy kuchni (1897), ale po wytyczeniu południowego odcinka ul. Nowej (1892) – pozwala to datować omawiany plan na lata „1892/1893”.

Ryc. 206. Rysunek budowlany z przedstawieniem projektowanej ulicznej instalacji kanalizacyjnej i studzienek w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu – plan sytuacyjny: *Situation der Liebichshöhe behufs Anlage von Sinkkasten*, datowanie: [1892/1897], w zbiorach archiwalnych MPWiK we Wrocławiu (zdygitalizowanych). Wg: <https://polska-org.pl/977215,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)

[14]

Przekaz: rysunek projektowy nadbudowy starej wieży na północnych zboczach obecnego Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu; w górnej części arkusza podpis: *Erneuerung des alten Thurmes am Fuße der Liebichs-Höhe*; w dolnej części arkusza datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 24. Januar 1894 / Plüddemann Stadt-Baurath \ Nathansohn Stadt-Bauispector*; rzuty, przekrój, elewacja.

Datowanie: 24.01.1894 r.

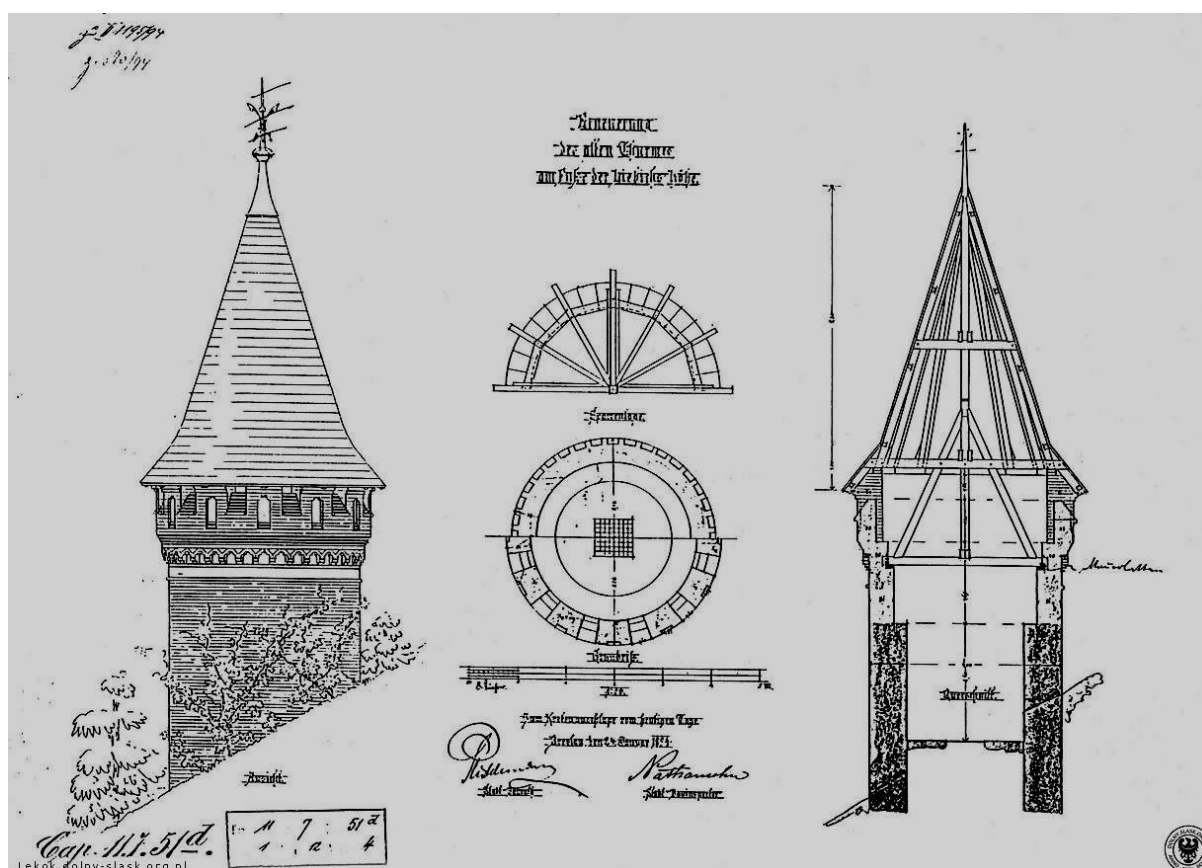
Lokalizacja:

- rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,

- skan udostępniany m.in. w: <https://polska-org.pl/6161800,foto.html?idEntity=4423502> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz:

rysunek dokumentuje m.in. wysokość starszych partii budowli wieżowej i istnienie otworu w jej dolnej części (łączącego przestrzeń wieży z przestrzenią kazamat poterny szyjowej bastionu).

Ryc. 207. Rysunek projektowy nadbudowy starej wieży na północnych zboczach obecnego Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu; tytuł: *Erneuerung des alten Thurmes am Fuße der Liebichs-Höhe*; datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 24. Januar 1894 / Plüddemann Stadt-Baurath \ Nathansohn Stadt-Bauispector*; rzuty, przekrój, elewacja; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6161800,foto.html?idEntity=4423502> (data dostępu: 25.11.2022)

[15]

Przekaz: plansza z rysunkiem elewacyjnym przedstawiającym planowaną zabudowę na północnych zboczach ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy nowo zrealizowanym odcinku ul. Nowej, w widoku od strony północnej; w górnej lewej części arkusza podpis: *Ansicht der bei der Durchlegung der Neuen Gasse zu errichtenden hochbauten* [sic! – nie: *Hochbauten*]; w dolnej części arkusza podpisy i datowanie: *Breslau, den 15. Mai 1894 / Plüddemann Stadt Baurath \ Nathanson Stadt-Bauinspector.*

Datowanie: maj 1894 r.

Lokalizacja:

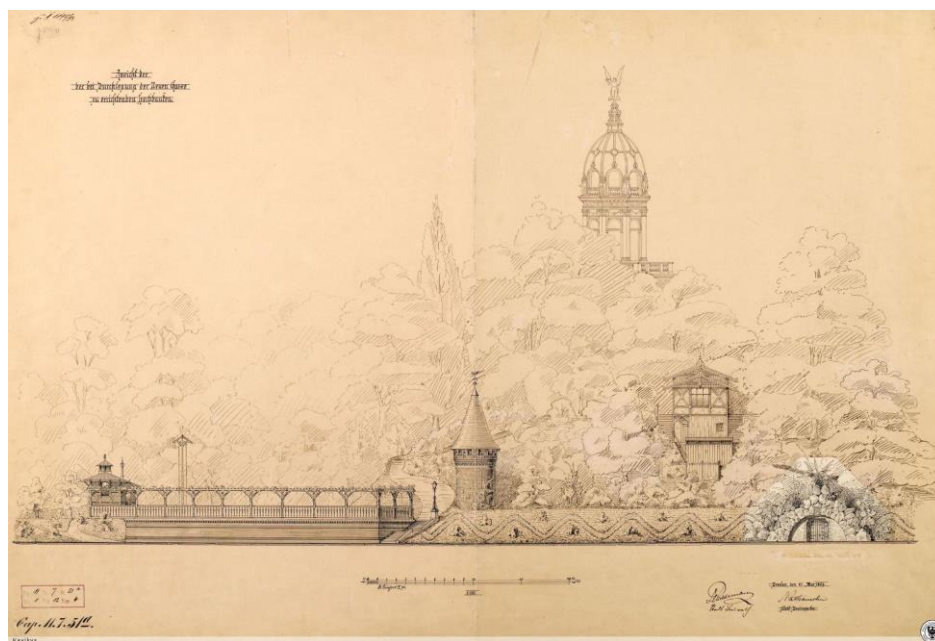
- rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,

- skan udostępniany m.in. w: <https://polska-org.pl/9509768,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz:

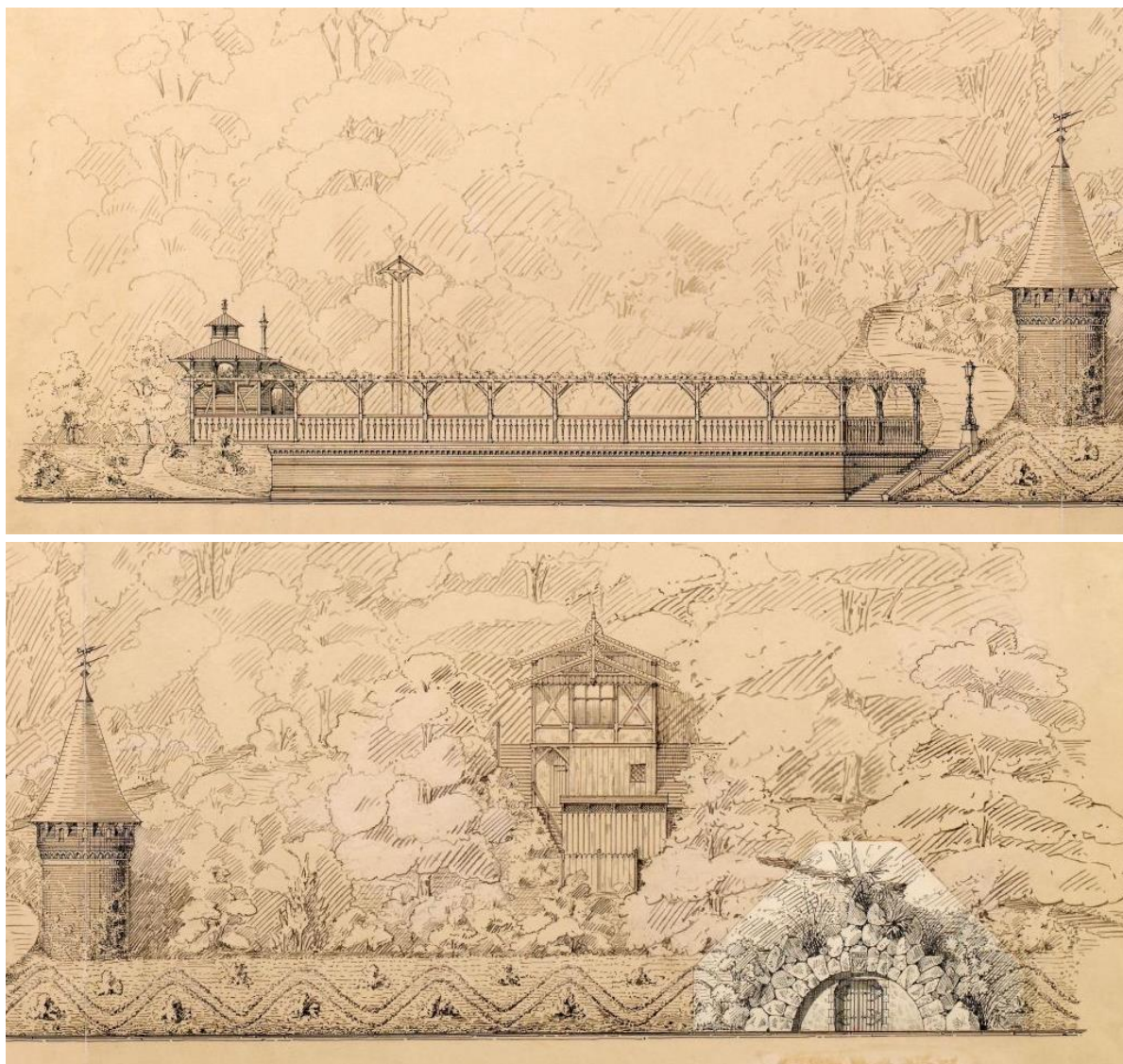
Rysunek dokumentuje:

- obecność budynku kuchni – w kształcie projektowanym w 1870 r.,
- wygląd nowo projektowanych elementów:
 - * naturalistyczne kamienne obramienie zejścia do kazamat poterny szyjowej Bastionu Sakwowego,
 - * ukształtowanie podnóża Wzgórza po wschodniej stronie tego portalu – z układem nasadzeń rabatowych,
 - * wieżę na zboczach Wzgórza,
 - * muru oporowego przesłaniającego kazamaty działobitni barkowej,
 - * pergolę i drewnianą balustradę na obrzeżu tarasu wieńczącego kazamatę oraz położonego na nasypie ziemnym po południowej stronie tej kazamaty,
 - * schody terenowe prowadzące od ul. Nowej na ten taras z pergolą,
 - * budynek [ubikacji] przyległy do kazamat od strony północnej.

Ryc. 208. Plansza z rysunkiem elewacyjnym przedstawiającym planowaną zabudowę na północnych zboczach ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy nowo zrealizowanym odcinku ul. Nowej, w widoku od strony północnej; tytuł: *Ansicht der bei der Durchlegung der Neuen Gasse zu errichtenden hochbauten*; datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 15. Mai 1894 / Plüddemann Stadt Baurath \ Nathanson Stadt-Bauinspector*; w

zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg:
<https://polska-org.pl/9509768,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)

Ryc. 209. Plansza z rysunkiem elewacyjnym przedstawiającą planowaną zabudowę na północnych zboczach ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy nowo zrealizowanym odcinku ul. Nowej, w widoku od strony północnej; tytuł: *Ansicht der bei der Durchlegung der Neuen Gasse zu errichtenden hochbauten*; datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 15. Mai 1894 / Plüddemann Stadt Baurath \ Nathanson Stadt-Bauinspector*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia – wycinki z przedstawieniem planowanej zabudowy u podnóża Wzgórza. Wg: <https://polska-org.pl/9509768,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)

[16]

Przekaz: plan sytuacyjny do projektu budowlanego dwóch zadaszonych wiat na plateau obecnego Wzgórza Partyzantów; w górnej lewej części arkusza tytuł: *Lageplan zur Bebeug zweier überdeckten Hallen auf der Liebichshöhe*; w dolnej części arkusza datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 10ten Mai 1897 (...) Nathansohn Stadt-Bauinspector*.

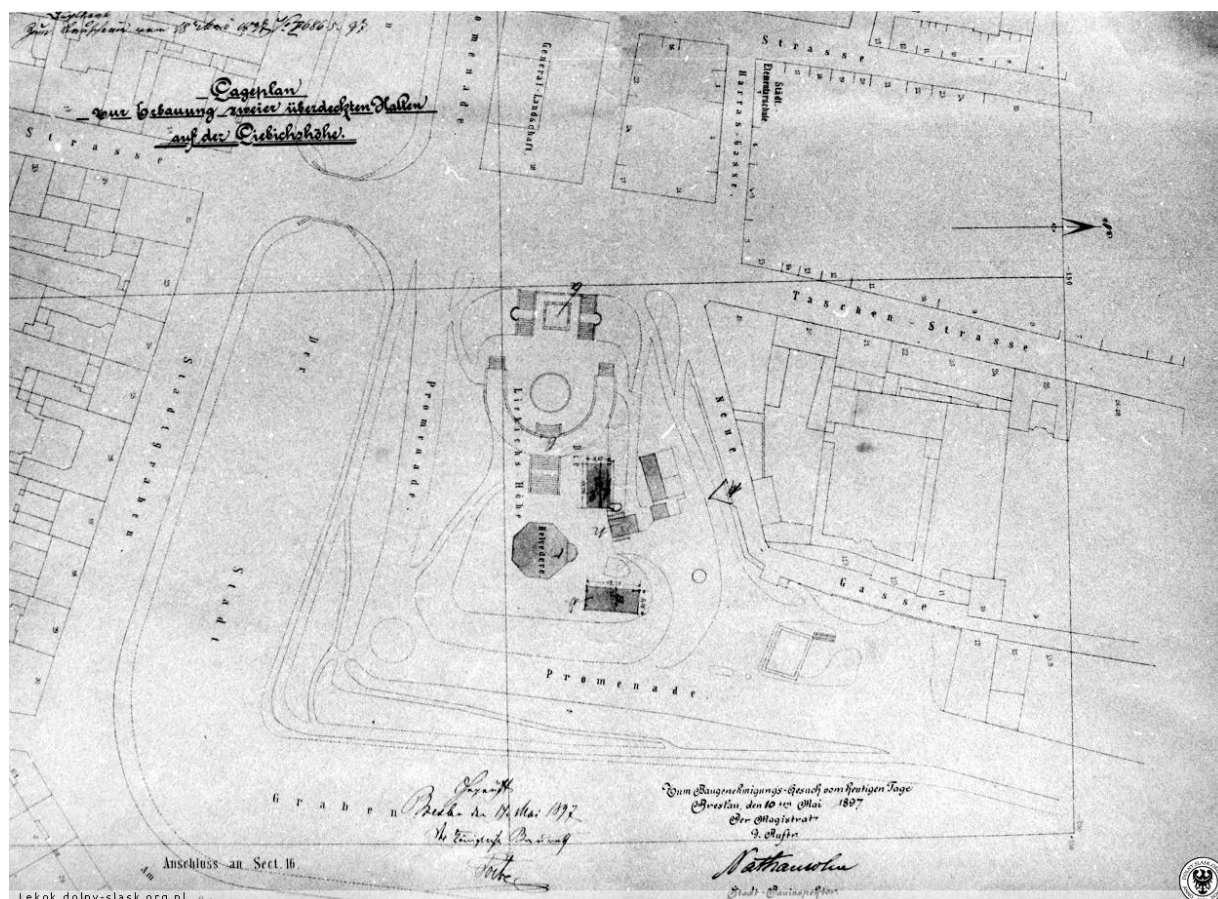
Datowanie: 10.05.1897 r.

Lokalizacja:

- rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,
- skan udostępniany m.in. w: <https://polska-org.pl/6163626,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: plan został sporządzony na mpodkładzie mapowym obrazującym stan z czasu po wytyczeniu południowego odcinka ul. Nowej (1892), ale sprzed wyburzenia muru obronnego (1895). Rysunek dokumentuje m.in.

- lokalizację i metrykę dwóch „deszczochronów” na plateau Wzgórza,
- kuchnię – po rozbudowie,
- budynek toalet – poniżej budynku kuchni,
- budynek położony po zachodniej stronie tych toalet [istniejący?, projektowany?].

Ryc. 210. Plan sytuacyjny do projektu budowlanego dwóch zadaszonych wiat na plateau obecnego Wzgórza Partyzantów; tytuł: *Lageplan zur Bebeug zweier überdeckten Hallen auf der Liebichshöhe*; datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 10ten Mai 1897 (...) Nathansohn Stadt-Bauinspector*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6163626,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)

[17]

Przekaz: projekt podestu muzycznego na północno-wschodnim krańcu plateau obecnego Wzgórza Partyzantów; w górnej lewej części arkusza tytuł: *Podium ohne Dach für die Liebichshöhe*; w dolnej prawej części – data i sygnowanie: *Breslau, den 16 Juli 1901 / Natansohn Stadt-Bauinspector*; rzut, elewacja, plan sytuacyjny.

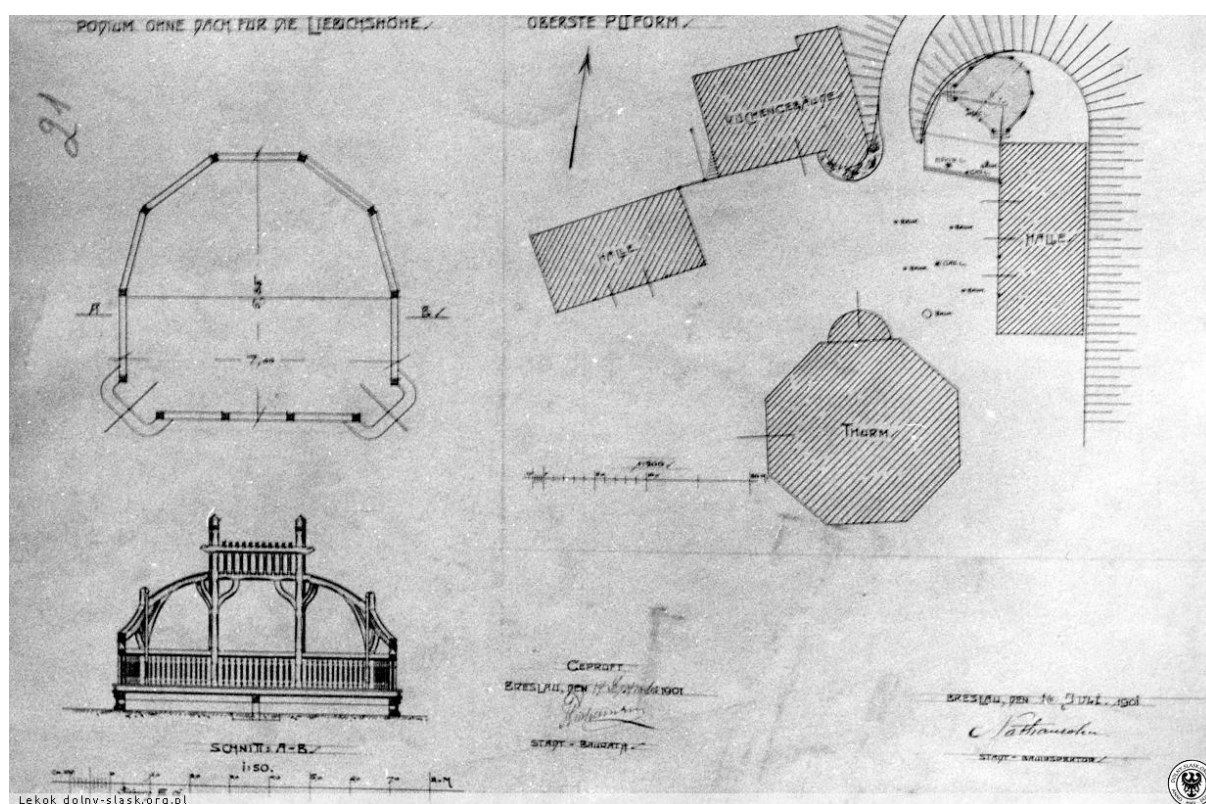
Datowanie: 16.07.1901 r.

Lokalizacja:

- rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia,

- skan udostępniany m.in. w: <https://polska-org.pl/6162678,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: plan sytuacyjny dokumentuje stan po wzbiesieniu nowych elementów zagospodarowania Wzgórza: nową kuchnię, hali północnej, hali wschodniej; okazuje również (planowane) usytuowanie podestu.

Ryc. 211. Projekt podestu muzycznego na północno-wschodnim krańcu plateau obecnego Wzgórza Partyzantów; tytuł: *Podium ohne Dach für die Liebichshöhe*; datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 16 Juli 1901 / Natansohn Stadt-Bauinspector*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6162678,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)

[18]

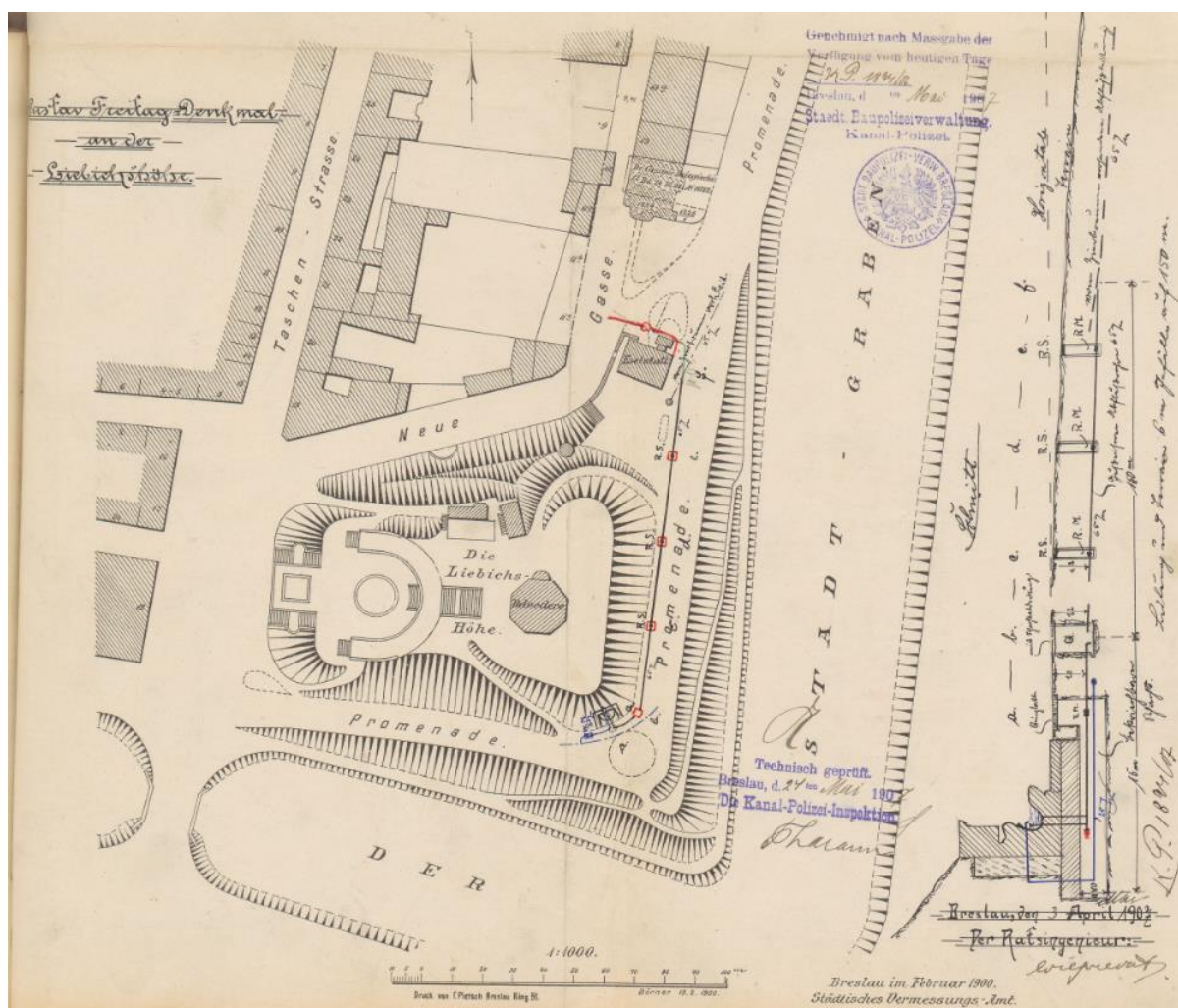
Przekaz: plan sytuacyjny z projektem przebiegu instalacji wodociągowej zasilającej ujęcie wody przy pomniku-źródle Gustava Freytaga na zboczu Wzgórza partyzantów we Wrocławiu; skala 1:1000; ponadto szkicowy przekrój przez konstrukcję pomnika i wypływ wody; w górnym lewym rogu arkusza podpis: *Gustav Freytag-Denkmal an der Liebichshöhe*; w dolnym prawym rogu datowanie: *Breslau, den 3 April 1907*, niżej datowanie i sygnowanie podkładu mapowego: *Breslau im Februar 1900 Städtisches Vermessungs-Amt*.

Datowanie: podkład mapowy z 1900 r., treści projektowe z 1907 r.

Lokalizacja: plan w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, teczka 4388 Taschenstrasse 18, dokumentacja wodno-kanalizacyjna.

Treść i komentarz: plan ukazuje m.in.

- elementy zabudowy wzgórza i układ ścieżek (dość schematycznie),
- przebieg instalacji wodociągowej doprowadzającej wodę do pomnika,
- funkcję budynku kazamat działobitni – „stajnia dla osłów” (*Eselstall*).

Ryc. 212. Plan sytuacyjny z projektem przebiegu instalacji wodociągowej zasilającej ujęcie wody przy pomniku-źródle Gustava Freytaga na zboczu Wzgórza partyzantów we Wrocławiu; skala 1:1000; ponadto szkicowy przekrój przez konstrukcję pomnika i wypływ wody; tytuł: *Gustav Freytag-Denkmal an der Liebichshöhe*; datowanie: *Breslau, den 3 April 1907*, datowanie podkładu mapowego: *im Februar 1900*. Plan w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, teczka 4388 Taschenstrasse 18, dokumentacja wodno-kanalizacyjna.

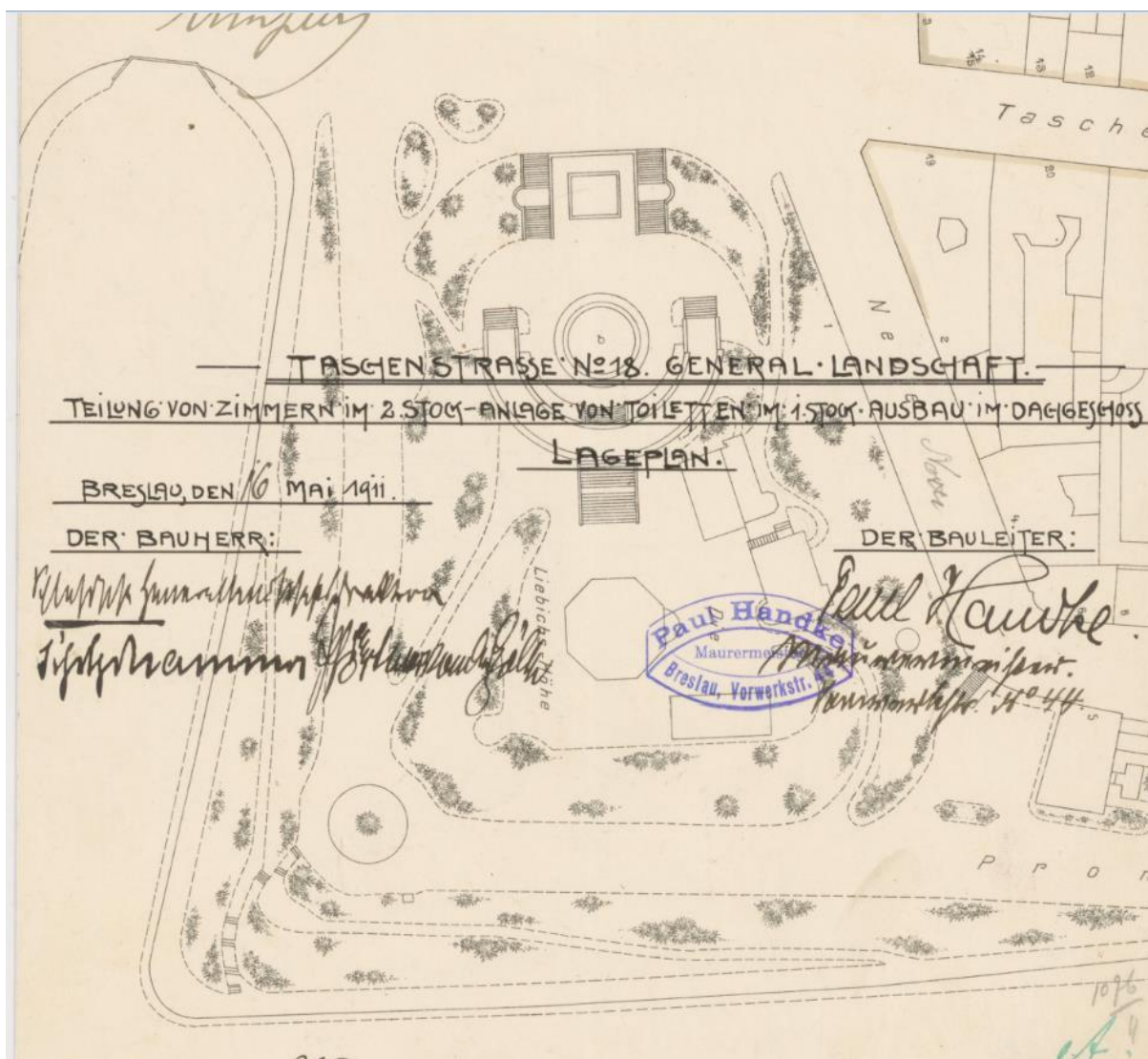
[19]

Przekaz: plan sytuacyjny do projektu przekształceń budowlanych gmachu administracyjnego przy ul. P. Skargi 18; na arkuszu podpis (przesłaniający treść planu): *Taschenstrasse No 18. General Landschaft. Teilung von Zimmern im 2 Stock – Anlage von Toiletten im 1. Stock. Ausbau im Dachgeschoss. Lageplan*, niżej podpisy inwestora i wykonawcy prac (Paul Handke Maurermeister) oraz datowanie: *Breslau, den 16 Mai 1911.*

Datowanie: projekt z 1911 r., podkład map[owy] sporządzony po 1899 (- wrysowano nowy budynek kuchni).

Lokalizacja: plan w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia,teczka 4388 Taschenstrasse 18, dokumentacja P. 1076.11

Treść i komentarz: plan przedstawia: zabudowę Wzgórza, rozplanowanie ulic i ścieżek, schody terenowe. Ukazano też nasadzenia drzew (i krzewów?), ale zapewne w sposób umowny.

Ryc. 213. Fragment planu sytuacyjnego do projektu przekształceń budowlanych gmachu administracyjnego przy ul. P. Skargi 18; autor: *Maurermeister Paul Handke*, datowanie projektu: *Breslau, den 16 Mai 1911* , podkład mapowy: po 1898 r.; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia,teczka 4388 Taschenstrasse 18, dokumentacja P. 1076.11

[20]

Przekaz: plan sytuacyjny do projektu budowy Pomnika Kolonii Niemieckich; w skali 1:1000, w dolnej lewej części datowanie: *Breslau, im Februar 1932*, w dolnym prawym rogu m.in. podpis autora: *Hierse*.

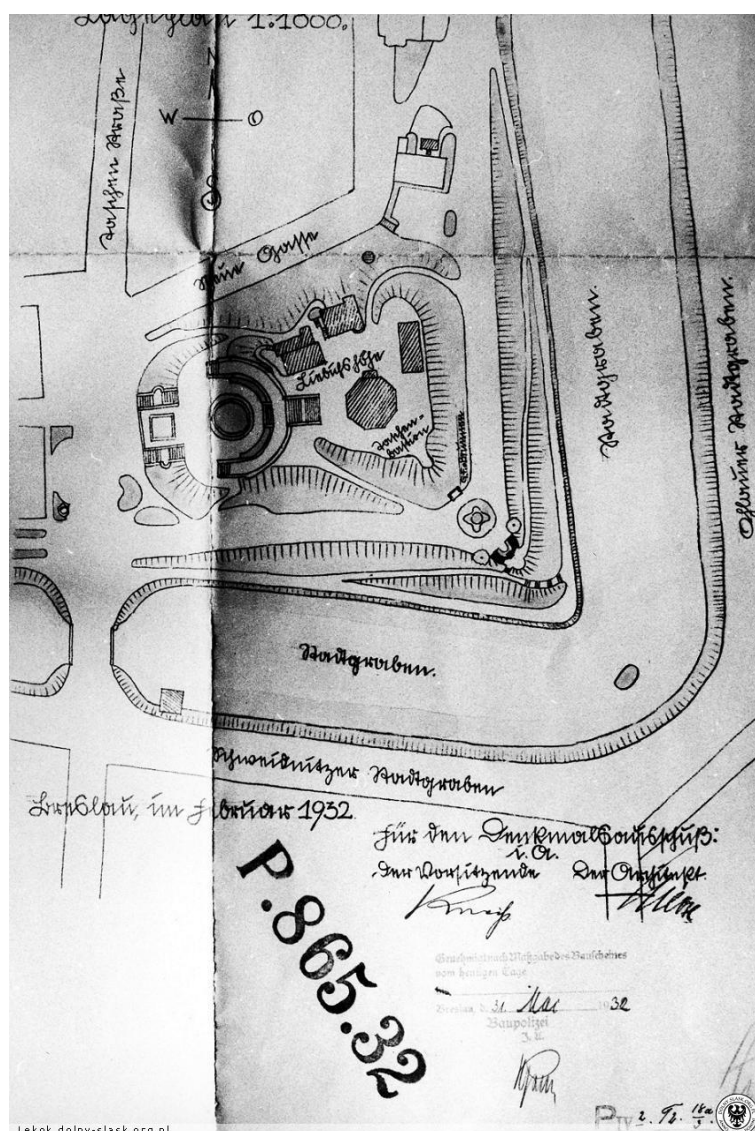
Datowanie: luty 1932 r.

Lokalizacja:

- rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia, teczka 4388, sygn. oryginalna: P 865.32,

- skan udostępniany w: <https://polska-org.pl/6109915,foto.html?idEntity=6109913> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: odręczny plan dokumentuje (w sposób nieco uproszczony) rozmieszczenie i obrysy wszystkich budowlanych i elementów zagospodarowania Wzgórza oraz ciągów komunikacyjnych. Pominięto wejście do kazamat potężnej szyjowej bastionu.

Ryc. 214. Plan sytuacyjny do projektu budowy Pomnika Kolonii Niemieckich; w skali 1:1000, datowanie: *Breslau, im Februar 1932*; autor: *Hierse*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6109915,foto.html?idEntity=6109913> (data dostępu: 25.11.2022)

[21]

Przekaz: rysunek projektowy do budowy Pomnika Kolonii Niemieckich na ob. Wzgórza Partyzantów; w dolnej prawej części arkusza tytuł: *Kolonialdenkmal auf der Liebichshöhe (...)*, niżej m.in. datowanie i podpis architekta: *Breslau im Februar 1932 (...)* Hierse.

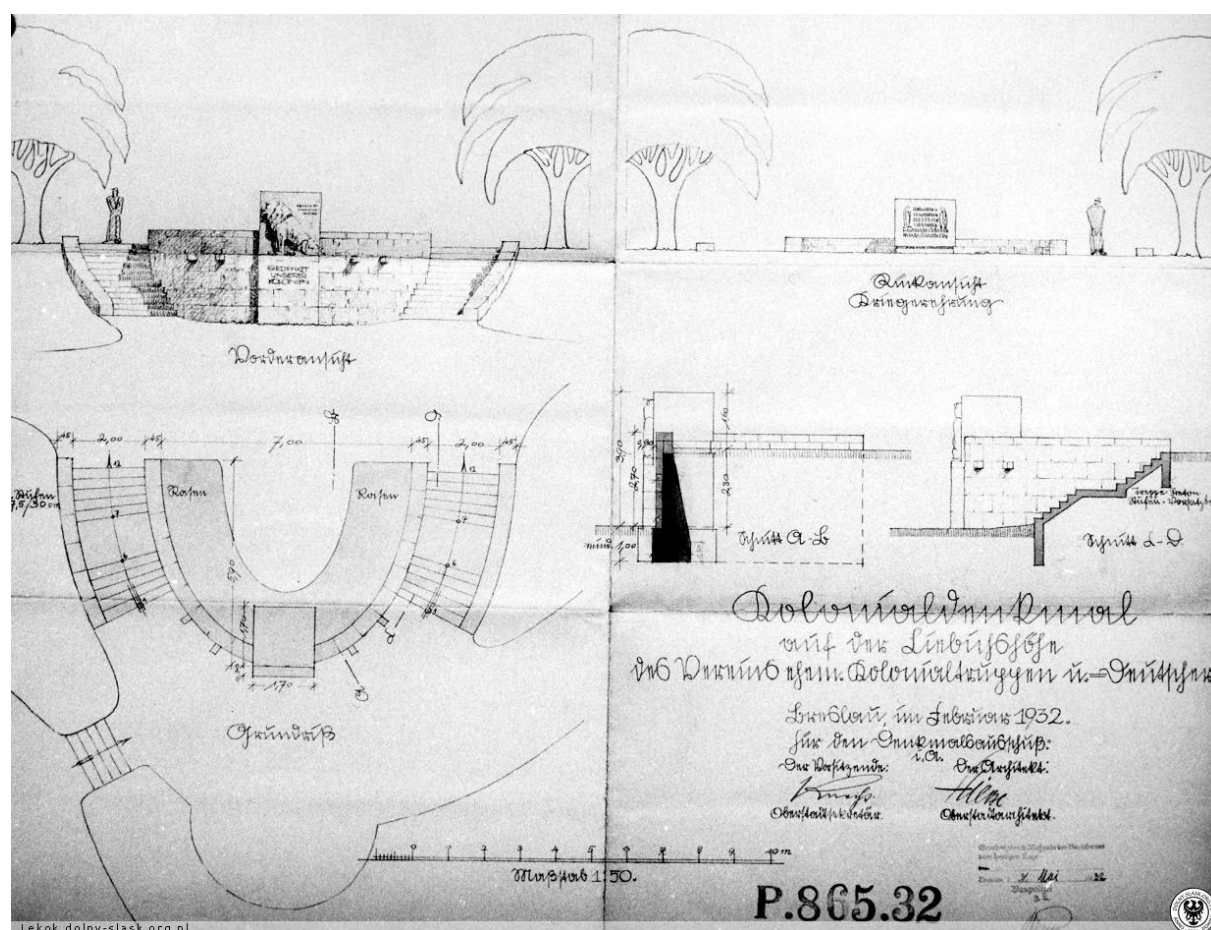
Datowanie: luty 1932 r.

Lokalizacja:

- rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia, teczka 4388, sygn. oryginalna: P 865.32,
- skan udostępniany w: <https://polska-org.pl/6109917,foto.html?idEntity=6109913> (data dostępu: 25.11.2022)

Treść i komentarz: rysunek dokumentuje m.in.

- ukształtowanie architektoniczno-budowlanych partii pomnika (w tym: schodów terenowych),
- ukształtowanie placu u stóp pomnika – z półkolistą „eksedrą”,
- planowany sposób aranżacji przestrzeni parkowej w otoczeniu monumentu.

Ryc. 215. Rysunek projektowy do budowy Pomnika Kolonii Niemieckich na ob. Wzgórza Partyzantów: *Kolonialdenkmal auf der Liebichshöhe (...)*, datowanie: *Breslau im Februar 1932*, autor: *Hierse*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6109917,foto.html?idEntity=6109913> (data dostępu: 25.11.2022)

[22]

Przekaz: rysunek projektowy dot. przebudowy kazamat poterny szyjowej Bastionu Sakwowego na schon przeciwlotniczy; rzut i przekrój w skali 1:100, plan sytuacyjny w skali 1:1000; w górnej części arkusza podpis: *Kellerräume unter Böschung der Liebhöhe*, w dolnej prawej części: *Einbau einer Luftschutzkeller in dem Grundstück Neue Gasse 1/3*, niżej datowanie: *Breslau, den 26. Mai 1936* / *Städt. Hochbauamt 1*, podpis: *Lieschmann (?) Magistratbaurat*

Datowanie: 1936 r.

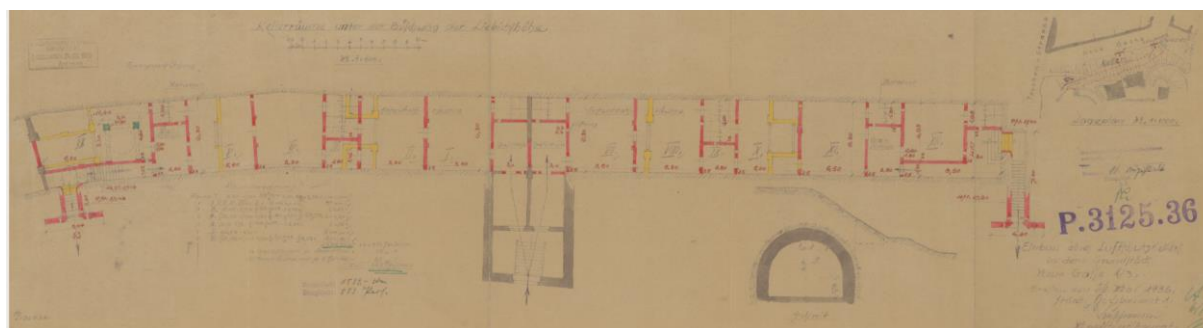
Lokalizacja: rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, teczka 4388 Taschenstrasse 18a, dokumentacja P. 3125.36

Treść i komentarz: na rysunku przedstawiono projekt przekształcenia kazamat w schron przeciwlotniczy (podziały ścianami wewnętrznymi, budowa wejść bocznych na krańcu wschodnim i zachodnim, wykonanie podbudowy pod wieżę nad kazamatami).

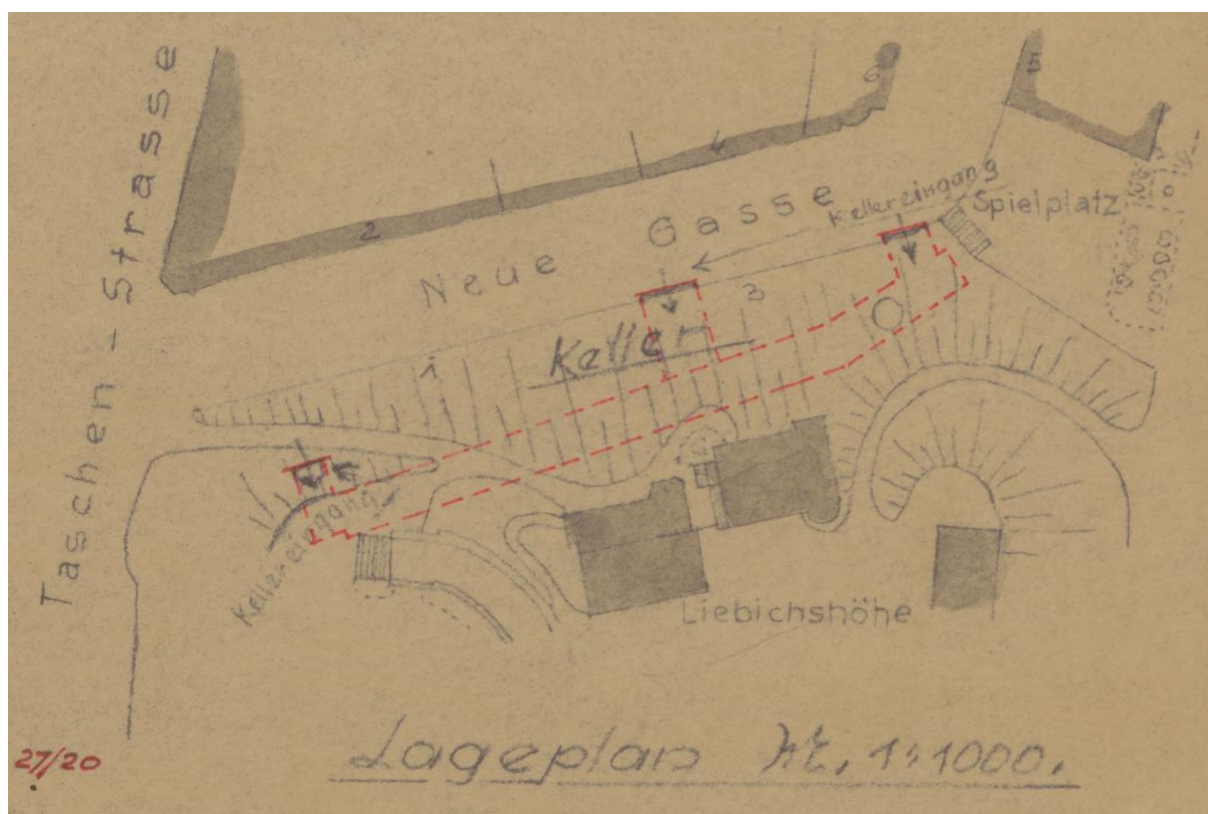
Na planie sytuacyjnym do projektu udokumentowano m.in.

- funkcję placu położonego między kazamatami poterny szyjowej a kazamatami działobitni barkowej – znajdował się tam plac zabaw (*Spielplatz*).
- numery adresowe poszczególnych terenów budowlanych przy ul. Nowej:
 - * teren po zachodniej stronie wejścia do kazamat poterny szyjowej – nr 1,
 - * teren po wschodniej stronie wejścia do kazamat poterny szyjowej oraz plac zabaw – nr 3,
 - * taras i kazamaty działobitni barkowej – nr 5.

Projekt został zrealizowany – do dziś zachowały się nowe wejścia do kazamat przewidziane w projekcie, na wschodnim i zachodnim krańcu podziemi.

Ryc. 216. Rysunek projektowy dot. przebudowy kazamat poterny szyjowej Bastionu Sakwowego na schon przeciwlotniczy; rzut i przekrój w skali 1:100, plan sytuacyjny w skali 1:1000; w górnej tytuł: *Kellerräume unter Böschung der Liebhöhe* \ *Einbau einer Luftschutzkeller in dem Grundstück Neue Gasse 1/3*, datowanie: *Breslau, den 26. Mai 1936*. Rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, teczka 4388 Taschenstrasse 18a, dokumentacja P. 3125.36

Ryc. 217. Fragment rysunku projektowego dot. przebudowy kazamat poterny sztyjowej Bastionu Sakwowego na schon przeciwlotniczy; rzut i przekrój w skali 1:100, plan sytuacyjny w skali 1:1000; w górnej tytuł: *Kellerräume unter Böschung der Liebichshöhe \ Einbau einer Luftschutzkeller in dem Grundstück Neue Gasse 1/3*, datowanie: Breslau, den 26. Mai 1936 – wycinek z przedstawieniem planu sytuacyjnego. Rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, teczka 4388 Taschenstrasse 18a, dokumentacja P. 3125.36

[23]

Przekaz: plan sytuacyjny do projektu pawilonu Panoramy Racławickiej na Wzgórzu Partyzantów; w skali 1:500, w dolnej lewej części arkusza podpis: *Plan wzgórza przeznaczonego pod Panoramę Racławicką we Wrocławiu*, niżej sygnowanie i datowanie: *Pomiaru w terenie dokonywał i plan niniejszy sporządził w 1947 roku Mierniczy Zarządu Miejskiego Inż. F. Maślankowski.*

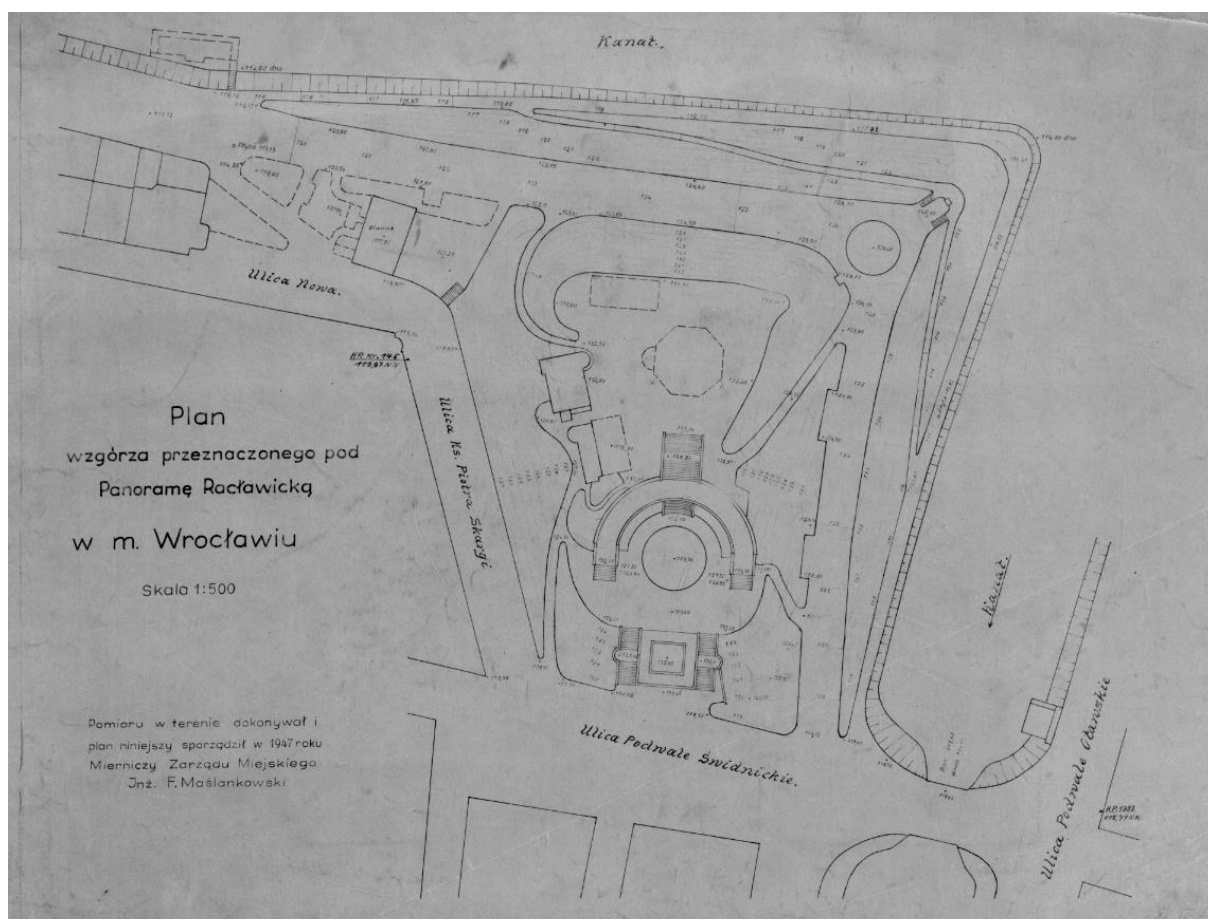
Datowanie: 1947 r.

Lokalizacja: skan planu w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział Archiwum Budowlane Wrocławia, zespół Panorama Racławicka, sygn. 25002.

Treść i komentarz: plan dokumentuje wszystkie elementy zagospodarowania Wzgórza w 1945 r., istniejące jak też niezachowane (oznaczone linią przerywaną), podane zostały dokładne rzędne wysokościowe poszczególnych obiektów i nawierzchni.

Plan należy uznać za przerys mapy z okresu międzywojennego – wskazuje na to wrysowanie tarasu nad kazamatami działobitni barkowej Bastionu Sakwowego oraz przyległych ubikacji, a nie obrysu bunkra będącego wynikiem przebudowy kazamat w okresie II wojny światowej. Plan Maślankiewicza można uznać za najdokładniejsze przedstawienie historycznego zagospodarowania Wzgórza (sprzed 1945 r.).

Udokumentowano na nim m.in. budynek wznoszący się w obrębie fosy po wschodnioej stronie ul. Nowej.

Ryc. 218. Plan sytuacyjny do projektu pawilonu Panoramy Racławickiej na Wzgórzu Partyzantów; w skali 1:500, wykonany w 1947 r. [na podstawie planów sprzed 1945], autor: *Mierniczy Zarządu Miejskiego Inż. F. Maślankowski*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział Archiwum Budowlane Wrocławia, zespół Panorama Racławicka, sygn. 25002.

2.4. Przekazy pisane o wartości źródłowej (wybrane)

[1]

Przekaz: opis nowo wznoszonego założenia architektoniczno-krajobrazowego Etablissement Liebichshöhe – zamieszczony w artykule prasowym na łamach regionalnego periodyku „Rübezahl. Schlelische Provinzialblätter. Neue Folge“

Datowanie: 1867 r.

Lokalizacja: Anonim 1867 plan opublikowany jako ilustracja do artykułu <https://polska-org.pl/8985815,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu:)

Treść i komentarz: artykuł zawiera opis założenia architektonicznego zilustrowany schematycznym planem sytuacyjnym. Anonimowi autorzy opisu odnotowują zwięźle poszczególne składniki zespołu budowli i ich otoczenia.

Tekst zawiera m.in. nazwy odnoszone do poszczególnych składników założenia (w nawiasie podano oznaczenia literowe na planie):

- *Plateau*, *obere Plateau* = taras górny
- *Liebichsturm*, „*Belvedere*“ = Belweder,
- *Liebichsterrasse* = zabudowa po zachodniej stronie Belwederu od strony ul. Piotra Skargi,
- *Peristyl* (aaaa) = zabudowa tarasu dolnego,
- *Wasserbassin* (I) = zbiornik wodny pośrodku dziedzińca perystylowego,
- *Grotte* (G) = „grotta” [pomieszczenie przy wschodniej ścianie Perystylu na poziomie tarasu dolnego,
- *Freitreppen* (t) = schody terenowe po bokach Perystylu,
- *grosse Terrasse* = taras średni,
- *Säulengang* (Arcaden) = kolumnada na poziomie tarasu średniego,
- *Pavillons* (P) = „pawilony” na krańcach kolumnady
- *Treppe* (T) = schody prowadzące z tarasu średniego na taras górny,

Autorzy artykułu odnotowują wzorzec architektoniczno-ideowe zabudowy tarasu dolnego: antyczny dom rzymski (z atrium i *impluvium*).

W artykule promenada jest wzmiankowana, ale brak opisu jej zagospodarowania.

Ilustracje poniżej:

Ryc. 219. Stronice artykułu prasowego w opisie nowo wzniesionego założenia architektoniczno-krajobrazowego na Bastionie Sakwowym: **Anonim 1867.**

Literatur- und Kunstblatt.

Die Liebig'schen Bauten auf und an der Taschenbasion.

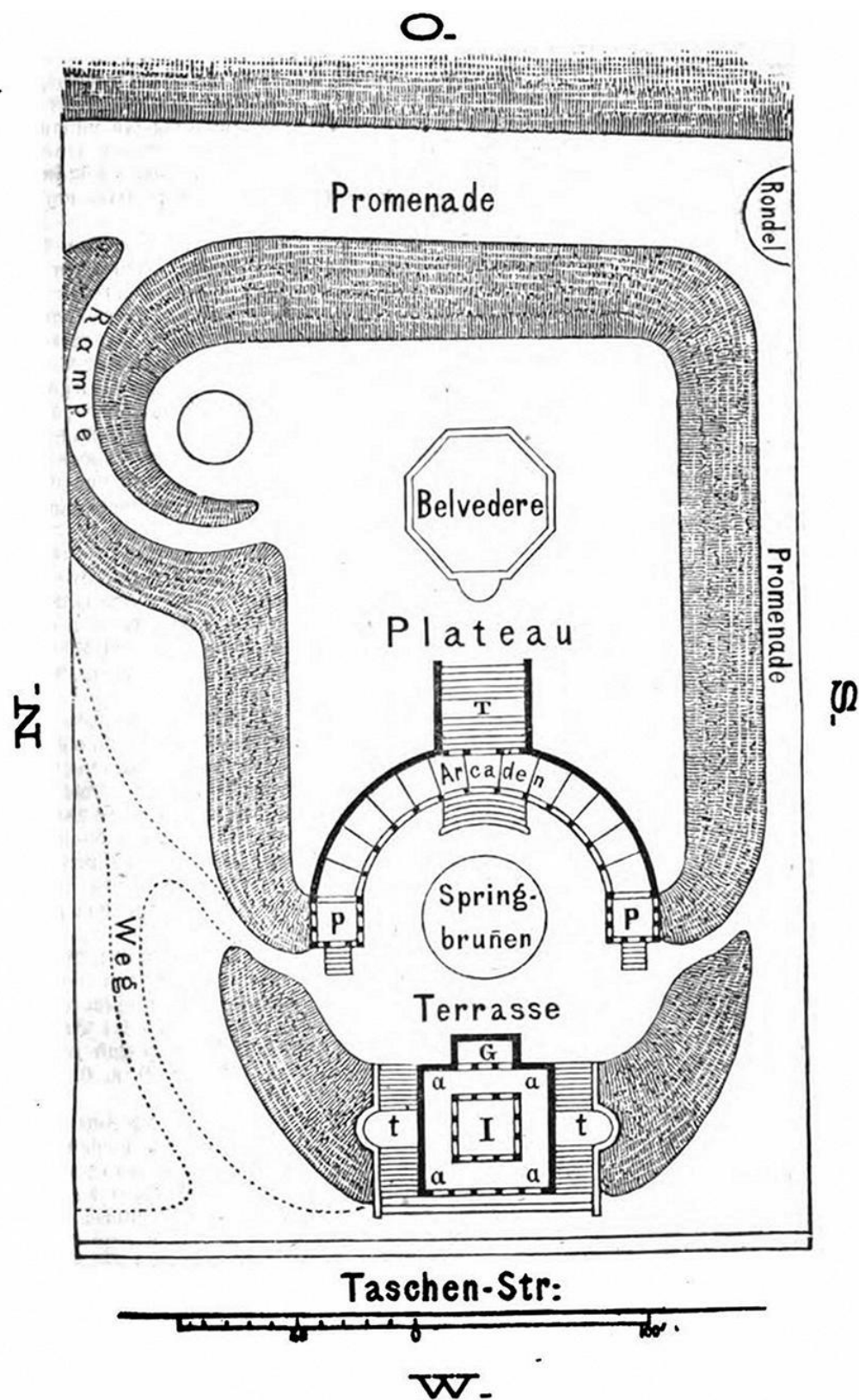
Zeugnen wir es nicht: der reine Kunstbau ist der materieller gesinnt, von so vielen praktischen Zwecken in Anspruch genommenen Gegenwart sehr abhanden gekommen. Wir errichten, Wohn- und Ruhungshäuser, Kasernen und Fabriken, auch wol Schulen, Museen, Theater und Kirchen; müssen wir bei den ersteren sehr froh sein, daß uns die jüngste Zeit wenigstens über die nackte, in Fensterreihen monotone Wandfläche hinweggehoben, doch zu einiger Gliederung und Ornamentik, zu einem nach unbekanntem Etwas strebenden Stylgemisch uns verholfen hat, so gilt doch auch bei jenen öffentlichem Zweck dienenden Bauwerken, am mindesten noch bei den Kirchen, daß sich Plan und Ausführung dem Zweck und Bedürfnis unterordnen müssen. Bau'n bloß um zu bauen, d. h. um einen architektonischen Gedanken auszuführen, wobei freilich auch irgend ein aufgegriffener oder frei gesetzter Zweck erfüllt werden soll, jedoch so, daß die Form mit demselben spielt, sich gleichsam nur an ihn lehnt, um sich selber daran auszugestalten — dies war aus der Mode gekommen. Nicht weil wir etwa zu arm dazu wären; auch nicht weil wir keine Empfindung für Erzeugnisse der freien Baukunst hätten, da wo sie uns überliefert entgegenreten. Woran lag es? Nun, es fehlte uns der vollstimmliche, gemeinnütige, stark aus sich heraustretende Geist. War doch die bildende Kunst überhaupt Privatsache geworden: die Plastik kaum begehrt, die Malerei lediglich Staffeleimalerei und das scheinbar gemeinnützige Interesse für sie an den Gewinn eines Verlöbungsbildes geknüpft. Der nationale Geist, erstarkend, praktisch selbstgewiß, wird sich auch seine öffentlichen Werke schöner Kunst schaffen; das deutsche Volk wird sich bald nicht bloß sein „Haus“ bauen; nicht mehr allein den kunstfertigen Fürsten wird es überlassen, ihm eine Walhalla zu gründen.

Von diesem Standpunkte, als öffentliches freies architektonisches Werk betrachtet, stellen die Bauten, welche die Munificenz eines Mitbürgers binnen Jahresfrist auf der Taschenbasion errichten ließ: der „Liebigthurm“ und die „Liebigterrasse“, Breslau wieder einmal in erster Linie voranmarschierend dar (was sonst durchaus nicht immer von dieser Stadt zu sagen ist). Da diese Anlagen rasch auf ihre Uebergabe an die öffentliche Benutzung los machten, dürfen wir nicht versäumen, unsere Leser, die entfernten zumal, genauer damit bekannt zu machen. Indem wir die Beschreibung des Aussichtsturmes selbst für später aufschieben, wollen wir zuvörderst uns in dessen fast gänzlich umgeschaffener Umgebung zu orientiren suchen. Daß wir in den Stand gesetzt sind, eine bildliche Erläuterung beizufügen, ohne welche doch, besonders für den Abwesenden, schwerlich ein Zurechtfinden in der Beschreibung möglich wäre, verdanken wir der großen Güte des Herrn Stadtrath Buchhldr. H. Korn.

Der Grundriß, wie ihn unser Holzschnitt zeigt, liegt nicht in einer Ebene, sondern ist von allen Seiten nach der Mitte, dem „Plateau“, auf welchem das „Belvedere“ liegt, aufsteigend zu denken; von Westen her allmählich, in den andern Richtungen steil; die schraffirten Theile bezeichnen die mit Rasen bedeckten Abdachungen (Böschungen). Wobei (für Fremde) zu bemerken, daß auch die Promenade selbst von N und W nach der SO-Seite ansteigt. Der scharffirte Rand in Ost ist die Böschung zum Wassergange und Stadtgraben hinunter, durch welche die Promenade an der S- und O-Seite begrenzt wird. Das Plateau der Bastei liegt etwa 45' über dem Straßenpflaster der Taschenstraße und dem daranstoßenden Terrain. Ungefähr in halber Höhe schuf der Baumeister theils durch Abgrabung, theils durch Anschüttung eine Terrasse von bedeutender Grundfläche, die also zuerst erstiegen und überschritten werden muß, ehe wir von hier aus zum Plateau aufsteigen. Die Bauanlagen des großartigen Aufganges zerfallen hierdurch in zwei Theile: in die auf dem Niveau der Straße und die auf der Terrasse stehenden.

Die unteren Partien sind im Ganzen einfach gehalten. An den Abhang der Terrasse lehnt sich ein bis zur vollen Höhe derselben aufreichendes quadratisches Bauwerk ($\begin{smallmatrix} a & I & a \\ a & & a \end{smallmatrix}$) von etwa 50' Seitenlänge. Die Anordnung desselben entspricht dem Atrium des antiken Wohnhauses; es besteht in einem bedeckten Säulengange ($a \ a \ a \ a$), dem Peristyl, der ein großes, oben offenes Wasserbassin (I), das Impluvium, auf allen 4 Seiten umzieht.

Digitized by Google

Die ornamentale Behandlung dieses Bassins ist in reichster Weise beabsichtigt; u. a. soll von der dem Eingang gegenüberliegenden Seite ein Sockel in das Bassin hineinragen, der eine Marmorgruppe tragen wird, nach dem Entwurf des Baumeisters eine Copie der Ariadne von Naxos (im Bethmann'schen Museum zu Frankfurt). In der Mitte des Bassins wird ein Springbrunnen seinen Strahl noch über die Eindeckung des umlaufenden Peristyls emporsteigen lassen. Die innere rechte und linke Seitenwand wird zu Frescomalerei vorbereitet, unterhalb deren Ruhebänke angebracht werden. Die an die Berglehne stoßende Rückwand öffnet sich zu einer überwölbten Grotte (G), um die Dürstenden mit kohlensaurem Wasser zu laben.

Das Atrium zeigt, da es vorn offen ist und sich mit der Rückseite an den Berg lehnt, nach außen nur 2 Mauerflächen, an welche stattliche, 15' breite Freitreppen (tt) anlehnen, die zu der zwischen Plateau und Straßensohle liegenden großen Terrasse hinaufführen. Da die Eindeckung des Peristyls mit dieser Terrasse in gleicher Ebene liegt, so bildet sich hier ein mit Brüstung versehener Umgang um das Impluvium. Die Terrasse ist ein weiter ebener Raum, an der Berglehne halbkreisförmig abgeschlossen. Dieser Bogen, dessen Radius nahezu 70 Fuß, zeigt uns in vollem Halbkreise einen Säulengang, welcher den weiten Raum der Terrasse umgiebt und an ihren Stirnseiten mit eleganten Pavillons (P. P.) abschließt. Die Rückwand dieser Arkaden ist, gleich der der Münchener, zur Aufnahme von Fresken bestimmt. Den hier unter schirmendem Dach Lustwandeln den wird also auf der einen Seite die Farbenpracht der Kunst geboten, während ihnen nach der anderen ein freundlicher Blick über Straße, Brücke und Promenade hinweg offen liegt.

Wie auf die Umschließung der Terrasse, hat der Architekt auch auf die Belebung der weiten Fläche derselben einen besonderen Werth gelegt. Ein mit dem Halbkreis der Arkaden concentrisches zirkelrundes Bassin von 50' Durchm. wird einen der imposantesten Theile der ganzen Anlage bilden. Auf der Umfassung des Beckens werden auf stattlichen Sockeln Statuen von mehr als Lebensgröße Aufstellung finden, in der Mitte auf höherem Sockel eine noch stolzere Figur mit einer Schale, der ein gewaltiger Wasserstrahl zu bedeutender Höhe entsteigt.

Wir wenden uns nach einem der 3 mittleren Bogen, die, nach hinten offen, uns zu einer 30 Fuß breiten Treppe (T.) führen, mittelst deren wir das obere Plateau erreichen. Das Belvedere liegt hier vor uns. Die flache Decke der die Terrasse umgebenden Arkaden reicht, ähnlich wie unten die des Atriums, genau bis zur Höhe des oberen Plateaus, wir können also auf denselben umhertwandeln, die Krönung des Simses der Arkaden ist unser schützendes Geländer. Von hier aus muß der Blick auf die unter uns liegende Terrasse ein äußerst lohnender sein: wo wir auch stehen, ist uns vermöge des halbkreisförmigen Grundrisses der Arkaden ein Einblick in dieselben gestattet. Der große Springbrunnen auf der Terrasse wird effectreich wirken, während aus dem oben offenen Impluvium des Atriums sich ein zweiter Strahl bemerkbar macht.

Denkt sich der Leser hinzu, was unsere Landschaftsgärtner auf dem weiten Raum der Terrasse noch hinzufügen werden, so kann kein Zweifel darüber walten, daß unseren Promenaden aus diesem Werke echten Bürgerfinns eine wesentliche und zu großem Dank verpflichtende Verschönerung erwachsen wird. Eine Gelegenheit überdies, sich bei Sturm und Regen oder Sonnenbrand, unter freundlichem Dach und doch in freier Luft zu ergehen, ist gewiß vielen unserer Mitbürger herzlich erwünscht. O. u. A.

[2]

Przekaz i datowanie: dane nt. parcel, domów i funkcji obiektów/obszarów przy ul. Nowej we Wrocławiu (na terenie Promenady Staromiejskiej) zawarte w książce adresowej Wrocławia z 1935 r.

Lokalizacja: dane zawarte w: *Breslauer Adressbuch 1935. Unter Benutzung amtlicher Quellen*. Breslau: Verlag August Scherl Deutsche Adressbuch-Gesellschaft m. b. H. [1935]
[**Adressbuch 1935**]

Treść i komentarz:

W II części książki (wykazie ulic i posesji) znajduje się wykaz obiektów położonych po „prawej stronie” ulicy Nowej, na obszarze obecnego Wzgórza Partyzantów:

[Teil II, s. 214:]

Neue Gasse

(...)

Rechte Seite

← *Taschenstr.* →

1-5 Liebichshöhe geh. z. Tschenstr. 18a [Etablissement Liebichshöhe – stanowił posesję o numerze adresowym Tschenstrasse 18a, jego partiie północne zajmowały działki Neue Gasse 1-5]

Anlagen [tereny zieleni na północnym zboczu Wzgórza]

← *Aufgang zum Kinderspielplatz* → [dotyczy przejścia (po schodkach) na plac zabaw położony na podwyższeniu ziemnym i na tarasie kazamat działobitni barkowej]

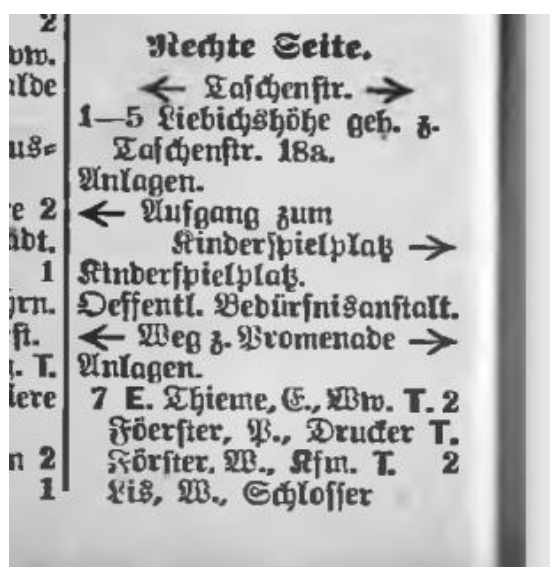
Kinderspielplatz [plac zabaw jw]

Oeffentlich. Bedürfnisanstalt [toalety publiczne – wg źródeł kartograficznych distawione do północnego muru kazamat]

← *Weg zur Promenade* → [droga łącznikowa między ul. Nową a promenadą, przecinająca zieleniec przy ul. Nowej]

Anlagen [tereny zieleni tj. zieleniec przy ul. Nowej]

7 (...) [parcela budowlana z budynkiem nr 7]

Ryc. 220. Fragment karty z książki adresowej Wrocławia z danymi nt. elementów zagospodarowania ul. Nowej od strony Wzgórza i Promenady. Wg: *Adressbuch 1935*, Teil II, s. 214.

2.5. Opracowania dot. przemian zagospodarowania terenu w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów (wybrane)

[1]

Przekaz: plan Wrocławia z wrysowanym przebiegiem fortyfikacji miejskich wg stanu z 1807 roku.

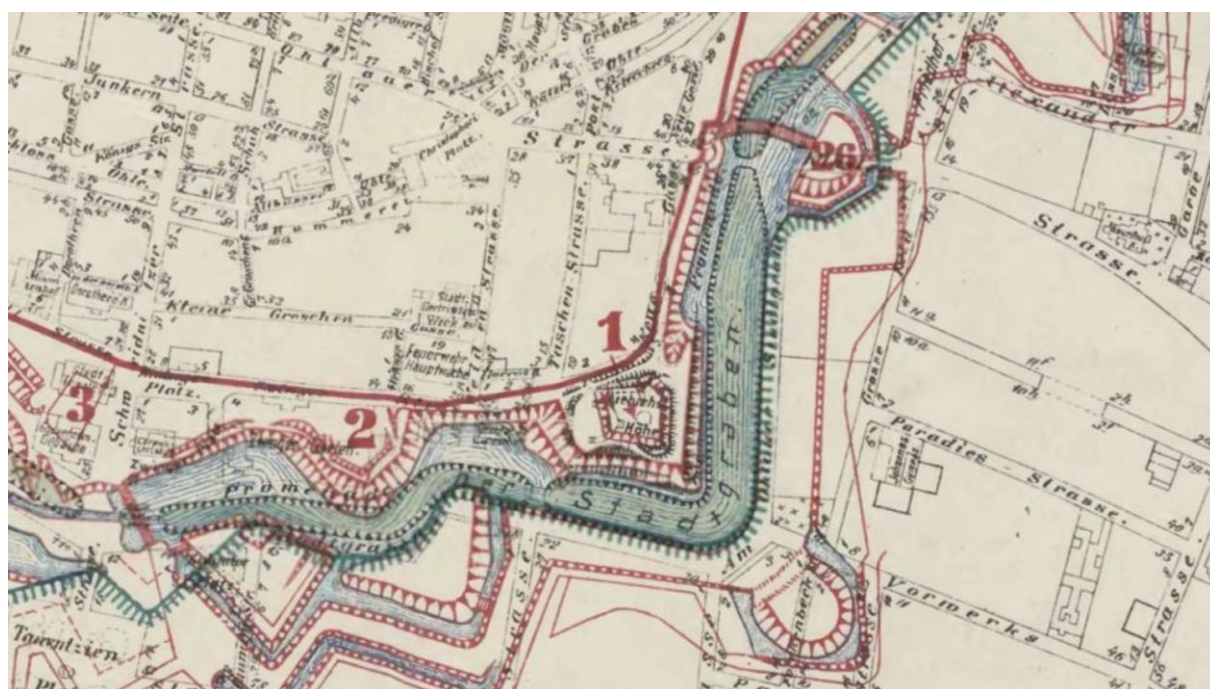
Datowanie: podkład mapowy z 1902 r., plan opublikowany w 1903 r.

Lokalizacja:

- plan opublikowany w: **Kiersnitzky 1903**,

- skan planu udostępniony w: <https://polska-org.pl/769000,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 14.11.2022)

Treść i komentarz: plan przedstawia przebieg średniowiecznego muru obronnego i nowożytnych fortyfikacji na tle siatki ulic (wg stanu z początku XX w.).

Ryc. 221. Plan Wrocławia z wrysowanym przebiegiem fortyfikacji miejskich wg stanu z 1807 roku, opublikowany w: **Kiersnitzky 1903** – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/769000,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 14.11.2022)

[2]

Przekaz: plan parcelacji terenów pofortecznych 1813-1870, na podkładzie planu miasta z 1902 roku.

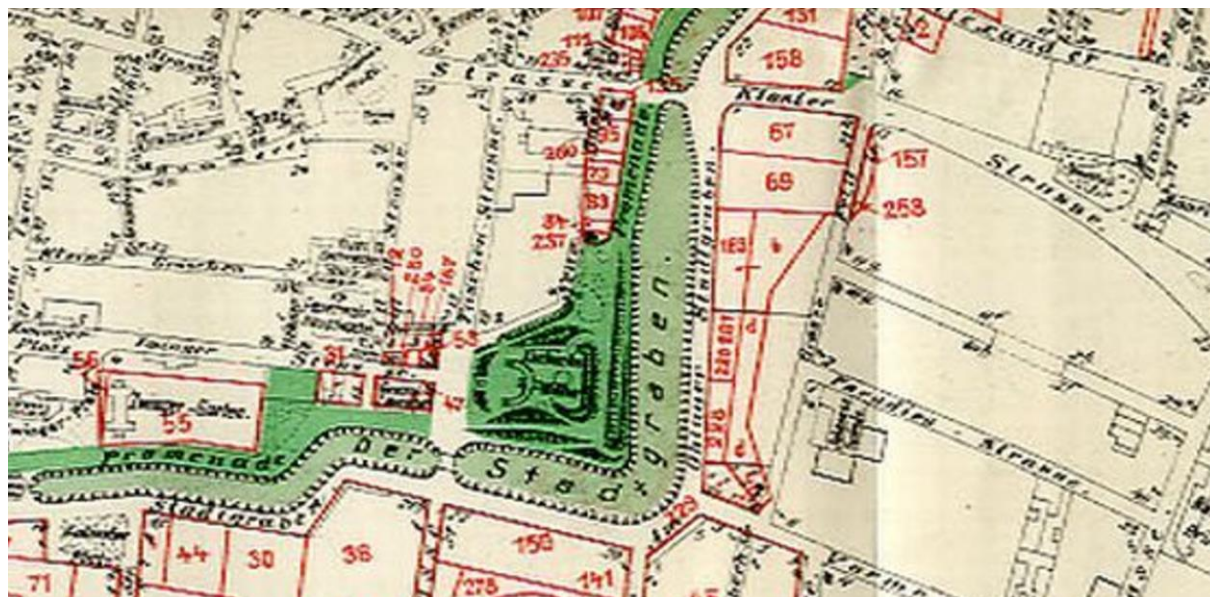
Datowanie: jw.

Lokalizacja:

- plan publikowany w: **Kieseritzky 1903**,

- skan tego planu udostępniony w: <https://polska-org.pl/769602,foto.html?idEntity=554891>
(data dostępu: 9.11.2022)

Treść i komentarz: na planie oznaczono kolorem zielonym historyczny obszar Promenady Staromiejskiej

Ryc. 222. Plan parcelacji terenów pofortecznych 1813-1870, na podkładzie planu miasta z 1902 roku, opublikowany w: **Kieseritzky 1903** – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/769602,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 9.11.2022)

[3]

Przekaz: plan pt. *Wrocław. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne miasta w dobie średniowiecza (do ok. 1530 r.) na tle planu katastralnego 1902-1912 i sieci wodnej ok. 1530 r.* Skala 1:4000. Oprac. R. Eysymontt, A. Żurek. Oprac. kart. J. Połamarczuk, z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów.

Lokalizacja: plan opublikowany w: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 10.

Treść i komentarz: plan precyzyjnie wskazuje położenie fortyfikacji średniowiecznych (muru miejskiego i umocnień bastejowych) na tle sieci ulicznej i zabudowy sprzed 1945 roku.

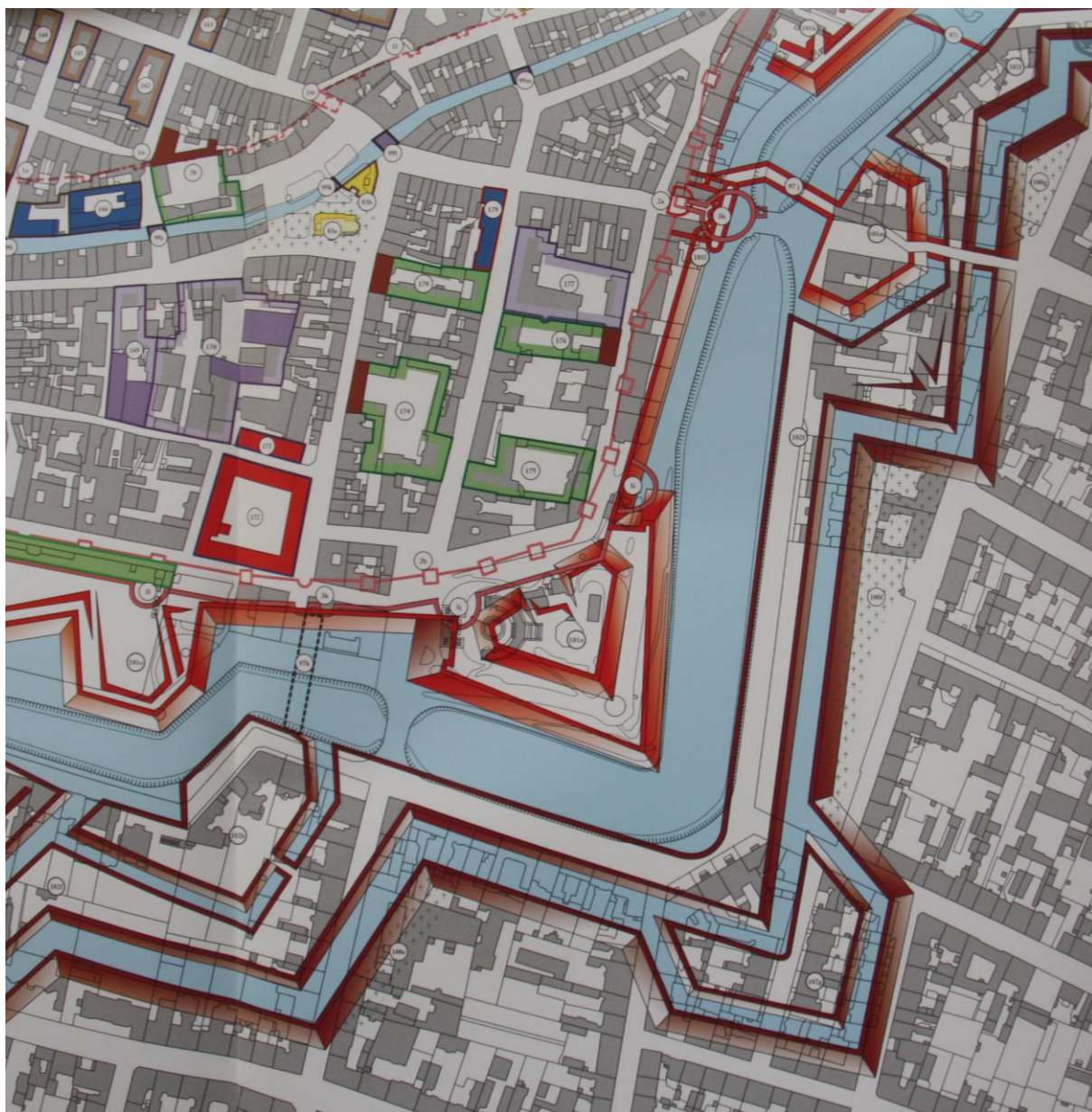
Ryc. 223. Plan pt. *Wrocław. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne miasta w dobie średniowiecza (do ok. 1530 r.) na tle planu katastralnego 1902-1912 i sieci wodnej ok. 1530 r.* Skala 1:4000. Oprac. R. Eysymontt, A. Żurek. Oprac. kart. J. Połamarczuk – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 10.

[4]

Przekaz: plan pt. *Wrocław. Przemiany funkcjonal;no-przestrzenne miasta w dobie nowożytnmej (ok. 1530-ok. 1807/1810 r.) na tle planu katastralnego 1902-1912 i sieci wodnej z ok. 1807 r.* Skala 1:2500. Oprac. L. Ziátkowski. Oprac. kart. J. Połamarczuk, z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów.

Lokalizacja: plan opublikowany w: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 11.

Treść i komentarz: plan precyzyjnie wskazuje położenie fortyfikacji nowożytnych na tle sieci ulicznej i zabudowy sprzed 1945 roku.

Ryc. 224. Plan pt. *Wrocław. Przemiany funkcjonal;no-przestrzenne miasta w dobie nowożytnmej (ok. 1530-ok. 1807/1810 r.) na tle planu katastralnego 1902-1912 i sieci wodnej z ok. 1807 r.* Skala 1:2500. Oprac. L. Ziátkowski. Oprac. kart. J. Połamarczuk – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 11.

[5]

Przekaz: plan pt. *Wrocław. Plan katastralny*. Skala 1:2500. Oprac. R. Eysymontt, M. Siehankiewicz. Oprac. kart. M. Siehankiewicz. Plan w skali 1:2500 oprac. na podst. planu katastralnego w skali 1:1000 z 1866 r. autorstwa Moritza Sadebecka przechowywanego w Oddziale Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów.

Lokalizacja: plan opublikowany w: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 1b.

Treść i komentarz: na planie pominięto: kolistą wieżę (ob. tzw. Baszta Prochowa) oraz taras kazamat działbitni barkowej.

Ryc. 225. Plan pt. *Wrocław. Plan katastralny*. Skala 1:2500. Oprac. R. Eysymontt, M. Siehankiewicz. Oprac. kart. M. Siehankiewicz. Plan w skali 1:2500 oprac. na podst. planu katastralnego w skali 1:1000 z 1866 r. autorstwa Moritza Sadebecka przechowywanego w Oddziale Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 1b.

[6]

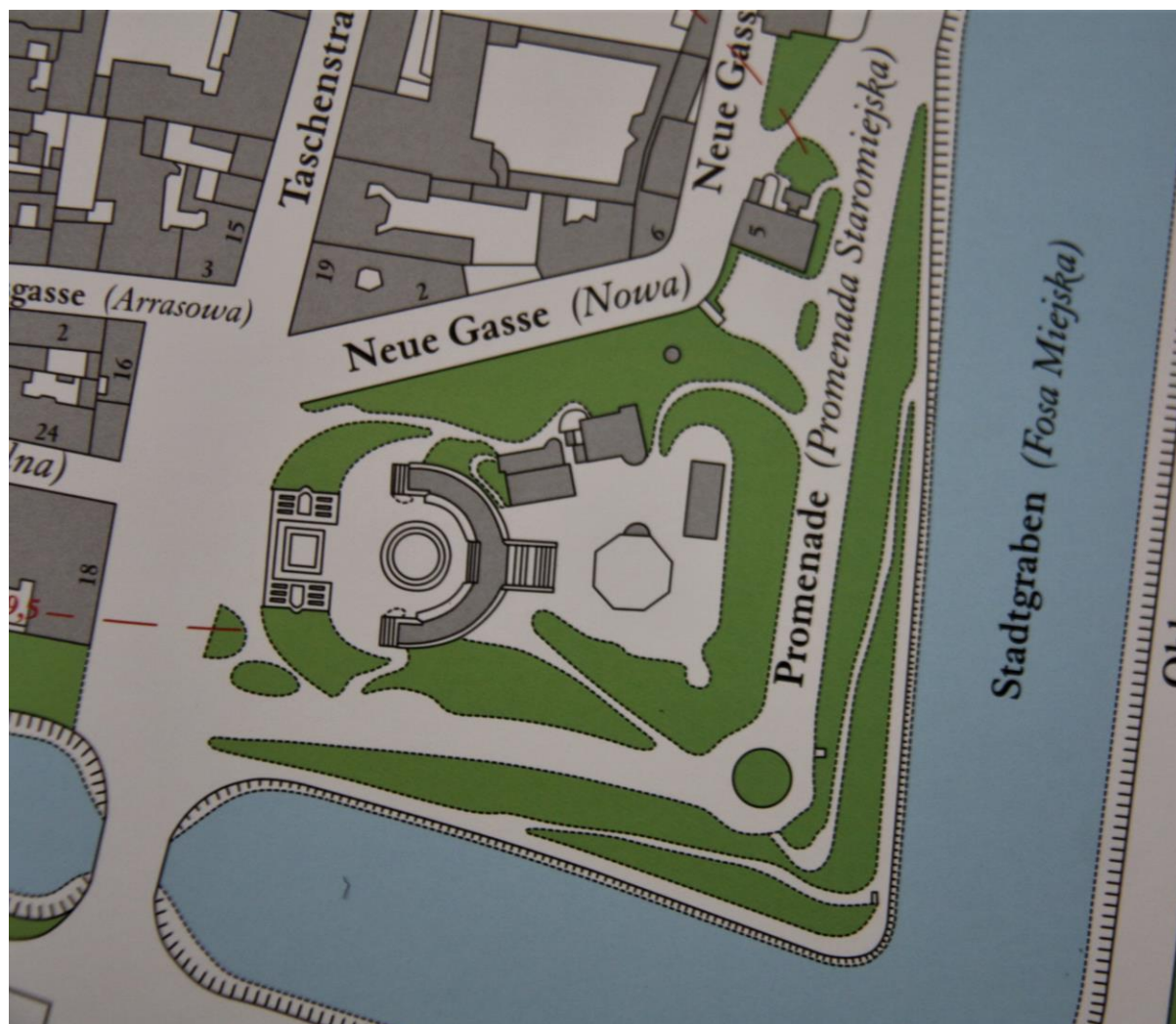
Przekaz: plan pt.: *Wrocław. Plan katastralny centrum miasta w latach 1902-1912*. Oprac. R. Eysymontt, A. Zabłocka-Kos, T. Dzieniszewska, przy współpracy J. Goliszewskiego. Oprac. kart. J. Połamarczuk. Plan w skali 1:2500 opracowany na podstawie drukowanych planów katastralnych przechowywanych we Wrocławiu w Archiwum Państwowym, Muzeum Architektury – Oddział Archiwum Budowlane, oraz w J. G. Herder Institut w Marburgu (Niemcy). Załączony planik wskazuje czas powstania poszczególnych fragmentów katastru [1901 (od połowy wzgórza na północ) 1903 (od połowy wzgórza na południe)] – z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów.

Lokalizacja: plan opublikowany w: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 2.

Treść i komentarz: plan przedstawia stan zagospodarowania Wzgórza ukształtowany do początku XX w. i funkcjonujący bez większych zmian do 1945 r.

Ryc. 226. Plan pt.: *Wrocław. Plan katastralny centrum miasta w latach 1902-1912*. Oprac. R. Eysymontt, A. Zabłocka-Kos, T. Dzieniszewska, przy współpracy J. Goliszewskiego. Oprac. kart. J. Połamarczuk. Plan w skali 1:2500 opracowany na podstawie drukowanych planów katastralnych przechowywanych we Wrocławiu w Archiwum Państwowym, Muzeum Architektury – Oddział Archiwum Budowlane, oraz w J. G. Herder Institut w Marburgu (Niemcy) – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów w 1901 (od połowy wzgórza na północ) 1903 (od połowy wzgórza na południe). Wg: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 2.

Plan pt.: Wrocław. Plan katastralny centrum miasta w latach 1902-1912. Oprac. R. Eysymontt, A. Zabłocka-Kos, T. Dzieniszewska, przy współpracy J. Goliszewskiego. Oprac. kart. J. Połamarczuk. Plan w skali 1:2500 opracowany na podstawie drukowanych planów katastralnych przechowywanych we Wrocławiu w Archiwum Państwowym, Muzeum Architektury – Oddział Archiwum Budowlane, oraz w J. G. Herder Institut w Marburgu (Niemcy) – wycinek z przedstawieniem ob. Wzgórza Partyzantów w 1901 (od połowy wzgórza na północ) 1903 (od połowy wzgórza na południe). Wg: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 2.

[7]

Przekaz: plan pt. *Wrocław. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne centrum miasta w latach 1807-1918 na tle planu katastralnego 1902-1912 r. Skala 1:2500. Oprac. A. Zabłocka-Kos. Oprac. kart. J. Połamarczuk, z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów.*

Lokalizacja: plan opublikowany w: **AHMP Wrocław 2017**, poz. 12.

Treść i komentarz: plan przedstawia stan zagospodarowania terenu z początku XX w. i wskazuje funkcje wyróżniających się budowli i parcel:

314. Promenada, od ok. 1813

263. Wzgórze Liebicha, 1867

255. Korporacja studencka „Borussia”, 1896

175. Ogród, od poł. XIX w. ogród rozrywkowy; *etablissement* Goldschmidta, rozbudowa 1877

304a. Nowa zabudowa ulic kamienicami czynszowymi, 2 poł. XIX w.

a. Zabudowa mieszkalna z restauracjami i ogródkami piwnymi

b. Restauracja i sala taneczna przy ul. Nowej

c. Tempelhof – siedziba liucznych towarzystw, przebudowa XIX w.

214. Ziemstwo Generalne Śląskie, ok. 1820 do 1866

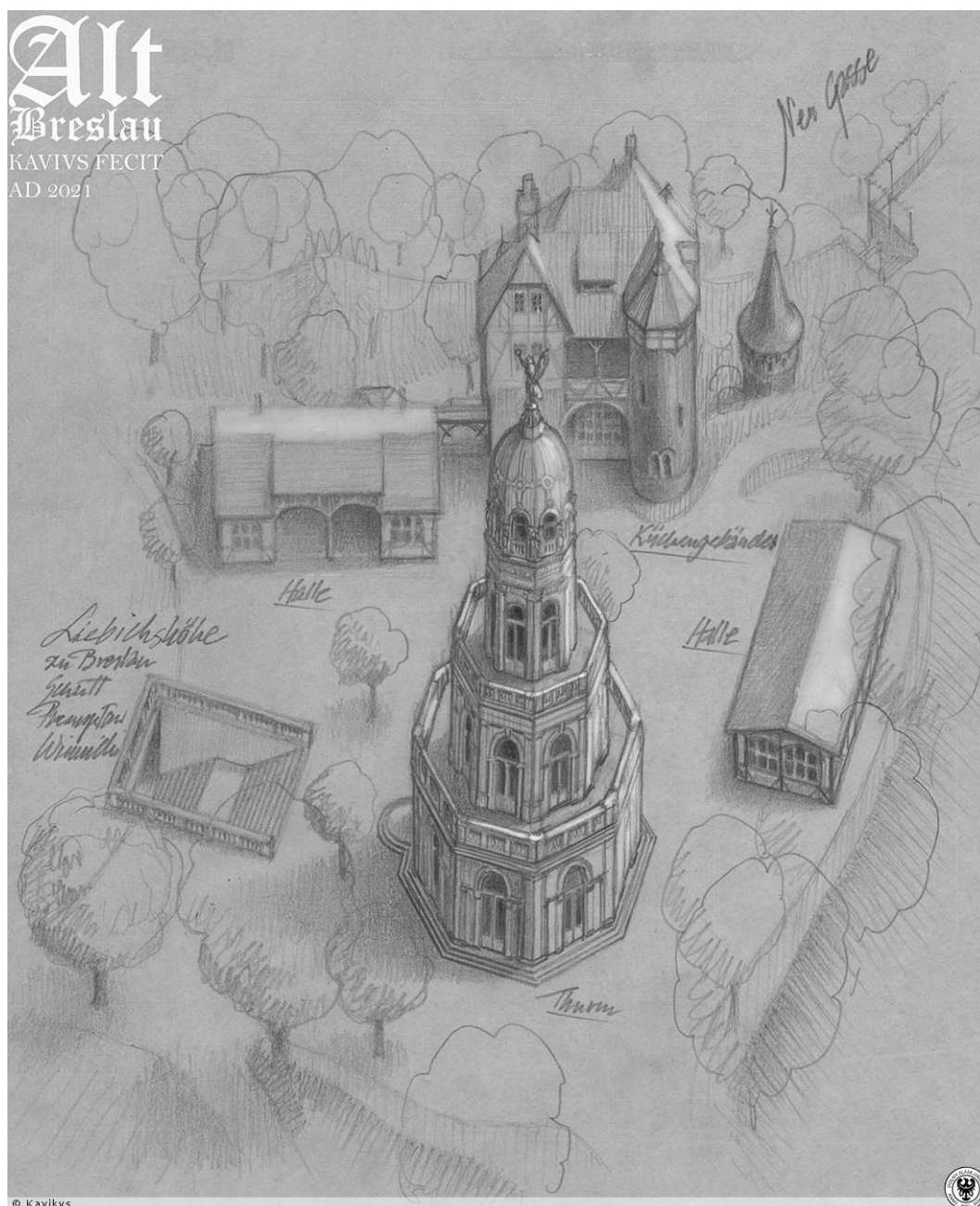
Ryc. 227. Plan pt. Wrocław. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne centrum miasta w latach 1807-1918 na tle planu katastralnego 1902-1912 r. Skala 1:2500. Oprac. A. Zabłocka-Kos. Oprac. kart. J. Połamarczuk – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórze Partyzantów. Wg: AHMP Wrocław 2017, poz. 12

[8]

Przekaz: rysunek rekonstrukcyjny przedstawiający w widoku z lotu ptaka (od strony południowej) historyczne zagospodarowanie partii szczytowej (*plateau*) ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, wg stanu sprzed 1945 r.; autor: kavikvs.

Lokalizacja: rysunek udostępniony w: <https://polska-org.pl/9663930,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 12.11.2022)

Treść i komentarz: rysunek w pełni wiarygodny, oparty na poprawnej interpretacji rysunków architektoniczno-budowlanych

Ryc. 228. Rysunek rekonstrukcyjny przedstawiający w widoku z lotu ptaka (od strony południowej) historyczne zagospodarowanie partii szczytowej (*plateau*) ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, wg stanu sprzed 1945 r.; autor: kavikvs. Wg: <https://polska-org.pl/9663930,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 12.11.2022)

2.6. Źródła i opracowania dotyczące prawnej ochrony dziedzictwa i przyrody oraz planowania przestrzennego

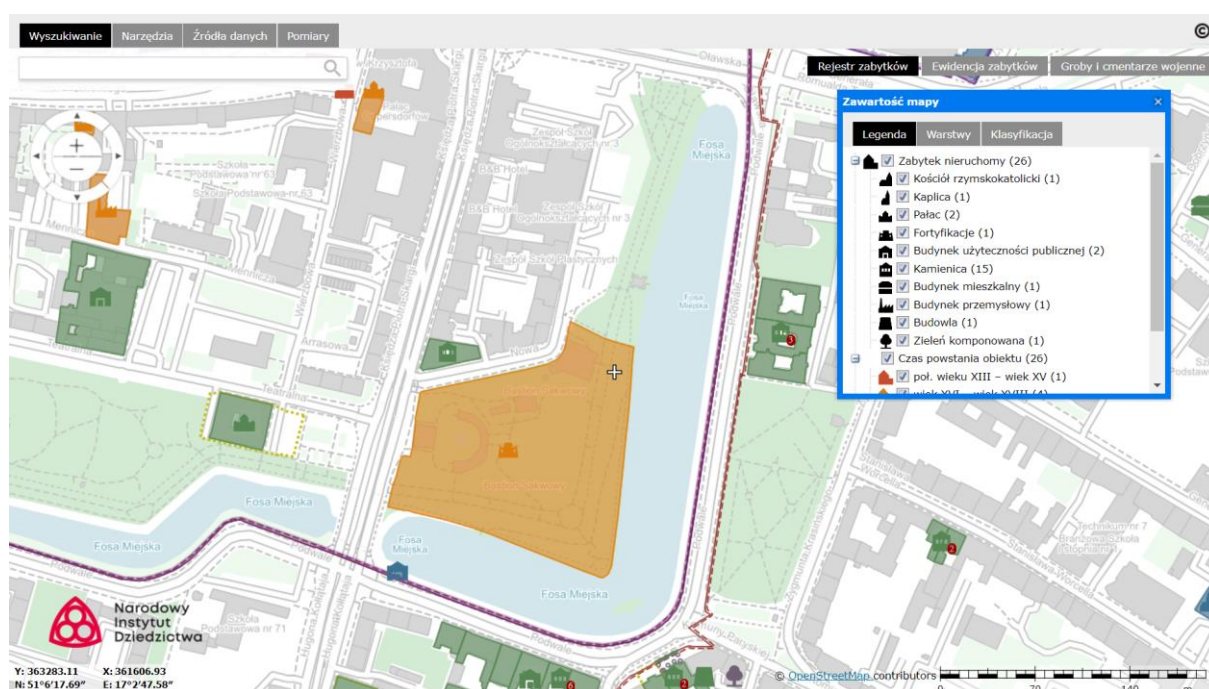
[1]

Przekaz: interaktywna mapa zabytków wpisanych do rejestru zabytków – widok obejmujący obiekty w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu.

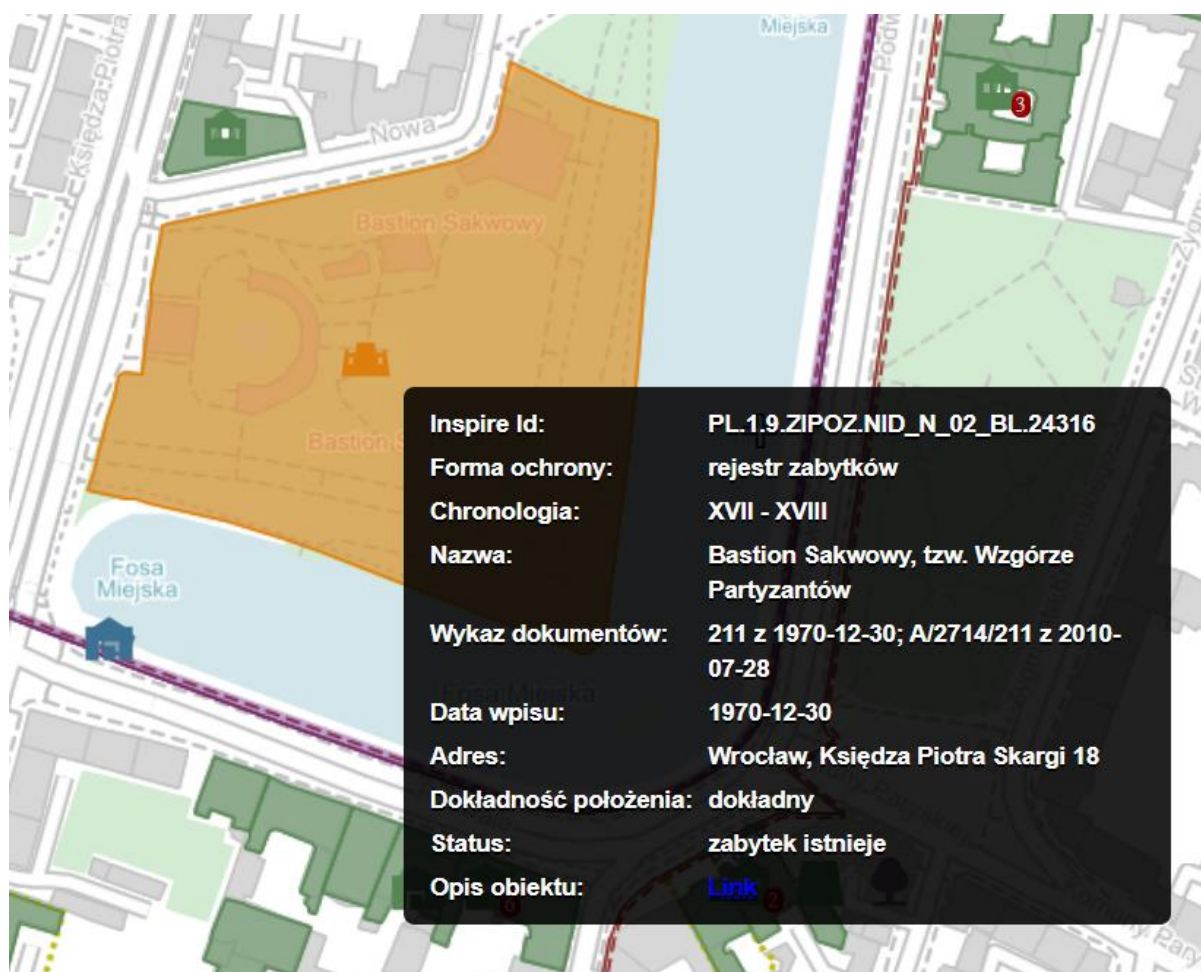
Datowanie: ?

Lokalizacja: mapa udostępniana w ramach portalu mapowego (bazy danych) Narodowego Instytutu Dziedzictwa, <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/> (data dostępu: 12.11.2022).

Treść i komentarz: mapa przedstawia obiekty wpisane do rejestru zabytków

Ryc. 229. Interaktywna mapa zabytków wpisanych do rejestru zabytków udostępniana w ramach portalu mapowego (bazy danych) Narodowego Instytutu Dziedzictwa – widok obejmujący obiekty w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu. Wg: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/> (data dostępu: 12.11.2022).

Ryc. 230. Interaktywna mapa zabytków wpisanych do rejestru zabytków udostępniana w ramach portalu mapowego (bazy danych) Narodowego Instytutu Dziedzictwa – widok obejmujący obiekty w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu oraz okno z opisem katalogowym obiektu. Wg: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/> (data dostępu: 12.11.2022).

[2]

Przekaz: interaktywna mapa zabytków wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków – widok obejmujący obiekty w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu.

Datowanie: ?

Lokalizacja: mapa udostępniana w ramach *Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia*, <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=GEZ> (data dostępu: 11.11.2022)

Treść i komentarz: mapa wskazuje lokalizację i zawiera opisy katalogowe zabytków nieruchomych wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków:

Zespół Bastionu Sakwowego, następnie wzgórza widokowego z zabudową rozrywkowo-rekreacyjną (Liebichs Höhe), ob. Wzgórze Partyzantów - XVI w., XIX w., l.40. XX w.

Kolumnada, tzw. Liebicha i pawilon perystylowy w zespole bastionu Sakwowego, następnie wzgórza widokowego z zabudową rozrywkowo-rekreacyjną (Liebichs Höhe), obecnego Wzgórza Partyzantów – l. 1866-1867

Kuchnia w zespole Bastionu Sakwowego, następnie wzgórza widokowego z zabudową rozrywkowo-rekreacyjną (Liebichs Höhe), po 1945 r. obserwatorium, ob. restauracja na Wzgórzu Partyzantów - l.1897-1898 (proj. K. Klimm, J.Nathansohn), po 1945 r. (przebudowa)

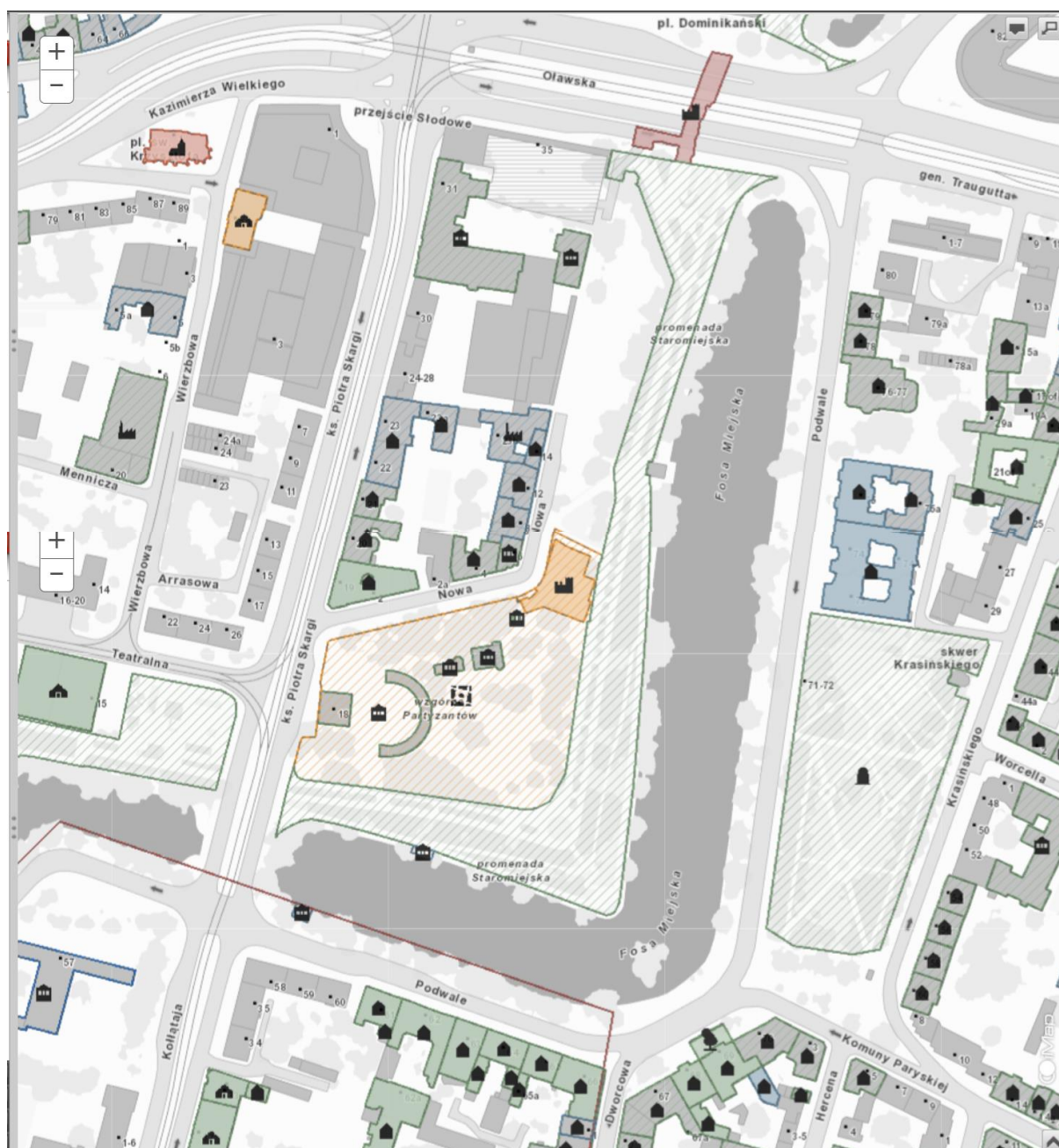
Budynek toalet w zespole Bastionu Sakwowego, następnie wzgórza widokowego z zabudową rozrywkowo-rekreacyjną (Liebichs Höhe), obecnego Wzgórza Partyzantów – 1897 r.

Wieżyczka w zespole Bastionu Sakwowego, następnie wzgórza widokowego z zabudową rozrywkowo-rekreacyjną (Liebichs Höhe), obecnego Wzgórza Partyzantów - 1894 r.

Ziemna basteja, od 1591 - Bastion Sakwowy, po 1943 - bunkier sztabu wojsk Festung Breslau, ob. pozostałości obronne (kazamaty) w zespole Bastionu Sakwowego, następnie wzgórza widokowego z zabudową rozrywkowo-rekreacyjną (Liebichs Höhe), obecnego Wzgórza Partyzantów - l.30.XVI w., 1591 r. (proj. H. Schneider von Lindau), 1813 r., po 1943 r. (przebudowa na bunkier)

Promenada Staromiejska (wzdłuż Fosi Miejskiej, w miejscu dawnych fortyfikacji obronnych) - po 1807 r., proj. 1813 r. (J.F.Knorr)

Przystanek gondoli, ob. nie istnieje (miejsce ze schodami do fosi) – ok. 1900 r.

Ryc. 231. Interaktywna mapa zabytków wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków udostępniana w ramach Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia – widok obejmujący obiekty w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu. Wg: <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=GEZ> (data dostępu: 11.11.2022)

[3]

Przekaz: Opiniowanie projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu – uchwała [Rady Miejskiej Wrocławia] nr XLI/920/17 z dnia 22 czerwca 2017 r.

Datowanie: 2017 r.

Lokalizacja: dokumentacja opublikowana w Biuletynie Informacji Publicznej Urzędu Miasta Wrocławia, <https://bip.um.wroc.pl/artykul/625/34359/wzgorze-partyzantow-626> (data dostępu: 2.12.2022)

Treść i komentarz:

projekt MPZP zawiera m.in. zapisu dotyczące:

- zasad ekspozycji obszaru oraz chronienia i kształtowania układu kompozycyjnego,
- zasad ochrony dziedzictwa na obszarze,
- zasad przyszłego zagospodarowania przestrzennego na obszarze.

Paragrafy istotne dla naszego opracowania są cytowane poniżej wraz z komentarzami do wybranych ustępów lub punktów.

Uchwała nr .../18 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia ... 2018 r. projekt (626).1

*§7. Obowiązują następujące ustalenia dotyczące **kompozycji urbanistycznej**:*

1) w osi widokowej oznaczonej na rysunku planu wzdłuż ul. Nowej dominantę ma stanowić Wzgórze Partyzantów wraz z historyczną wieżą, schronem Festung Breslau oraz budynkiem obserwatorium astronomicznego;

[Zapis zasadny, ale nieprecyzyjny: schron nie stanowi i nie będzie stanowić dominanty w widoku od strony ul. Nowej (z kierunku północnego)]

2) obejmuje się ochroną następujące widoki urbanistyczne oznaczone na rysunku planu:

a) w południowej części obszaru objętego planem w kierunku Fosy Miejskiej oraz ulic:

Podwale, Dworcowej i Komuny Paryskiej,

b) w północnej części obszaru objętego planem w kierunku ul. Nowej i ul. Ks. Piotra Skargi,

c) w północnej części obszaru objętego planem w kierunku Fosy Miejskiej i ul. Podwale oraz placu Powstańców Warszawy,

d) w zachodniej części obszaru objętego planem w kierunku ul. Ks. Piotra Skargi i ul.

Teatralnej, zlokalizowanej poza granicami obszaru objętego planem.

*[Powyższe zapisy z pkt. 2 należy interpretować jako **zakaz lokalizowania w obszarze widoków elementów zakłócających** – a więc jednostek pływających, pomostów, mostu przez fosę, o których mówią kolejne paragrafy]*

§9. Obowiązują następujące ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1) ustala się strefę ochrony konserwatorskiej na całym obszarze objętym planem, położonym w granicach Starego Miasta, uznanego za pomnik historii zarządzeniem Prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. oraz w granicach parku kulturowego „Stare Miasto”, przyjętego uchwałą nr LVI/1465/14 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 10 kwietnia 2014 r., zmienioną uchwałą nr XXXII/686/16 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 24 listopada 2016 r.;

*2) w **strefie**, o której mowa w pkt 1, **przedmiotem ochrony są:***

a) fragment historycznego zespołu urbanistycznego Starego Miasta we Wrocławiu wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A/1580/212 z dnia 12.05.1967 r.,

b) ziemna basteja – Bastion Sakwowy i bunkier sztabu wojsk Festung Breslau, obecnie pozostałości obronne (kazamaty) w zespole Bastionu Sakwowego, wpisane do rejestru

zabytków decyzją nr A/2714/211 z dnia 30.12.1970 r. jako Bastion Sakwowy tzw. Wzgórze Partyzantów,

c) następujące zespoły i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków: - Zespół Bastionu Sakowego – wzgórze widokowe wraz z zabudową rozrywkowo-rekreacyjną (Liebichs Hohe), obecnie Wzgórze Partyzantów: kolumnada i pawilon perystylowy, wieżyczka, dawna kuchnia, budynek toalet, - Promenada Staromiejska wzdłuż Fosi Miejskiej, w miejscu dawnych fortyfikacji obronnych, wraz z dawną przystanią gondoli,

d) **historyczny układ funkcjonalno-przestrzenny założenia, charakter nasadzeń, zachowane elementy małej architektury i infrastruktury,**

e) **brukowa nawierzchnia ul. Nowej,**

[zob. komentarz do pkt. 6]

f) **oś widokowa wzdłuż ul. Nowej w kierunku południowym;**

3) **ochrona budynków ujętych w gminnej ewidencji zabytków polega na utrzymaniu:**

a) gabarytów,

b) formy zadaszenia, układu,

c) artykulacji i sposobu opracowania elewacji;

4) **ochrona Promenady Staromiejskiej ujętej w gminnej ewidencji zabytków i pozostałych terenów zielonych polega na utrzymaniu:**

a) **historycznego układu komunikacyjnego,**

b) **formy nasadzeń;**

[zapisy nie budzą zastrzeżeń]

5) **dla zespołów i obiektów, o których mowa w pkt 2 lit. c, w granicach obszaru w gminnej ewidencji zabytków, dopuszcza się wyłącznie:**

a) prace polegające na rewaloryzacji i ekspozycji zabytkowej architektury, z zastrzeżeniem lit. b, również w partiach podziemnych, w strukturze istniejącej zabudowy zabytkowej,

b) odtworzenie dominanty urbanistyczno-architektonicznej w miejscu nieistniejącego belwederu, przy uwzględnieniu uwarunkowań historycznych, przestrzennych, architektonicznych i konserwatorskich,

c) **zagospodarowanie dawnej przystani gondoli, obecnie miejsce ze schodami do fosi przy południowej granicy obszaru objętego planem;**

[Błąd lokalizacji (wynikający z nierzetelnych, niedokładnych badań kwerendowych) – dawna przystań gondoli nie znajdowała się w „obecnym miejscu ze schodami” lecz po zachodniej stronie tego miejsca]

6) **obowiązuje wyeksponowanie zespołu fortyfikacji, również w pasie drogowym wzdłuż ul. Nowej;**

[zapis częściowo sprzeczny z zapisem w pkt. 2 lit e: eksponowanie „zespołu fortyfikacji” w pasie drogowym będzie wiązało się z naruszeniem historycznych bruków – średniowieczny mur obronny z basztą znajdował się w miejscu dawnej jezdni]

7) **ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych W, na całym obszarze objętym planem, zgodnie z rysunkiem planu;**

8) **w strefie, o której mowa w pkt 7:**

a) **ochronie podlegają potencjalne zabytki archeologiczne.**

b) **obowiązuje wyeksponowanie reliktyw zabytkowej architektury, w tym również reliktyw fortyfikacji.**

§10. **Wyznacza się obiekt podlegający ochronie na podstawie odrębnych przepisów – pomnik przyrody w miejscu wskazanym na rysunku planu.**

§20. 1. **Dla terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem IZP ustala się przeznaczenie:**

1) pasażerskie porty i przystanie;

[zapis potencjalnie szkodliwy dla wartości zabytkowych obszaru Promenady Staromiejskiej i Fosy – „port pasażerski” będzie elementem ekstremalnie ahistorycznym w omawianej zabytkowej, chronionej prawem przestrzeni urbanistycznej]

2) zieleń parkowa;

3) skwery;

4) usługi drobne, z zastrzeżeniem ust. 2 pkt 1;

5) gastronomia, z zastrzeżeniem ust. 2, pkt 2;

6) infrastruktura drogowa;

7) obiekty infrastruktury technicznej;

8) terenowe urządzenia sportowe;

9) wody powierzchniowe;

10) infrastruktura drogowa;

11) obiekty do parkowania;

12) obiekty infrastruktury technicznej.

2. W ramach przeznaczenia:

1) usługi drobne dopuszcza się wyłącznie obiekty wynajmu i wypożyczania przedmiotów ruchomych;

2) gastronomia nie dopuszcza się stołówek i obiektów służących działalności cateringowej.

3. Na terenie, o którym mowa w ust. 1, obowiązują następujące ustalenia dotyczące ukształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu:

1) w ramach punktów wynajmu i wypożyczania przedmiotów ruchomych dopuszcza się wyłącznie wynajem i wypożyczanie łodzi sportowo-turystycznych, kajaków, łodzi wiosłowych i innych podobnych małych obiektów pływających;

2) gastronomię dopuszcza się wyłącznie jako towarzyszącą pasażerskim portom i przystaniom;

[„Gastronomia” będąca budynkiem będzie stanowić element destrukcyjny dla wartości zabytkowych obszaru Promenady Staromiejskiej]

3) obiekty infrastruktury technicznej dopuszcza się wyłącznie jako podziemne lub wbudowane w elementy nabrzeża;

4) powierzchnia terenu biologicznie czynnego musi stanowić co najmniej:

a) poza korytarzami usytuowania ciągów pieszych i ciągów pieszo-rowerowych - 60% powierzchni działki budowlanej, zlokalizowanej poza korytarzami usytuowania ciągów pieszych i ciągów pieszo-rowerowych,

b) w korytarzach usytuowania ciągów pieszych i ciągów pieszo-rowerowych - 5% powierzchni każdego korytarza, przy czym co najmniej 80% powierzchni terenu biologicznie czynnego musi stanowić powierzchnia terenu z nawierzchnią ziemną urządzoną w sposób zapewniający naturalną roślinność lub wody powierzchniowe;

5) na obszarze poza korytarzami usytuowania ciągów pieszych i ciągów pieszo-rowerowych obowiązują ochrona drzew;

6) obowiązuje ochrona historycznych kompozycji zieleni;

7) obowiązuje obiekt szczególny w miejscu wskazanym na rysunku planu;

[zapis ogólnikowy i absurdalnie sformułowany – co to znaczy, że „obiekt szczególny” „obowiązuje”?; w miejscu wskazanym na rysunku planu znajduje się konkretny zabytek – pomnik-źródło Gustavga Freytaga z 1907 r., wymagający ochrony prawnej]

8) obowiązują ciągi piesze w korytarzach usytuowania ciągów pieszych, zgodnie z rysunkiem planu;

9) obowiązują ciągi pieszo-rowerowe w korytarzach usytuowania ciągów pieszo-rowerowych, zgodnie z rysunkiem planu;

[Ustanowienie ciągów pieszo-rowerowych wzdłuż nabrzeża Fosi jest i będzie konfliktogenne:

- * obecny (historyczny) gabaryt ścieżek nadbrzeżnych nie pozwala na bezpieczne łączenie ruchu pieszego i rowerowego,
- * jest niedopuszczalne z konserwatorskiego punktu widzenia poszerzanie ścieżek nadbrzeżnych]

10) obowiązuje trasa rowerowa wzdłuż Fosi Miejskiej, łącząca promenadę Staromiejską z następującymi obszarami zlokalizowanymi poza granicami opracowania planu:

a) od zachodu z Parkiem Staromiejskim poprzez teren 1KDZ,

b) oraz od północy z parkiem Juliusza Słowackiego;

[zobacz uwagi do pkt. 9]

11) obowiązuje powiązanie ciągów pieszych i rowerowych prowadzonych w ramach korytarzy usytuowania ciągów pieszo-rowerowych i korytarzy usytuowania ciągów pieszych z ciągami pieszymi i rowerowymi prowadzonymi na terenach 1KDZ i 1KDD oraz na terenie 1U;

12) dopuszcza się zagospodarowanie nabrzeża Fosi Miejskiej w formie zejść, schodów do wody, pomostów i przystani jednostek pływających, w tym również odtworzenia historycznej przystani gondoli w miejscu istniejących schodów do fosi przy południowej granicy obszaru objętego planem;

[zapis o możliwości sytuowania „zejść, schodów do wody, pomostów i przystani jednostek pływających” – potencjalnie szkodliwy dla wartości zabytkowych obszaru; zapadł dot. „odtworzenia historycznej przystani gondoli” – w pełni akceptowalny, ale lokalizacja tej przystani została przyjęta błędnie, zob. par. 9 pkt 5 lit. c]

13) dopuszcza się lokalizację obiektu mostowego, łączącego nad Fosą Miejską promenadę Staromiejską i Wzgórze Partyzantów z ul. Podwale w rejonie ul. Dworcowej i ul. Komuny Paryskiej.

[Zapis absolutnie nie do zaakceptowania z punktu widzenia ochrony dziedzictwa i ochrony wartości kompozycyjno-krajobrazowych miasta w obszarze dzielnicy staromiejskiej; zarazem sprzeczny z zapisem dotyczącym ochrony ekspozycji widokowej, zob. par. 7 pkt 2 lit. a]

Zapisy projektowanego MPZP zostały zwizualizowane na załączniku graficznym:

Ilustracja na następnej stronie:

Ryc. 232. Załącznik graficzny do projektu MPZP dla obszaru Wzgórza Partyzantów – dokumentu pt. *Opiniowanie projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu – uchwała [Rady Miejskiej Wrocławia] nr XLI/920/17 z dnia 22 czerwca 2017 r.* Wg: <https://bip.um.wroc.pl/artukul/625/34359/wzgorze-partyzantow-626> (data dostępu: 2.12.2022)

[]

Przekaz: załącznik graficzny do *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia* z 2018 r. (SUiKZP Wrocław 2018), Rys. 10. Kierunki zagospodarowania przestyrzennego – polityka rzeczna oraz odnośny zapis w tekście Studium – treści dotyczące planowanego rowerowego obiektu mostowego przez Fosą przy Wzgórzu Partyzantów.

Datowanie: 2018 r.

Lokalizacja:

- rysunek udostępniany w ramach *Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia*, <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=Studium2018> (data dostępu: 15.11.2022),
- rysunek dostępny także w: <https://baw.um.wroc.pl/UrządMiastaWroclawia/document/34134/Uchwa%C5%82a-L-1177-18> (data dostępu: 15.11.2022).

Treść i komentarz:

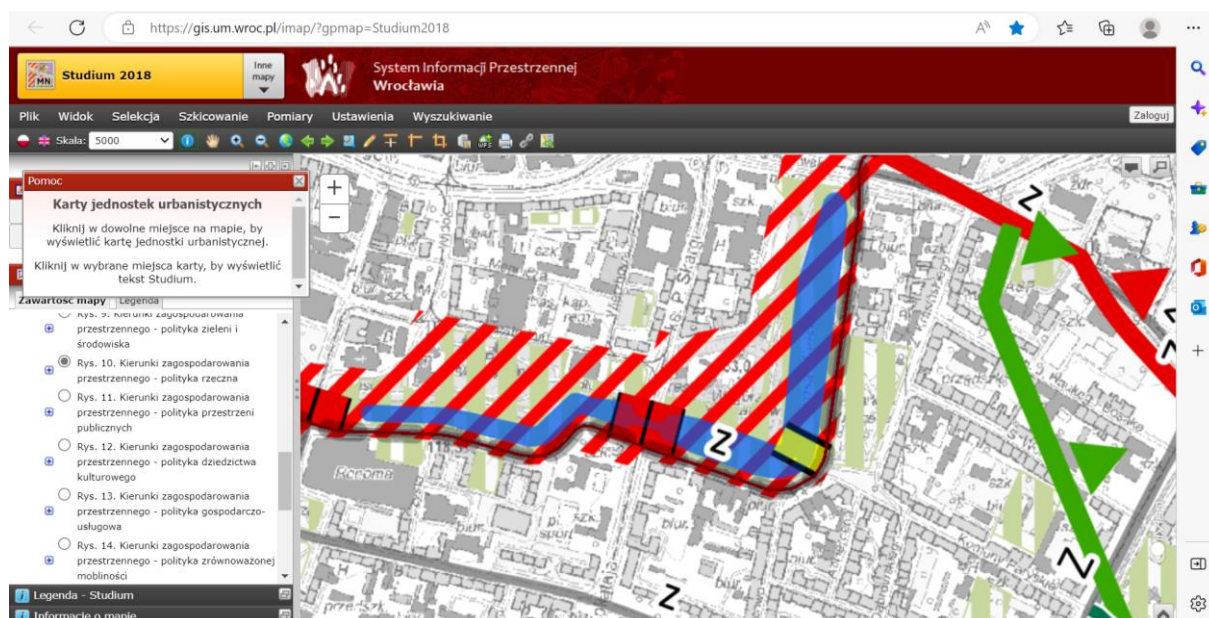
Na Rys. 10. Kierunki zagospodarowania przestyrzennego – polityka rzeczna została wskazana lokalizacja kładki rowerowej na przedłużeniu ul. Komuny Paryskiej – między ul. Podwale a podnóżem Wzgórza Partyzantów. Opis w legendzie oznaczeń graficznych: *Kładki projektowane*.

Zapis na s. 214:

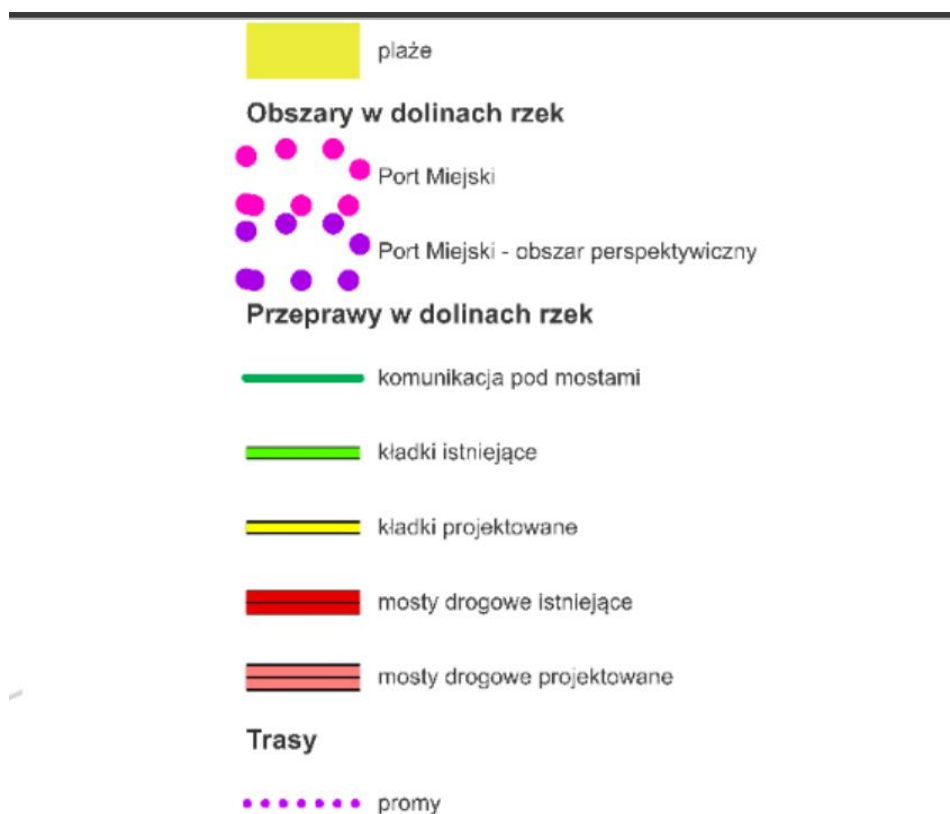
W ramach polepszenia dostępności oraz ciągłości dojść i dojazdów do rzek, należy dążyć do:

- tworzenia nowych kładek pieszych i rowerowych,
- (...)

Powyższy zapis jest potencjalnie niebezpieczny dla ochrony wartości zabytkowych i kompozycyjno-krajobrazowych w Rejonie Wzgórza Partyzantów (zob. oceny i wnioski w rozdz. 5).

Ryc. 233. Załącznik graficzny do *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia* z 2018 r. (SUiKZP Wrocław 2018), Rys. 10. Kierunki zagospodarowania przestyrzennego – polityka rzeczna – widok planu obejmujący rejon Wzgórza Partyzantów z wrysowaną lokalizacją planowanego rowerowego obiektu mostowego. Wg: <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=Studium2018> (data dostępu: 15.11.2022)

Ryc. 234. Załącznik graficzny do *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia* z 2018 r. (SUiKZP Wrocław 2018), Rys. 10. Kierunki zagospodarowania przestrzennego – polityka rzeczna – widok fragmentu legendy do rysunku. Wg: <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=Studium2018> (data dostępu: 15.11.2022)

3. Dokumentacja fotograficzna wybranych historycznych elementów zagospodarowania terenu w rejonie Wzgórza Partyzantów

Ryc. 235. Wrocław, Wzgórze Partyzantów i Fosa Miejska, widok od strony wylotu ul. Komuny Paryskiej w kierunku Wzgórza. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022. Wrysowano przybliżone położenie krawędzi mostu pieszo-rowerowego przewidywanego w dokumentach planistycznych – obiektu destrukcyjnego dla walorów zabytkowych i kompozycyjno-krajobrazowych obszaru Wzgórza i Fosi.

Ryc. 236. Wrocław, Fosa Miejska po wschodniej stronie Wzgórza Partyzantów jako zabytkowe wnętrze krajobrazowe, widok od strony południowej. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022. Wrysowano linię mostu pieszo-rowerowego przewidywanego w dokumentach planistycznych – obiektu destrukcyjnego dla walorów zabytkowych i kompozycyjno-krajobrazowych obszaru Wzgórza i Fosi.

Ryc. 237. Wrocław, Fosa Miejska i Wzgórze Partyzantów, widok od strony południowo-wschodniej w linii historycznej („pofortecznej”) osi kompozycyjnej. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022. Wyspa stanowi cenny akcent w układzie kompozycyjnym, ale jej obecne zadrzewienia przesłaniają oś widokową.

Ryc. 238. Wrocław, rejon Wzgórza Partyzantów, zabudowa przy ul. Podwale stanowiąca zamknięcie historycznej („pofortecznej”) osi kompozycyjnej generowanej przez narożnik Wzgórza (dawnenaroże Bastionu Sakwowego). Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022.

Ryc. 239. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok o strony południowo-wschodniej, ze ścieżki nadbrzeżnej, na narożnikową partię Wzgórza generującą historyczną („poforteczną”) oś kompozycyjną. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022.

Ryc. 240. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok z „placu Freytaga” w kierunku południowo-wschodnim na narożnikową partię Wzgórza generującą historyczną („poforteczną”) oś kompozycyjną. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022. W obrębie „placu Kolonialnego” widoczny maszt latarni parkowej ustawiony dokładnie pośrodku otwarcia widokowego.

Ryc. 241. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok z „placu Kolonialnego” w kierunku południowo-wschodnim wzdłuż historycznej („pofortecznej”) osi kompozycyjnej, w którą ingeruje współczesny maszt latarni parkowej. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022. W obrębie „placu Kolonialnego” widoczny maszt latarni parkowej ustawiony dokładnie pośrodku otwarcia widokowego.

Ryc. 242. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok wzdłuż ścieżki zboczowej wschodniej w kierunku północnym. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022

Ryc. 243. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok od strony południowej na zbieg ścieżki zboczowej wschodniej (z uszkodzoną nawierzchnią) i ścieżki nadbrzeżnej wschodniej oraz pomnikowy platan. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022

Ryc. 244. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok od strony północnej na zbieg ścieżki zboczowej wschodniej (z uszkodzoną nawierzchnią) i ścieżki nadbrzeżnej wschodniej oraz pomnikowy platan. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022

Ryc. 245. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok od południowo-zachodniej na zieleniec przy ul. Nowej, jego część południową (po stronie prawej) i północną (po lewej) wykrojoną z obszaru Promenady Staromiejskiej i zajęłą przez plac parkingowy. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022

Ryc. 246. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, współczesna podziemna infrastruktura techniczna w południowej partii zielenca przy ul. Nowej, w miejscu historycznego budynku toalet. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022

Ryc. 247. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok od strony mostu na ul. Piotra Skargi na nabrzeże Fosi przy południowym podnóżu Wzgórza i na miejsce po przystani łódek (przybliżona lokalizacja wrysowana na zdjęciu). Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022, rys. jw.

Ryc. 248. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok od strony zachodniej na nabrzeże Fosi przy południowym podnóżu Wzgórza i na miejsce po przystani łódek (przybliżona lokalizacja wrysowana na zdjęciu). Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022, rys. jw.

Ryc. 249. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, głaz narzutowy na północnym zboczu Wzgórza (powyżej pierwotnego wejścia do kazamat) będący elementem naturalistycznej aranżacji założenia parkowego. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022

Ryc. 250. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, głaz narzutowy na północnym zboczu Wzgórza będący elementem naturalistycznej aranżacji założenia parkowego. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022

Ryc. 251. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, głazy narzutowe na północnym zboczu Wzgórza, przy skrzyżowaniu ulic Piotra Skargi i Nowej, będące elementem naturalistycznej aranżacji założenia parkowego. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022

Ryc. 252. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, strefa otwarcia widokowego wschodniego w obrębie zieleńca przy ul. Nowej, widok w kierunku tarasu widokowego. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022

Ryc. 253. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, otwarcie widokowe wschodnie z tarasem widokowym położonym między zieleńcem przy ul. Nowej a Fosą Miejską, widok w kierunku wschodnim. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022

Ryc. 254. Wrocław, rejon Wzgórza Partyzantów, widok od ul. Oławskiej na Fosą Miejską i taras widokowy położonym w sąsiedztwie zieleńca przy ul. Nowej. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022

Ryc. 255. Wrocław, rejon Wzgórza Partyzantów, widok od ulicy Podwale na taras widokowy położony w sąsiedztwie zieleńca przy ul. Nowej oraz miejsce po budynku na wodzie (przed 1930-1945, obiekt wysowany na zdjęciu schematycznie). Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022, rys. jw.

4. Konkluzje z badań kwerendowych i terenowych

4.1. *Kalendarium przemian zagospodarowania przestrzennego w rejonie Wzgórza Partyzantów*

4.1.1. Przemiany zagospodarowania od początków urbanizowania obszaru do początków likwidacji umocnień twierdzy Breslau.

1261 – tzw. trzecia lokacja Wrocławia przeprowadzona przez książąt Henryka III i Władysława; na mocy przywileju tych książąt gmina miejska przejęła prawa do tzw. obszaru zewnętrznego miasta (położonego między linią muru miejskiego a obniżeniem terenowym wypłukanym przez wody powodziowe, terenu okalającego starszy obszar miejski od zachodu, południa i wschodu)

- obszar zewnętrzny miasta był toczony od zewnątrz wałem piaszczysto-faszynowym i fosą
- w jego obrębie znajdował się również teren późniejszego Bastionu Sakwowego¹⁰.

Lata 30. lub 40. XIV w. – budowa muru obronnego z basztami na obrzeżu „obszaru zewnętrznego”, w miejscu obwałowań¹¹.

W XIV w. rejon obecnego Wzgórza Partyzantów – nazywany *Taschenberg* – obejmował następujące elementy zagospodarowania:

- fosa miejska i mur obronny z basztami (zob. wyżej); baszty te były dzierżawione przez osoby prywatne (1352 wzmiankowana *thorme* [Turm] *im Taschenberge* jako odnajmowane od miasta mieszkanie Pawła z Niemczy, który opiekował się kluczami do wieży),
- ul. Sakwowa (1380: *taschinbergische gasse*, 1397: *taschengasse*; ob. północny odcinek ul. Piotra Skargi), skupiająca prócz parcel budowlanych także ogrody,
- Brama Sakwowa – położona na południowym krańcu tej ulicy, w linii muru obronnego; wyprowadzała na przedmieścia
- Wzgórze Sakwowe (*Tascheberg*, 1384: *in pera monte*) – jakieś wyniesienie terenowe położone w południowo-wschodnim krańcu „obszaru zewnętrznego”, w rejonie ul. Sakwowej
- uliczka przymurna po wschodniej stronie ul. Sakwowej, na jej tyłach, zwana *Neue Gasse* (1371: *nue gasse*) [- ob. północny odcinek ul. Nowej położony na terenie szkoły]¹².

W świetle nazw terenowych i źródeł pisanych – omawiany obszar był zamieszkiwany przez kaletników, znajdowały się tam również posesje należące do opata klasztoru augustianów¹³.

Przełom XV/XVI w. – budowa zewnętrznego pierścienia umocnień w postaci bastii i kurtyn osłaniających średniowieczny mur obronny „obszaru zewnętrznego”,

- w rejonie Wzgórza Sakwowego powstały

¹⁰ Chorowska, Goliński 2017, s. 16

¹¹ Chorowska, Goliński 2017, s. 20

¹² Goliński 1997, s. 188-201

¹³ Goliński 1997, s. 198

- * basteja murowana – na tyłach ul. Sakwowej,
- * basteja ziemna – na wprost Bramy Sakwowej,
- * kurtynowy wał ziemny z murowanym licem od strony fosy – między tymi bastejami,
- * mur kurtynowy w rejonie XIV-wiecznej Bramy Sakwowej zawierający zewnętrzną Bramę Sakwową, który była przesunięta względem bramy wewnętrznej kilkadziesiąt metrów na zachód¹⁴.

Maciej Małachowicz zalicza (hipotetycznie) do tego systemu obronnego również *częściowo zachowana w nasypie bastionu, okrągłą, murowaną basztę artyleryjską*¹⁵ [-teza ta jest mało prawdopodobna – wieża ta (ob. w kształcie neogotyckim z końca XIX w.) stoi bezpośrednio nad sklepieniem kazamat poterny szyjowej Bastionu Sakwowego z końca XVI w., a więc zapewne na sklepieniu tych kazamat; trudno przyjąć, że kazamaty zbudowano wykonując podkop pod starszą wieżę. Jeśli uznać tezę za zasadną – należałoby przyjąć, że kazamaty poterny szyjowej są pozostałością kurtyny ziemno-murowanej położonej pomiędzy bastejami Wzgórza Sakwowego].

1591-1593 (lub 1494-1595) – budowa Bastionu Sakwowego przy południowo-wschodniej krawędzi „obszaru zewnętrznego” (po zlikwidowaniu dwóch wyżej wymienionych bastei), zapewne wg projektu architekta miejskiego Hansa Scheidera von Lindau¹⁶; bastion był częścią systemu fortyfikacji bastionowych Wrocławia realizowanego sukcesywnie między 1544 a 1595 w tzw. systemie włoskim¹⁷.

- bastion zawierał m.in.:

- * kazamaty działobitni barkowych – w obrębie barku zachodniego (mieszczącego magazyn prochu, ukończony w 1593 r.) i barku wschodniego,
- * 2 kazamaty szyjowe – poterny, dochodzące do cofniętych, skazamatowanych, gwukondygnacyjnych stanowisk artyleryjskich i streleckich umożliwiających flankowy ostrzał fos – działobitni barkowych
- * przedsionek z bramą (portal umieszczony w murze obronnym średniowiecznym) położony pomiędzy poternami¹⁸;

- w związku z budową bastei – zlikwidowano Bramę Sakwową (oraz most przez fosę wiodący od tej bramy).

Po 1741 – modernizacja twierdzy Wrocław przez administrację wojskową Królestwa Prus¹⁹

1756-1765 – tzw. III wojna śląska (między Królestwem Prus a monarchią habsburską), podczas której Wrocław był trzykrotnie oblegany,

- 1757, 16.12 – podczas oblężenia i ostrzału artyleryjskiego została zniszczona kazamata zachodniej działobitni barkowej, stanowiąca magazyn prochu; eksplozja spowodowała zniszczenie zachodniej, barkowej części bastionu oraz części przyległego wału kurtynowego²⁰;
- 1758 – bark i kurtyna zostały prowizorycznie zabezpieczone,

¹⁴ Żurek 1997, s. 91, zob. również plan Weinera z 1562 r. i plan Grossa z 1587 r. (rozdz. 2.1.1., [1], [2]).

¹⁵ Małachowicz 2018, pag. 3

¹⁶ Żurek 1997, s. 91, Ziátkowski 2017, s. 37 podaje datę budowy 1594-1595

¹⁷ Zob. Ziátkowski 2017, s. 37

¹⁸ Małachowicz 2018, pag. 3-4, tam szczegółowy opis poszczególnych elementów obronnych bastionu oraz rozważania nt. metryki portalu bramnego (istnieją przesłanki do datowania go na lata 30. lub 40. XVII wieku).

¹⁹ Ziátkowski 2017, s. 37-38

²⁰ Przytaczam za: Małachowicz 2018, pag. 4-5, tam przywołana starsza literatura.

- 1765 – kazamatę barkową ponownie wymurowano²¹.

1762 (1765)-1783 – modernizacja fortyfikacji twierdzy Wrocław,

- po 1765 – budowa słoniczoła Bastionu Sakwowego (w miejscu późniejszego kwartału ulicznego: Dworcowa, Podwale, Komuny Paryskiej, Hercena)²².

1806, 6.12 – 1807, 5.01 – oblężenie Wrocławia przez wojska francuskie podczas napoleońskiej kampanii wojennej, zakończone podpisaniem aktu kapitulacji²³;

- 1807, 5.01 – podpisanie aktu kapitulacji zawierającego m.in. nakaz natychmiastowej likwidacji fortyfikacji (oraz wzmiankę o przeznaczeniu terenu pod promenadę)²⁴.

1807 – rozbiórka części fortyfikacji twierdzy Wrocław, prowadzona przez magistrat Wrocławia siłami 2000-3000 robotników; przerwanie prac po wycofaniu się wojsk francuskich²⁵.

- 1807: sporządzenie pierwszego projektu promenad wrocławskich przez francuskiego wojskowego i inżyniera Blaine'a (autora ob. placu Kościuszki na Przedmieściu Świdnickim)²⁶.

4.1.2. Przemiany zagospodarowania od czasu likwidacji umocnień twierdzy Breslau do czasu budowy *Etablissement Liebichshöhe*

1807, lipiec – przejście Wrocławia przez wojska pruskie (na mocy pokoju w Tylży), **uzyskanie przez magistrat Wrocławia zapewnień króla Prus Fryderyka Wilhelma III, że fortyfikacje Wrocławia nie będą odbudowane, a tereny poforteczne zostaną przekazane miastu z przeznaczeniem na promenady, parki lub inne cele publiczne** (decyzja królewska wydana na piśmie 3.09.1807 r.)²⁷.

1807-1812 – spór o tereny poforteczne Wrocławia (ok. 169 ha) między magistratem a władzami wojskowymi Prowincji Śląskiej, które postulowały zachowanie części fortyfikacji²⁸.

Między 1807 a ok. 1830 władze wojskowe kilkakrotnie występowały z postulatami lub planami pdtworzenia twierdzy Wrocław bądź przynajmniej zapewnienia możliwości ufortyfikowania miasta w razie zagrożeń wojennych. Obiektem nadającym się do remilitaryzacji był również Bastion Sakwowy²⁹.

1810, 31.08 – zarządzenie Rady Ministrów Królestwa Prus stanowiące, że fortyfikacje Wrocławia po stronie „niemieckiej” (tj. położone po południowej stronie koryta Odry) mogą być zburzone i przeznaczone w całości na utworzenie promenad³⁰.

²¹ Podruczny 2009, s. 35, 169 – przytaczam za Małachowicz 2018, pag. 5

²² Małachowicz 2018, pag. 5

²³ Bińkowska 1991, s. 105

²⁴ Bińkowska 1991, s. 105

²⁵ Bińkowska 1991, s. 105-106

²⁶ Markgraf 1887, s. 54, Bińkowska 1991, s. 107

²⁷ Kierseritzky 1903, s. 15 nn, Bińkowska 1991, s. 106

²⁸ Bińkowska 1991, s. 106

²⁹ Zagadnienie omawiają: Podruczny, Wichowski 2021

³⁰ Bińkowska 1991, s. 106

1812, 21.11 – uroczyste przekazanie terenów pofortecznych Wrocławia przez administrację królewską w ręce magistratu: 44 ha po prawej stronie Odry, 91 ha po lewej stronie; z tego 20 ha przeznaczono na założenie parkowe³¹.

1813, 24.04 – wizyta króla Prus Fryderyk Wilhelma III we Wrocławiu, faktyczne przekazanie obszaru zdemilitaryzowanego miastu³².

1813 – utworzenie miejskiego funduszu pod nazwą *Festung Donations Kasse*, gromadzącego pieniądze uzyskane ze sprzedaży feuntów pozortecznych oraz materiałów budowlanych ze zburzonych umocnień; prawie wszystkie środki zostały wydane na tworzenie promenad³³.

1812 – projekt Promenady wrocławskiej sporządzony przez Johanna Friedricha Knorra (ur. 1775) miejskiego radcę budowlanego (w latach 1809-1821)³⁴.

1813-1816 - faza I realizacji Promenady Staromiejskiej (wg proj. J. F. Knorra i pod jego kierunkiem do 1821 r.), m.in.:

- ukształtowanie biegu i brzegów Fosi Miejskiej,
- włączenie do terenu parkowego kilku bastionów, w tym Bastionu Sakwowego,
- wytyczenie arterii spacerowej prowadzonej prostokreślnymi odcinkami, w formie drogi pieszej obsadzonej szpalerami drzew (od dwóch do czterech szeregów), głównie topolami,
- obsadzenie drzewami zewnętrznego obrzeża Fosi.

Zachowane **kazamaty Bastionu Sakwowego** zostały adaptowane na funkcje gospodarcze:

- * kazamaty poterny szyjowej – były dzierżawione przez handlarzy wina³⁵,
- * kazamaty działobitni barkowej – mieściły **stajnie dla osłów (*Eselstall*)**³⁶.

Jeszcze w początku XX w. wózki zaprzężone w osły służyły do przewożenia turystów i spacerowiczów po Promenadzie staromiejskiej (zob. fot. poniżej).

³¹ Bińkowska 1991, s. 106

³² Bińkowska 1991, s. 106

³³ Bińkowska 1991, s. 106

³⁴ Bińkowska 1991, s. 107; Bińkowska 2013a, s. 150

³⁵ Wg informacji z artykułu w „Schlesische Provinzialblätter” 1824, nr 10, s. 350 – tekst cytuję: Bińkowska 1991, s. 111.

³⁶ Wg opisów na planach sytuacyjnych z 2. poł. XIX w., zob. rozdz. 2.3.

Ryc. 256. Wózek zaprzężony w osły na Promenadzie Staromiejskiej we Wrocławiu, pocztówka sprzed 1.08.1900 r. (wg daty korespondencji), podpisana: *Breslau \ Die Promenadenessel*, w zbiorach Herder-Institut w Marburgu, zespół: Hettwer, sygn. 259166. Wg: <https://www.herder-institut.de/bildkatalog/iv/259166> (data dostępu: 9.12.2022). Sfotografowana scena lokalizowana przy Wzgórzu Partyzantów (wg opisu katalogowego w: www.herder-institut.de)

1815 – koncepcja budowy pawilonu w formie greko-rzymskiej świątyni na szczycie Bastionu Sakwowego, autor: Johann Friedrich Knorr (?); budowla miała być wbudowana w zbocze północne i prezetować się jako czterokondygnacyjna „wieża” od strony północnej, a od strony południowej przytykać do plateau jedokondygnacyjną fasadą³⁷.

1823 – utworzenie Komisji do Spraw Upiększania Miasta, zajmującej się m.in. utrzymywaniem i modernizowaniem Promenady Staromiejskiej³⁸.

1823-[ok. 1850] – faza II realizacji Promenady Staromiejskiej, wg koncepcji ogrodnika Blumenthala i radcy budowlanego Bernharda (z 1823 r.), m.in.:

- ostateczne ukształtowanie bastionów Ceglarskiego i Sakwowego na wzgórza widokowe z aranżacją zieleni w typie ogrodu krajobrazowego,
- poprowadzenie u podnóży bastionów [– w tym również Bastionu Sakwowego –] ścieżki spacerowej przy nabrzeżu Fosy (tzw. *Wassergang*),
- wprowadzenie dekoracji kwiatowych w postaci koszy kwiatowych, roślin donicowych,
- wymiana drzewostanu w alejach – topole zastępowano lipami, kasztanowcami, klonami³⁹.

Dawny Bastion Sakwowy funkcjonował w ramach Promenady jako najbardziej atrakcyjny punkt widokowy zapewniający podziwianie zabudowy miasta i panoramy gór od strony południowej.

³⁷ Projekt omówiony i poddany interpretacji w: **Bińkowska 2006**, s. 110-111, reinterpretacja programu ideowego w: **Grzegorzczak 2008**.

³⁸ **Bińkowska 1991**, s. 109

³⁹ **Bińkowska 2013a**, s. 150-151

*Na wzniesienie prowadziły **trzy ścieżki**, z których **główna od zachodu** była **obsadzona akacjami**. Stoki bastionu były gęsto porośnięte krzewami, od zachodu były to bzy, szczodrzeńce, tawuła i dereń, od południa berberys i pojedyncze egzemplarze sumaka. Na szczycie wytyczono klomby z różami i ustawiono ławki umożliwiające spacerowiczom odpoczynek, podziwianie widoków Wrocławia i kontemplację przyrody. Dołem, poniżej bastionu, **tuż nad fosą**, prowadziła **ścieżka wysadzana klonami i krzewami ligustru**. Kompozycja Bastionu nigdy nie była poddana ostrym rygorom podziałów geometrycznych. Posadzenie opisanej wyżej roślinności było głównie dziełem Göpperta, jednak już Knorr (świadczy o tym plan z 1819 r.) chciał ten teren utrzymać w konwencji parku angielskiego⁴⁰.*

[lata 20. XIX w. przekształcenia zagospodarowania Neue Gasse na styku z Promenadą Staromiejską:

- rozparcelowanie terenu pofortecznego,
- wyburzenie partii średniowiecznego muru obronnego,
- powstawanie wzdłuż wschodniej strony dawniej uliczki przymurnej budynków mieszkalno-usługowych z lokalami gastronomicznymi w parterze, z ogrodami na tyłach parceli, m.in.
 - * założenie *Etablissement Tempelgarten* (przed 1827 r.)⁴¹, z salą resursy oficerskiej Zur Harmonie; pośrodku ogrodu podzielonego na kwatery znajdował się pawilonj zwany świątynią (stąd nazwa lokalu: *Tempelgarten*)⁴².

1823 – wytyczenie ulicy *Neue Taschenstrasse* w obrębie Przedmieścia Świdnickiego na osi starej *Taschenstrasse* (ul. Piotra Skargi w obrębie dzielnicy staromiejskiej), po wyburzeniu umocnień twierdzy; do początku lat 40. XIX w. ulica pozostawała drogą gruntową bez zabudowy; proces urbanizacji został zapoczątkowany przez budowę Kolei Górnośląskiej i jej dworca [– oba ciągi uliczne zostały połączone kładką pieszą, od 1844 murowanym mostem]⁴³

1825-1827 – budowa pałacu hrabiów *Henckel von Donnersmark* przy południowym krańcu *Taschenstrasse* (nr 18, ob. niezachowany), przy Promenadzie, na wprost wzgórza widokowego (d. Bastionu Sakwowego); od 1869 siedziba Genralnego Ziemstwa Śląskiego (*Schlesische Genenrallandschaft*, wcześniej tj. w latach 1823-1869 z siedzibą przy *Ohlauerstrasse* Nr 45)⁴⁴. Dopelnienie pałacu stanowił ogród położony między fasadą południową a Promenadą Staromiejską, oddzielony od niej żeliwnym ogrodzeniem.⁴⁵

[Ok. 1840] - budowa drewnianej kładki pieszej przez Fosę Miejską na przedłużeniu [starej] *Taschenstrasse* (ob. ul. Piotra Skargi w obrębie dzielnicy staromiejskiej), w związku z budową linii kolejowej i dworca Kolei Górnośląskiej [.....] oraz procesami urbanizacji tej części Przedmieścia Świdnickiego⁴⁶.

1840 – budowa murowanego mostu przez Fosę łączącego [starą] *Taschenstrasse* z *Neue Taschenstrasse*,

⁴⁰ Bińkowska 1991, s. 111

⁴¹ Zob. plany miasta, rozdz. 2.1.1.

⁴² Jagiello 2013

⁴³ Markgraf 1896, s. 216, Zabłowska-Kos 2011

⁴⁴ Markgraf 1896, s. 216

⁴⁵ Stanicka-Brzezicka 2013

⁴⁶ Markgraf 1896, s. 216

- inwestycja ze środków prywatnego stowarzyszenia (*Actienverein*); przeprawa uzyskała nazwę Pfennigbrücke (dzierżawca pobierał opłaty za przejazd);
- w 1852 r. most został przejęty przez władze miasta⁴⁷.

4.1.3. Przemiany zagospodarowania od czasu budowy *Etablissement Liebichshöhe* do 1945 roku

1865 – przebudowa Fosu Miejskiej w obrębie założenia promenadowego, wg proj. Juliusa von Reux, m.in. poszerono połączenia drogowe zastępując mosty groblami z przepustami⁴⁸.

po 1865 – faza III realizacji Promenady Staromiejskiej, m.in. wymiana nasadzeń alejowych – wprowadzono gładicze, platany, lipy i klony; w obrębie promenady ustawiono pomniki (m.in. F. Schleiermachera, zob. niżej)⁴⁹.

Zapewne w ramach tej modernizacji w strefie narożnikowej dawnego bastionu został urządzony ogród skalny oraz „sztuczna skała” górująca nad nim (położona w miejscu późniejszego Pomnika Kolonii Niemieckich)⁵⁰.

Skałę usunięto najpóźniej w końcu XIX w., ogród skalny – przed lipcem 1937 roku - najpóźniej w latach 80. XIX w. – **posadzenie środkowego szpaleru drzew w obrębie głównej alei promenadowej**, na odcinku od zieleńca przy ul. Nowej do ul. Oławskiej⁵¹.

1866-1867 – budowa lokalu gastronomiczno rozrywkowego *Etablissement Liebichshöhe*,

* z inicjatywy i na koszt kupca Adolpha Liebicha „na część swego zmarłego brata Gustava i jako realizacja jego planów przez 25 lat”;

* [koncepcja funkcjonalno-przestrzenna i zabudowa] – według projektu architekta Carla Schmidta,

* częściowe przekształcenie założenia promenadowego – wg projektu ogrodnika (*Obergärtner*) Lösnera⁵²;

Między 1866 a 1869 – budowa kuchni na plateau Wzgórza, po północnej stronie Belwederu⁵³ - drewnianego budynku w stylu szwajcarskim, z kawiarnią oraz ubikacjami zajmującymi kondygnację podziemną (wbudowaną w zbocze Wzgórza)⁵⁴;

1869 – projekt budowy (dodatkowego) budynku z toaletami (*Appartements*) na północnym zboczu Wzgórza, bezpośrednio poniżej budynku kuchni⁵⁵. Obiekt był modernizowany dwa lata później⁵⁶.

⁴⁷ Markgraf 1896, s. 216

⁴⁸ Bińkowska 2006, s. 118-119, Bińkowska 2013a, s. 151

⁴⁹ Bińkowska 2013a, s. 151

⁵⁰ Zob. przekazy ikonograficzne: rozdz. 2.2.1.3, poz. [1], [2], [3].

⁵¹ Zob. zdjęcie w rozdz. 2.2.6.2., poz. [1]

⁵² Markgraf 1896, s. 216

⁵³ Obiekt oznaczony na planie sytuacyjnym z 1869 r. dot. budowy toalet, zob. niżej.

⁵⁴ Zob. rozdz. 2.3. [2]

⁵⁵ Projekt w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia,teczka 4388, sygn. pierwotna: 275/69, tytuł: *Zeichnung zur Erbauung einer Appartements and em Promenadenwege zur Taschenstrasse für die Herrn Huth u. Harters*, datowanie: 24 April 1869.

⁵⁶ Projekt w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia,teczka 4388, sygn. pierwotna: 391/72, tytuł: *Zeichnung behufs baulichen Veränderungen in dem Küchen und Abtrittgebaude der Liebichs-Höhe*, datowanie: 24 Februar 1872.

1869 – budowa pomnika Friedricha Schleiermachera (ur. 1768, zm. 1834), wrocławskiego teologa ewangelickiego łączącego myśl protestancką z filozoficznymi koncepcjami Immanuela Kanta;

* pomnik w formie obelisku z granitu szwedzkiego zwieńczonego popiersiem z brązu (rzeźba Carla Hönscha stanowiąca kopię marmurowego popiersia autorstwa Christiana Daniela Raucha z 1829 r.),

* odsłonięcie w listopadzie 1869 (opis uroczystości w „Schlesische Zeitung” z 6.11.1869)⁵⁷.

1870 – projekt rozbudowy kuchni o loggię od strony północnej⁵⁸.

1888 – projekt drewnianego pawilonu muzycznego na północno-wschodnim skraju plateau⁵⁹.

1892 – przedłużenie zaułka *Neuegasse* (ul. Nowa) od strony południowo-zachodniej do ul. Piotra Skargi (Taschenstrasse)⁶⁰ i związane z tym **przekształcenienia w zagospodarowaniu północnych zboczy Wzgórza i jego przedpola** (zrealizowane lub tylko planowane):

- 1892 – projekt rozbudowy *Etablissement Liebichshöhe*, sporządzony przez architekta miejskiego Richarda Plüdemanna (dwie wersje: z maja i grudnia 1892 r.) – niezrealizowany⁶¹.

- 1893 – **dokumentowanie murów obronnych w linii ul. Nowej**, pod kierunkiem R. Plüdemanna⁶².

1894 – projekt [i realizacja?] nadbudowy murów tzw. Wieży Prochowej (wznoszącej się nad kazamatami poterny szyjowej), w formach neogotyckich, proj. miejskiego radcy budowlanego Juliusa Natansohna (datowany 24.01.1894)⁶³.

- 1895 – **wyburzenie pozostałości średniowiecznych murów miejskich z basztą przy ul. Nowej**⁶⁴.

- **po 1895 – budowa nowego obramienia portalowego przed wejściem do kazamat poterny szyjowej**, wg projektu Richarda Plüdemanna i Juliusa Natansohna z 1893 roku⁶⁵.

- 1896 – **przeniesienie portalu kazamat poterny** do nowo wznoszonego gmachu Szpitala im. Wenzela-Hanckego przy ul. Komandorskiej⁶⁶;

- 1897 – **projekt budowy dwóch zadaszonych wiat (*Halle*)** na plateau Wzgórza: po stronie północnej i po stronie wschodniej, proj. Julius Natansohn⁶⁷

- 1897 – **projekt budowy nowej toalety publicznej** na północnym zboczu Wzgórza, poniżej hali północnej, proj. Karl Klimm⁶⁸.

⁵⁷ Nickel 1938, s. 45-47

⁵⁸ Zob. rozdz. 2.3. [2]

⁵⁹ Zob. rozdz. 2.3. [3]

⁶⁰ Markgraf 1896, s. 135

⁶¹ Zob. Gryglewska 1999, s. 45, s. 46 (il. 58, 59); rozdz. 2.3. [5], [6], rzuty budowli w 2. wersji projektu: <https://polska-org.pl/6163606,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)

⁶² Rysunki inwentaryzacyjne w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, reprodukowany w: Malachowicz 2018, rys. 1, 2, 3.

⁶³ Projekt w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, skan opublikowany w: <https://polska-org.pl/6161800,foto.html?idEntity=4423502> (data dostępu: 12.11.2022).

⁶⁴ Zob. fotografię w rozdz. 2.2.1.2., poz. [8]

⁶⁵ Projekt w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, reprodukowany w: Malachowicz 2018, rys. 9.

⁶⁶ Gryglewska 1999, s. 45

⁶⁷ Zob. rozdz. 2.3. [16]; rysunki projektowe w w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia,teczka 4388, sygn. oryginalna: P 1140.00, datowanie: 10ten Mai 1897.

- **1897 – projekt budowy toalety publicznej przy murze kazamaty działobitni barkowej** tj. przy zieleńcu obok ul. Nowej⁶⁹.

- **1897-1898 – budowa nowej kuchni na plateau Wzgórza** (w miejscu starszego budynku), proj. Karl Klimm, Julius Natansohn⁷⁰.

Ok. 1900 – urządzenie przystani łódek na wynajem (*Bootenverleihung*) przy brzegu Fosi Miejskiej w południowo-wschodniej części ob. Wzgórza Partyzantów;

* najpóźniej ok. 1905 r. – budowa drewnianego pawilonu z dachem czterosпадowym⁷¹.

1905 – planowanie budowy na Wzgórzu kaskady wodnej (analogicznej jak w parku na Kreuzbergu w Berlinie) – bez realizacji⁷².

1907 – wykonanie i odsłonięcie pomnika-źródła Gustava Freytaga (ur. 1816, zm. 1895), powieściopisarza i poety,

- monument zlokalizowany w eksponowanym miejscu wzgórza – na placu położonym w osi naroża Bastionu Sakwowego i zarazem w ciągu głównej alei Promenady Staromiejskiej,
- pomnik w formie muru oporowego „dostawionego” do zbocza, na planie trójbocznym, z kamiennymi ławami po bokach; wykonany z wapienia bawarskiego; pośrodku ściany środkowej wnętrza z przedstawieniem figuralnym (tryton ?, nimfa, żaba) mieszcząca zarazem wodotrysk; wyżej kolisty medalion z popiersiem G. Freytaga;
- dzieło rzeźbiarskie Ignatiusa Taschnera, profesora *Kunstschule* we Wrocławiu,
- odsłonięcie: 2.07.1907 roku⁷³.

lata 20. XX w. – przeświecenie zadrzewień na zboczach Wzgórza, m.in. usunięcie licznych pochyłych drzew z brzegu Fosi Miejskiej przy ścieżce nadbrzeżnej⁷⁴.

1924 – projekt przebudowy Perystylu na salon sprzedaży dywanów i wykładzin podłogowych firmy Quintern u. Co⁷⁵.

1932 – budowa pomnika Kolonii Niemieckich (*Kolonialdenkmal*) na zboczach Wzgórza, w strefie naroża dawnego Bastionu Sakwowego,

- projekt architektoniczny: Walter Hierse, elementy rzeźbiarskie: Maximilian Schmergalski; wykonanie z piaskowca z Gór Stołowych (*Heuscheuer-Sandstein*),
- korpus (górna część) z bloku kamiennego o wys. 160 cm, szerokości 169 cm; od strony „placu Freytaga” przedstawienie niemieckich żołnierzy kolonialnych i inskrypcja, od strony przeciwległej („placu kolonialnego”) – płaskorzeźba lwa i inskrypcja, po bokach schody terenowe,
- odsłonięcie pomnika 3 lipca 1932 roku⁷⁶.

⁶⁸ Projekt w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, skany opublikowane w: <https://polska-org.pl/6163514,foto.html?idEntity=513926> (data dostępu: 25.11.2022), <https://polska-org.pl/6163515,foto.html?idEntity=513926> (data dostępu: 25.11.2022)

⁶⁹ Projekt w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, skan opublikowany w: <https://polska-org.pl/6163517,foto.html?idEntity=513926> (data dostępu: 25.11.2022).

⁷⁰ Tomaszewicz, Żurek 2011, s. 331-332.

⁷¹ Na podstawie przekazów ikonograficznych, zob. rozdz. 2.2.1.4 oraz rozdz. 2.2.2.

⁷² Bińkowska 2013b, s. 160

⁷³ Nickel 1938, s. 116-118

⁷⁴ Por. przekazy ikonograficzne w rozdz. 2.2.1.4 i 2.2.1.5.

⁷⁵ Projekt w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia,teczka 4388, sygn. oryginalna: P 1215.24, skan opublikowany w: <https://polska-org.pl/6163661,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022).

⁷⁶ Nickel 1938, s. 151

Lata 30. XX w. (po 1932?) – urządzenie ogrodu różanego na „narożnikowej”, południowo-wschodniej partii Wzgórza, poniżej Pomnika Kolonii Niemieckich⁷⁷.

1936 – sporządzenie projektu przebudowy i adaptacji kazamat poterny szyjowej na schon przeciwlotniczy; zaplanowanie dodatkowych wejść na zachodnim i wschodnim krańcu ciągu kazamatowego⁷⁸.

1937, przed lipcem – usunięcie ogrodu skalnego położonego w strefie narożnikowej dawnego bastionu, poniżej Pomnika Kolonii Niemieckich; urządzenie ogrodu różanego⁷⁹.

1943 – przebudowa (i rozbudowa) kazamat działobitni barkowej na bunkier, który stał się czasową siedzibą sztabu wojskowego⁸⁰;

** nad kazamatami wschodniego barku bastionu wykonany został żelbetowy taras dla artylerii porzeciwlotniczej i schron wartownia (schron pogotowia?)⁸¹.*

** związana z tą inwestycją: likwidacja placu zabaw po południowej stronie kazamat,*

** wyburzenie północnej części kazamat działobitni barkowej (stanowiących w XIX w. „stajnię dla osłów”, *Eselstall*)⁸²;*

** zapewne również wyburzenie budynku toalet.*

1945, 16.03 – podczas walk o Festung Breslau: **wysadzenie Belwederu na plateau Wzgórza** przez wojska niemieckie⁸³.

4.1.4. Niektóre przemiany zagospodarowania Wzgórza Partyzantów po 1945 roku.

1947 – planowanie budowy pawilonu Panoramy Racławickiej na plateau Wzgórza, w miejscu wysadzonego Belwederu⁸⁴.

przed 1966 – przebudowa i adaptacja budynku dawnej kuchni na obserwatorium astronomiczne, m.in. nadbudowa wieżyczki z kopułą w miejscu wysokiego dachu⁸⁵.

1973-1975 – adaptacja schonu na sale ekspozycyjne Muzeum Historycznego; urządzenie we wnętrzach wystawy pod nazwą „Zwycięstwo 1945. W 30-tą rocznicę oswobodzenia Dolnego Śląska i Wrocławia”⁸⁶.

** 1973, 31.08 – dla potrzeb adaptacji na cele muzealne (...) wysadzono żelbetową przelotnię – wejściowy fragment schronu (...). W trakcie tych prac odsłonięto*

⁷⁷ Na podstawie przekazów ikonograficznych, zob. rozdz. 2.2.1.4., por. również: **Bińkowska 2013b**, s. 160.

⁷⁸ Zob. rozdz. 2.3

⁷⁹ Zob. fotografię, rozdz. 2.2.1.5, poz. [8]

⁸⁰ **Tomaszewicz, Żurek 2011**, s. 332; **Małachowicz 2018**, pag. 8.

⁸¹ **Małachowicz 2018**, pag. 9.

⁸² Fotografie z 1964 r. ukazują bryłę schonu ograniczoną do terenu zajętego przed 1945 r. przez plac zabaw; po północnej stronie schronu widnieje zieleniec (zob. rozdz. 2.2.1.6) – niewidoczna jest przelotnia schonu usytuowana w tym miejscu, wysadzona w powietrze w 1973, zastąpiona placem w obniżeniu (nową strefę wejściową pod pomieszczeń schonu, adaptowanych na potrzeby muzealne, zob. niżej, rozdz. 4.1.4).

⁸³ **Małachowicz 2018**, pag. 9.

⁸⁴ Dokumentacja projektowa w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia, zespół akt: Panorama Racławicka, sygn.. 25002 i nast.

⁸⁵ Na podstawie przekazów ikonograficznych, zob. rozdz. 2.2.1.5, także: **Tomaszewicz, Żurek 2011**, s. 332

⁸⁶ **Małachowicz 2018**, pag. 9.

*również arkadę ściany galerii skarpowej barku. Niestety zniszczono jednocześnie wschodni mur przedpiersia dolnego tarasu artyleryjskiego działobitni barkowej*⁸⁷.

1975-77 – przekształcenia fragmentu historycznej Promenady Staromiejskiej w rejonie dawnej zewnętrznej Bramy Oławskiej w ramach budowy arterii komunikacyjnej zwanej Trasą WZ:

- * badania archeologiczne pozostałości Bramy Oławskiej zewnętrznej,
- * budowa przejścia podziemnego wraz z adaptacją murów, wyeksponowaniem ich lub ich narysu wg projektu Józefa Cempy i Marii Lewickiej-Cempy; sporządzenie makiety retenowej z przedstawieniem umocnień wg stanu z XVI wieku⁸⁸;
- * zajęcie części obszaru promenadowego pod elementy przejścia podziemnego i ekspozycji.

1990 – badania architektoniczno-archeologiczne murowanych reliktyw kazamat poterny szyjowej położonych pod ziemią, w obrębie pasa drogowego ul. Piotra Skargi; prace prowadzone w związku z adaptacją zabudowy Wzgórza na kasyno⁸⁹.

1996 – renowacja pomnika-źródelka Gustava Freytaga ; m.in. w miejsce po medalionie w portretem poety (zniszczonym po 1945 r.) wstawiono współczesny medalion z monogramem Wrocławia⁹⁰

⁸⁷ **Małachowicz 2018**, pag. 9.

⁸⁸ **Żurek 2011**.

⁸⁹ Dokumentacja fotograficzna z badań udostępniona w: https://polska-org.pl/6060238,Wroclaw,Badania_reliktow_bastionu.html (data dostępu: 5.12.2022)

⁹⁰ **Małachowicz 2018**, pag. 9

4.2. *Charakterystyka rozplanowania założenia promenadowego w rejonie Wzgórza Partyzantów jako historycznego terenu zieleni miejskiej i elementu układu kompozycyjno-krajobrazowego miasta*

Założenie promenadowe w rejonie Wzgórza Partyzantów składa się z **czterech zasadniczych historycznych komponentów funkcjonalno-przestrzennych**:

- Wzgórza – uformowanego jako wzgórze widokowe z wykorzystaniem nasypu ziemnego tworzącego Bastion Sakwowy (i z zachowaniem jego kazamat);
- głównej promenadowej arterii komunikacyjnej – w formie szerokiej alei, obudowanej szpalerami drzew, „wspinającej się” na zbocza Wzgórza;
- Fosi Miejskiej – uformowanej z wykorzystaniem fos fortecznych twierdzy Breslau, stanowiącej obrzeże założenia promenadowego, zarazem jego kompozycyjne i funkcjonalne dopełnienie (z uwagi na szpalery drzew rosnące po zewnętrznej stronie Fosi, zejścia do lustra wody, przystań łódek);
- zabudowy głównej *Etablissement Liebichshöhe* (Belweder, Kolumnada, Perystyl) i zabudowy towarzyszącej (kuchnia, wieża, hale spacerowe, pawilon muzyczny).

Podstawowe **cechy rozplanowania założenia promenadowego** w omawianym obszarze to:

- zachowanie i respektowanie zgeometryzowanego symetrycznego narysu dawnego Bastionu Sakwowego od strony południowej, południowo-wschodniej i wschodniej – przebieg głównej drogi i dróg drugorzędnych, rozmieszczenie placów i pomniejszych elementów zagospodarowania na zboczach Wzgórza zostało podporządkowane głównej osi symetrii dawnego bastionu (wyznaczonej przez jego narożnik),
- ukształtowanie głównej arterii komunikacyjnej założenia w oparciu o tradycyjny schemat promenady tj. w formie alei obudowanej regularnymi szpalerami drzew,
- ukształtowanie terenu zieleni w obrębie Wzgórza w nawiązaniu do wzorców ogrodu krajobrazowego, z asymetrycznie, krzywoliniowo prowadzonymi ścieżkami na plateau i nieregularnym zakonponowaniem zadrzewień (- układ ten został w znacznej mierze zatarty przez zagospodarowanie wzgórza z lat 1866-1867),
- ukształtowanie zabudowy *Etablissement Liebichshöhe* w nawiązaniu stylistycznym i kompozycyjnym do włoskich założeń ogrodowych XVII wieku – czego wyrazem jest
 - * układ tarasowy,
 - * „renesansowa” stylistyka budowli,
 - * motyw półkolistej kolumnady obudowującej taras (jak np. w Villa Aldobrandini).

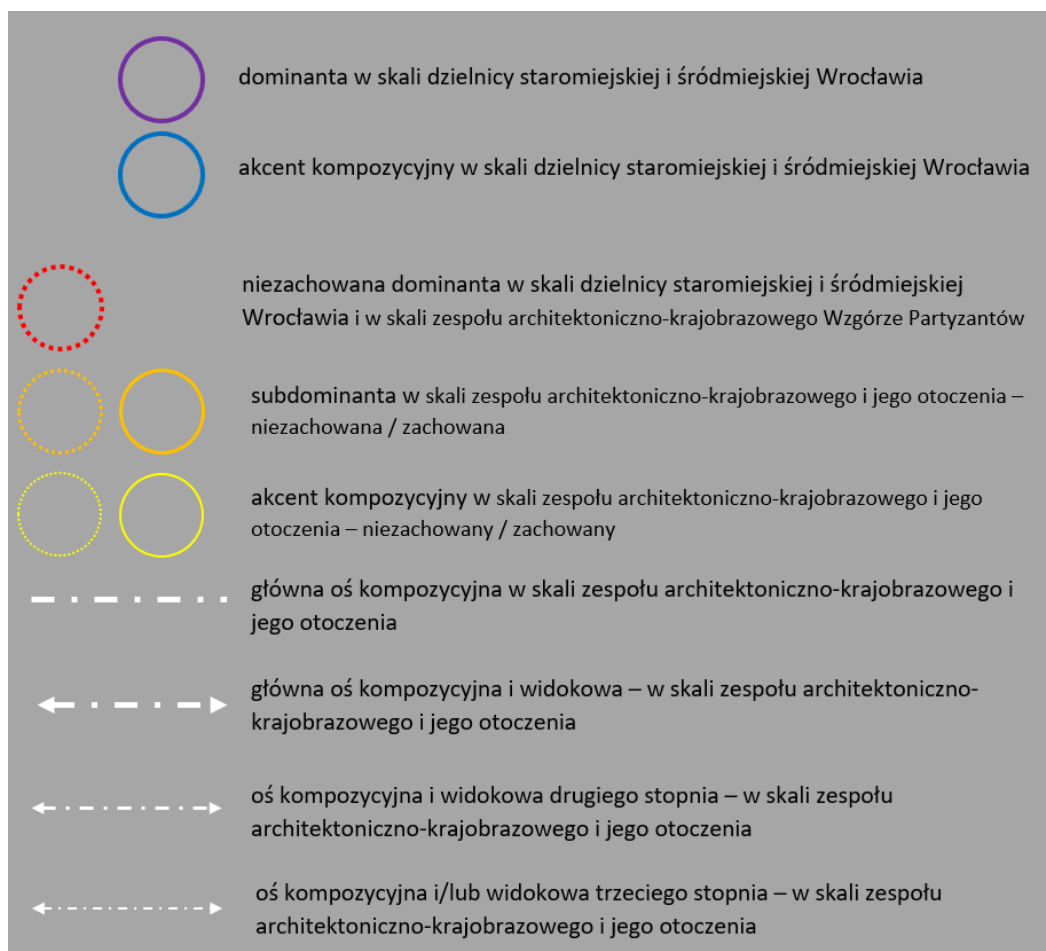
4.3. *Interpretacja układu kompozycyjno-krajobrazowego w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu*

Przedstawiona poniżej interpretacja nie obejmuje takich elementów układu kompozycyjno-krajobrazowego związanego z ekspozycją jak np.:

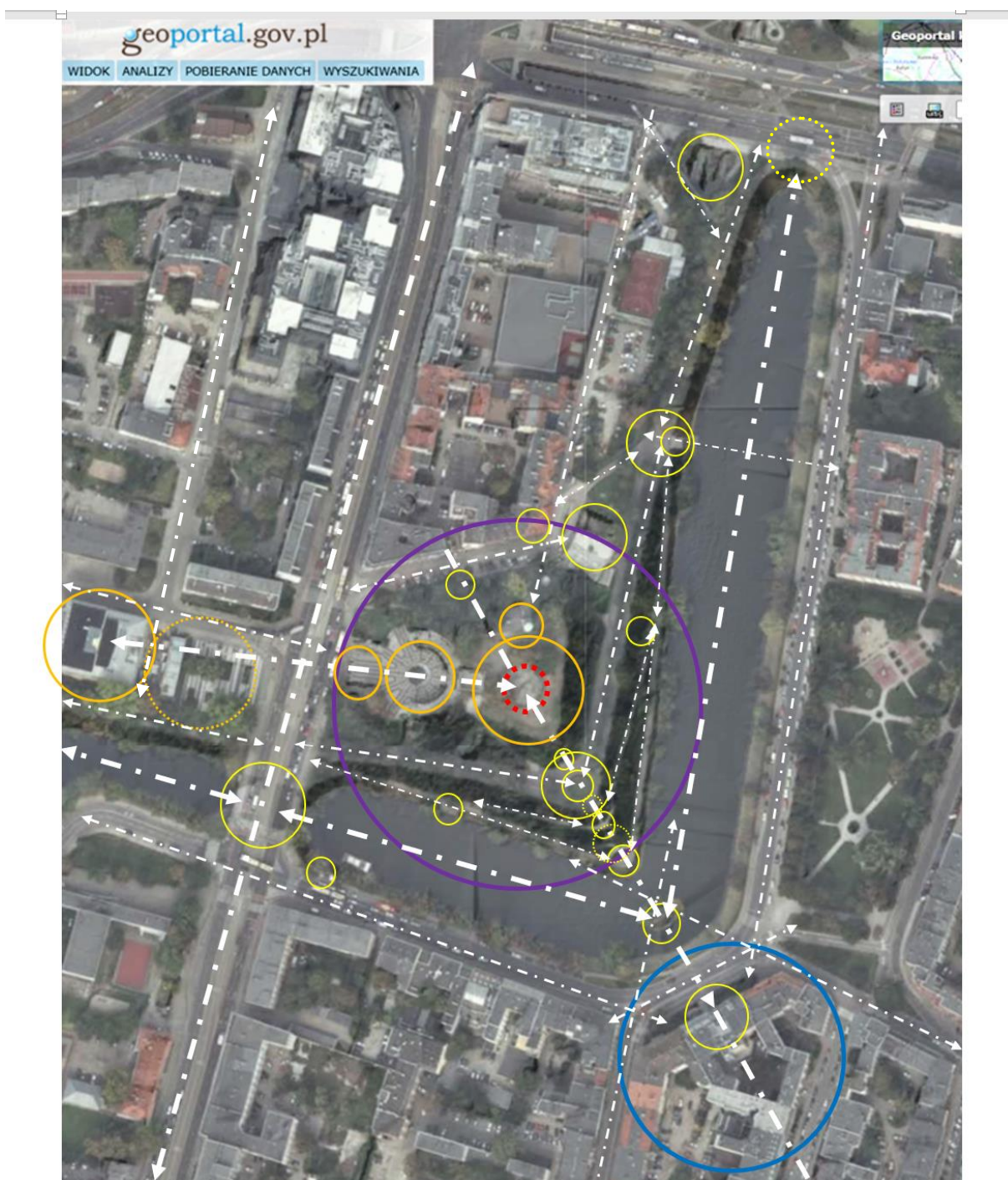
- wnętrza krajobrazowe z ich „ścianami”, „posadzkami”, „elementami wolnop stojącymi” – jak np. przestrzeń Fosi Miejskiej z nabrzeżami i szpalerami drzew przy linii brzegowej, z lustrem wody, z wyspą; przestrzenie ulic; przestrzeń *plateau*;
- punkty / miejsca / ciągi widokowe, otwarcia widokowe – będące (związane zazwyczaj z) dominantami / subdominantami / akcentami kompozycyjnymi oraz ciągami komunikacyjnymi będącymi osiami kompozycyjnymi / widokowymi;
- przedpola ekspozycyjne – taką kompozycyjną funkcję pełni obszar Fosi Miejskiej.

Przeprowadzona interpretacja

- ukazuje **ogromną złożoność kompozycyjną w obszarze historycznej osi kompozycyjno-widokowej łączącej niezachowany Belweder z kwartałem zabudowy ujętym ulicami Dworcową, Podwale, Komuny Paryskiej, Hercena** (oś wyznaczona przez dawny Bastion Sakwowy i jego słoniczoło, mająca metrykę z XVI-XVIII w.),
- wykazuje tym samym **wybitną wartość i znaczenie tego obszaru w układzie kompozycyjno-krajobrazowym miasta**.

Ryc. 257. Legenda do interpretacji układu kompozycyjno-krajobrazowego w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu. Oprac. i rys. Artur Kwaśniewski

Ryc. 258. Interpretacja układu kompozycyjno-krajobrazowego w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu.
Oprac. i rys. Artur Kwaśniewski na podkładzie ortofotomaty z warstwą NMT (przezroczystość 80%)

4.4. *Postulaty badawcze.*

Przyjęty zakres badań (podyktowany praktycznymi celami niniejszego opracowania) nie daje odpowiedzi na wszystkie pytania, które nasunęły się autorowi w trakcie kwerendy źródeł historycznych i opracowań. Zasadne jest, aby w przypadku kontynuowania prac badawczych ustalić:

- przekazy dotyczące aranżacji i funkcjonowania ogrodu skalnego, w szczególności „sztucznej skały” (okoliczności założenia, okoliczności usunięcia skały),
- dokładną lokalizację pomnika Friedricha Schleiermachera na wschodnich zboczach Wzgórza (obiekt nr 8),
- funkcje, formy i dokładną metrykę budowli usytuowanej na wodach Fosy Miejskiej w okresie międzywojennym (obiekt nr 47),
- czas powstania oraz pierwotną funkcję i formę powojennej budowli ze schodami terenowymi i tarasem widokowym położonej przy nabrzeżu fosy na tyłach ul. Nowej (obiekt nr 27),
- metrykę drzewostanu porastającego badany fragment promenady – w celu ustalenia najstarszych drzew (przed 1945).

5. Analiza wartości kulturowych (zabytkowych) i kompozycyjno-krajobrazowych założenia promenadowego w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu

5.1. Założenie Promenady Staromiejskiej (w obrębie całej dzielnicy staromiejskiej) wraz z fosą miejską.

Zasób	Waloryzacja	Wnioski
0.1. Obszar promenady staromiejskiej	- Promenada jest bezcennym składnikiem historycznego i współczesnego układu funkcjonalno-przestrzennego i kompozycyjno-krajobrazowego miasta, m.in. jako: * ślad po obszarze fortyfikacji miasta i twierdzy Wrocław z XIV-XVIII w., * unikatowe w skali krajowej tego typu założenie zieleni – ze względu na metrykę, okoliczności powstania („od jednego rzutu”), stan zachowania (bez istotnego naruszenia granic po 1945), * dzieło „sztuki ogrodowej”, zabytek architektury krajobrazu mający zachowane wszystkie podstawowe składniki historycznego rozplanowania: aleję główną i wzgórze widokowe (w tym: Wzgórze Partyzantów), * „rama kompozycyjna” dzielnicy staromiejskiej. - Zapis w projekcie MPZP w 2018 r. dopuszczający na obszarze Wzgórza Partyzantów <i>gastronomię (...) jako towarzyszącą pasażerskim portom i przystaniom</i> należy uznać za potencjalnie niebezpieczny - destrukcyjny dla ochrony wartości zabytkowych obszaru	- Konieczne jest skorygowanie granic obszaru wpisanego do gminnej ewidencji zabytków pod nazwą „Promenada Staromiejska” – włączenie do niego obszaru zieleni przy ul. Nowej (zob. niżej: rozdz. 5.2, poz. 38, 39). - Zasadne jest, aby wartości zabytkowe obszaru Promenady były chronione nie tylko poprzez wpis do rejestru zabytków całej dzielnicy staromiejskiej (obszaru <i>Stare Miasto</i>), ale również terenów promenadowych zachowanych do dziś jako teren zieleni. - Konieczne jest (z konserwatorskiego punktu widzenia) chronienie podstawowego komponentu Promenady: alei głównej obudowanej regularnymi szpalarami drzew; zasadne jest uczynienie tego układu alejowego poprzez uzupełnienia szpalerów. - Konieczne jest odstąpienie w MPZP od zapisów dopuszczających <i>gastronomię (...) jako towarzyszącą pasażerskim portom i przystaniom</i> na obszarze Wzgórza Partyzantów. - Należy rozważyć zasadność wyznaczenia miejskiej ścieżki dydaktycznej „Wrocławska Promenada Staromiejska” prezentującej w sposób kompleksowy historię miejsca i jej poszczególne aspekty (fortyfikacje, założenie parkowe, natura w mieście ...).

0.2. Fosa miejska	- Fosa (w całym swoim przebiegu) stanowi bezcenny składnik historycznej i współczesnej element struktury funkcjonalno-przestrzennej i kompozycyjno-krajobrazowej miasta m.in. jako: * relikty historycznego układu fortyfikacyjnego miasta (i twierdzy) Wrocław kształtowany najpóźniej od początku XIV w., * integralny składnik założenia promenady staromiejskiej – unikatowego w skali krajowej, * eksponowany składnik układu kompozycyjno-krajobrazowego miasta – granica obszaru staromiejskiego, przedpole ekspozycji założenia promenadowego (w widoku od strony śródmiejskiej), obszar otwarcie widokowych. - Wartości zabytkowe obszaru Fosi nie są chronione prawnie poprzez wpis do gminnej ewidencji zabytków. - Zapis w projekcie MPZP z 2017 r. dopuszczający w obrębie Fosi przy Wzgórzu Partyzantów <i>lokalizację obiektu mostowego, łączącego nad Fosą Miejską promenadę Staromiejską i Wzgórze Partyzantów z ul. Podwale w rejonie ul. Dworcowej i ul. Komuny Paryskiej</i> jest niebezpieczny dla ochrony wartości zabytkowych i kompozycyjno-krajobrazowych obszaru – jego realizacja będzie skutkować zakłóceniem historycznego krajobrazu kulturowego. - Zapis w projekcie MPZP z 2017 r. dopuszczający w obrębie Fosi przy Wzgórzu Partyzantów „porty pasażerskie” i „przystanie” jest potencjalnie niebezpieczny dla ochrony wartości zabytkowych obszaru – tego typu zagospodarowanie byłoby elementem dysharmonijnym	- Konieczne jest chronienie obszaru Fosi nie tylko ze względu na wartości zabytkowe, ale również wartości kompozycyjno-krajobrazowe; w związku z tym: * konieczne jest, aby wszelkie ingerencje w obszar Fosi – budowanie przystani łódek, umieszczanie podestów pływających itp. – były poprzedzone kompleksowymi studiami i analizami układu kompozycyjno-krajobrazowego, uwzględniającymi również stan historyczny (jako kluczowe uwarunkowanie dla współczesnych ingerencji), * Konieczne jest odstąpienie od wszelkich planów budowy „obektu mostowego” przez Fosę, szczególnie w miejscach o wybitnej wartości kompozycyjno-krajobrazowej (zob. poz. C.2). - Zasadne jest wpisanie obszaru Fosi do gminnej ewidencji zabytków m.in. w celu ochrony jej nabrzeży, historycznych przepustów pod ulicami, wyspy (zob. rozdz. 5.4 poz. 46). - Konieczne jest odstąpienie w MPZP od zapisów zezwalających w obrębie Fosi przy Wzgórzu Partyzantów na „porty pasażerskie” i „przystanie”.
---------------------------------	---	--

5.2. [Obszar] A.: Wzgórze Partyzantów

dawny Bastion Sakwowy (*Taschen-Bastion*), później Wzgórze Liebicha (*Liebichs-Höhe*) z pozostałością lokalu gastronomiczno-rozrywkowy Wzgórze Liebicha (*Etablissement Liebichs-Höhe*)

Zasób	Waloryzacja	Wnioski
A.0. Wzgórze widokowe w obrębie promenady staromiejskiej, dawny nasyp Bastionu Sakwowego		
A.0. Wzgórze widokowe [Bastion Sakwowy 1591-, rozbiórka 1807, adaptacja na wzgórze widokowe 1813-]	- Kluczowy komponent wrocławskiej promenady staromiejskiej, o ogromnej wartości zabytkowej: * jako pozostałość nowożytnego pierścienia umocnień, * jako eksponowany składnik historycznego założenia zieleni, zagospodarowania miasta, * z uwagi na zachowanie konfiguracji terenu nieznacznie przekształconej od czasu uformowania w latach 1813-1816, niemal nieprzekształconą po 1945 r. - Obiekt cenny m.in. jako akcent kompozycyjny w strukturze urbanistycznej miasta –Wzgórze stanowi południowo-wschodni „narożnik” dzielnicy staromiejskiej i współtworzy oś kompozycyjną obejmującą fosę i przyległe ulice (kwartały uliczne) Przedmieścia Świdnickiego - Obiekt wartościowy również uwagi na pozostałości historycznych zadrzewień porastających zbocza Wzgórza.	- Konieczne jest, aby wszelkie prace prowadzone na obszarze Wzgórza nie naruszały historycznej konfiguracji terenu – niedopuszczalne są jakiekolwiek nowe tarasy, nasypy, trasowania zboczy pod ścieżki itp. przekształcenia. - Konieczne jest, aby chronić nie tylko historyczne i kompozycyjne wartości Wzgórza, ale również wartości kompozycyjne całego historycznego układu urbanistycznego podporządkowanego osi kompozycyjnej wyznaczonej przez dawny narożnik Bastionu Sakwowego. - Uwagi nt. zadrzewień Wzgórza – formułowane niżej, przy analizie poszczególnych komponentów założenia architektoniczno-krajobrazowego.
A.1. Taras górny <i>Etablissement Liebichshöhe</i> - plateau		
A.1 Taras górny – plateau [uksztalowanie terenu 1813-, zabudowa do pocz. XX w.]	- Kluczowy komponent historycznego zakomponowania i zagospodarowania Wzgórza, będący (w ramach założenia promenadowego) tarasem widokowym i miejscem pod wieżę widokową (Belweder) – stanowiącą integralny składnik zespołu architektonicznego (zob. poz. A.2)	Na obecnym etapie badań wnioski nie są formułowane – obszar Tarasu średniego znajduje się poza granicą terenu opracowania (zob. rozdz. 1.2)
1. Miejsce po Belwederze, [budowa 1866-1867, zburzenie 1945]	- Miejsce cenne m.in. z uwagi na wartość niezachowanej budowli: historyczną, artystyczną, kompozycyjno-widokową (w skali Promenady i miasta),	jak wyżej
2. Dawna kuchnia [budowa 1897-98 w miejscu budowli z ok. 1867]	- Obiekt wartościowy jako element historycznego zagospodarowania Wzgórza,	jak wyżej

	- jego lokalizacja utrwalala położenie plateau będące pozostałością nadszańca (?) bastionu	
3. Miejsce po hali północnej i mur oporowy [budowa 1897, wyburzenie po 1945]	- Obiekt były wtórnym, ale wartościowym składnikiem historycznego zagospodarowania Wzgórza i historycznego programu użytkowego <i>Etablissement Liebichshöhe</i> , - jego lokalizacja utrwalala położenie plateau będące pozostałością nadszańca (?) bastionu	jak wyżej
4. Miejsce po hali wschodniej [budowa 1897, wyburzenie po 1945]	- Obiekt były wtórnym, ale wartościowym składnikiem historycznego zagospodarowania Wzgórza i historycznego programu użytkowego <i>Etablissement Liebichshöhe</i> .	jak wyżej
5. Miejsce po muszli koncertowej [budowa 1888, wyburzenie:?]	jak wyżej	jak wyżej
A.2. Taras średni <i>Etablissement Liebichshöhe</i>		
A.2. Taras średni [1866-1867]	- Taras i jego zabudowa cenne m.in. jako integralny składnik zespołu architektonicznego (<i>Etablissement Liebichshöhe</i>) będącego wyróżnikiem w strukturze funkcjonalnej i kompozycyjnej miasta, kreacją architektoniczną (dziełem arch. Carla Schmidta).	Na obecnym etapie badań wnioski nie są formułowane – obszar Tarasu średniego znajduje się poza granicą terenu opracowania (zob. rozdz. 1.2)
6. Loggia ze schodami na taras górny [1866-1867]		
6a. Fontanna pośrodku tarasu średniego [1866-1867]		
A.3. Taras dolny <i>Etablissement Liebichshöhe</i>		
A.3. Taras dolny [1866-1867]	Zob. wyżej	Zob. wyżej
7. Pawilon Perystylowy z atrium i ze schodami terenowymi [1866-1867, przebud. m.in. 1924]		
7a. Relikty fontanny w obrębie atrium [1866-1867]		
A.4. Zbocza i podnóża zachodnie Wzgórza		
8. Miejsce po pomniku Friedricha Schleiermachera [Pomnik ustawiony 1869, zniszczony po 1945?]	- Pomnik był elementem historycznego zagospodarowania Wzgórza, zarazem akcentem semantycznym i dziełem sztuki rzeźbiarskiej.	- Należy na dalszym etapie badań ustalić dokładną lokalizację pomnika, - zasadne jest, aby w przypadku planowania jakiegoś elementu rzeźbiarskiego na zboczach Wzgórza od strony ul. Piotra Skargi – umiejscowić ten obiekt w miejscu pomnika historycznego (w miarę możliwości z zachowaniem skali i sposobu ekspozycji).

9. Schody południowe na taras średni (współczesne)	- Element zagospodarowania bez wartości zabytkowej, ale stanowiący harmonijne dopełnienie założenia historycznego.	Bez uwag na obecnym etapie badań.
10. Miejsce po ścieżce południowo-zachodniej [ok. 1866-1867, likwidacja po 1945]	- Ścieżka stanowiła element historycznego zagospodarowania Wzgórza z czasu budowy <i>Etablissement</i> – była jednym z czterech ścieżek „parkowych” łączących podnóża bądź główną aleję z tarasami zespołu architektonicznego.	- W przypadku przyszłych niezbędnych przekształceń układu komunikacyjnego Wzgórza należy rozważyć zasadność przywrócenia ścieżki (np. jako pochylni dla osób z wózkami dziecięcymi).
[Obiekt na styku z obszarem Wzgórza, w obrębie pasa drogowego:] 48. Relikty kazamat poterny szyjowej – pod trawnikiem oraz nawierzchnią chodnika i jezdni [lata 90. XVI w., wyburzenie po 1806]	- Obiekt o szczególnej wartości zabytkowej jako pozostałość Bastionu Sakwowego, z autentycznie zachowanymi partiami murów	- Na obecnym etapie badań wnioski nie są formułowane – obiekt znajduje się poza granicą terenu opracowania (zob. rozdz. 1.2)
A.5. Zbocze południowe Wzgórza		
11. Aleja promenadowa - odcinek na zboczu południowym [1813/1816]	- Obiekt cenny m.in. jako: * integralny składnik historycznego, pierwotnego założenia promenadowego – odcinek głównej arterii komunikacyjnej Promenady Staromiejskiej, * element historycznego rozplanowania Wzgórza podporządkowany osi symetrii, którą wyznacza narożnik bastionu, * historyczny ciąg widokowy.	- Konieczne jest utrzymanie obecnego przebiegu i obecnej szerokości drogi, bez jakichkolwiek przekształceń konfiguracji terenu, - należy rozważyć możliwość odtworzenie „zatoczek” przyległych do drogi od strony północnej w dolnej partii zbocza.
12. Ścieżka zboczowa – południowa [przed 1865]	- Obiekt cenny m.in. jako: * integralny składnik historycznego, rozplanowania i zagospodarowania Wzgórza widokowego, * historyczny element kompozycyjny współtworzący symetrię i regularność w rozplanowaniu Wzgórza od strony Fosy, * historyczny ciąg widokowy.	- Konieczne jest utrzymanie obecnego przebiegu i obecnej szerokości drogi, bez jakichkolwiek przekształceń konfiguracji terenu.
13. Ścieżka nadbrzeżna – odcinek południowy [po 1823]	- Obiekt cenny m.in. jako: * integralny składnik historycznego, pierwotnego rozplanowania i zagospodarowania Wzgórza widokowego, * historyczny ciąg widokowy. - Zapis w projekcie MPZP z 2017 r. zakładający poprowadzenie ścieżką ciągu pieszo-rowerowego jest potencjalnie niebezpieczny – i z uwagi na zagrożenie wartości zabytkowych (przebudowa	- Konieczne jest utrzymanie obecnego przebiegu i obecnej szerokości drogi, bez jakichkolwiek przekształceń konfiguracji terenu. - Należy rozważyć możliwość przywrócenia (odtworzenia na wzór historyczny) metalowej ażurowej balustrady istniejącej przed 1945, zabezpieczającej spacerowiczów od strony nabrzeża Fosi.

	nawierzchni, poszerzenie ścieżki – naruszenie historycznej konfiguracji terenu) i ze względu na bezpieczeństwo użytkowników (zbyt wąski ciąg komunikacyjny).	- Należy odstąpić w MPZP od zapisu dopuszczającego przekształcenie ścieżki zboczowej w ciąg pieszo-rowerowy.
14. Ścieżka południowa prowadząca na plateau (z „placu Freytaga”) [1813/1816]	- Obiekt cenny m.in. jako: * integralny składnik historycznego, pierwotnego rozplanowania i zagospodarowania Wzgórza widokowego,	- Konieczne jest utrzymanie obecnego przebiegu i obecnej szerokości drogi, bez jakichkolwiek przekształceń konfiguracji terenu.
A.6. Strefa dawnego naroża bastionu		
A.6. Strefa dawnego naroża bastionu [element Bastionu Sakwewego 1591-, przekształcony 18107, 1813/1816 i później]	- Element ukształtowania i zagospodarowania Wzgórza o szczególnej wartości zabytkowej i kompozycyjno-krajobrazowej jako: * najbardziej czytelny w krajobrazie i sugestywny relikw Bastionu Sakwewego, * partia Wzgórza skupiająca w przeszłości istotne elementy programu użytkowego i semantycznego: plac z pomnikiem-źródłem G. Freytaga i kolistą rabatą kwiatową, plac z Pomnikiem Kolonii Niemieckich, ogród tematyczny, - partia Wzgórza wyznaczająca oś kompozycyjną wyróżniającą się w rozplanowaniu urbanistycznym tej części miasta (oś łączy plateau Wzgórza z układem ulic Dworcowa, Podwale, Komuny Paryskiej, Hercena), - strefa ekspozycji związana z tą osią: miejsce widokowe (z otwarciem na Fosę i zabudowę przy ul. Podwale) oraz miejsce stanowiące zamknięcie widoków (od strony ul. Podwale) – przy czym jego walory widokowe są nieco osłabione (w porównaniu ze stanem sprzed 1945) na skutek częściowego przesłonięcia przez drzewa.	- Konieczne jest utrzymanie czytelności naroża Bastionu (zakaz przekształceń historycznej konfiguracji Wzgórza) oraz wszystkich historycznych komponentów zagospodarowania tej strefy (poz. 15-20). - Zasadne jest zredukowanie zadrzewień w tej strefie Wzgórza w celu poprawy walorów ekspozycyjnych – w nawiązaniu do stanu sprzed 1945, ale też z uwzględnieniem wartości przyrodniczej (ekologicznej) drzew rosnących w obrębie strefy A.6.
15. „Plac Freytaga” z kolistą rabatą kwiatową – w ciągu alei promenadowej [1813/1816]	- Plac z kolistą rabatą jest obiektem o szczególne wartości zabytkowej i kompozycyjno-krajobrazowej, jako: * element pierwotnego rozplanowania Wzgórza, będący miejscem akcentowanym w przebiegu głównej alei promenadowej, * element współtworzący oś kompozycyjną (zob. wyżej: poz. A.6), * miejsce widokowe – zapewniające wgląd na fosę z wyspą i zabudowę	- Konieczne jest utrzymanie placu i narysu rabaty w obecnym obrysie. - Należy rozważyć możliwość i zasadność przywrócenia historycznej formy rabaty (z zakomponowaniem i doborami gatunkowymi w nawiązaniu do zagospodarowania z 4. ćwierci XIX w. lub z lat 30. XX w.) – przy czym rozwiązanie takie należy uznać za racjonalne tylko pod warunkiem, że będzie stanowił

	przyległą do ul. Podwale, * przed 1945: przestrzeń ekspozycji dwóch pomników – „źródła” G. Freytaga i Pomnika Kolonii Niemieckich (jego strony frontowej).	element programu edukacyjnego (realizowanego np. w ramach ścieżki dydaktycznej).
16. Dawny pomnik-źródło Gustava Freytaga [zbudowany 1907, przekształcony po 1945]	- Obiekt cenny jako: * wyróżniający się element historycznego zagospodarowania Wzgórza – jedyne „źródło” w obrębie jego „parkowej” partii, * element programu semantycznego Promenady Staromiejskiej (jeden z szeregu obiektów pomnikowych poświęconych wybitnym twórcom), * element współtworzący oś kompozycyjną (zob. wyżej: poz. A.6), * dzieło sztuki rzeźbiarskiej (autor: prof. Ignatius Taschner)	- Konieczne jest objęcie ochroną prawną wartości zabytkowych pomnika – poprzez wpis do gminnej ewidencji zabytków. - Zasadne jest przywrócenie pomnikowi pierwotnej formy i funkcji – zrekonstruowanie medalionu z popiersiem i inskrypcją, odtworzenie ujęcia wody.
17. „Plac Kolonialny” (zachowany do dziś jedynie w formie poszerzenia chodnika u zbiegu ścieżki zboczowej południowej i wschodniej) [1932, przekształcony po 1945]	- Plac był cennym elementem historycznego rozplanowania i zagospodarowania Wzgórza, m.in. jako: * akcent funkcjonalno-przestrzenny w ciągu dróg, jaki tworzą ścieżki zboczowe, * element współtworzący oś kompozycyjną (zob. wyżej: poz. A.6), * miejsce widokowe – zapewniające wgląd na fosę i zabudowę przyległą do ul. Podwale, * przed 1945: przestrzeń ekspozycji „rewersu” Pomnika Kolonii Niemieckich. - W obecnej formie „plac” pozostaje wartościowym punktem widokowym. - Współczesny maszt reflektora ustawiony przy ścieżce, dokładnie w linii osi kompozycyjnej, jest elementem dysharmonijnym, niszczącym walory widokowe omawianego „placu” i placów położonych powyżej.	- Należy rozważyć możliwość przywrócenia odrębności kompozycyjnej placu (zatartej po likwidacji Pomnika Kolonii Niemieckich i wbudowaniu obecnych schodów terenowych). - Należy bezwzględnie usunąć maszt z reflektorem z obecnego miejsca (usytuować to poza „placem” tak, aby nie przesłaniał widoków wzdłuż osi kompozycyjnej wyznaczonej przez narożnik bastionu i nie stał w linii tej osi).
18. Miejsce po Pomniku Kolonii Niemieckich [pomnik zbudowany 1932, usunięty po 1945]	- Pomnik był wtórnym, ale wartościowym pod względem estetycznym i kompozycyjnym elementem zagospodarowania Wzgórza przed 1945 r., m.in.: * współtworzył oś kompozycyjną (zob. wyżej: poz. A.6), * akcentował strefę naroża bastionu w widoku od strony ul. Podwale.	- Należy rozważyć możliwość i zasadność restytuowania niektórych elementów architektonicznych historycznego założenia istotnych dla układu kompozycyjnego (w tym: odtworzenie dwóch biegów schodów pomiędzy „Placem Kolonialnym” a „placem Freytaga”).

19. Ścieżka nadbrzeżna – odcinek południowo-wschodni (przy narożniku bastionu) [po 1823, założenie placowe 2. poł. XIX w., zlikwidowane po 1945]	- Obiekt cenny m.in. jako: * integralny składnik historycznego, pierwotnego rozplanowania i zagospodarowania Wzgórza widokowego, * historyczny ciąg widokowy. - Zapis w projekcie MPZP z 2017 r. zakładający poprowadzenie ścieżką ciągu pieszo-rowerowego jest potencjalnie niebezpieczny – i z uwagi na zagrożenie wartości zabytkowych (przebudowa nawierzchni, poszerzenie ścieżki – naruszenie historycznej konfiguracji terenu) i ze względu na bezpieczeństwo użytkowników (zbyt wąski ciąg komunikacyjny).	- Konieczne jest utrzymanie obecnego przebiegu i obecnej szerokości drogi, bez jakichkolwiek przekształceń konfiguracji terenu. - Należy rozważyć możliwość przywrócenia (odtworzenia na wzór historyczny) metalowej ażurowej balustrady istniejącej przed 1945, zabezpieczającej spacerowiczów od strony nabrzeża Fosy. - Należy odstąpić w MPZP od zapisu dopuszczającego przekształcenie ścieżki zboczowej w ciąg pieszo-rowerowy.
20. Strefa dawnego ogrodu tematycznego (skalnego / różanego) [alpinarium: między 1866/67 a ok. 1880, przebudowa na rosarium: 1937, likwidacja po 1945]	- Ogród był * wartościowym elementem zagospodarowania Wzgórza, * wyróżnikiem programu użytkowego, - swoim położeniem współtworzył kompozycyjno-widokowe walory strefy naroża bastionu (zob. poz. A.6)	- Zasadne jest odtworzenie ogrodu tematycznego – w nawiązaniu do stanu historycznego.
21. Miejsce po ścieżce wiodącej przez dawny ogród tematyczny [między 1866/67 a ok. 1880]	- Ścieżka była elementem pierwotnego zagospodarowania Wzgórza, udostępniała spacerowiczom ogród tematyczny.	- W przypadku planowania gruntownej modernizacji tej części wzgórza – należy rozważyć zasadność poprowadzenia współczesnej ścieżki w miejscu niezachowanej ścieżki historycznej.
22. Ścieżka u podnóża naroża bastionu (współczesna)	- Ścieżka jest elementem zagospodarowania bez wartości zabytkowej, ale nie stanowi elementu dysharmonijnego pod względem estetycznym i kompozycyjnym, - stanowi wartościowy ciąg widokowy (z wglądem w stronę Fosi Miejskiej i ul. Podwale).	zob. wyżej
A.7. Zbocze i podnóże wschodnie Wzgórza		
23. Aleja promenadowa - odcinek na zboczu wschodnim [1813/1816]	- Obiekt cenny m.in. jako: * integralny składnik historycznego, pierwotnego założenia promenadowego – odcinek głównej arterii komunikacyjnej Promenady Staromiejskiej, * element historycznego rozplanowania Wzgórza podporządkowany osi symetrii, którą wyznacza narożnik bastionu, * historyczny ciąg widokowy.	- Konieczne jest utrzymanie obecnego przebiegu i obecnej szerokości drogi, bez jakichkolwiek przekształceń konfiguracji terenu.

24. „Rozdroże” przy zieleńcu między Fosą a ul. Nową – w ciągu alei promenadowej [między 1823 a 1865, w obecnym kształcie ok. 1900, po 1945]	- Plac jest integralnym składnikiem historycznego rozplanowania i zagospodarowania Wzgórza widokowego, - jeste również elementem otwarcia widokowego w kierunku wschodnim „generowanego” przez współczesny taras widokowy (poz. 27).	- Konieczne jest utrzymanie obecnej „placowej” formy tego miejsca.
25. Ścieżka zboczowa – wschodnia [przed 1865]	- Obiekt cenny m.in. jako: * integralny składnik historycznego, rozplanowania i zagospodarowania Wzgórza widokowego, * historyczny element kompozycyjny współtworzący symetrię i regularność w rozplanowaniu Wzgórza od strony Fosi, * historyczny ciąg widokowy.	- Konieczne jest utrzymanie obecnego przebiegu drogi (w tym: ukształtowania zbiegu dróg zboczowej i nadbrzeżnej) oraz obecnej szerokości, bez jakichkolwiek przekształceń konfiguracji terenu.
26. Ścieżka nadbrzeżna – odcinek wschodni [po 1823]	- Obiekt cenny m.in. jako: * integralny składnik historycznego, pierwotnego rozplanowania i zagospodarowania Wzgórza, * historyczny ciąg widokowy. - Zapis w projekcie MP ZP z 2017 r. zakładający poprowadzenie ścieżką ciągu pieszo-rowerowego jest potencjalnie niebezpieczny – i z uwagi na zagrożenie wartości zabytkowych (przebudowa nawierzchni, poszerzenie ścieżki – naruszenie historycznej konfiguracji terenu) i ze względu na bezpieczeństwo użytkowników (zbyt wąski ciąg komunikacyjny).	- Konieczne jest utrzymanie obecnego przebiegu i obecnej szerokości drogi, bez jakichkolwiek przekształceń konfiguracji terenu. - Należy rozważyć możliwość przywrócenia (odtworzenia na wzór historyczny) metalowej ażurowej balustrady istniejącej przed 1945, zabezpieczającej spacerowiczów od strony nabrzeża Fosi. - Należy odstąpić w MPZP od zapisu dopuszczającego przekształcenie ścieżki zboczowej w ciąg pieszo-rowerowy.
27. Schody nadbrzeżne wschodnie i budynek nadbrzeżny z tarasem widokowym (współczesne – częściowo w miejscu obiektu 47.)	- Obiekt nie ma wartości zabytkowej, ale swoją lokalizacją koresponduje z tradycją miejsca (do 1945 istniał tu budynek na wodzie, dostępny schodami prowadzącymi od alei do nabrzeża Fosi). - Obiekt jest wartościowym składnikiem współczesnego układu kompozycyjno-krajobrazowego stanowiąc: * akcent w przestrzeni głównej alei promenadowej, usytuowany w punkcie węzłowym tj. w obrębie „rozdroża”, * akcent przestrzenny w linii nabrzeża Fosi po północno-wschodniej stronie Wzgórza, * urządzony punkt widokowy (z wglądem na Fosę i zabudowę przy ul. Podwale) – generujący oś widokową w kierunku wschodnim. - Obiekt w obecnej postaci –	- Zasadne jest utrzymanie budowli, przywróceniem jej walorów użytkowych i estetycznych (w tym: zachowanie symetrii bryły i elewacji „rustykowanej” małymi otoczkami – dekoracji charakterystycznej dla budowli wrocławskich z lat 60. XX w.).

	zdewastowany, szpecący krajobraz (z uwagi na grafitti pokrywające ściany budynku)	
28. Pomnikowe drzewo – platan [po 1865]	- Drzewo cenne jako obiekt przyrodniczy i jako element zabytkowego terenu zieleni, mający metrykę XIX-wieczną. - Zachodzi konflikt między drzewem a prowadzącą w jego bezpośrednim sąsiedztwie ścieżką zbocową – w obrębie ścieżki widoczne są korzenie, które naruszyły jej nawierzchnię.	- Wszelkie działania związane z ochroną i pielęgnacją drzewa należy oprzeć na ekspertyzach przyrodniczych. - Wszelkie działania związane z naprawą nawierzchni ścieżki zbocowej należy zaprojektować i zrealizować tak, aby nie naruszyć systemu korzeniowego drzewa.
A.8. Zbocze i podnóże północne Wzgórza		
29. Ścieżka północno-wschodnia na plateau [1813/1816]	- Ścieżka wartościowa jako * element historycznego, pierwotnego zagospodarowania i rozplanowania Wzgórza, wyróżniający się z uwagi na specyficzny „ślimacznicowy” narys, * dawny ciąg widokowy.	- Konieczne jest utrzymanie obecnego przebiegu i obecnej szerokości drogi, bez jakichkolwiek przekształceń konfiguracji terenu.
30. Ścieżka północno-zachodnia na plateau (dojście do toalet i kuchni) [1866/1867]	- Ścieżka wartościowa jako element historycznego zagospodarowania i rozplanowania Wzgórza.	- Konieczne jest utrzymanie obecnego przebiegu i obecnej szerokości drogi.
30a. Kamienie narzutowe na zboczu północnym – pozostałość naturalistycznej aranżacji założenia parkowego (?) [po 1865 ?]	- Głazy mają wartość kulturową jako hipotetyczna pozostałość parkowego założenia krajobrazowego.	- W trakcie prac rewaloryzacyjnych należy kamienie pozostawić <i>in situ</i> .
31. Kazamata poterny szyjowej Bastionu Sakwowego (w podziemiu), później schron przeciwlotniczy [koniec XVI w.; adaptacja 1936]	- Obiekt o szczególnej wartości zabytkowej jako pozostałość Bastionu Sakwowego, z autentycznie zachowanymi partiami murów i sklepień.	- Na obecnym etapie badań wnioski nie są formułowane – obiekt znajduje się poza granicą terenu opracowania (zob. rozdz. 1.2)
32a. Wejście wschodnie do schronu w kazamatach poterny szyjowej [1936]	- Obiekt wartościowy jako element historycznej budowli obronnej z lat 30. XX w.; także z uwagi na zachowane elementy architektoniczne: ceglane uskokowe obramienie portalowe i żelazne drzwi	jak wyżej
32b. Wejście zachodnie do schronu w kazamatach poterny szyjowej [1936]	- Obiekt wartościowy jako element historycznej budowli obronnej z lat 30. XX w.;	jak wyżej
32. Portal wejścia do kazamat (zarazem miejsce po pierwotnym	- Obiekt cenny jako * budowla historyczna, związana z adaptacją i przebudową kazamat	- Na obecnym etapie badań wnioski nie są formułowane – obiekt znajduje się poza granicą

portalu bramnym) [po 1895]	sprzed 130 lat, * akcent kompozycyjny we wnętrzu ulicznym ulicy Nowej.	terenu opracowania (zob. rozdz. 1.2)
33. Tzw. Wieża Prochowa nad kazamatami poterny szyjowej [2. ćwierć XIX w.?, nadbudowa 1894]	- Obiekt cenny jako * element historycznego zagospodarowania Wzgórza, pierwotnie związany funkcjonalnie z systemem kazamat Bastionu Sakwowego, wyróżniająca się spośród innych budowli w rejonie Wzgórza Partyzantów, * budowla cechująca się dużymi walorami architektonicznymi i estetycznymi.	- Na obecnym etapie badań wnioski nie są formułowane – obiekt znajduje się poza granicą terenu opracowania (zob. rozdz. 1.2)
34. Mur oporowy (od strony ul. Nowej) i dawny schon przeciwlotniczy z kazamatami działobitni barkowej Bastionu Sakwowego, tarasem nad kazamatami, wartownią schronu – zarazem miejsce po placu zabaw (<i>Spielplatz</i>) i pergoli [1591-; przekształcenia i adaptacje: ok. 1895/1900, 1943, po 1945, 1973/1975]	- Na obecnym etapie badań obiekt nie był szczegółowo analizowany pod kątem wartości zabytkowych i kompozycyjno-krajobrazowych – znajduje się poza terenem opracowania (zob. rozdz. 1.2). - Mur oporowy zachował lico i elementy artykulacyjne z czasu budowy (ok. 1895)	- Na obecnym etapie badań wnioski nie są formułowane – obiekt znajduje się poza granicą terenu opracowania (zob. rozdz. 1.2)
35. plac dolny przy schronie (w miejscu północnej części kazamat działobitni barkowej, zastąpionych przelotnią schronu, zlikwidowaną r. 1973 r.) – zarazem miejsce po tarasie z pergolą i stajni dla osłów w kazamatach (w XIX w.: <i>Eselstall</i>) [plac: 1973/1975]	- Miejsce to – znajdujące się poza terenem opracowania (zob. rozdz. 1.2) – zostało ukształtowane po 1945 i w obecnym kształcie nie ma wartości zabytkowych.	- Na obecnym etapie badań wnioski nie są formułowane – obiekt znajduje się poza granicą terenu opracowania (zob. rozdz. 1.2)
36. Miejsce po starym budynku ubikacji <i>Etablissement</i> [1869, wyburzenie najpóźniej 1897]	- Budynek był elementem zagospodarowania Wzgórza w latach 60.-90. XIX w., związanym z funkcjonowaniem <i>Etablissement</i>	- Na obecnym etapie badań wnioski nie są formułowane.
37. Nowy budynek ubikacji <i>Etablissement</i> [1897]	- Budynek jest elementem historycznego zagospodarowania Wzgórza.	- Na obecnym etapie badań wnioski nie są formułowane – obiekt znajduje się poza granicą terenu opracowania (zob. rozdz. 1.2)
38. Zieleniec południowy przy ul. Nowej (z miejscem po budynku toalet) [po 1823, później]	- Zieleniec jest obiektem cennym jako integralna część Promenady Staromiejskiej, przekształcana w XIX w. - Wartości zabytkowe tego terenu	- Konieczne jest zachowanie integralności obszaru zielenca tj. utrzymanie tego obszaru parkowego w jego obecnych granicach (zakaz pomniejszania

przekształcany kompozycyjnie, zawężenie obszaru po 1945]	jako historycznego terenu zieleni nie są objęte ochroną prawną w ramach wpisu do gminnej ewidencji zabytków.	jego obszaru poprzez wydzielenie np. placów parkingowych lub placów pod budowlę nie związane funkcjonalnie z terenem zieleni). - Konieczne jest objęcie ochroną wartości zabytkowych tego obszaru poprzez wpis do gminnej ewidencji zabytków – czyli poszerzenie granic obszaru wpisanego pod nazwą „Promenada Staromiejska”.
38a. Miejsce po budynku toalet (<i>Bedürfnisanstalt</i>) w obrębie zieleńca przy ul. Nowej [ok. 1895, zburzony zapewne 1943; w jego miejscu współczesna podziemna infrastruktura techniczna]	- Budynek był elementem historycznego zagospodarowania terenów zieleni Promenady Staromiejskiej, zarazem akcentem przestrzennym w jej obrębie. - Obiekty współczesnej podziemnej infrastruktury technicznej stanowią element dysharmonijny z punktu widzenia wartości krajobrazowych i estetycznych obszaru zieleńca.	- W przypadku planowania jakiegokolwiek budowlę w obrębie zieleńca przy ul. Nowej – należy rozważyć możliwość postawienia jej w miejscu budynku toalet publicznych z końca XIX w., z nawiązaniem do form architektonicznych tego obiektu (obrysu, gabarytów, formy dachu). - Planując przyszłe funkcjonowanie zieleńca należy uwzględnić zasadność wyeliminowania współczesnych dysharmonijnych elementów zagospodarowania terenu.
39. Relikty zieleńca północnego przy ul. Nowej (południowa część dz. ewid. nr 11) [zob. wyżej]	- Teren po północnej stronie drogi „łącznikowej” (poz. 40) stanowił integralną część obszaru Promenady Staromiejskiej – został z niej wyłączony dopiero po 1945 r. - Stare zadrzewienia w południowej części dz. ewid. nr 11 są cenne m.in. jako pozostałość historycznego terenu zieleni lub historycznego mogródka gastronomicznego (parceli <i>Neue Gasse Nr 7</i>). - Wartości zabytkowe tego terenu jako historycznego terenu zieleni nie są objęte ochroną prawną w ramach wpisu do gminnej ewidencji zabytków.	- Zasadne jest podjęcie działań zmierzających do przywrócenia historycznych granic zieleńca – poprzez zmiany własnościowe (wydzielenie z dz. ewid. nr 11 południowej części zgodnie z przebiegiem historycznych granic parcelacyjnych) i funkcjonalne (zastąpienie placu parkingowego terenem zieleni). - Zasadne jest utrzymanie starych zadrzewień w obrębie południowej części dz. ewid. nr 11. - Należy rozważyć możliwość objęcia wartości zabytkowych tego obszaru ochroną prawną poprzez włączenie go w granice obszaru objętego ochroną pod nazwą „Promenada Staromiejska”.
40. Droga parkowa w obrębie zieleńca przy ul. Nowej [w obecnym przebiegu: między 1897/1900]	- Obiekt wartościowy jako element historycznego rozplanowania terenów promenadowych, będący od końca XIX w. „łącznikiem” między główną aleją promenadową a ulicą Nową, jak również elementem „rozdroża” (poz. 24)	- Konieczne jest utrzymanie drogi w jej obecnym (zarazem historycznym) przebiegu i gabarycie.

5.3. [Obszar] B.: Teren zieleni Wzgórze Partyzantów -Brama Oławska

Zasób	Waloryzacja	Wnioski
B.1. Obszar promenady przy dawnej ul. Nowej		
B.1. Obszar promenady przy dawnej ul. Nowej [1813/1816; przekształcenia odcinka północnego w latach 70. XX w. w związku z budwą przejścia podziemnego]	- Obszar cenny jako integralny składnik historycznej Promenady Staromiejskiej – zob. rozdz. 5.1.	- Konieczne jest utrzymanie integralności tego obszaru – zakaz wewnętrznych wydzieleni, - zasadne jest ucztyelnienie jego historycznych granic, m.in. na styku z obszarem B.2.
41. Aleja promenadowa przy d. ul. Nowej [1813/1816]	- Obiekt cenny jako: * integralny składnik historycznego założenia promenadowego – odcinek głównej arterii komunikacyjnej Promenady, * historyczne wnętrze krajobrazowe, obudowane szpalerami drzew (przekształcone po 1945 poprzez nasadzenie szpaleru środkowego). * historyczna oś kompozycyjno-widokowa w obrębie założenia promenadowego	- Zasadne jest utrzymanie obecnego rozplanowania alei; zasadne jest również ucztyelnienie układu alejowego poprzez uzupełnienie ubytków w szpalerach drzew.
41a. Miejsce po ścieżce prowadzące wzdłuż tylnych ogrodzeń parcel przy <i>Neue Gasse</i> (niezachowanych) jako bezpośrednie dojście do ogródków lokali gastronomicznych [ścieżka urządzona najpóźniej w połowie XIX w., zlikwidowana po 1945]	- Ścieżka (równoległa do głównej alei promenadowej) była integralnym składnikiem układu komunikacyjnego Promenady Staromiejskiej, zapewniała bezpośredni dostęp z alei do ogródków lokali gastronomicznych przy <i>Neue Gasse</i> Nr 7, 13, 17-19, 21.	- Zasadne jest, aby nowo projektowana ścieżka rowerowa była prowadzona nie w obrębie historycznej głównej alei promenadowej, ale w miejscu ścieżki bocznej, bezpośrednio przy granicy działek ewidencyjnych.
B.2. Zieleniec przy ul. Oławskiej		
B.2. Zieleniec przy ul. Oławskiej [po 1945, zapewne ok. 1975]	- Obszar bez wartości zabytkowej jako teren zieleni – wartościowy jako miejsce po zabudowie przy ul. Nowej i przy ul. Oławskiej (lokalizacja siedziby Ziemstwa Generalnego Śląskiego przy północnej krawędzi tego terenu). - Wpis tego terenu do gminnej ewidencji zabytków w ramach obszaru „Promenada Staromiejska” należy uznać za bezpodstawny z punktu widzenia przemian historycznych i ich metryki, ale uzasadniony potrzebą prowadzenia spójnych działań na całym omawianym terenie zieleni.	- W przypadku planowania gruntownej przebudowy zagospodarowania tego zielenca – należy rozważyć możliwość restytuowania historycznego układu zabudowy środkami architektury krajobrazu, poprzez wprowadzenie (w rysunku posadzki bądź w rozplanowaniu obiektów zieleni, małej architektury itp.) linii pokrywających się z obrysem zabudowy i granicami parcelacyjnymi sprzed 1945.

42. Przejście podziemne z relikтами Bramy Oławskiej i makietą dawnych fortyfikacji (w obrębie strefy B.2 i częściowo B.1) [ok. 1975]	- Obiekt wartościowy jako dobro kultury współczesnej (w rozumieniu Ustawy z 23 marca 2003 o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym).	- Bez uwag na obecnym etapie formułowania wniosków.
43. Droga promenadowa przecinająca zieleń przy ul. Oławskiej (współczesna) [zapewne ok. 1975]	- Element rozplanowania bez wartości zabytkowej, - jako element układu kompozycyjno-krajobrazowego – pozbawiony wyrazistości („stapia” się z przyległymi ciągami komunikacyjnymi)	- Zasadne jest, aby w przypadku przebudowy zagospodarowania zieleńca – wyodrębnić, uczynić, mocno wyartykułować bieg tego ciągu; zarazem nie integrować go kompozycyjnie z biegiem i nawierzchnią historycznej drogi promenadowej (poz. 41).

5.4. [Obszar] C.: Obszar Fosy Miejskiej

Zasób	Waloryzacja	Wnioski
C.1. Fosa Miejska po południowej stronie Wzgórza Partyzantów		
C.1. Fosa Miejska po południowej stronie Wzgórza Partyzantów [w obecnym kształcie: 1813/1816]	- Obszar o szczególnej wartości zabytkowej i kompozycyjno-krajobrazowej (zob. rozdz. 5.1), cenny m.in. jako przedpole ekspozycji Wzgórza od strony południowej i południowo-zachodniej.	- Konieczne jest utrzymanie i chronienie stanu obecnego (w tym linii brzegowej), z dopuszczeniem restytucji elementów sprzed 1945 w historycznych granicach (zob. niżej), jednocześnie - planowanie w obszarze Fosi jakichkolwiek innych elementów zagospodarowania („obiektów mostowych”, „przystani”, „portów pasażerskich”, podestów przy nabrzeżu, pływających fontann itp.) należy uznać za niedopuszczalne ze względów konserwatorskich.
44. Miejsce po przystani łódek [ok. 1900; likwidacja po 1945 z zatarciem reliktyw zejścia do nagrzeża Fosi]	- Przystań była wyróżniającym się elementem zagospodarowania (układu funkcjonalno-przestrzennego) w rejonie Wzgórza sprzed 1945 – udostępniała obszar Fosi, „ożywiała” nabrzeże Fosi i założenie promenadowe; - stanowiła akcent wnętrza krajobrazowego jakim jest omawiany obszar Fosi Miejskiej. - W projekcie MPZP z 2017 r. lokalizacja historycznej przystani łódek została określona błędnie.	- W przypadku planowania przystani łódek przy Wzgórzu Partyzantów – należy rozważyć możliwość i zasadność restytuowania przystani w pierwotnej lokalizacji i w historycznych formach (kształt podestu przystani i pawilonu). - Należy skorygować w MPZP (w części tekstowej i graficznej) zapisy dopuszczające odtworzenie historycznej przystani łódek – wskazać poprawną lokalizację tego obiektu.
45. Schody nadbrzeżne południowe (współczesne)	- Obiekt wartościowy jako akcent wnętrza krajobrazowego Fosi.	- Bez uwag na obecnym etapie formułowania wniosków.

C.2. Fosa Miejska po południowo-wschodniej stronie Wzgórza Partyzantów		
C.2. Fosa Miejska po południowo-wschodniej stronie Wzgórza Partyzantów [w obecnym kształcie: 1813/1816]	- Obszar o szczególnej wartości zabytkowej i kompozycyjno-krajobrazowej (zob. rozdz. 5.1), wyróżniający się w całym założeniu promenadowym jako element współtworzący oś kompozycyjno-widokową (czytelną w rozplanowaniu i ekspozycji obszaru) między Wzgierzem a kwartałem ulic Dworcowa, Podwale, Komuny Paryskiej, Hercena (zob. rozdz. 5.2, pkt A.6). - Zapis w projekcie MPZP z 2017 r. dopuszczający w obrębie Fosi przy Wzgórzu Partyzantów <i>lokalizację obiektu mostowego, łączącego nad Fosą Miejską promenadę Staromiejską i Wzgórze Partyzantów z ul. Podwale w rejonie ul. Dworcowej i ul. Komuny Paryskiej</i> jest niebezpieczny dla ochrony wartości zabytkowych i kompozycyjno-krajobrazowych obszaru – jego realizacja będzie skutkować zakłóceniem historycznego krajobrazu kulturowego.	- Konieczne jest utrzymanie i chronienie stanu obecnego (w tym linii brzegowej), w związku z tym - planowanie w obszarze Fosi jakichkolwiek ahistorycznych elementów zagospodarowania („obektów mostowych”, „przystani”, „portów pasażerskich”, podestów przy nabrzeżu, pływających fontann itp.) należy uznać za niedopuszczalne ze względów konserwatorskich – w związku z tym: - należy bezwzględnie unieważnić zapis w SUIKZP Wrocławia z 2018 r. i zapisy w projekcie MPZP dopuszczające budowę „obektu mostowego” przez Fosę w rejonie ul. Komuny Paryskiej i/lub ul. Dworcowej.
46. Wyspa na Fosie między Wzgierzem a ul. Podwale [lata 70. XIX w.]	- Obiekt cenny jako: * element historycznego zagospodarowania z lat 70. XIX w., * element układu kompozycyjnego – współtworzący oś kompozycyjno-widokową między między Wzgierzem a kwartałem ulic Dworcowa, Podwale, Komuny Paryskiej, Hercena (zob. rozdz. 5.2, pkt A.6). - Obiekt wartościowy również z uwagi na komponenty przyrodnicze obecnego zagospodarowania i ich znaczenie dla ekosystemu (- aspekt nie analizowany w ramach prezentowanego opracowania).	- Konieczne jest zachowanie wyspy w jej obecnym narysie; - należy rozważyć zasadność zredukowania zadrzewień – wyłącznie ze względów kompozycyjnych (drzewa osłabiają czytelność powiązań widokowych wzdłuż osi kompozycyjnej) – ale jedynie po przeanalizowaniu wartości przyrodniczej (ekologicznej) obecnego zagospodarowania wyspy i z uwzględnieniem wniosków z tej analizy. - Niedopuszczalne jest (ze względów konserwatorskich i z uwagi na funkcję wyspy w układzie kompozycyjno-krajobrazowym) wprowadzanie jakichkolwiek elementów „konkurencyjnych” w bliskości wyspy (w obrębie podobszaru C.2).

C.3. Fosa Miejska po wschodniej i północno-wschodniej stronie Wzgórza Partyzantów		
C.3. Fosa Miejska po wschodniej i północno-wschodniej stronie Wzgórza Partyzantów [w obecnym kształcie: 1813/1816]	- Obszar o szczególnej wartości zabytkowej i kompozycyjno-krajobrazowej (zob. rozdz. 5.1), cenny m.in. jako przedpole ekspozycji Wzgórza od strony Wschodniej i północno-wschodniej.	- Konieczne jest utrzymanie i chronienie stanu obecnego (w tym linii brzegowej), dlatego - planowanie w obszarze Fosi jakichkolwiek ahistorycznych elementów zagospodarowania („obiektów mostowych”, „przystani”, „portów pasażerskich”, podestów przy nabrzeżu, pływających fontann itp.) naależy uznać za niedopuszczalne ze względów konserwatorskich.
47. Miejsce po budynku przy nabrzeżu fosi (częściowo zajęte przez współczesne schody terenowe, poz. 27) [przed 1930, usunięcie po 1945?]	- Obiekt był elementem zagospodarowania obszaru promenady sprzed 1945, współtworzył (zapewne) jej program użytkowy.	- Bez uwag na obecnym etapie formułowania wniosków.

5.5. Wnioski konserwatorskie – podsumowanie

Przy projektowaniu i przy razliwowaniu projektu rewaloryzacji / adaptacji terenu zieleni, który jest przedmiotem niniejszego opracowania, powinny być respektowane następujące ogólne zalecenia:

- Zasadne jest, aby wartości zabytkowe obszaru Promenady były chronione nie tylko poprzez **wpis do rejestru zabytków** całej dzielnicy staromiejskiej (obszaru *Stare Miasto*), ale również terenów promenadowych zachowanych do dziś jako teren zieleni; zasadne jest również **wpisanie pomnika-źródła Freytaga do gminnej ewidencji zabytków**.

- Konieczne jest **chronienie historycznego rozplanowania obszaru Promenady**, w szczególności **przebiegu i gabarytów ciągów komunikacyjnych**:

- * alei głównej,
- * ścieżek zboczowych,
- * ścieżek nadbrzeżnych,
- * dróg i ścieżek prowadzących na plateau i tarasy dawnego *Etablissement*.

- Zasadne jest, aby nowo projektowana ścieżka rowerowa prowadząca przez obszar Promenady Staromiejskiej od ul. Oławskiej w kierunku południowym była prowadzona nie w obrębie historycznej głównej alei promenadowej, ale w miejscu dawnej ścieżki bocznej (obiekt nr 41a) biegnącej przed 1945 r. bezpośrednio przy tylnych ogrodzeniach parcel z ogródkami gastronomicznymi (bezpośrednio przy obecnej granicy działek ewidencyjnych 15/5 [promenada] i 9/6, 9/8).

- Niedopuszczalne jest naruszanie istniejącej (historycznej) **konfiguracji terenu** – poprzez wykonywanie wkopów, nasypów.

- Konieczne jest **chronienie i uczytnienie osi kompozycyjno-widokowej** między plateau Wzgórza a układem ulic obrzeżających kwartał zabudowy Przedmieścia Świdnickiego po południowo-wschodniej stronie wzniesienia (ul. Dworcowa / Podwale / Komuny Paryskiej / Hercena) jak również utrzymanie i chronienie następujących komponentów współtworzących tę oś:

- * „plac Freytaga” z kolistą rabatą i pomnikiem-źródłem G. Freytaga,
- * „plac Kolonialny”,
- * miejsce po ogrodzie tematycznym (skalnym / różanym),
- * wyspa na fosie.

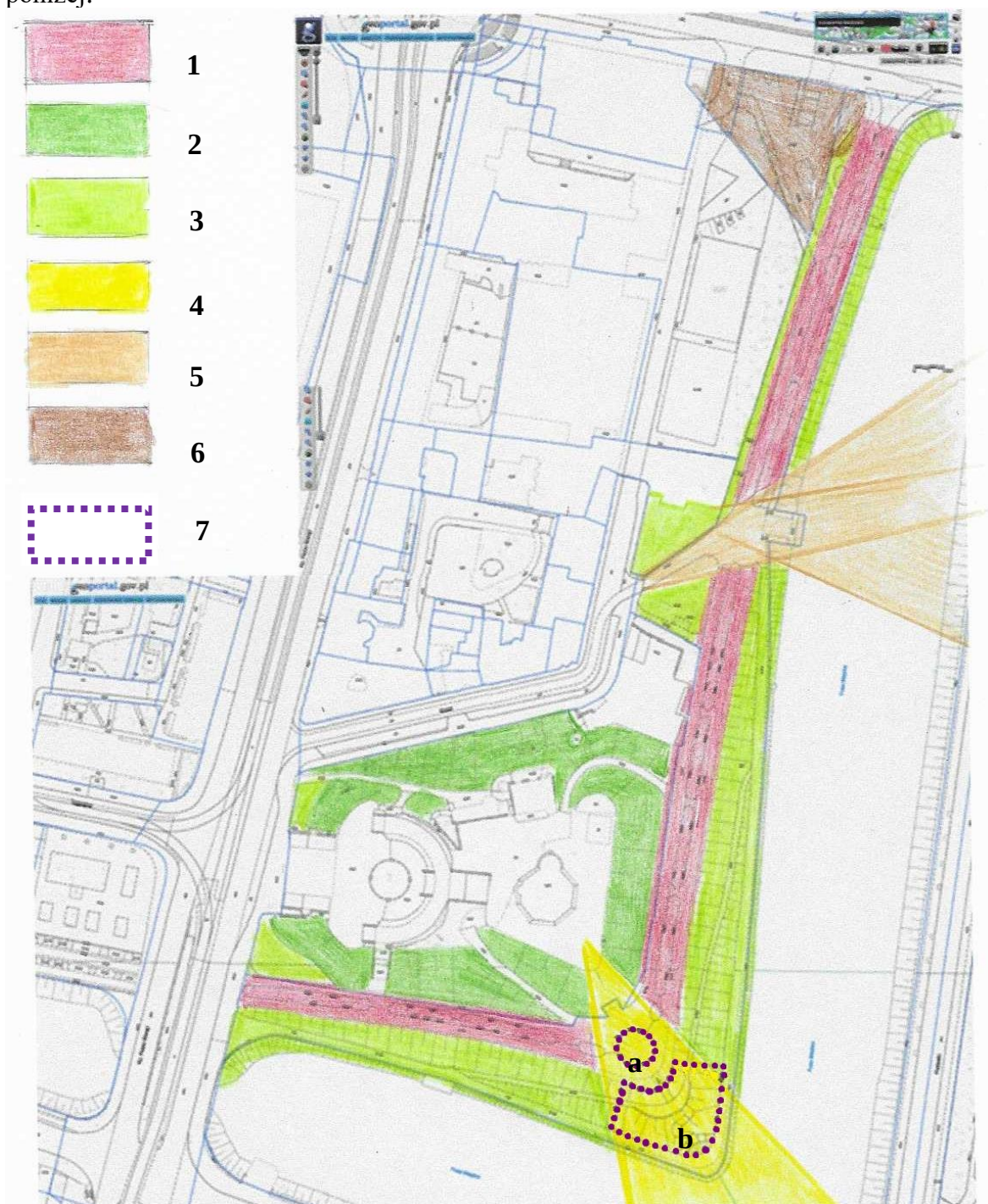
- Aby uczytnić wyżej wymienioną oś kompozycyjno-widokową konieczna jest korekta w rozmieszczeniu elementów infrastruktury technicznej tj. **usunięcie latarni parkowych i masztów do mocowania reflektorów z obszaru otwarcia widokowego między plateau a Fosą Miejską**.

- Należy **bezwzględnie unieważnić zapis w SUIKZP Wrocławia dopuszczający budowę „obiekту mostowego” przez Fosę** na przedłużeniu ul. Komuny Paryskiej – budowla ta będzie drastycznym zakłóceniem historycznego krajobrazu kulturowego i zachowanych do dziś walorów kompozycyjno-krajobrazowych w rejonie Wzgórza Partyzantów.

- Zasadne jest podjęcie działań zmierzających do **przywrócenia historycznych granic zielenca przy ul. Nowej** – poprzez zmianę własnościowe (wydzielenie z dz. ewid. nr 11

południowej części zgodnie z przebiegiem historycznych granic parcelacyjnych) i funkcjonalne (zastąpienie placu parkingowego terenem zieleni).

- **Układ zieleni powinien być kształtowany w oparciu stan historyczny najlepiej udokumentowany w przekazach ikonograficznych tj. stan z okresu międzywojennego.** Zasadne jest przyjęcie **strefowania zieleni** przedstawionego na planie zamieszczonym poniżej:

Ryc. 259. Postulowana zasada strefowania zieleni na obszarze planowanej rewitalizacji terenu Promenady przy/na Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu – w nawiązaniu do stany z okresu międzywojennego. Oprac. i rys. Artur Kwaśniewski na podkładzie mapy sytuacyjno-wysokościowej (https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwa: *Uzbrojenie terenu* z wyłączonymi warstwami dotyczącymi sieci infrastruktury technicznej). Objasnienia oznaczeń cyfrowych i literowych – w tekście

Objaśnienie oznaczeń cyfrowych i literowych:

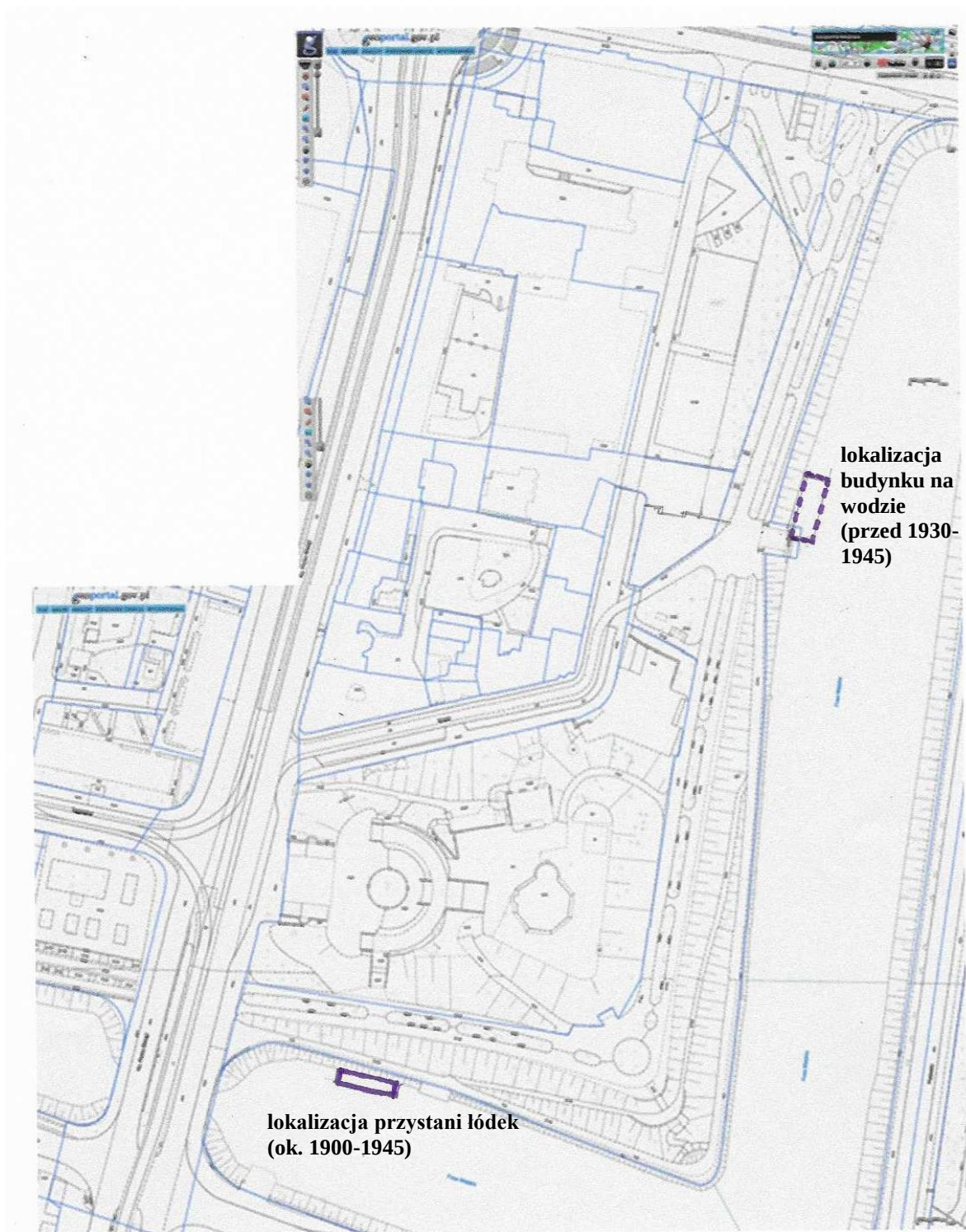
- 1. Strefa głównej alei promenadowej:** utrzymanie drzew tworzących szpalery boczne i szpaler środkowy, uzupełnienia ubytków w szpalerach.
- 2. Strefa zieleni okalającej plateau i tarasy:** utrzymanie drzew i krzewów, dopuszczalne uzupełnianie nasadzeń (także o gatunki zimozielone).
- 3. Strefa zieleni u podnóży Wzgórza** (między główną aleją promenadową a nabrzeżem Fosi, przy ul. Piotra Skargi, na zieleńcu przy ul. Nowej): utrzymanie starych drzew, zakaz nasadzanie nowych krzewów.
- 4. Strefa otwarcia widokowego południowo-wschodniego:** wymóg usunięcia krzewów, zakaz wprowadzania nowych roślin krzewiastych, możliwość zachowania starych drzew, odtworzenie ogrodów tematycznych.
- 5. Strefa otwarcia widokowego wschodniego:** zakaz wprowadzania nowych roślin krzewiastych, zachowanie starych drzew.
- 6. Strefa zieleni poza historycznym obszarem Promenady Staromiejskiej i obszar promenadowy trwale przekształcony po 1945 r.** (zieleniec przy ul. Oławskiej, obszar przejścia podziemnego z relikтами i makietą Bramy Oławskiej zewnętrznej) – brak zaleceń związanych z ochroną konserwatorską zabytkowego terenu zieleni.
- 7. Obszar ogrodów tematycznych:**
 - a. kolistą rabata na „placu Freytaga”** – możliwość odtworzenia stanu z przełomu XIX/XX w. lub stworzenia ekspozycji roślin bylinowych (w nawiązaniu do ogrodów bylinowych lat 20.30. XX w.),
 - b. miejsce po ogrodzie skalnym** (po 1865 – 1937), **później różanym** (1937 – po 1945) – zasadność odtworzenia ogrodu skalnego.

- W przypadku **restytuowania przystani łódek w Fosie Miejskiej** przy ob. Wzgórzu Partyzantów – zasadne jest ściśle nawiązanie do historycznej lokalizacji i historycznych form znanych z przekazów ikonograficznych:

- * położenie: przy południowym brzegu fosi, na wysokości tarasu średniego *Etablissement*, po zachodniej stronie współczesnych schodów terenowych prowadzących do fosi (zob. ryc. na następnej stronie),
- * elementy zagospodarowania terenu:
 - > drewniany podest nad lustrem wody (osadzony na palach), przytykający bezpośrednio do nabrzeża,
 - > schody prowadzące od ścieżki nadbrzeżnej – drewniane, policzkowe, nie łączone konstrukcyjnie z gruntem (demonowalne),
 - > pawilon wypożyczalni łódek – drewniany, o konstrukcji szkieletowej (na wzór pawilonu z początku XX w.)
 - > ewentualne mobilne meble – drewniane, malowane na biało.

- Za niedopuszczalne należy uznać lokalizowane na Fosie Miejskiej na odcinku między ul. Piotra Skargi a ul. Oławską innych „przystani” oraz „portów pasażerskich”, o których mówią zapisy w projekcie MPZP z 2017 r. (**MPZP Wzgórze.proj 2017**). Dotyczy to również fragmentu nabrzeża przy Promenadzie na tyłach dawnej ul. Nowej, przy którym w latach 30. XX w. istniała budowla nawodna (znana z planów i fotografii, zob. ryc. na następnej stronie). Obecnie miejsce to jest częściowo zajęte przez współczesne schody terenowe schodzące do wody i taras widokowy – obiekt, który jest wartościowym składnikiem obecnego układu kompozycyjno-krajobrazowego, swym położeniem i symetryczną formą podporządkowuje sobie nabrzeża i przestrzeń Fosi po północno-wschodniej stronie Wzgórza.

Zalecenia szczegółowe zostały zawarte w rozdz. od 5.1 do 5.4.

Ryc. 260. Lokalizacja przystani łódek (ok. 1900-1945) i budynku na wodzie (przed 1930 – 1945) przy Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, w obrębie Fosi Miejskiej. Oprac. i rys. Artur Kwaśniewski na podkładzie mapy sytuacyjno-wysokościowej (https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwa: *Uzbrojenie terenu* z wyłączonymi warstwami dotyczącymi sieci infrastruktury technicznej).

6. Spisy i wykazy

6.1. Bibliografia: wykaz publikacji i opracowań niepublikowanych oraz dokumentów planistycznych

Adressbuch 1935 – *Breslauer Adressbuch 1935. Unter Benutzung amtlicher Quellen.* Breslau: Verlag August Scherl Deutsche Adressbuch-Gesellschaft m. b. H. [1935]

Ahlfen, Niehoff 2008 – Hans von Ahlfen, Hermann Niehoff, *Festung Breslau w ogniu.* Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie 2008

AHMP Wrocław 2001 – Cezary Buśko, Małgorzata Chorowska, Rafał Eysymontt, Mateusz Goliński, Marta Młynarska-Kaletynowa, Jerzy Piekalski, Agnieszka Zabłocka-Kos, Leszek Ziátkowski, Adam Żurek, *Wrocław.* Wrocław: Wydawnictwo VIA NOVA 2001 (Atlas Historyczny Miast Polski, Tom IV: *Śląsk*, zeszyt 1, pod red. Marty Młynarskiej-Kaletynowej, przy współpracy Rafała Eysymontta)

AHMP Wrocław 2017 – Dagmara Adamska, Cezary Buśko, Małgorzata Chorowska, Krystian Chrzan, Krzysztof Demidziuk, Rafał Eysymontt, Agata Gabiś, Mateusz Goliński, Jerzy Ilkosz, Tomasz Kastek, Wanda Kononowicz, Maciej Krzywka, Maciej Małachowicz, Marta Młynarska-Kaletynowa, Sławomi Możdżioch, Aleksandra Pankiewicz, Jerzy Piekalski, Marcin Siehankiewicz, Grzegorz Strauchold, Jadwiga Urbanik, Agnieszka Zabłocka-Kos, Leszek Ziátkowski, Adam Żurek, *Wrocław*, red. naukowa Rafał Eysymontt, Mateusz Goliński. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk – Ośrodek Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza 2017 (*Atlas Historyczny Miast Polski*, t. IV *Śląsk*, zeszyt 13), s. 16-21

Anonim 1867 – G. u. H., *Die Liebich'schen Bauten auf und an der Taschenbastion.* „Rübezahl. Schlesische Provinzialblätter. Neue Folge“, 1867, s. 314-316

Bińkowska 1991 – Iwona Bińkowska, *Promenada wrocławska. Geneza powstania i pierwsze lata istnienia.* „Roczniki Sztuki Śląskiej” XV (1991), s. 103-118

Bińkowska 2006 – Iwona Bińkowska, *Natura i miasto. Publiczna zieleń miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku.* Wrocław: Muzeum Architektury we Wrocławiu, 2006

Bińkowska 2013a – Iwona Bińkowska, *Promenada Staromiejska*, w: *Leksykon zieleni Wrocławia*, pod red. Iwony Bińkowskiej i Elżbiety Szopińskiej. Wrocław: Wydawnictwo Via Nova 2013, s. 150-154

Bińkowska 2013b – Iwona Bińkowska, *Promenada Staromiejska – Wzgórze Partyzantów*, w: *Leksykon zieleni Wrocławia*, pod red. Iwony Bińkowskiej i Elżbiety Szopińskiej. Wrocław: Wydawnictwo Via Nova 2013, s. 159-160

Burgemeister 1930 – Ludwig Burgemeister, *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*, Bd. I - 1 Teil. Breslau: Kommissionsverlag von Wilh. Gottl. Korn 1930

Chorowska, Goliński 2017 – Małgorzata Chorowska, Mateusz Goliński, *Rozwój społeczny i przestrzenny miasta polokacyjnego*, w: **AHMP Wrocław 2017**, s. 16-21

Dobrzyniecki 1997 – Arkadiusz Dobrzyniecki, *Dawny budynek korporacji studenckiej „Borussia” obecnie siedziba Komendy Chorągwi Dolnośląskiej Związku Harcerstwa Polskiego*, ul. Nowa 6, w: *Atlas architektury Wrocławia*, t. 1, pod red. Jana Harasimowicza. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie 1997, s. 183

Fabian 1896 – [A. Fabian], *Unser Schlesier Land*, [tom 2:] *Breslau*. Breslau: Erste Schles. Lichtdruck- und graph. Kunstanstalt A. Fabian & Comp. [1896] – teka fotogramów

- Goliński 1997** – Mateusz Goliński, *Socjotopografia średniowiecznego Wrocławia*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1997 (Acta Universitatis Wratislaviensis No 2010, seria: Historia, CXXXIV)
- Gryglewska 1999** – Agnieszka Gryglewska, *Architektura wrocławska XIX-XX wieku w twórczości Richarda Plüdemanna*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej 1999
- Grzegorzczak 2008** – Bożena Grzegorzczak, *Wzgórze Liebicha – III interpretacja*. „Quart” nr 1(7)/2008, s. 58-73
- Hupka 1967** – Herbert Hupka *Breslau. Hauptstadt Schlesiens in 83 Bildern*. München: Grafe und Unzer 1967
- Jagiello 2013** – Marzanna Jagiełło, *Ogród przy établissement Tempelgarten, niezachowany, ul. Nowa*, w: *Leksykon zieleni Wrocławia*, pod red. Iwony Bińkowskiej i Elżbiety Szopińskiej. Wrocław: Wydawnictwo Via Nova 2013, s. 112
- Jagiello-Kolaczyk 2000** – Marzanna Jagiełło-Kolaczyk, *Wrocławskie établissement. Historia i architektura*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej 2000
- Kieseritzky 1903** – Ernst Kieseritzky, *Das Gelände der ehemaligen Festung Breslau 1813-1870*. Breslau 1903 (Mitteilungen aus dem Stadtarchiv und der Stadtbibliothek zu Breslau, Heft 7)
- Łukaszewicz i in. 2008** – *Ikonografia Wrocławia*, t. 1, *Grafika*, redakcja naukowa Piotr Łukaszewicz, opracowanie Ewa Halawa, Magdalena Szafkowska, Krystyna Bartnik. Wrocław: Muzeum Narodowe we Wrocławiu 2008
- Małachowicz 2018** – Maciej Małachowicz, *Studium historyczno-konserwatorsko-architektoniczne: Wzgórze Partyzantów, ul. Ks. Piotra Skargi 18 we Wrocławiu*. Wrocław: czerwiec 2018, maszynopis, wersja cyfrowa w posiadaniu autora
- Markgraf 1887** – Hermann Markgraf, *Die Entfestigung Breslaus und sie Geschenkweise überlassun des Festungsterrains an die Stadt 1807-1813*. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens“, Bd 21 (1887), s. 47-115
- Markgraf 1896** – Hermann Markgraf, *Die Straßen Breslaus nach ihrer Geschichte und ihren Namen*. Breslau: Verlag von E. Morgenstern 1896 (Mittheilungen aus dem Stadtarchiv und der Stadtbibliothek zu Breslau, Heft 2)
- MPZP Wzgórze.proj 2017** – *Opiniowanie projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu – uchwała [Rady Miejskiej Wrocławia] nr XLI/920/17 z dnia 22 czerwca 2017 r.* Biuletynie Informacji Publicznej Urzędu Miasta Wrocławia, <https://bip.um.wroc.pl/artukul/625/34359/wzgorze-partyzantow-626> (data dostępu: 2.12.2022)
- Nencke 1808** – Carl Christoph Nencke, *Ein Wegweiser für Fremde und einheimische. Mit einem neu aufgenommenen Plan der Stadt und der Vestungs-werke vor der Belagerung 1806*. Breslau 1808
- Nickel 1938** – Walter Nickel, *Die öffentlichen Denkmälern und Brunnen Breslaus*. Breslau: Wilh. Gottl. Korn Verlag 1938
- Nösselt 1833** – Friedrich Nösselt, *Breslau und dessen Umgebungen. Beschreibung alles Wissenswürdigsten für Einheimische und Fremde. Von (...) Zweite sehr verbesserte und mit einem Plan von Breslau versehene Ausgabe*. Breslau 1833
- Richter 1921** – Hugo Richer, *Breslau als Gartenstadt*, w: *Deutschlands Städtebau*. Breslau, herausgegeben von Verkehrsamt der Stadt Breslau, bearbeitet von Georg Hallama. Berlin-Halensee: „Dari“ Deutscher Architektur- und Industrie-Verlag 1921, s. 62-66, Libiechshohe 63-64
- Schmidt 1908** – Paul Ferdinand Schmidt, *Ignatius Taschner*, „Monatsheft für freie und angewandte Kunst“ 18 (1908), s. 329-339

- SUiKZP Wrocław 2018** – *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia*, Uchwała Nr L/1177/18 rady Miejskiej Wrocławia z dnia 11 stycznia 2018 roku. „Biuletyn Urzędowy Rady Miejskiej Wrocławia” z 2018 r., poz. 5
- Podruczny 2009** – Grzegorz Podruczny, *Twierdza Wrocław w okresie fryderycjańskim. Fortyfikacje, garnizon I działania wojenne w latach 1741 – 1806*. Wrocław: Wydawnictwo Atut 2009
- Podruczny, Wichowski 2021** – Grzegorz Podruczny, Marcin Wichowski, *Plany odtworzenia fortyfikacji Wrocławia z lat 1807-1830*, „Przegląd historyczno-wojskowy”, 2021, nr 2, s. 49-85
- Stanicka-Brzezicka 2013** – Ksenia Stanicka-Brzezicka, *Ogród Henckel von Donnersmarcków, niezachowany, ul. Księdza Piotra Skargi 18*, w: *Leksykon zieleni Wrocławia*, pod red. Iwony Bińkowskiej i Elżbiety Szopińskiej. Wrocław: Wydawnictwo Via Nova 2013, s. 110-111
- Tomaszewicz 2002** – Agnieszka Tomaszewicz, *Die Liebichshöhe – der Breslauer Monte Pincio*. „Architectura. Zeitschrift für Geschichte der Baukunst”, 2/2002, s. 188-198
- Tomaszewicz, Żurek 2011** – Agnieszka Tomaszewicz, Adam Żurek, *Wzgórze Partyzantów, d. Wzgórze Liebicham ul. Księdza Piotra Skargi 18*, w: *Leksykon architektury Wrocławia*, pod red. Rafała Eysymontta, Jerzego Ilkosza, Agnieszki Tomaszewicz, Jadwigi Urbanik. Wrocław: Wydawnictwo Via Nova 2011, s. 331-332
- Trierenberg 1980** – Heinrich Trierenberg, *Heimat Breslau*. Mannheim: Adam Kraft Verlag 1980
- Tyszkiewicz, Kaczmarek 2009** – Jakub Tyszkiewicz, Michał Kaczmarek, Wrocław 1947. Fotografie lotnicze. Wrocław: Wydawnictwo Via Nova 2009
- www.Ulica.Nowa** – *Ulica Nowa we Wrocławiu*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Ulica_Nowa_we_Wroc%C5%82awiu
- Zabłocka-Kos 2011** – Agnieszka Zabłocka-Kos, *Pałac Hencklów von Donnersmarck, niezachowany, ul. Księdza Piotra Skargi*, w: *Leksykon architektury Wrocławia*, pod red. Rafała Eysymontta, Jerzego Ilkosza, Agnieszki Tomaszewicz, Jadwigi Urbanik. Wrocław: Wydawnictwo Via Nova 2011, s. 330
- Ziątkowski 2017** – Leszek Ziątkowski, *Rozwój przestrzenny i architektoniczny Wrocławia w XVI-XVIII wieku*, w: **AHMP Wrocław 2017**, s. 36-40
- Żurek 1997** – Adam Żurek, *Dawny bastion Sakwowy, obecnie Wzgórze Partyzantów*, w: *Atlas architektury Wrocławia*, t. 1, pod red. Jana Harasimowicza. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie 1997, s. 91
- Żurek 2011** – Adam Żurek, *Relikty zewnętrznej Bramy Oławskiej, ul. Oławska / Przejście Oławskie*, w: s. 274

6.2. Wykaz opracowań autorskich realizujących / omawiających postulowany standard badań środowiska kulturalnego (przytoczonych w rozdz. 1.3)

- Kwaśniewski 2016** – Artur Kwaśniewski, *Zamek Świny (pow. jaworski). Kwerenda oraz krytyczna analiza źródeł i opracowań nt. historii i architektury rezydencji. Konkluzje badawcze nt. przekształceń zamku i arealu zamkowego*. Wrocław 2016, maszynopis w archiwum DWUOZ Oddział w Legnicy (na zlecenie pracowni projektowo-badawczej).
- Kwaśniewski 2018 a** – Artur Kwaśniewski, *Studium historyczno-konserwatorskie nt. przemian zagospodarowania dawnej posiadłości Schroederów w Gorzowie Wlkp. przy ul. Warszawskiej 33/35-43 : Kwerenda i krytyczna interpretacja źródeł i opracowań. Ewidencja historycznych struktur i elementów zagospodarowania. Rekonstrukcja funkcji, form i treści założenia ogrodowego. Analiza wartości zabytkowych z wnioskami konserwatorskimi*.

Wrocław 2018, maszynopis w archiwum Lubuskiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków Oddział w Gorzowie Wielkopolskim (na zlecenie pracowni architektonicznej)

Kwaśniewski 2018 b – Artur Kwaśniewski, *Przemiany zabudowy dawnej pierzei południowej rynku w Strzelinie. Kwerenda i krytyczna analiza źródeł i opracowań.*

Sprawozdanie z badań architektonicznych i interpretacja ustaleń. Analiza wartości zabytkowych z wnioskami konserwatorskimi. Wrocław: marzec 2018, maszynopis w

archiwum Dolnośląskiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu

Kwaśniewski 2019 a – Artur Kwaśniewski, *Studium historyczno-konserwatorskie miasta*

Paczków (pow. nyski, woj. Opolskie). Badania kwerendowe i terenowe – analiza

uwarunkowań i zasobów środowiska – wnioski konserwatorskie. Tom I-IV, Wrocław,

marzec-listopad 2019, maszynopis w archiwum OWUOZ w Opolu (na zlecenie

Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu)

Kwaśniewski 2019 b – Artur Kwaśniewski, *Po co badać – co badać - jak badać. Uwagi o*

metodyce współczesnych badań historyczno-architektonicznych i ich aplikowania w adaptacji obiektów zabytkowych. „Architectus” nr 1 (57)/2019, s. 3-20, wersja online:

http://www.architectus.arch.pwr.wroc.pl/57/57_01.pdf (data dostępu: 20.04.2020)

Kwaśniewski, Dworniczak 2017 – Artur Kwaśniewski, Łukasz Dworniczak, *Studium*

krajobrazu kulturowego wsi Tarczyn (gm. Wleń). Koncepcja ochrony krajobrazu Tarczyna w

ramach parku kulturowego. Wrocław 2017, maszynopis w archiwum DWUOZ Oddział w

Jeleniej Górze (na zlecenie spółki pożytku publicznego)

Kwaśniewski, Dworniczak 2018 – Artur Kwaśniewski, Łukasz Dworniczak, *Studium*

historyczno-konserwatorskie miasta Wołczyn (pow. kluczborski, woj. Opolskie). Badania

kwerendowe i terenowe – analiza uwarunkowań i zasobów środowiska – wnioski

konserwatorskie. Wrocław, lipiec-listopad 2018, maszynopis w archiwum OWUOZ w Opolu

(na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu)

6.3. Spis ilustracji

Ryc. 1. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na ortofotomapie

(https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html), z oznaczonym terenem objętym

badaniami kwerendowymi – obszar (b). 7

Ryc. 2. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na ortofotomapie, z oznaczonym terenem objętym opracowaniem projektowym – obszar (c). Materiał zostarczony przez

Zamawiającego..... 8

Ryc. 3. Wrocław, rejon Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul Piotra Skargi do ul.

Oławskiej, ze Wzgórzem Partyzantów – podział terenu na jednostki (linia bordowa) i obszary

(linia fioletowa). Oprac. A. Kwaśniewski na podkładzie mapy zasadniczej udostępnianej w

Geoportalu krajowym (https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html , data dostępu:

15.11.2022)..... 15

Ryc. 4. Wrocław, rejon Promenady Staromiejskiej na odcinku od ul Piotra Skargi do ul.

Oławskiej, ze Wzgórzem Partyzantów – podział terenu na jednostki (linia bordowa) i obszary

(linia fioletowa) z oznaczeniem zasobów środowiska kulturowego (oznaczenia cyfrowe).

Oprac. A. Kwaśniewski na podkładzie mapy zasadniczej udostępnianej w Geoportalu

krajowym (https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html , data dostępu: 15.11.2022)..... 16

Ryc. 5. Fragment planu widokowego (aksonometrycznego) Wrocławia; autor: Barthel

Weihner; datowanie: 1562 r. – wycinek z przedstawieniem południowo-wschodnich obrzeży

miasta z rejonem późniejszego Bastionu Sakwowego. Wg: [https://wroclaw.polska-](https://wroclaw.polska-org.pl/3462517,foto.html?idEntity=554891)

[org.pl/3462517,foto.html?idEntity=554891](https://wroclaw.polska-org.pl/3462517,foto.html?idEntity=554891) (data dostępu: 12.11.2022). 20

Ryc. 6. Fragment planu pomiarowego Wrocławia, rękopiśmiennego, autor: Friedrich Gross; datowanie: 1578 r. – wycinek z przedstawieniem południowo-wschodnich obrzeży miasta, w rejonie późniejszego Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów). Wg: https://wroclaw.polska-org.pl/870429,foto.html?idEntity=554891 (data dostępu: 12.11.2022)	21
Ryc. 7. Fragment planu pomiarowego umocnień Wrocławia południowo-wschodniej części miasta, z przedstawieniem m.in. Bastionu Sakwowego, z 1604 r., ze zbiorów Herzog August Bibliothek w Wolfenbütel. Wg: AHMP Wrocław 2017, poz. 24. Oznaczenie okręgiem działobitni barkowej wschodniej (zachowanej do dziś) – A. Kwaśniewski.	22
Ryc. 8. Fragment planu twierdzy Wrocław pt. <i>Plan von der Festung Breslau</i> , autor: v. Poblitzki, datowanie: 1802, ze zbiorów Geheimniss Staatsarchiv Preussische Kulturbesitz – wycinek z przedstawieniem Bastionu Sakwowego (obecnego Wzgórza Partyzantów) i okolic. Wg: AHMP Wrocław 2017, poz. 44. Rejon Wzgórza oznaczony okręgiem – rys. A. Kwaśniewski.	23
Ryc. 9. Fragment planu twierdzy Wrocław (w likwidacji) pt.: <i>Plan der ehemaligen Festung Breslau mit den Franzosen im Jahr 1806 darauf geführten Angriffen</i> , datowanie: 1806 r., ze zbiorów Staatsbibliothek Berlin – wycinek z przedstawieniem Bastionu Sakwowego (obecnego Wzgórza Partyzantów) i okolic. Wg: AHMP Wrocław 2017, poz. 45. Rejon Wzgórza oznaczony okręgiem – rys. A. Kwaśniewski.	24
Ryc. 10. Fragment planu twierdzy Wrocław (w likwidacji), pt. <i>Plan von Breslau und ehemaligen Festungswerken</i> , autor: Friedrich Gottlieb Endler, datowanie: 1807 r., w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego – Oddziału Zbiorów Kartograficznych, sygn. 6012 – wycinek z przedstawieniem Bastionu Sakwowego (obecnego Wzgórza Partyzantów) i okolic. Wg: https://polska-org.pl/917957,foto.html?idEntity=554891 (data dostępu: 12.11.2022). Rejon Wzgórza oznaczony okręgiem – rys. A. Kwaśniewski.	25
Ryc. 11. Fragment planu fortyfikacji twierdzy Wrocław w stanie likwidacji, datowanie: 1808 r. (wg: AHMP Wrocław 2017), ze zbiorów Archiwum Państwowego we Wrocławiu – wycinek z przedstawieniem okolic Bastionu Sakwowego (obecnego Wzgórza Partyzantów). Wg: AHMP Wrocław 2017, poz. 46. Rejon Wzgórza oznaczony okręgiem – rys. A. Kwaśniewski.	26
Ryc. 12. Fragment planu fortyfikacji twierdzy Wrocław w stanie likwidacji, datowanie: 1808 r. (wg: AHMP Wrocław 2017), ze zbiorów Archiwum Państwowego we Wrocławiu – wycinek z przedstawieniem Bastionu Sakwowego. Wg: AHMP Wrocław 2017, poz. 46. Rejon Wzgórza oznaczony okręgiem – rys. A. Kwaśniewski.	27
Ryc. 13. Fragment planu miasta Wrocławia pt. <i>Situations-Plan von der Stadt Breslau</i> , dotyczącego terenów pofortecznych, datowanie: 1818 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: AHMP Wrocław 2001, poz. 27. Rys. osi kompozycyjnej – A. Kwaśniewski	28
Ryc. 14. Fragment planu miasta Wrocławia, pt. <i>Grundriss von Breslau. Aus den vorhandenen Plänen, nach den neuesten Veränderungen, zusammengetragen in den Monaten April, May, Juny des Jahres 1820</i> , autor: Carl Heinrich Studt – wycinek z przedstawieniem rejonu obecnego Wzgórza Partyzantów. Wg: AHMP Wrocław 2001, poz. 28a	30
Ryc. 15. Fragment planu miasta Wrocławia, pt. <i>Grundriss von Breslau. Aus den vorhandenen Plänen, nach den neuesten Veränderungen, zusammengetragen in den Monaten April, May, Juny des Jahres 1820</i> , autor: Carl Heinrich Studt – wycinek z przedstawieniem obszaru obecnego Wzgórza Partyzantów. Wg: AHMP Wrocław 2001, poz. 28a	30
Ryc. 16. Fragment planu Wrocławia, pt.: <i>Plan von Breslau</i> , autor: Johann David Gräson, datowanie: 1822-1824 (wg: polska-org.pl) – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: https://polska-org.pl/802903,foto.html?idEntity=554891 (data dostępu: 12.11.2022).	31

- Ryc. 17. Fragment planu Wrocławia pt. *Plan von Breslau. nach den neuesten Veränderungen* (...), wydane drukiem przez *Kunst- und Buchhandlung von L. D. Gräson & Comp.*, datowanie: po 1824 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu obecnego Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/772442,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022). ... 32
- Ryc. 18. Fragment planu Wrocławia (wyd. I. D. Gräson, po 1824, zob poz. [4]) z naniesionymi schematycznymi narysami umocnień ziemnych – wycinek z przedstawieniem południowo-wschodnich partii dawnego obszaru fortego wraz z Bastionem Sakwowym, datowanie koncepcji projektowej: 1824 – przed 1830 r.; plan w zbiorach Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlin-Dahlem, zespół: VI. HA, Kriegsministerium, Festungspläne, sygn F 71889. Wg: Podruczny, Wichowski 2021, s. 74. 33
- Ryc. 19. Fragment planu Wrocławia, pt. *Plan von Breslau*; autor: Eduard Hoffmann; datowanie: 1827 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polona.pl/item/plan-von-breslau,MTM4NDYwMDQ2/0/#info:metadata> (data dostępu: 20.09.2022). 35
- Ryc. 20. Fragment planu Wrocławia, pt. *Plan von Breslau*; autor: Eduard Hoffmann; datowanie: 1827 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu obszaru Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polona.pl/item/plan-von-breslau,MTM4NDYwMDQ2/0/#info:metadata> (data dostępu: 20.09.2022). 35
- Ryc. 21. Fragment planu Wrocławia, wydane drukiem w: Nösselt 1833, opracowane w 1831 r., autor: Hanke – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/771963,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022). 36
- Ryc. 22. Fragment planu Wrocławia, opracowane w 1831 r., autor: Hanke – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/9600897,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022). 37
- Ryc. 23. Fragment planu Wrocławia, wydane drukiem w: *Verlag von G. Schubert in Leipzig*, datowanie: „ok 1840” (wg: [polska-org.pl](https://polska-org.pl/797714,foto.html?idEntity=554891)) – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/797714,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022). 38
- Ryc. 24. Fragment planu Wrocławia pt. *Plan von Breslau nach den neuesten Veränderungen*, autorzy: *Gezeichnet von C. Studt, lithographiert von Jäger*, druk: *Breslau, bei J. Urban Kern*, datowanie: 1841 r. – wycinek w przedstawieniu rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/6864341,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022). 39
- Ryc. 25. Fragment planu Wrocławia pt. *Plan von Breslau mit den neuesten Veränderungen* (...), wydane drukiem w: Grass, Barth & Co Breslau, drukiem, opracowanie Redeker, Königl. Ob. L. G. Referendar, grafika: Lith. von Adolf Pusch, datowanie: 1843 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/7719541,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022). 40
- Ryc. 26. Fragment planu Wrocławia, wydane drukiem w 1853 r. przez wydawnictwo *J. Urban Kern*, autorzy: C. Studt (rysownik), Jäger (litograf) – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/796842,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022). 41
- Ryc. 27. Fragment planu katastralnego Wrocławia, sekcyjnego, w skali 1:1000, autorstwa Moritza Sadebecka z 1866 r. w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego Oddziału Zbiorów Kartograficznych – wycinek arkusza 5 z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37905/edition/40250/content> (data dostępu: 12.11.2022). 44
- Ryc. 28. Fragment planu katastralnego Wrocławia, sekcyjnego, w skali 1:1000, autorstwa Moritza Sadebecka z 1866 r. w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego Oddziału Zbiorów Kartograficznych – wycinek arkusza 5 z przedstawieniem ob. Wzgórza

Partyzantów. Wg:

- <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37905/edition/40250/content> (data dostępu: 12.11.2022) 45
- Ryc. 29. Fragment planu katastralnego Wrocławia, sekcyjnego, w skali 1:1000, autorstwa Moritza Sadebecka z 1866 r. w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego Oddziału Zbiorów Kartograficznych – wycinek arkusza 5 z przedstawieniem m.in. promenady w rejonie ul. Nowej. Wg:
<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37904/edition/40249/content> (data dostępu: 12.11.2022) 46
- Ryc. 30. Fragment planu katastralnego Wrocławia, sekcyjnego, w skali 1:1000, autorstwa Moritza Sadebecka z 1866 r. w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego Oddziału Zbiorów Kartograficznych – wycinek arkusza 16 z przedstawieniem nabrzeży Fosi Miejskiej w rejonie ulic Podwale, Komuny Paryskiej, Dworcowej. Wg:
<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37916/edition/40263/content> (data dostępu: 12.11.2022) 46
- Ryc. 31. Fragment planu katastralnego Wrocławia, sekcyjnego, w skali 1:1000, autorstwa Moritza Sadebecka z 1866 r. w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego Oddziału Zbiorów Kartograficznych – wycinek arkusza 15 z przedstawieniem nabrzeży Fosi Miejskiej w rejonie ulic Podwale, Oławskiej. Wg:
<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37915/edition/40261/content?ref=struct> (data dostępu: 12.11.2022) 47
- Ryc. 32. Fragment planu dzielnicy staromiejskiej Wrocławia i Kępy Mieszczańskiej pt. *Karte von der Haupt- und Residenzstadt Breslau und zwar von dem innern Theile derselben mit dem Bürgerwerder und der Sand-Insel nebst den angrenzenden Theilen der Vorstädte*, opracowany w 1865 r. na podstawie planu pomiarowego M. Sadebecka, ze zbiorów Archiwum Państwowego we Wrocławiu – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: AHMP Wrocław 2017, poz. 54. 49
- Ryc. 33. Fragment planu Wrocławia, pt. *Plan von Breslau und den angrenzenden Ortschaften Gabitz, Höfchen, Neudorf, Lehmgruben, Huben, Morgenau, Zedlitz, Scheitnig*, wydany drukiem w skali 1:10.000 na bazie planu Sadebecka, oprac. przez Augusta Hoffmanna; wtórne oznaczenia ulic brukowanych wykonane w 1870 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/6080487,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022) 50
- Ryc. 34. Fragment planu Wrocławia, wydany drukiem, pt. *Neuester Plan von Breslau nach dem vom Magistrat herausgegeben Plane*, autor: S. Lilienfeld, wydawca: J. U. Kern's Verlag (Max Müller) in Breslau; datowanie: 1873 r. – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/796839,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022) 51
- Ryc. 35. Fragment planu Wrocławia, wydany drukiem, pt. *Neuester Plan von Breslau nach dem vom Magistrat herausgegeben Plane*, autor: S. Lilienfeld, wydawca: J. U. Kern's Verlag (Max Müller) in Breslau; datowanie: 1873 r. – wycinek z przedstawieniem ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/796839,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022) 52
- Ryc. 36. Fragment planu Wrocławia, wydany drukiem; wydawnictwo: *Geograph. Anst. v. \ Wagner & Debes*; datowanie: 1883 r. (wg: polska-org.pl) – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/8352040,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022) 53
- Ryc. 37. Fragment planu miasta Wrocławia, wydany drukiem, pt. *Neuester Plan von Breslau nach dem vom Magistrat herausgegeben Plane im vergrössten Maassstabe*, autor: Oscar Brunn, wydawca: J. U. Kern's Verlag (Max Müller) in Breslau; datowanie: 1884 –

wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: https://polska-org.pl/7520244,foto.html?idEntity=554891 (data dostępu: 23.11.2022).....	54
Ryc. 38. Fragment planu plan Wrocławia, sekcijnego, wydane go drukiem, w skali 1:5000, arkusz nr 200/I; datowanie: Mai 1930 (...) Ergänzt im August 1932, w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, Oddziału Zbiorów Kartograficznych, arkusz 200/I: sygn. 7165-III.C/200/I – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37933/edition/40506/content (data dostępu: 12.09.2022)	56
Ryc. 39. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na zdjęciu satelitarnym (ortofotomapie) z 2006 r. Wg: https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=gp11 (data dostępu: 14.11.2022).	58
Ryc. 40. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na zdjęciu satelitarnym (ortofotomapie) z 2014 r. Wg: https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=gp11 (data dostępu: 14.11.2022).	59
Ryc. 41. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na zdjęciu satelitarnym (ortofotomapie) z 2014 r. Wg: https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=gp11 (data dostępu: 14.11.2022).	60
Ryc. 42. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na zdjęciu satelitarnym (ortofotomapie) z 2020 r. Wg: https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=gp11 (data dostępu: 14.11.2022).	61
Ryc. 43. Rejon Wzgórza Partyzantów na zdjęciu satelitarnym (ortofotomapie) wraz z warstwami tematycznymi; datowanie: [2021 r.]. Wg: https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwa: Ortofotomapa + Ewidencja Gruntów i Budynków (data dostępu: 14.11.2022).	62
Ryc. 44. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na mapie sytuacyjno-wysokościowej; datowanie: [2021 r.]. Wg: https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwa: Uzbrojenie terenu z wyłączonymi warstwami dotyczącymi sieci infrastruktury technicznej (data dostępu: 14.11.2022).	63
Ryc. 45. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na numerycznym modelu terenu (NMT) z cieniowaniem rzeźby terenu (sporządzonym na podstawie skanowania lotniczego w systemie LIDAR). Wg: https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwy: Ortofotomapa + Usługa przeglądania cieniowania rzeźby terenu dla NMT [Numerycznego Modelu Terenu] o rozdzielczości 1 m (dane z projektu ISOK). Profil kafelkowany (WMTS) (dostęp: 14.11.2022).	66
Ryc. 46. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu na numerycznym modelu terenu (NMT) z cieniowaniem rzeźby terenu (sporządzonym na podstawie skanowania lotniczego w systemie LIDAR). Wg: https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwy: Ortofotomapa + Usługa przeglądania cieniowania rzeźby terenu dla NMT [Numerycznego Modelu Terenu] o rozdzielczości 1 m (dane z projektu ISOK). Profil kafelkowany (WMTS) (dostęp: 14.11.2022).	67
Ryc. 47. Rejon Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu na cyfrowej mapie hipsometrycznej sporządzonej na podstawie skanowania lotniczego w systemie LIDAR: Dynamiczna Hipsometria. Wg: https://polska.e-mapa.net/ (data dostępu: 14.11.2022), warstwa: Topografia i rzeźba terenu > Dynamiczna Hipsometria (WMS) > Dynamiczna hipsometria 1x1 m.	68
Ryc. 48. Fragment planu widokowego Wrocławia (aksonometrycznego), autorstwa Georga Hayera, wydanie z 1591 r. – wycinek z przedstawieniem południowo-wschodniej części miasta z rejonem ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: https://wroclaw.polska-org.pl/4333700,foto.html?idEntity=554891 (data dostępu: 12.11.2022)	69
Ryc. 49. Fragment planu widokowego Wrocławia (aksonometrycznego), autorstwa Georga Hayera, wydanie drugie uaktualnione (m.in. o wizerunek nowych fortyfikacji) z 1613 r. – wycinek z przedstawieniem południowo-wschodniej części miasta z rejonem ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: https://wroclaw.polska-org.pl/5883555,foto.html?idEntity=554891 (data dostępu: 12.09.2022).	70

- Ryc. 50. Fragment planu widokowego (aksonometrycznego) Wrocławia, wydany drukiem w 1752 r.; autor grafiki: J. D. Schleuen na podstawie rysunku F. B. Wernera. Wg: <https://wroclaw.polska-org.pl/5804732,foto.html?idEntity=554891> (data dostępu: 12.11.2022) 71
- Ryc. 51. Grafika przedstawiająca umocnienia bastionowe Bramy Oławskiej we Wrocławiu oraz Bastion Sakwowy na dalszym planie w widoku od strony północnej; datowanie: 28 lutego 1807 r. (wg podpisu w publikacji), opublikowana w: Burgermeister 1930. Wg: <https://polska-org.pl/605568,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022). 72
- Ryc. 52. Grafika przedstawiająca Bastion Sakwowy (część zachodnią i centralną) w widoku od strony południowej w trakcie burzenia fortyfikacji twierdzy Wrocław w 1807 r., opublikowana w periodyku: „Breslauische Erzähler” 1807, nr 8, autor: Friedrich Gottlob Endler. Wg: Grzegorzczak 2008, s. 66. 73
- Ryc. 53. Grafika przedstawiająca Bastion Sakwowy (część wschodnią) w widoku od strony południowej w trakcie burzenia fortyfikacji twierdzy Wrocław w 1807 r., opublikowana w periodyku: „Breslauische Erzähler” 1807, nr 7, autor: Friedrich Gottlob Endler. Wg: Grzegorzczak 2008, s. 67. 74
- Ryc. 54. Złożenie dwóch grafik przedstawiających Bastion Sakwowy w widoku od strony południowej w trakcie burzenia fortyfikacji twierdzy Wrocław w 1807 r., opublikowanych w periodyku: „Breslauische Erzähler” 1807, nr 8 i 7, autor: Friedrich Gottlob Endler. Grafiki reproduktowane w: Grzegorzczak 2008, s. 66, 67; złożenie: A. Kwaśniewski 74
- Ryc. 55. Grafika przedstawiająca budowlę parkową zwieczoną pawilonem w formie świątyni antycznej, planowaną na szczycie i północnym zboczu dawnego Bastionu Sakwowego we Wrocławiu – widok od strony południowej; autor: Johan Friedrich Knorr (?), datowanie: 1815 r. Wg: Grzegorzczak 2008, s. 61. 75
- Ryc. 56. Grafika przedstawiająca budowlę parkową zwieczoną pawilonem w formie świątyni antycznej, planowaną na szczycie i północnym zboczu dawnego Bastionu Sakwowego we Wrocławiu – widok od strony północnej; autor: Johan Friedrich Knorr (?), datowanie: 1815 r. Wg: Grzegorzczak 2008, s. 62. 76
- Ryc. 57. Grafika przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej, w postaci pochodzące z I fazy zagospodarowywania Promenady Staromiejskiej; datowanie: [lata 20. XIX w.]. Wg: Bińkowska 1991, il. 17. 77
- Ryc. 58. Grafika przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej; autor: Max v. Grossmann, datowanie: lata 20. XIX w. lub ok. 1832 r. (zob. Bińkowska 1991, podpis do il. 16, Bińkowska 2006, s. 248). Wg: <https://polska-org.pl/782451,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022). 78
- Ryc. 59. Grafika umieszczona na afiszu koncertowym, przedstawiająca pałac hrabiów Henckel von Donnersmarck we Wrocławiu oraz zachodnią część ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony południowej (zza Fosi Miejskiej); wydawnictwo: Breslau bei Carl Gustav Förster; datowanie: „1830-1839” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/919434,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022). 79
- Ryc. 60. Grafika przedstawiająca widok zza Fosi miejskiej po południowo-wschodniej stronie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu, w kierunku północnym, akwaforta, datowanie: ok. 1820. Wg: Bińkowska 1991, il. 9 80
- Ryc. 61. Grafika przedstawiająca zabudowę *Etablissement Liebichs-Höhe* w widoku od strony północno-zachodniej (z wylotu ob. ul. Teatralnej); autor: Robert Geissler, Berlin, wydawca: Verlag v. Th. Lichtenberg, Breslau; datowanie: „1866-1893” (wg: sbc.org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3317823,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022). 81
- Ryc. 62. Grafika przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (po wzniesieniu zabudowy *Etablissement Liebichs-Höhe*) w widoku od strony południowo-wschodniej (zza Fosi Miejskiej) – przedstawieniem „sztucznej skały” (w centrum kadru); autor Robert Geissler,

- Berlin, wydawca: *Verleg v. Th. Lichtenberg, Breslau*, datowanie: „1866-1893” (wg: sbc.org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3317818,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)..... 83
- Ryc. 63. Zdjęcie przedstawiające ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej; fotografia stereoskopowa, fot. Hermann Krone; datowanie: „Lata 1867-1880” (wg: polska-org.pl); negatyw szklany w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD N 0750, skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0000896: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89040894> (data dostępu: 24.11.2022). Wg: <https://polska-org.pl/7935053,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)..... 84
- Ryc. 64. Fragment zdjęcia przedstawiającego ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej; fot. Hermann Krone; datowanie: „Lata 1867-1880” (wg: polska-org.pl); negatyw szklany w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD N 0750, skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0000896: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89040894> (data dostępu: 24.11.2022) – wycinek z przedstawieniem ogrodu skalnego ze „sztuczną skałą” w narożnikowej partii Wzgórza. Wg: <https://polska-org.pl/7935053,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)..... 85
- Ryc. 65. Zdjęcie przedstawiające ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej; fot. Hermann Krone; datowanie: „1868-1880” (wg: polska-org.pl); w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD T-033/08 (M01), skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0001505: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89041546> (data dostępu: 24.11.2022). Wg: <https://polska-org.pl/7934961,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)..... 86
- Ryc. 66. Zdjęcie przedstawiające ob. Wzgórze Partyzantów oraz Fosę miejską w widoku szerokokątnym od strony południowo-wschodniej; fot. Hermann Krone; datowanie: „1870-1875” (wg: polska-org.pl); fotografia w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn ..., skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn. ... Wg: <https://polska-org.pl/5885677,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022).. 87
- Ryc. 67. Zdjęcie przedstawiające ob. Wzgórze Partyzantów w widoku od strony południowo-wschodniej z poddasza kamienicy (?) przy ul. Podwale; fotografia stereoskopowa, fot. Hermann Krone; datowanie: „Lata 1867-1880” (wg: polska-org.pl); negatyw szklany w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD N 0745, skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0000891: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89040889> (data dostępu: 24.11.2022). Wg: <https://polska-org.pl/7935083,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)..... 88
- Ryc. 68. Fragment zdjęcia przedstawiającego ob. Wzgórze Partyzantów w widoku od strony południowo-wschodniej z poddasza kamienicy (?) przy ul. Podwale; fot. Hermann Krone; datowanie: „Lata 1867-1880” (wg: polska-org.pl); negatyw szklany w zbiorach Technische Universität Dresden, zespół: Hermann-Krone-Sammlung, sygn KAD N 0745, skan fotografii w zasobach Deutsche Fotothek, sygn tu_hks_0000891. Wg: <https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/89040889> (data dostępu: 24.11.2022) 89
- Ryc. 69. Fotografia przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów i Fosę Miejską we Wrocławiu oraz zadrzaewienia przy ul. Podwale w widoku od strony wschodniej, z poziomu dachów kamienic; datowanie: „1889” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/762665,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)..... 90
- Ryc. 70. Fotografia przedstawiająca burzenie baszty i murów obronnych w miejscu obecnego południowego odcinka ul. Nowej we Wrocławiu, w widoku od strony północnej (z ob. Wzgórzem Partyzantów na tylnym planie); datowanie: „1895”; skan fotografii w zasobach

Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego:

- <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/20657/edition/28871/content> (data dostępu: 24.11.2022). Wg: <https://polska-org.pl/771917,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022) 91
- Ryc. 71. Rysunek przedstawiający południowo-zachodnie podnóże ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony południowo-wschodniej, zza Fosi Miejskiej; autor podpisany inicjałami P C, datowanie: „1895-1901” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/9230555,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022) 92
- Ryc. 72. Pocztówka z przedstawieniem ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony zachodniej, zza jazdni ul. Piotra Skargi, fotografia, datowanie: „1900” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/4049690,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022) .. 93
- Ryc. 73. Pocztówka z przedstawieniem ścieżki nadbrzeżnej (wschodniej?) u podnóży ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy brzegu Fosi Miejskiej, w widoku od strony południowej (?); fotografia podpisana *Breslau / Wassergang an der Liebichshöhe*; datowanie: „1900” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5218834,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022) 94
- Ryc. 74. Pocztówka przedstawiająca widok na ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej, zza Fosi Miejskiej; fotografia szerokokątna kolorowana; datowanie: „1900-1903” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/7871523,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022) 95
- Ryc. 75. Pocztówka z przedstawieniem ścieżki nadbrzeżnej (południowej?) u podnóży ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy brzegu Fosi Miejskiej, w widoku od strony zachodniej (?); fotografia kolorowana; datowanie: „1900-1905” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/9987782,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022) 96
- Ryc. 76. Pocztówka przedstawiająca fragment zabudowy przy ul. Nowej z wejściem do kazamat działobitni barkowej oraz budynkiem d. siedziby korporacji studenckiej „Borussia”, w widoku od strony północno-wschodniej; datowanie: 24.11.1898 r. [między 1896 a 1898 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/858858,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu 15.12.2022). 97
- Ryc. 77. Pocztówka przedstawiająca zabudowę ob. Wzgórza Partyzantów i jego północne podnóże w widoku od północy, z ob. ul. Nowej; datowanie: przed 1.01.1903 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/5206379,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022). 98
- Ryc. 78. Pocztówka przedstawiająca zabudowę ob. Wzgórza Partyzantów i jego północne podnóże w widoku od północy z ob. ul. Nowej; datowanie: przed 12.06.1907 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/3441630,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022) 99
- Ryc. 79. Pocztówka przedstawiająca plac na Promenadzie Staromiejskiej we Wrocławiu położony w strefie narożnej ob. Wzgórza Partyzantów („plac Freytaga”), w widoku od strony południowej; datowanie: przed 22.04.1903 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/4067468,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022) 100
- Ryc. 80. Pocztówka przedstawiająca widok na ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu od strony wschodniej zza Fosi Miejskiej (z obecnej ul. Podwale); datowanie: przed 22.03.1903 (wg daty korespondencji). Wg: <https://fotopolska.eu/373620,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 6.12.2022). 101
- Ryc. 81. Pocztówka przedstawiająca południowo-zachodnie partie ob. Wzgórze Partyzantów w widoku od strony zachodniej, zza ul. Piotra Skargi; fotografia kolorowana; datowanie: przed 7.02.1906 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/870335,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022) 102
- Ryc. 82. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu i zabudowę *Etablissement Liebichshöhe* w widoku od strony północno-zachodniej (z poddasza

- kemienicy?); datowanie: przed 16.12.1904 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/9151991,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 27.11.2022)..... 103
- Ryc. 83. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu, zabudowę *Etablissement Liebichshöhe* i południowy odcinek ul. Nowej w widoku od strony zachodniej (z poddasza pałacu Hencklów); datowanie: „1905-1910” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/4077589,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)..... 104
- Ryc. 84. Pocztówka przedstawiająca ścieżkę nadbrzeżną u podnóży ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy brzegu Fosi Miejskiej od strony wschodniej (?), w widoku od strony północnej (?); datowanie: „1907” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/701421,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)..... 106
- Ryc. 85. Pocztówka przedstawiająca odcinek Promenady Staromiejskiej i Fosę Miejską między ul. Oławską a ul. Piotra Skargi, wraz z ob. Wzgórzem Partyzantów, w widoku od strony północno-wschodniej (z poddasza kamienicy); datowanie: „1916” (wg: fotopolska.eu), „1911” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://fotopolska.eu/805820,foto.html?o=b8791> (data dostępu: 25.11.2022). 107
- Ryc. 86. Pocztówka przedstawiająca środkową część ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-zachodniej (z mostu nad Fosą Miejską); datowanie: „1913” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/734677,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022)..... 108
- Ryc. 87. Pocztówka przedstawiająca środkową część ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-zachodniej (z mostu nad Fosą Miejską); datowanie: [po 1913 ?]. Wg: <https://polska-org.pl/959005,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 24.11.2022) 109
- Ryc. 88. Fotografia przedstawiająca fragment południowego odcinka ul. Nowej z samochodem ciężarowym na pierwszym planie i północnym zboczem ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony północnej; datowanie: „1920-1935: (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/7913351,foto.html?idEntity=586813> (data dostępu: 15.12.2022). Okręgiem oznaczono kamienie narzutowe na zboczu Wzgórza stanowiące element „naturalistycznej” aranżacji założenia parkowego (rys. A. Kwaśniewski)..... 110
- Ryc. 89. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy); datowanie: „1920-1930” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/4822501,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)..... 111
- Ryc. 90. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy); datowanie: „1925” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3769229,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022). 112
- Ryc. 91. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy); „1925” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/7221242,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022) 113
- Ryc. 92. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy) po wniesieniu Pomnika Kolonii Niemieckich, przed założeniem ogrodu różanego; datowanie: [między 1932 a 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/4345034,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022) 114
- Ryc. 93. Fotografia przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z kamienicy przy ul. Podwale), po wzniesieniu Pomnika Kolonii Niemeickich, przed założeniem ogrodu różanego; datowanie: „1932” (wg: www.herder-institut.de); w zbiorach Herder-Institut w

- Marburgu, zespół: Poklekowski, sygn. BAG_2010. Wg:
<https://fotopolska.eu/727363,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 6.12.2022) 115
- Ryc. 94. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy), po wzniesieniu Pomnika Kolonii Niemieckich, przed założeniem ogrodu różanego; datowanie: [między 1932 a 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/604003,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022) 116
- Ryc. 95. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy), po wzniesieniu Pomnika Kolonii Niemieckich, przed założeniem ogrodu różanego; datowanie: [między 1935 a 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/768978,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022) 117
- Ryc. 96. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy), po wzniesieniu Pomnika Kolonii Niemieckich, przed założeniem ogrodu różanego; datowanie: [między 1935 a 1937]. Wg: <https://polska-org.pl/4005136,foto.html?idEntity=509156> (data dostępu: 21.11.2022) 118
- Ryc. 97. Fotografia przedstawiająca [nowo założony] ogród różany u stóp Pomnika Kolonii Niemieckich w strefie narożnikowej ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony południowo-wschodniej ze ścieżki nadbrzeżnej; datowanie: „lipiec 1937” (wg: fotopolska.eu). Wg: https://fotopolska.eu/Wroclaw/b15371,Pomnik_Kolonialny.html?f=794633-foto (data dostępu: 25.11.2022). 119
- Ryc. 98. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu z Pomnikiem Kolonii Niemieckich) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z kamienicy przy ul. Podwale); datowanie: [po 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/3430758,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022) 120
- Ryc. 99. Fragment pocztówki przedstawiającej ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu z Pomnikiem Kolonii Niemieckich) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z kamienicy przy ul. Podwale); datowanie: [po 1937 r.] – wycinek z przedstawieniem Pomnika i „placu Freytaga”. Wg: <https://polska-org.pl/3430758,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022) 121
- Ryc. 100. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy); fotografia kolorowa; datowanie: [po 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/4649089,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022) 122
- Ryc. 101. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy); fotografia kolorowana; datowanie: [po 1937 r.] – interpretacja strefowania kompozycji przestrzennej (oprac. A. Kwaśniewski). Wg: <https://polska-org.pl/4649089,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022), rys.: A. Kwaśniewski 123
- Ryc. 102. Pocztówka przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów (strefę dawnego narożnika bastionu z Pomnikiem Kolonii Niemieckich) w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z poziomu ulicy); datowanie: [po 1937 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/975844,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022) 124
- Ryc. 103. Pocztówka dwupolowa przedstawiająca ob. Wzgórze Partyzantów w aurze zimowej: w widoku od strony południowo-wschodniej (z poddasza kamienicy?) na partię narożne Wzgórza (z Pomnikiem Kolonii Niemieckich i ogrodem różanym), oraz w widoku od strony zachodniej (z poddasza pałacu Hencklów) na część zabudowy Wzgórza; datowanie:

[po 1937 r.]. Wg: https://polska-org.pl/4365891,foto.html?idEntity=508918 (data dostępu: 25.11.2022).....	125
Ryc. 104. Fragment pocztówki dwupolowej przedstawiającej ob. Wzgórze Partyzantów w aurze zimowej – wycinek z widokiem na partie narożne Wzgórza (z Pomnikiem Kolonii Niemieckich i ogrodem różanym) od strony południowo-wschodniej (z poddasza kamienicy?); datowanie: [po 1937 r.]. Wg: https://polska-org.pl/4365891,foto.html?idEntity=508918 (data dostępu: 25.11.2022).....	126
Ryc. 105. Pocztówka [lub fragment pocztówki dwupolowej] przedstawiająca partie narożne ob. Wzgórza Partyzantów w aurze zimowej (z Pomnikiem Kolonii Niemieckich i ogrodem różanym), w widoku od strony południowo-wschodniej (z poddasza kamienicy?); datowanie: „1940” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/781208,foto.html?idEntity=508918 (data dostępu: 25.11.2022).....	127
Ryc. 106. Pocztówka (?) przedstawiająca fragment ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od południa (zza Fosi Miejskiej); datowanie: „1938” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/797577,foto.html?idEntity=508918 (data dostępu: 25.11.2022).....	128
Ryc. 107. Pocztówka przedstawiająca południowo-zachodnią partię ob. Wzgórza Partyzantów w widoku od strony zachodniej w aurze zimowej; brak opisów; datowanie: 1940 r. (wg: fotopolska.eu). Wg: https://fotopolska.eu/Wzgorze_Partyzantow_Bastion_Sakwowy_Wroclaw,72,48?f=528665-foto (data dostępu: 6.12.2022).....	129
Ryc. 108. Fotografia przedstawiająca fragment południowych zboczy ob. Wzgórza partyzantów we Wrocławiu w widoku od strony południowo-wschodniej, w aurze zimowej; datowanie: „1942” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/968813,foto.html?idEntity=508918 (data dostępu: 25.11.2022).....	131
Ryc. 109. Fotografia amatorska przedstawiająca ludzi spacerujących na południowym zboczu Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, datowanie: 1957 r. (wg: polska-org.pl) – całość i wycinek ukazujący latarnię parkową (sprzed 1945). Wg: https://polska-org.pl/3905983,foto.html?idEntity=508918 (data dostępu: 06.12.2022).....	132
Ryc. 110. Fotografia (kadr filmowy) z przedstawieniem wnętrza urbanistycznego południowej części ul. Nowej we Wrocławiu z bunkrem na tylnym planie, w widoku od strony zachodniej; opis na stronie internetowej: <i>Ulica Nowa w scenie z „Giuseppe w Warszawie”</i> , datowanie: 1964 r. (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/843509,foto.html?idEntity=586813 (data dostępu: 15.12.2022).....	133
Ryc. 111. Fotografia (kadr filmowy) z przedstawieniem fragmentu południowej części ul. Nowej we Wrocławiu z fragmentem bunkra i zieleńcem na tylnym planie, w widoku od strony zachodniej; opis na stronie internetowej: <i>Ulica Nowa w filmie „Giuseppe w Warszawie”</i> ; datowanie: 1964 r. (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/843508,foto.html?idEntity=586813 (data dostępu: 15.12.2022).....	134
Ryc. 112. Fotografia amatorska przedstawiająca nabrzeże Fosi przy południowym podnóżu Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku z mostu na ul. Piotra Skargi; datowanie: „Lata 1965-1969” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/4291581,foto.html?idEntity=508918 (data dostępu: 06.12.2022).....	135
Ryc. 113. Fotografia przedstawiająca widok na Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu od strony południowo-wschodniej z ul. Podwale; datowanie: 1966 r. (wg: fotopolska.eu); ze zbiorów Muzeum Architektury we Wrocławiu. Wg: https://fotopolska.eu/624823,foto.html?o=b8909 (data dostępu: 06.12.2022).....	136
Ryc. 114. Fotografia przedstawiająca widok na wschodnie i północno-wschodnie zbocza Wzgórza Partyzantów od strony północno-wschodniej z ul. Podwale; datowanie: 1966 r. (wg: fotopolska.eu); ze zbiorów Muzeum Architektury we Wrocławiu. Wg: https://fotopolska.eu/624827,foto.html?o=b8909 (data dostępu: 06.12.2022).....	137

- Ryc. 115. Fotografia przedstawiająca widok na Wzgórze Partyzantów we Wrocławiu i jego zabudowę od strony zachodniej – w tym na kopułę obserwatorium astronomicznego (urządzonego poprzez przebudowę budynku dawnej kuchni), fot. J. Siudecki; datowanie: 1967 r. (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/973931,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 06.12.2022). 138
- Ryc. 116. Fotografia przedstawiająca ludzi przy alei promenadowej po północno-wschodniej stronie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku w kierunku północnym; fot. Andrzej Mastalerz; datowanie: 1972 r. (wg: fotopolska.eu). Wg: <https://fotopolska.eu/509947,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 06.12.2022) 139
- Ryc. 117. Fotografia przedstawiająca wykop przy północnej ścianie bunkra przy ul. Nowej oraz odsłonięte pozostałości murowanych partii Bastionu Sakwowego (przed ich wysadzeniem 31.08.1973), publikowane w: Ahlfen, Niehoff 2008, s. 63. Wg: Małachowicz 2018, fot. arch. 17. 140
- Ryc. 118. Pocztówka przedstawiająca przystań łodek na wodach Fosi Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórzu Partyzantów, w widoku od strony południowo-zachodniej, z ob. ulicy Piotra Skargi; datowanie: „1900-1910” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/926689,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 15.11.2022) 141
- Ryc. 119. Fragment pocztówki przedstawiającej przystań łodek na wodach Fosi Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórzu Partyzantów, w widoku od strony południowo-zachodniej; datowanie: „1900-1910” (wg: polska-org.pl) – wycinek ukazujący m.in. schodki stanowiące zejście ze ścieżki nadbrzeżnej na podest cumowniczy. Wg: <https://polska-org.pl/926689,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 15.11.2022) 142
- Ryc. 120. Pocztówka przedstawiająca przystań łodek na Fosie Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórzu Partyzantów w widoku od strony południowo-zachodniej, z ob. ul. Piotra Skargi; datowanie: „1910-1915” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/971225,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 15.11.2022) 143
- Ryc. 121. Pocztówka przedstawiająca przystań łodek na Fosie Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórzu Partyzantów w widoku od strony wschodniej (w terenie przysytani); datowanie: „1910-1915” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/549019,Wroclaw,Przystan_Gondoli_Wzgorze_Partyzantow.html (data dostępu: 15.11.2022) 144
- Ryc. 122. Pocztówka przedstawiająca przystań łodek na Fosie Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórzu Partyzantów w widoku od strony północno-wschodniej (ze ścieżki nadbrzeżnej); datowanie: „1913” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/908646,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 16.11.2022) 145
- Ryc. 123. Pocztówka przedstawiająca przystań łodek na Fosie Miejskiej we Wrocławiu przy ob. Wzgórzu Partyzantów w widoku od strony północno-wschodniej (ze ścieżki nadbrzeżnej); datowanie: „1913” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5650484,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 12.11.2022) 146
- Ryc. 124. Pocztówka przedstawiająca południowe zbocza ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu oraz pawilon przystani gondol w widoku od strony południowo-zachodniej (z mostu na ul. Piotra Skargi); datowanie: „1920-1930” (wg: fotopolska.eu). Wg: <https://fotopolska.eu/1041384,foto.html?o=b8909> (data dostępu: 5.12.2022) 147
- Ryc. 125. Pocztówka przedstawiająca południowe zbocza ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu oraz pawilon przystani łodek na wynajem w widoku od strony południowo-zachodniej (z mostu na ul. Piotra Skargi); datowanie: „1938” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5682200,foto.html?idEntity=549019> (data dostępu: 15.11.2022) 148
- Ryc. 126. Pocztówka ukazująca pomnik Friedricha Schleiermachera u południowo-zachodnich podnóży ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony południowo-zachodniej; datowanie: „1910” (wg: polska-org.pl) – całość i wycinki z

- przedstawieniem pomnika i szczegółów ogrodzenia. Wg: <https://polska-org.pl/6498403,foto.html?idEntity=509814> (data dostępu: 12.11.2022)..... 149
- Ryc. 127. Fotografia przedstawiająca płaskorzeźbę stanowiącą część pomnika-źródła Gustawa Freytaga wystawionego w 1907 r. na ob. Wzgórzu Partyzantów; autor: Ignatius Taschner, opublikowana w: Schmidt 1908, s. 333. Wg: <https://polska-org.pl/902274,foto.html?idEntity=509160> (data dostępu: 23.11.2022)..... 150
- Ryc. 128. Pocztówka przedstawiająca „plac Freytaga” w narożnikowej partii ob. Wzgórza partyzantów we Wrocławiu, wraz z kolistą rabata i pomnikiem-źródłem Gustava Freytaga, w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: [między 1907 a 1913]. Wg: <https://polska-org.pl/707469,foto.html?idEntity=509160> (data dostępu: 14.11.2022)..... 151
- Ryc. 129. Pocztówka przedstawiająca fragment „placu Freytaga” na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu z pomnikiem-źródłem G. Freytaga i kolistą rabatą, w widoku od strony wschodniej; fotografia; datowanie: przed 16.06 (?) 1915 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/709023,foto.html?idEntity=509160> (data dostępu: 21.11.2022).. 152
- Ryc. 130. Pocztówka przedstawiająca w zbliżeniu pomnik-źródło Gustava Freytaga na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony południowej; datowanie: „1940-1943” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3751453,foto.html?idEntity=509160> (data dostępu: 22.11.2022)..... 153
- Ryc. 131. Fotografia przedstawiająca medalion z popiersiem Gustava Freytaga – element pomnika-źródła z 1907 r. znajdującego się przy głównej alei promenadowej na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu. Wg: Nickel 1938, s. 119 154
- Ryc. 132. Pocztówka przedstawiająca rewers pomnika Kolonii Niemieckich ustawionego w 1932 r. na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, datowanie: [po 1932 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/704402,foto.html?idEntity=509156> (data dostępu: 12.11.2022)..... 155
- Ryc. 133. Pocztówka przedstawiająca rewers pomnika Kolonii Niemieckich ustawionego w 1932 r. na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu oraz placowe poszerzenie ścieżki boczowej; datowanie: [między 1932 a 1935 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/5922604,foto.html?idEntity=509156> (data dostępu: 11.11.2022)..... 156
- Ryc. 134. Fotografia przedstawiająca rewers pomnika Kolonii Niemieckich ustawionego w 1932 r. na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu oraz placowe poszerzenie ścieżki boczowej; datowanie: „1938” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/801706,foto.html?idEntity=509156> (data dostępu: 12.11.2022)..... 157
- Ryc. 135. Grafika przedstawiająca widok z Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku południowym; autor: Maximilian v. Grossmann; datowanie: ok. 1832 r. (wg Bińkowska 2006). Wg: https://fotopolska.eu/Wroclaw/b9535,Widoki_ze_Wzgorza_Partyzantow.html?f=50238-foto (data dostępu: 23.11.2022)..... 158
- Ryc. 136. Grafika przedstawiająca widok z Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym; autor: M[aximilian]. v. Grossmann; datowanie: ok. 1832 r. (wg Bińkowska 2006, s. 248). Wg: https://fotopolska.eu/Wroclaw/b9535,Widoki_ze_Wzgorza_Partyzantow.html?f=50239-foto (data dostępu: 23.11.2022)..... 159
- Ryc. 137. Grafika przedstawiająca widok panoramiczny z Belweredu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku zachodnim, północno-zachodnim i północnym; autor: Th. Meyerhofer; datowanie: [między 1867 a 1897 r.]. Wg: https://fotopolska.eu/Wroclaw/b9535,Widoki_ze_Wzgorza_Partyzantow.html?f=398673-foto (data dostępu: 12.11.2022)..... 160
- Ryc. 138. Fotografia przedstawiająca widok z Belweredu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym; datowanie: „1875-1890”

(wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/7193001,foto.html?idEntity=546495 (data dostępu: 21.11.2022).....	161
Ryc. 139. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym; litografia kolorowana; datowanie: [między 1898 a 1905 r.]. Wg: https://polska-org.pl/4854220,foto.html?idEntity=546495 (data dostępu: 21.11.2022).....	162
Ryc. 140. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; fotografia; datowanie: „1910” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/3744285,foto.html?idEntity=546495 (data dostępu: 21.11.2022).....	163
Ryc. 141. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; datowanie: „1910-1912” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/8327687,foto.html?idEntity=546495 (data dostępu: 21.11.2022).....	164
Ryc. 142. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; datowanie: „1916” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/606250,foto.html?idEntity=508918 (data dostępu: 21.11.2022).....	165
Ryc. 143. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; datowanie: „1922” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/983771,foto.html?idEntity=546495 (data dostępu: 21.11.2022).....	166
Ryc. 144. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północnym, z zabudową przy ul. Nowej; fotografia kolorowana i retuszowana (- jej wartość dokumentacyjna jest problematyczna); datowanie: „1925” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/814801,foto.html?idEntity=508918 (data dostępu: 21.11.2022).....	167
Ryc. 145. Fotografia przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północno-wschodnim; fot. Gerhard Weiss; datowanie: „1930” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/9052466,foto.html?idEntity=546495 (data dostępu: 16.11.2022).....	168
Ryc. 146. Fotografia przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północno-wschodnim; autor: atelier Georg Schmidt, Breslau - Deutsch Lissa; datowanie: „1930-1940” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/5026125,foto.html?idEntity=546495 (data dostępu: 12.11.2022).....	169
Ryc. 147. Fotografia przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północno-wschodnim; datowanie: „1939” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/4228897,foto.html?idEntity=546495 (data dostępu: 17.11.2022).....	170
Ryc. 148. Pocztówka przedstawiająca widok z Belwederu na szczycie Bastionu Sakwowego (ob. Wzgórza Partyzantów) we Wrocławiu w kierunku północno-wschodnim, na skrzyżowanie ul. Podwale i Oławskiej; datowanie: „1939” (wg: polska-org.pl). https://polska-org.pl/4462478,foto.html?idEntity=546495 (data dostępu: 21.11.2022).....	171
Ryc. 149. Fotografia przedstawiająca widok z „placu Freytaga” na zboczach ob. Wzgórza Partyzantów w kierunku południowo-wschodnim; datowanie: [po 1932 r.]. Wg: https://polska-org.pl/4188784,foto.html?idEntity=546495 (data dostępu: 17.11.2022).....	172
Ryc. 150. Zdjęcie lotnicze przedstawiające dzielnicę staromiejską Wrocławia w rejonie ob. Placu Dominikańskiego i Galerii Dominikańskiej, w widoku od strony wschodniej; w zbiorach Bildarchiv Foto Marburg; datowanie: „1924-1926” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/3559039,foto.html?idEntity=555680 (data dostępu: 15.11.2022).....	173

- Ryc. 151. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia w rejonie ob. Placu Dominikańskiego i Galerii Dominikańskiej, w widoku od strony wschodniej; w zbiorach Bildarchiv Foto Marburg; datowanie: „1924-1926” (wg: polska-org.pl) – wycinek ukazujący skrzyżowanie Promenady Staromiejskiej z ul. Oławską. Wg: <https://polska-org.pl/3559039,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 15.11.2022)..... 174
- Ryc. 152. Zdjęcie lotnicze przedstawiające dzielnicę staromiejską Wrocławia i Przedmieście Świdnickie w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony wschodniej; datowanie: „1925-1926” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg. Wg: <https://polska-org.pl/3546854,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)..... 175
- Ryc. 153. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia i Przedmieście Świdnickie w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony wschodniej; datowanie: „1925-1926” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący obszar promenady przy Wzgórzu i samo Wzgórze. Wg: <https://polska-org.pl/3546854,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)..... 176
- Ryc. 154. Pocztówka przedstawiająca widok lotniczy na ob. Wzgórze Partyzantów od strony południowej; datowanie: [między 1932 a 1934 r.]. Wg: <https://polska-org.pl/4994792,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)..... 177
- Ryc. 155. Pocztówka przedstawiająca widok lotniczy na zabudowę ob. Wzgórza Partyzantów od strony zachodniej; datowanie: „1930-1935” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/4187048,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)..... 178
- Ryc. 156. Fotografia lotnicza przedstawiająca widok na rejon ob. Wzgórza Partyzantów od strony zachodniej; datowanie: „1930-1938” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3544853,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)..... 179
- Ryc. 157. Fotografia lotnicza przedstawiająca widok na ob. Wzgórze Partyzantów od strony zachodniej; datowanie: „1930-1938” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg. Wg: <https://polska-org.pl/3546830,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)..... 180
- Ryc. 158. Fragment fotografii lotniczej przedstawiającej widok na ob. Wzgórze Partyzantów od strony zachodniej; datowanie: „1930-1938” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący zagospodarowanie w sąsiedztwie zieleńca przy ul. Nowej. Wg: <https://polska-org.pl/3546830,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022).
Objaśnienia oznaczeń literowych (dodanych przez A. Kwaśniewskiego) – w tekście..... 181
- Ryc. 159. Fotografia lotnicza przedstawiająca widok na ob. Wzgórze Partyzantów od strony południowo-zachodniej; datowanie: [1938 ?]. Wg: <https://polska-org.pl/3210933,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 14.11.2022)..... 182
- Ryc. 160. Fragment fotografii lotniczej przedstawiającej widok na ob. Wzgórze Partyzantów od strony południowo-zachodniej; datowanie: [1938 ?] – wycinek ukazujący zagospodarowanie w rejonie zieleńca przy ul. Nowej. Wg: <https://polska-org.pl/4800210,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 23.11.2022).
Objaśnienia oznaczeń literowych (dodanych przez A. Kwaśniewskiego) – w tekście..... 183
- Ryc. 161. Zdjęcie lotnicze przedstawiające dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: [1937 r.?]; w zasobach Bildarchiv Foto Marburg. Wg: <https://polska-org.pl/605883,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)..... 184
- Ryc. 162. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: [1937 r.?]; w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący strefę narożnikową Wzgórza z Pomnikiem Kolonii Niemieckich i ogrodem różanym (założonym w 1937 r.). Wg: <https://polska-org.pl/605883,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)..... 185

- Ryc. 163. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: [1937 r.?]; w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący nabrzeże Fosi po wschodniej stronie Wzgórza. Wg: <https://polska-org.pl/605883,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)..... 185
- Ryc. 164. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: [1937 r.?]; w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący nabrzeże Fosi po północno-wschodniej stronie Wzgórza, z budynkiem na wodzie. Wg: <https://polska-org.pl/605883,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)..... 186
- Ryc. 165. Zdjęcie lotnicze przedstawiające rejon ob. Wzgórza Partyzantów, w widoku od strony południowo-zachodniej; datowanie: „1938” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5445602,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 12.11.2022)..... 187
- Ryc. 166. Zdjęcie lotnicze przedstawiające dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów z przyległym obszarem śródmiejskim, w widoku od strony wschodniej; datowanie: „1942-1944” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg. Wg: <https://polska-org.pl/643232,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)..... 188
- Ryc. 167. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów z przyległym obszarem śródmiejskim, w widoku od strony wschodniej; datowanie: „1942-1944” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący wschodnie i południowo-wschodnie zbocza Wzgórza. Wg: <https://polska-org.pl/643232,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)..... 189
- Ryc. 168. Fragment zdjęcia lotniczego przedstawiającego dzielnicę staromiejską Wrocławia oraz rejon ob. Wzgórza Partyzantów z przyległym obszarem śródmiejskim, w widoku od strony wschodniej; datowanie: „1942-1944” (wg: polska-org.pl); w zasobach Bildarchiv Foto Marburg – wycinek ukazujący odcinek promenady pomiędzy Wzgórzem a ul. Oławska oraz budynek na wodzie. Wg: <https://polska-org.pl/643232,foto.html?idEntity=555680> (data dostępu: 14.11.2022)..... 189
- Ryc. 169. Zdjęcie lotnicze ortofotomertryczne ukazujące część dzielnicy staromiejskiej, Przedmieścia Świdnickiego i Przedmieścia Oławskiego, wraz z rejonem ob. Wzgórza Partyzantów, po zniszczeniach wojennych z roku 1945; datowanie: „1946-1947” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/865992,foto.html?idEntity=509029> (data dostępu: 14.11.2022)..... 190
- Ryc. 170. Fragment zdjęcia lotniczego ortofotomertrycznego ukazującego część dzielnicy staromiejskiej, Przedmieścia Świdnickiego i Przedmieścia Oławskiego, po zniszczeniach wojennych z roku 1945; datowanie: „1946-1947” (wg: polska-org.pl) – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: <https://polska-org.pl/865992,foto.html?idEntity=509029> (data dostępu: 14.11.2022)..... 191
- Ryc. 171. Fotografia przedstawiająca fragment Promenady staromiejskiej pomiędzy ul. Nową a Fosą Miejską, w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi (z ul. Podwale); datowanie: „lata 1886-1888” (wg: fotopolska.eu). Wg: <https://fotopolska.eu/508030,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022). 192
- Ryc. 172. Fotografia przedstawiająca Fosę Miejską z wyspą i wschodnie zbocza ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony południowej; wydawnictwo: A. Fabian & Comp. Breslau; datowanie: 1896 r., zdjęcie opublikowane w: Fabian 1896, karta 2. Wg: <https://fotopolska.eu/565454,foto.html?o=b8967> (data dostępu: 14.12.2022) 193
- Ryc. 173. Poczta przedstawiająca Fosę Miejską po południowej stronie ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony zachodniej (z mostu na ul. Piotra Skargi); fotografia; wydawnictwo: A. Fabian & Comp., Breslau, datowanie: przed 31.07.1899 r. (wg

daty korespondencji). Wg: https://fotopolska.eu/242392,foto.html?o=b8967 (data dostępu: 14.12.2022).....	194
Ryc. 174. Pocztówka przedstawiająca fragment Promenady Staromiejskiej po południowej stronie ul. Oławskiej, na tyłach ul. Nowej, w widoku od strony południowo-wschodniej zza Fosi Miejskiej (z ul. Podwale); datowanie: przed 13.08.1902 r. (wg daty korespondencji). Wg: https://fotopolska.eu/762362,foto.html?o=b20535 (data dostępu: 14.12.2022)	195
Ryc. 175. Pocztówka przedstawiająca Fosę Miejską we Wrocławiu po wschodniej stronie ob. Wzgórza Partyzantów oraz zadrzewienia na wschodnim zboczu Wzgórza i wyspę na Fosie, w widoku od strony południowej; datowanie: przed 18.02.1900 r. (wg daty korespondencji). Wg: https://fotopolska.eu/97339,foto.html?o=b8967 (data dostępu: 14.12.2022)	196
Ryc. 176. Pocztówka przedstawiająca Fosę Miejską we Wrocławiu po wschodniej stronie ob. Wzgórza Partyzantów oraz zadrzewienia na wschodnim zboczu Wzgórza, w widoku od strony południowej; datowanie: przed 19.02.1901 r. (wg daty korespondencji). Wg: https://fotopolska.eu/376311,foto.html?o=b8967 (data dostępu: 14.12.2022)	197
Ryc. 177. Pocztówka przedstawiająca fragment Fosi Miejskiej przy narożnikowej partii od. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, w widoku od strony zachodniej, w aurze zimowej; datowanie: przed 9.01.1903 r. (wg. daty korespondencji). Wg: https://fotopolska.eu/666870,foto.html?o=b8967 (data dostępu: 14.12.2022)	198
Ryc. 178. Pocztówka przedstawiająca Fosę Miejską we Wrocławiu po wschodniej stronie ob. Wzgórza Partyzantów oraz zadrzewienia na wschodnim zboczu Wzgórza, w widoku od strony południowej; datowanie: „1900-1905” (wg: fotopolska.eu). Wg: https://fotopolska.eu/998379,foto.html?o=b8967 (data dostępu: 14.12.2022).	199
Ryc. 179. Pocztówka przedstawiająca fragment Fosi Miejskiej we Wrocławiu po południowo-wschodniej i południowej stronie ob. Wzgórza Partyzantów, wraz z wyspą i nabrzeżem przy ul. Podwale, w widoku od strony wschodniej; fotografia kolorowana; w opisie na stronie internetowej: Breslau, Stadtgraben an der Liebichshöhe“ Ansicht Anfang des 20. Jahrhunderts mit Fesselballon; datowanie: przed 26.01.1909 r. (wg daty korespondencji – dane z: commons.wikimedia.org). Wg: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:19090126_breslau_stadtgraben_an_der_liebichshoh_e.jpg (data dostępu: 14.12.2022)	200
Ryc. 180. Lokalizacja obiektów gastronomicznych i klubowych przy <i>Neue Gasse</i> przytykających do Promenady Staromiejskiej i dostępnych od strony promenadowej, między zieleńcem przy ul. Nowej a ul. Oławską. Oprac. A. Kwaśniewski na podkładzie planu sekcyjnego Wrocławia z 1930 r. (zob. rozdz. 2.1.1.3.).	201
Ryc. 181. Zdjęcie przedstawiające główną aleję promenadową na tyłach ul. Nowej po południowej stronie ul. Oławskiej w widoku od strony północno-wschodniej; datowanie: „Lata 1900-1910” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/9691214,foto.html?idEntity=586813 (data dostępu: 15.12.2022).....	202
Ryc. 182. Pocztówka reklamowa przedstawiająca styk zieleńca przy ul. Nowej z parcelą i budynkiem <i>Neue Gasse Nr 7</i> (niezachowanym), w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: „Lata 1900-1904” (wg: polska-org.pl). Wg: https://polska-org.pl/8416020,foto.html?idEntity=521588 (data dostępu: 15.12.2022).....	203
Ryc. 183. Fragment pocztówki reklamowej przedstawiającej styk zieleńca przy ul. Nowej z parcelą i budynkiem <i>Neue Gasse Nr 7</i> (niezachowanym), w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: przed 14.06.1904 r. (wg daty korespondencji). Wg: https://polska-org.pl/7114153,foto.html?idEntity=521588 (data dostępu: 15.12.2022).....	204
Ryc. 184. Pocztówka przedstawiająca styk zieleńca przy ul. Nowej z parcelą i budynkiem <i>Neue Gasse Nr 7</i> (niezachowanym), w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: przed 31.12.1903 r. (wg daty korespondencji). Wg: https://polska-org.pl/5633536,foto.html?idEntity=521588 (data dostępu: 15.12.2022).....	205

- Ryc. 185. Pocztówka przedstawiająca styk zieleńca przy ul. Nowej oraz alei głównej Promenady Staromiejskiej z parcelą i budynkiem *Neue Gasse Nr 7* (niezachowanym), w widoku od strony południowo-wschodniej; datowanie: „1906” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5941379,foto.html?idEntity=521588> (data dostępu: 15.12.2022)..... 206
- Ryc. 186. Pocztówka (?) przedstawiająca styk ogrodu gastronomicznego winiarni *Kaiser Garten* przy *Neue Gasse Nr 13* (nie istnieje) i obszaru Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony wschodniej (z Promenady); datowanie: „1925-1930” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5676046,foto.html?idEntity=521582> (data dostępu: 15.12.2022)..... 207
- Ryc. 187. Pocztówka reklamowa przedstawiająca styk ogrodu gastronomicznego winiarni *Winzer Garten* przy *Neue Gasse Nr 15* (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony wschodniej (z Promenady); datowanie: „1911” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/5569113,foto.html?idEntity=521620> (data dostępu: 15.12.2022)..... 208
- Ryc. 188. Pocztówka reklamowa przedstawiająca styk ogrodu gastronomicznego restauracji *Böttcher's Restaurant* przy *Neue Gasse Nr 17-19* (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony wschodniej (z Promenady); litografia; datowanie: przed 17.08.1897 r. (wg daty korespondencji). Wg: <https://polska-org.pl/8259039,foto.html?idEntity=521609> (data dostępu: 15.12.2022)..... 209

- Ryc. 189. Pocztówka dwupolowa przedstawiająca a) styk ogrodu gastronomicznego restauracji *Böttcher's Restaurant* przy *Neue Gasse Nr 17-19* (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony północno-wschodniej; litografia kolorowana; datowanie: „1898” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/3314950,foto.html?idEntity=521609> (data dostępu: 15.12.2022)..... 210
- Ryc. 190. Pocztówka przedstawiająca widok na skrzyżowanie ul. Oławskiej z Promenadą Staromiejską od strony wschodniej (z poddasza budynku); datowanie: „1904” (wg: fotopolska.eu). Wg: <https://fotopolska.eu/1792805,foto.html?o=b20535> (data dostępu: 14.12.2022)..... 211
- Ryc. 191. Pocztówka przedstawiająca styk ogrodu gastronomicznego restauracji piwiarni browaru *Pfefferhof* przy *Neue Gasse Nr 17-19 / Ohlauerstrasse Nr 45* (nie istnieje) z obszarem Promenady Staromiejskiej, w widoku od strony wschodniej (z

- Promenady);datowanie: „1906” (wg: polska-org.pl). Wg: <https://polska-org.pl/4967837,foto.html?idEntity=547579> (data dostępu: 15.12.2022)..... 212
- Ryc. 192. Zdjęcie przedstawiające fragment Fosi Miejskiej i skrzyżowanie Promenady Staromiejskiej z ul. Oławską, w widoku od strony południowo-wschodniej z dachu budynku przy ul. Podwale 75; datowanie: „1948-1950” (wg: polska-org.pl); w zbiorach Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/39/0/-/2672. Wg: <https://polska-org.pl/9615798,foto.html?idEntity=514061> (data dostępu: 15.12.2022)..... 213
- Ryc. 193. Szkicowy plan sytuacyjny nowo wzniesionej zabudowy na Bastionie Sakwowym wraz z najbliższym otoczeniem – ilustracja do artykułu prasowego z 1867 r., sporządzony przez radnego miejskiego i właściciela wydawnictwa p. Korna. Wg: Anonim 1867, s. 315, 214
- Ryc. 194. Projekt altany parkowej na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, po północnej stronie Belwederu, z kawiarnią na poziomie tarasu górnego i ubikacjami poniżej; datowanie: *Breslau, den 21ten Mai 1870*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6162534,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)..... 216
- Ryc. 195. Fragment planszy z projektem altany parkowej na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, po północnej stronie Belwederu, z kawiarnią na poziomie tarasu górnego i ubikacjami poniżej, datowanie: *Breslau, den 21ten Mai 1870*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału Archiwum Budowlane Wrocławia – wycinek z przedstawieniem planu sytuacyjnego. Wg: <https://polska-org.pl/6162534,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)..... 217
- Ryc. 196. Projekt altany muzycznej na plateau obecnego Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu: *Orchester f. d. Liebichshöhe*; datowanie: 6.04.1888 r.; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6162689,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)..... 218
- Ryc. 197. Plan sytuacyjny do nieustalonej koncepcji projektowej, na podkładzie mapy w skali 1:500, z wrysowanym projektowanym przebiegiem ul. Nowej we Wrocławiu oraz obrysem murów kazamat o północnych i północno-wschodnich podnóży Wzgórza Partyzantów, a także z dwoma przekrojami przez fortyfikacje; bez opisów odnoszących się do tematu dokumentacji; datowanie: [ok. 1892 r.]; plan (skan planu?) w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia, sygn. TP 373..... 219
- Ryc. 198. Pierwszy projekt [niezrealizowanej] rozbudowy *Etablissement* na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, tytuł projektu: *Erweiterung der Liebichshöhe* – plan sytuacyjny (*Lageplan*), proj. Richard Plüddemann; datowanie: maj 1892 r., w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/974425,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 25.11.2022)..... 221
- Ryc. 199. Pierwszy projekt [niezrealizowanej] rozbudowy *Etablissement* na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, tytuł projektu: *Erweiterung der Liebichshöhe* – widok elewacyjny od północy (*Geometrische Ansicht*), rzut przyziemia (*Grundriss des Erdgeschosses*), rzut piętra (*Grundriss des 1ten Stockes*), proj. Richard Plüddemann; datowanie: maj 1892 r.; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/974434,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 25.11.2022)..... 222
- Ryc. 200. Pierwszy projekt [niezrealizowanej] rozbudowy *Etablissement* na ob. Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, tytuł projektu: *Erweiterung der Liebichshöhe* – plan sytuacyjny, proj. Richard Plüddemann, datowanie: 1892 r., w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: Małachowicz 2018, rys. 20 223
- Ryc. 201. Plan sytuacyjny dokumentujący przebieg muru obronnego z pozostałościami baszty w miejscu ob. ul. Nowej we Wrocławiu oraz linie regulacyjne nowo projektowanego odcinka

- tej ulicy; datowanie: 1893 r., w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: Małachowicz 2018, rys. 3..... 224
- Ryc. 202. Rysunki inwentaryzacyjne pozostałości muru obronnego i baszty w miejscu ob. ul. Nowej we Wrocławiu; datowanie: 1893 r. (wg: polska-org.pl); w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/974421,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 25.11.2022)..... 225
- Ryc. 203. Plansza z rysunkiem inwentaryzacyjnym portalu kazamat poterny szykowej Bastionu Sakwowego oraz fotografią; tytuł: *Sandsteinthor aus dem Jahre 1649 in der Stadtmauer an der Liebigshöhe* [sic!]; datowanie i autorzy: *Januar 1893 Atelier für Hochbau Klimm Petri*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia – całość planszy i wycinek z fotografią dokumentacyjną. Wg: <https://polska-org.pl/4940547,foto.html?idEntity=4940545> (data dostępu: 25.11.2022), <https://polska-org.pl/5183435,foto.html?idEntity=563066> (data dostępu: 25.11.2022)..... 226
- Ryc. 204. Projekt (?) obudowy zewnętrznego wejścia do kazamat działobitni barkowej Bastionu Sakwowego we Wrocławiu, podpis: *Eingang zum Eselstall an der Neuen Gasse*, datowanie i sygnowanie: *Breslau, 23. März 1893 (...) der Stadt-Bauinspector Nathansohn*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6120624,foto.html?idEntity=4940545> (data dostępu: 25.11.2022) 227
- Ryc. 205. Rysunek projektowy dot. wtórnego osadzenia historycznego portalu w wejściu do kazamat potewrszy szykowej Bastionu Sakwowego we Wrocławiu; tytuł: *Schema zur Aufstellung der Poternenpforte an der Loieibichshöhe*; datowanie: *Breslau den. 30.11.1893*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6109921,foto.html?idEntity=4940545> (data dostępu: 25.11.2022) 228
- Ryc. 206. Rysunek budowlany z przedstawieniem projektowanej ulicznej instalacji kanalizacyjnej i studzienek w rejonie ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu – plan sytuacyjny: *Situation der Liebichshöhe behufs Anlage von Sinkkasten*, datowanie: [1892/1897], w zbiorach archiwalnych MPWiK we Wrocławiu (zdygitalizowanych). Wg: <https://polska-org.pl/977215,foto.html?idEntity=508918> (data dostępu: 25.11.2022)..... 229
- Ryc. 207. Rysunek projektowy nadbudowy starej wieży na północnych zboczach obecnego Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu; tytuł: *Erneuerung des alten Thurmes am Fuße der Liebichs-Höhe*; datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 24. Januar 1894 / Plüddemann Stadt-Baurath \ Nathansohn Stadt-Bauinspector*; rzuty, przekrój, elewacja; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6161800,foto.html?idEntity=4423502> (data dostępu: 25.11.2022)..... 230
- Ryc. 208. Plansza z rysunkiem elewacyjnym przedstawiającym planowaną zabudowę na północnych zboczach ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy nowo zrealizowanym odcinku ul. Nowej, w widoku od strony północnej; tytuł: *Ansicht der bei der Durchlegung der Neuen Gasse zu errichtenden hochbauten*; datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 15. Mai 1894 / Plüddemann Stadt Baurath \ Nathanson Stadt-Bauinspector*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/9509768,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)..... 231
- Ryc. 209. Plansza z rysunkiem elewacyjnym przedstawiającym planowaną zabudowę na północnych zboczach ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, przy nowo zrealizowanym odcinku ul. Nowej, w widoku od strony północnej; tytuł: *Ansicht der bei der Durchlegung der Neuen Gasse zu errichtenden hochbauten*; datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 15. Mai 1894 / Plüddemann Stadt Baurath \ Nathanson Stadt-Bauinspector*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddziału: Archiwum Budowlane Wrocławia – wycinki z

- przedstawieniem planowanej zabudowy u podnóża Wzgórza. Wg: <https://polska-org.pl/9509768,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)..... 232
- Ryc. 210. Plan sytuacyjny do projektu budowlanego dwóch zadaszonych wiat na plateau obecnego Wzgórza Partyzantów; tytuł: *Lageplan zur Bebeugung zweier überdeckten Hallen auf der Liebichshöhe*; datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 10ten Mai 1897 (...)* Nathansohn Stadt-Bauinspector; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6163626,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022) 233
- Ryc. 211. Projekt podestu muzycznego na północno-wschodnim krańcu plateau obecnego Wzgórza Partyzantów; tytuł: *Podium ohne Dach für die Liebichshöhe*; datowanie i sygnowanie: *Breslau, den 16 Juli 1901 / Natansohn Stadt-Bauinspector*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6162678,foto.html?idEntity=5395723> (data dostępu: 25.11.2022)..... 234
- Ryc. 212. Plan sytuacyjny z projektem przebiegu instalacji wodociągowej zasilającej ujęcie wody przy pomniku-źródle Gustava Freytaga na zboczu Wzgórza partyzantów we Wrocławiu; skala 1:1000; ponadto szkicowy przekrój przez konstrukcję pomnika i wypływ wody; tytuł: *Gustav Freytag-Denkmal an der Liebichshöhe*; datowanie: *Breslau, den 3 April 1907*, datowanie podkładu mapowego: *im Februar 1900*. Plan w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, teczka 4388 Taschenstrasse 18, dokumentacja wodno-kanalizacyjna. 235
- Ryc. 213. Fragment planu sytuacyjnego do projektu przekształceń budowlanych gmachu administracyjnego przy ul. P. Skargi 18; autor: *Maurermeister Paul Handke*, datowanie projektu: *Breslau, den 16 Mai 1911*, podkład mapowy: po 1898 r.; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, teczka 4388 Taschenstrasse 18, dokumentacja P. 1076.11 236
- Ryc. 214. Plan sytuacyjny do projektu budowy Pomnika Kolonii Niemieckich; w skali 1:1000, datowanie: *Breslau, im Februar 1932*; autor: *Hierse*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6109915,foto.html?idEntity=6109913> (data dostępu: 25.11.2022)..... 237
- Ryc. 215. Rysunek projektowy do budowy Pomnika Kolonii Niemieckich na ob. Wzgórzu Partyzantów: *Kolonialdenkmal auf der Liebichshöhe (...)*, datowanie: *Breslau im Februar 1932*, autor: *Hierse*; w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu – oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia. Wg: <https://polska-org.pl/6109917,foto.html?idEntity=6109913> (data dostępu: 25.11.2022) 238
- Ryc. 216. Rysunek projektowy dot. przebudowy kazamat poterny szyjowej Bastionu Sakwowego na schon przeciwlotniczy; rzut i przekrój w skali 1:100, plan sytuacyjny w skali 1:1000; w górnej tytuł: *Kellerräume unter Böschung der Liebichshöhe \ Einbau einer Luftschutzkeller in dem Grundstück Neue Gasse 1/3*, datowanie: *Breslau, den 26. Mai 1936*. Rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, teczka 4388 Taschenstrasse 18a, dokumentacja P. 3125.36..... 239
- Ryc. 217. Fragment rysunku projektowego dot. przebudowy kazamat poterny szyjowej Bastionu Sakwowego na schon przeciwlotniczy; rzut i przekrój w skali 1:100, plan sytuacyjny w skali 1:1000; w górnej tytuł: *Kellerräume unter Böschung der Liebichshöhe \ Einbau einer Luftschutzkeller in dem Grundstück Neue Gasse 1/3*, datowanie: *Breslau, den 26. Mai 1936* – wycinek z przedstawieniem planu sytuacyjnego. Rysunek w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział: Archiwum Budowlane Wrocławia, teczka 4388 Taschenstrasse 18a, dokumentacja P. 3125.36 240
- Ryc. 218. Plan sytuacyjny do projektu pawilonu Panoramy Racławickiej na Wzgórzu Partyzantów; w skali 1:500, wykonany w 1947 r. [na podstawie planów sprzed 1945], autor: *Mierniczy Zarządu Miejskiego Inż. F. Maślankowski*; w zbiorach Muzeum Architektury we

Wrocławiu, oddział Archiwum Budowlane Wrocławia, zespół Panorama Raclawicka, sygn. 25002.....	241
Ryc. 219. Stronice artykułu prasowego w opisie nowo wzniesionego założenia architektoniczno-krajobrazowego na Bastionie Sakwowym: Anonim 1867.	242
Ryc. 220. Fragment karty z książki adresowej Wrocławia z danymi nt. elementów zagospodarowania ul. Nowej od strony Wzgórza i Promenady. Wg: Adressbuch 1935, Teil II, s. 214.	246
Ryc. 221. Plan Wrocławia z wrysowanym przebiegiem fortyfikacji miejskich wg stanu z 1807 roku, opublikowany w: Kiersnitzky 1903 – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: https://polska-org.pl/769000,foto.html?idEntity=554891 (data dostępu: 14.11.2022).....	247
Ryc. 222. Plan parcelacji terenów pofortecznych 1813-1870, na podkładzie planu miasta z 1902 roku, opublikowany w: Kieseritzky 1903 – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: https://polska-org.pl/769602,foto.html?idEntity=554891 (data dostępu: 9.11.2022).....	248
Ryc. 223. Plan pt. <i>Wrocław. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne miasta w dobie średniowiecza (do ok. 1530 r.) na tle planu katastralnego 1902-1912 i sieci wodnej ok. 1530 r. Skala 1:4000. Oprac. R. Eysymontt, A. Żurek. Oprac. kart. J. Połamarczuk</i> – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: AHMP Wrocław 2017, poz. 10. ..	249
Ryc. 224. Plan pt. <i>Wrocław. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne miasta w dobie nowożytniej (ok. 1530-ok. 1807/1810 r.) na tle planu katastralnego 1902-1912 i sieci wodnej z ok. 1807 r. Skala 1:2500. Oprac. L. Ziątkowski. Oprac. kart. J. Połamarczuk</i> – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: AHMP Wrocław 2017, poz. 11. ..	250
Ryc. 225. Plan pt. <i>Wrocław. Plan katastralny. Skala 1:2500. Oprac. R. Eysymontt, M. Siehankiewicz. Oprac. kart. M. Siehankiewicz. Plan w skali 1:2500 oprac. na podst. planu katastralnego w skali 1:1000 z 1866 r. autorstwa Moritza Sadebecka przechowywanego w Oddziale Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu</i> – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: AHMP Wrocław 2017, poz. 1b. ..	251
Ryc. 226. Plan pt.: <i>Wrocław. Plan katastralny centrum miasta w latach 1902-1912. Oprac. R. Eysymontt, A. Zabłocka-Kos, T. Dzieniszewska, przy współpracy J. Goliszewskiego. Oprac. kart. J. Połamarczuk. Plan w skali 1:2500 opracowany na podstawie drukowanych planów katastralnych przechowywanych we Wrocławiu w Archiwum Państwowym, Muzeum Architektury – Oddział Archiwum Budowlane, oraz w J. G. Herder Institut w Marburgu (Niemcy)</i> – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów w 1901 (od połowy wzgórza na północ) 1903 (od połowy wzgórza na południe). Wg: AHMP Wrocław 2017, poz. 2.	252
Ryc. 227. Plan pt. <i>Wrocław. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne centrum miasta w latach 1807-1918 na tle planu katastralnego 1902-1912 r. Skala 1:2500. Oprac. A. Zabłocka-Kos. Oprac. kart. J. Połamarczuk</i> – wycinek z przedstawieniem rejonu ob. Wzgórza Partyzantów. Wg: AHMP Wrocław 2017, poz. 12	255
Ryc. 228. Rysunek rekonstrukcyjny przedstawiający w widoku z lotu ptaka (od strony południowej) historyczne zagospodarowanie partii szczytowej (<i>plateau</i>) ob. Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu, wg stanu sprzed 1945 r.; autor: kavikvs. Wg: https://polska-org.pl/9663930,foto.html?idEntity=508918 (data dostępu: 12.11.2022).....	256
Ryc. 229. Interaktywna mapa zabytków wpisanych do rejestru zabytków udostępniana w ramach portalu mapowego (bazy danych) Narodowego Instytutu Dziedzictwa – widok obejmujący obiekty w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu. Wg: https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/ (data dostępu: 12.11.2022).	257
Ryc. 230. Interaktywna mapa zabytków wpisanych do rejestru zabytków udostępniana w ramach portalu mapowego (bazy danych) Narodowego Instytutu Dziedzictwa – widok	

- obejmujący obiekty w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu oraz okno z opisem katalogowym obiektu. Wg: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/> (data dostępu: 12.11.2022). .. 258
- Ryc. 231. Interaktywna mapa zabytków wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków udostępniana w ramach Systemu Informacji Przestrzennej Wrocławia – widok obejmujący obiekty w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu. Wg: <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=GEZ> (data dostępu: 11.11.2022) 260
- Ryc. 232. Załącznik graficzny do projektu MPZP dla obszaru Wzgórza Partyzantów – dokumentu pt. *Opiniowanie projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu – uchwała [Rady Miejskiej Wrocławia] nr XLI/920/17 z dnia 22 czerwca 2017 r.* Wg: <https://bip.um.wroc.pl/artukul/625/34359/wzgorze-partyzantow-626> (data dostępu: 2.12.2022) 264
- Ryc. 233. Załącznik graficzny do *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia z 2018 r.* (SUiKZP Wrocław 2018), Rys. 10. Kierunki zagospodarowania przestrzennego – polityka rzeczna – widok planu obejmujący rejon Wzgórza Partyzantów z wrysowaną lokalizacją planowanego rowerowego obiektu mostowego. Wg: <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=Studium2018> (data dostępu: 15.11.2022)..... 266
- Ryc. 234. Załącznik graficzny do *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia z 2018 r.* (SUiKZP Wrocław 2018), Rys. 10. Kierunki zagospodarowania przestrzennego – polityka rzeczna – widok fragmentu legendy do rysunku. Wg: <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=Studium2018> (data dostępu: 15.11.2022) 267
- Ryc. 235. Wrocław, Wzgórze Partyzantów i Fosa Miejska, widok od strony wylotu ul. Komuny Paryskiej w kierunku Wzgórza. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022. Wrysowano przybliżone położenie krawędzi mostu pieszo-rowerowego przewidywanego w dokumentach planistycznych – obiektu destrukcyjnego dla walorów zabytkowych i kompozycyjno-krajobrazowych obszaru Wzgórza i Fosi. 268
- Ryc. 236. Wrocław, Fosa Miejska po wschodniej stronie Wzgórza Partyzantów jako zabytkowe wnętrze krajobrazowe, widok od strony południowej. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022. Wrysowano linię mostu pieszo-rowerowego przewidywanego w dokumentach planistycznych – obiektu destrukcyjnego dla walorów zabytkowych i kompozycyjno-krajobrazowych obszaru Wzgórza i Fosi. 268
- Ryc. 237. Wrocław, Fosa Miejska i Wzgórze Partyzantów, widok od strony południowo-wschodniej w linii historycznej („pofortecznej”) osi kompozycyjnej. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022. Wyspa stanowi cenny akcent w układzie kompozycyjnym, ale jej obecne zadrzewienia przesłaniają ów widokową. 269
- Ryc. 238. Wrocław, rejon Wzgórza Partyzantów, zabudowa przy ul. Podwale stanowiąca zamknięcie historycznej („pofortecznej”) osi kompozycyjnej generowanej przez narożnik Wzgórza (dawnenaroże Bastionu Sakwowego). Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022. 269
- Ryc. 239. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok o strony południowo-wschodniej, ze ścieżki nadbrzeżnej, na narożnikową partię Wzgórza generującą historyczną („poforteczną”) oś kompozycyjną. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022. 270
- Ryc. 240. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok z „placu Freytaga” w kierunku południowo-wschodnim na narożnikową partię Wzgórza generującą historyczną („poforteczną”) oś kompozycyjną. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022. W obrębie „placu Kolonialnego” widoczny maszt latarni parkowej ustawiony dokładnie pośrodku otwarcia widokowego. 270
- Ryc. 241. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok z „placu Kolonialnego” w kierunku południowo-wschodnim wzdłuż historycznej („pofortecznej”) osi kompozycyjnej, w którą ingeruje współczesny maszt latarni parkowej. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022. W obrębie

„placu Kolonialnego” widoczny maszt latarni parkowej ustawiony dokładnie pośrodku otwarcia widokowego.	271
Ryc. 242. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok wzdłuż ścieżki zboczowej wschodniej w kierunku północnym. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022	272
Ryc. 243. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok od strony południowej na zbieg ścieżki zboczowej wschodniej (z uszkodzoną nawierzchnią) i ścieżki nadbrzeżnej wschodniej oraz pomnikowy platan. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022	272
Ryc. 244. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok od strony północnej na zbieg ścieżki zboczowej wschodniej (z uszkodzoną nawierzchnią) i ścieżki nadbrzeżnej wschodniej oraz pomnikowy platan. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022	272
Ryc. 245. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok od południowo-zachodniej na zieleńiec przy ul. Nowej, jego część południową (po stronie prawej) i północną (po lewej) wykrojoną z obszaru Promenady Staromiejskiej i zajęta przez plac parkingowy. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022	273
Ryc. 246. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, współczesna podziemna infrastruktura techniczna w południowej partii zieleńca przy ul. Nowej, w miejscu historycznego budynku toalet. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022	273
Ryc. 247. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok od strony mostu na ul. Piotra Skargi na nabrzeże Fosy prz południowym podnóżu Wzgórza i na miejsce po przystani łódek (przybliżona lokalizacja wrysowana na zdjęciu). Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022, rys. jw.	274
Ryc. 248. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, widok od strony zachodniej na nabrzeże Fosy przy południowym podnóżu Wzgórza i na miejsce po przystani łódek (przybliżona lokalizacja wrysowana na zdjęciu). Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022, rys. jw.	274
Ryc. 249. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, głąz narzutowy na północnym zboczu Wzgórza (powyżej pierwotnego wejścia do kazamat) będący elementem naturalistycznej aranżacji założenia parkowego. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022	275
Ryc. 250. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, głąz narzutowy na północnym zboczu Wzgórza będący elementem naturalistycznej aranżacji założenia parkowego. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022	275
Ryc. 251. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, głązy narzutowe na północnym zboczu Wzgórza, przy skrzyżowaniu ulic Piotra Skargi i Nowej, będące elementem naturalistycznej aranżacji założenia parkowego. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022	275
Ryc. 252. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, strefa otwarcia widokowego wschodniego w obrębie zieleńca przy ul. Nowej, widok w kierunku tarasu widokowego. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022	276
Ryc. 253. Wrocław, Wzgórze Partyzantów, otwarcie widokowe wschodnie z tarasem widokowym położonym między zieleńcem przy ul. Nowej a Fosą Miejską, widok w kierunku wschodnim. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022	276
Ryc. 254. Wrocław, rejon Wzgórza Partyzantów, widok od ul. Oławskiej na Fosą Miejską i taras widokowy położonym w sąsiedztwie zieleńca przy ul. Nowej. Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022	277
Ryc. 255. Wrocław, rejon Wzgórza Partyzantów, widok od ulicy Podwale na taras widokowy położony w sąsiedztwie zieleńca przy ul. Nowej oraz miejsce po budynku na wodzie (przed 1930-1945, obiekt wrysowany na zdjęciu schematycznie). Fot. A. Kwaśniewski, 5.12.2022, rys. jw.	277
Ryc. 256. Wózek zaprzężony w osły na Promenadzie Staromiejskiej we Wrocławiu, pocztówka sprzed 1.08.1900 r. (wg daty korespondencji), podpisana: <i>Breslau \ Die Promenadenessel</i> , w zbiorach Herder-Institut w Marburgu, zespół: Hettwer, sygn. 259166. Wg: https://www.herder-institut.de/bildkatalog/iv/259166 (data dostępu: 9.12.2022).	

Sfotografowana scena lokalizowana przy Wzgórzu Partyzantów (wg opisu katalogowego w: www.herder-institut.de)	282
Ryc. 257. Legenda do interpretacji układu kompozycyjno-krajobrazowego w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu. Oprac. i rys. Artur Kwaśniewski	290
Ryc. 258. Interpretacja układu kompozycyjno-krajobrazowego w rejonie Wzgórza Partyzantów we Wrocławiu. Oprac. i rys. Artur Kwaśniewski na podkładzie ortofotomaty z warstwą NMT (przeźroczystość 80%)	291
Ryc. 259. Postulowana zasada strefowania zieleni na obszarze planowanej rewitalizacji terenu Promenady przy/na Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu – w nawiązaniu do stany z okresu międzywojennego. Oprac. i rys. Artur Kwaśniewski na podkładzie mapy sytuacyjno-wysokościowej (https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwa: <i>Uzbrojenie terenu</i> z wyłączonymi warstwami dotyczącymi sieci infrastruktury technicznej). Objasnienia oznaczeń cyfrowych i literowych – w tekście.....	310
Ryc. 260. Lokalizacja przystani łódek (ok. 1900-1945) i budynku na wodzie (przed 1930 – 1945) przy Wzgórzu Partyzantów we Wrocławiu, w obrębie Fosi Miejskiej. Oprac. i rys. Artur Kwaśniewski na podkładzie mapy sytuacyjno-wysokościowej (https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html - warstwa: <i>Uzbrojenie terenu</i> z wyłączonymi warstwami dotyczącymi sieci infrastruktury technicznej).	312